

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN AÇIKSÖZ
GAZETESİNDEKİ MAKALELERİ (1921-1922)**

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Yasemin VURAL ÇAKMAK

DANIŞMAN

PROF. DR. MEHMET SERHAT YILMAZ

KASTAMONU 2018

**T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN AÇIKSÖZ GAZETESİNDEKİ
MAKALELERİ (1921-1922)**

Yasemin VURAL ÇAKMAK

**Danışman
Jüri Üyesi
Jüri Üyesi
Jüri Üyesi**

**Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN
Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖZKAYA**

KASTAMONU - 2018

TEZ ONAYI

Yasemin VURAL ÇAKMAK tarafından hazırlanan "İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Açıksöz'deki Makaleleri" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri üyeleri önünde savunulmuş ve oy birliği ile Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tarih Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ
Kastamonu Üniversitesi

Jüri Üyesi Doç. Dr. İsmet TÜRKMEN
Gaziosmanpaşa Üniversitesi

Jüri Üyesi Dr. Öğr. Üyesi Sevda ÖZKAYA
Kastamonu Üniversitesi

Enstitü Müdürü Prof. Dr. Cevdet YAKUPOĞLU

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildirir ve taahhüt ederim.

İmza

Yasemin VURAL ÇAKMAK

ÖZET**Yüksek Lisans Tezi****İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN AÇIKSÖZ'DEKİ MAKALELERİ (1921-1922)****Yasemin VURAL ÇAKMAK****Kastamonu Üniversitesi****Sosyal Bilimler Enstitüsü****Tarih Anabilim Dalı****Danışman : Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ**

Bu çalışma Türk tarihine uzun yıllar hizmet etmiş merhum Ordinaryüs Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, Açıksöz gazetesinde yayımlanan makalelerinin Osmanlı Türkçesinden günümüz Türkçesine çevirisini ve değerlendirmelerini içermektedir.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Milli Mücadele Dönemi olan 1921-1922 yılları arasında Kastamonu Lisesi'nde tarih öğretmenliği yapmıştır. Kastamonu'da bulunduğu bu dönemde öğretmenlik mesleğinin yanında Açıksöz gazetesinde makaleler yazmıştır.

Makalelerinin "Kastamonu Meşâhiri" olarak bilinen bölümünde Kastamonulu olup, sanat, siyaset ve ilim alanlarında ünlü kişiler hakkında bilgiler vermiştir. Bunların yanında Taşköprü, Boyabat ve Sinop'a yaptığı ziyaretlerde gördüğü yerlerin coğrafi, ekonomik ve kültürel özellikleri hakkında bilgiler veren yazılar kaleme almıştır.

Milli Mücadele Dönemi'nin etkili yayın organlarından olan Açıksöz gazetesinde Millî Mücadele'yi destekleyen yazılar yazmıştır. Bu yazılarında içinde bulunulan durum, hükümetin politikaları, düşmanın Türk milleti karşısındaki vaziyeti ve milletin muhakkak zafere ulaşacağı hakkında görüşlerini ifade etmiştir.

Her şeyin bir hafızası vardır. Bir şehrin hafızası da o şehri anlatan tarih sayfalarında gizlidir. Bu sayfalarda o şehrin tarihî, coğrafi, kültürel, ekonomik vb. pek çok bilgilere ulaşmak mümkündür.

Merhum İsmail Hakkı Uzunçarşılı da Kastamonu şehrinin hafızasına kaleme aldığı yazılarla iz bırakmıştır. Onun yazıları gerek Kastamonu şehri için gerekse o dönemde bağımsızlık mücadelesi veren Türk milleti için çok kıymetli birer eser olarak tarih raflarında yerini almıştır.

Anahtar Kelimeler : İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kastamonu, Açıksöz.

Yasemin VURAL ÇAKMAK

Kastamonu, Mayıs, 2018

ABSTRACT**Master Thesis****İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'S ARTICLES IN AÇIKSÖZ NEWSPAPER
(1921-1922)****Yasemin VURAL ÇAKMAK****Kastamonu University****Social Sciences Institute****History Main Science****Supervisor: Prof. Dr. Mehmet Serhat YILMAZ**

This work includes the translation of the articles which belong to the late great historian distinguished Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, and which were published in the newspaper "Açıksöz" from Ottoman Turkish to present Turkish and the assessment of them.

İsmail Hakkı Uzunçarşılı was a history teacher at Kastamonu High School between the years 1921-1922, which was the period of the National Struggle. During this time when he was in Kastamonu, he wrote articles for the newspaper "Açıksöz" beside his occupation. In one part of his articles, which was known as "Kastamonu Meşâhiri" he gave information about people who were both from Kastamonu and famous in the fields of arts, politics and science. Apart from these, he penned writings giving information about the geographical, economical and cultural characteristics of the places which he saw during the visits he paid to Taşköprü, Boyabat and Sinop.

He wrote articles supporting the National Struggle in the newspaper "Açıksöz" , which was one of the efficient media of the time of the National Struggle. In these writings, he emphasized his opinions on the current situation the policies of the government, the state of the enemy aganist our nation and that the nation would definitely have victory.

Everything has a memory. The memory of a city is hidden in the pages of history, which tell about that city. In these pages, it is possible to reach plenty of historical, geographical, cultural, economical etc. information of that city. Thus, late İsmail Hakkı Uzunçarşılı has left his trace in the memory of the city of Kastamonu with the writings which he penned. His articles have taken their places on the shelves of history as very valuable works for both the city of Kastamonu, and the Turkish nation which was struggling for the independence at that time.

Keywords : İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Kastamonu, Açıksöz.

Yasemin VURAL ÇAKMAK
Kastamonu, May, 2018

ÖNSÖZ

Büyük tarih hocası İsmail Hakkı Uzunçarşılı, uzun yıllar tarih öğretmenliği, milli eğitim müfettişliği ve milletvekilliği görevi icra etmiş değerli bir şahsiyettir. 1921-1922 yılları arasında Kastamonu Sultânisi'nde tarih öğretmenliği yapmıştır.

Öğretmenlik mesleğinin yanında bir yerel tarih araştırmacısı olarak da çalışmış, Kastamonu ile ilgili pek çok yazı kaleme almıştır. Açıksöz gazetesinde 67 kadar makalesi ve 52 şiiri yayımlanmıştır.

'Kastamonu Meşâhiri' (Kastamonu ünlüleri, meşhur kimseler) başlığı altında Açıksöz'de yayımlanan ve 23 kişiyi kapsayan makale serisinde, Kastamonulu devlet adamı, sanatçı ve ilim adamları hakkında bilgi vermiştir.

Hazırlamış olduğumuz bu çalışma ile İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Açıksöz'de Osmanlıca yayımlanan makalelerini yeni yazıya çevirdik. İsmail Hakkı Uzunçarşılı gerek Kastamonu yerel tarihi hakkında gerekse Milli Mücadele Döneminde içinde bulunulan siyasi ortam hakkında pek kıymetli yazılar kaleme almıştır. Bu çalışmanın yerel tarih ve basın bağlamında, Kastamonu ile ilgili önemli bilgiler verdiğini düşünüyorum.

Kastamonu İl Halk Kütüphanesi'nden Açıksöz'de yayımlanan yazıların suretlerini temin etmiş olmakla beraber, sayfaların bir kısmının yıpranmış olması nedeniyle bazı kelimelerin okunma imkanı olmamıştır.

Osmanlıca metinlerin okunması esnasında kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz benden yardımlarını esirgemediler.

Çalışmam esnasında transkripsiyonumun kontrolüne yardımcı olan Sevgi Vural'a, Milli Kütüphane'den kaynak taraması yapmama yardımcı olan arkadaşım Dr. Öğr.Üyesi Suna Canlı'ya, düzenleme konusundaki yardımlarından dolayı kıymetli kardeşim Tefik Altunlu'ya ve bizi her zaman okumaya yönlendiren babam Abdullah Vural'a en samimi teşekkürlerimi sunuyor, annemi rahmetle anıyorum.

Tezimin başlangıcından bitimine kadar kapısını her zaman samimiyetle açan, çalışmamda her zaman yol gösterici olan kıymetli hocam Prof. Dr. Mehmet Serhat Yılmaz' a ayrıca teşekkürü bir borç bilirim.

Bu çalışmam vesilesi ile gerek Kastamonu'ya gerekse Türk tarihine büyük hizmetlerde bulunan İsmail Hakkı Uzunçarşılı'yı ve bu güzel ülkeye hizmet etmiş tüm bilim insanlarını minnetle anıyorum.

Yasemin VURAL ÇAKMAK

Kastamonu, Mayıs, 2018

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TAAHHÜTNAME	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
1. GİRİŞ	
1.1. Kastamonu Basını	1
1.2. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Hayatı	5
2. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN KASTAMONU MEŞÂHİRİ BAŞLIKLİ YAZILARI	
2.1. Tosyalı Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi	8
2.2. Tosyalı Sâlih Salâhi Efendi	12
2.3. Halil Hayrettin Efendi	14
2.4. Moldovâni Ali Paşa	17
2.5. Halîmî Abdülhalim Çelebi	19
2.6. Hâfız Hüseyin Hüsni Efendi	21
2.7. Sâdi Sadullah Efendi	23
2.8. Sırtlı Hoca- Senâi Ali Efendi	28
2.9. Râtib Ebubekir Efendi	31
2.10. Reisülküttâb Ulu Arif Mehmed Efendi	33
2.11. Sadr-ı Esbak İzzet Mehmet Paşa	35
2.12. Hatipzâde Muhyittin Mehmet Efendi	41
2.13. Reisülküttâb İsmail Efendi	44
2.14. Hasanzâde Şeyh Şifâi Mehmet Efendi	45
2.15. Baltacı Mehmet Paşa	47
2.16. Elmas Mehmet Paşa	56
2.17. Kaptan-ı Deryâ Salih Paşa	58
2.18. Nâmî Mustafa Efendi (Hattât)	60
2.19. Şemsî Defterdar (Cendrecizâde)	63
2.20. Hasip Mehmet Efendi	66

2.21. Şeyh La'li Mehmet Efendi	68
2.22. Hacı Ziyâettin Efendi	70
2.23. Azmi Numan Efendi	72

3. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN AÇIKSÖZ'DEKİ TARİH VE KÜLTÜR KONULARINDAKİ YAZILARI

3.1. Eski Valiler -1-	75
3.2. Eski Valiler -2-	78
3.3. Mehterhane	79
3.4. Halîmî Çelebi Camii yahut Ağa İmaretî	81
3.5. Kastamonu Kütüphaneleri.....	83
3.6. Eski Belediye Teşkilatı (Subaşılık)	86
3.7. Müftü ve Nakibüleşrâf Teşkilâtı	88
3.8. Eski Zamanlarda Bir Şikâyet	90
3.9. Bir Ameliyyât-ı Cerrâhiyye	93
3.10. Eski Zamanlarda İstanbul'a Hicret-i Memnû	95
3.11. Eski Zamanlarda Gayrimüslimerden Cizye -1-	97
3.12. Eski Zamanlarda Gayrimüslimerden Cizye -2-	98
3.13. Eski Zamanlarda Posta ve Menzil Teşkilâtı -1-	100
3.14. Eski Zamanlarda Posta ve Menzil Teşkilâtı -2-	103
3.15. Cinci Hoca Hüseyin Efendi	106
3.16. Mevlânâ Nasrullah ve Nasrullah Camii	110
3.17. Belediye Riyâseti ve Ehemmiyeti	112
3.18. Belediye Reis-i Muhteremini Tebrik Esnâsında Ekmekçiler Heyetinin Nutku Münasebetiyle	115
3.19. Mısır'ın İstiklâli Münasebetiyle	117
3.20. Eslâfın Maârife Hizmeti	119
3.21. Türkiye'nin Sahib ve Efendisi Köylüdür	122
3.22. Mektep An'aneleri	124
3.23. Türkçe Hutbe Münasebetiyle	126
3.24. Kasaba ve Köy İsimleri	128
3.25. Kastamonu İlim Derneği	131
3.26. Taşköprü Mektubu	133

3.27. Taşköprü Mektubu -2-	136
3.28. Taköprü Mektubu -3-	140
3.29. Boyabat Mektubu	143
3.30. Boyabat Mektubu -2-	145
3.31. Boyabat Mektubu -3-	148
3.32. Sinop Mektubu	151
3.33. Sinop Mektubu -2-	153
3.34. Sinop Mektubu -3-	156
3.35. Ferhat Mehmet Paşa ve Âsâr-ı Hayriyesi	158
4. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN AÇIKSÖZ'DEKİ MİLLÎ MÜCADELE HAREKETİ KONULARINDAKİ YAZILARI	
4.1. İstiklâl-i Osmânî Münasebetiyle	161
4.2. Azm-i Millîmiz Muhakkak Yunanistan'ı Yıkacaktır	164
4.3. Düşman Azm-i Millî Karşısında Makhûr Olacağını Anlayınca	167
4.4. Anadolu Müdâfaasının Hâssası	169
4.5. Bursa Aşkı	171
4.6. 16 Mart 336	173
4.7. Mütâreke Teklifine Hükümetimizin Cevabı	177
4.8. Sulh Şartları Arasında Dikenler	179
4.9. İstanbul Tezâhüratı ve Matbûât	181
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	185
KAYNAKÇA	186
EKLER	
Ek-1	190
ÖZGEÇMİŞ	191

1. GİRİŞ

1.1. Kastamonu Basını

Günümüzde tüm toplumlarda yasama, yürütme ve yargıya ek olarak dördüncü güç basın kabul edilmiştir. Öyle ki basın, her dönemde kitleler üzerinde yönlendirici bir güce sahip olmuştur. Yazıyla başlayan basın, sözlü, görsel ve artık günümüzde elektronik mecralarda hizmet vererek hedef kitesini büyütüştür.

Osmanlı Devleti döneminde basının geçmişten günümüze uzanan hikayesi matbaanın kurulması ile başlamıştır. İbrahim Müteferrika tarafından 14 Aralık 1727'de kurulan ilk Türk matbaası 'Dar'üt-Tıba'at-ül Amire'dir.¹ Osmanlı Devleti'nde bir gazetenin yayın hayatına başlaması ise matbaanın kuruluşundan bir asır sonraya denk gelmektedir.

Osmanlı Devleti döneminde yayın hayatına başlayan ilk Türkçe gazete Takvim-i Vekâyi'dir. Devrimci bir padişah olan II. Mahmut'un gayreti ile 11 Kasım 1831'de çıkmıştır. Bir ferman

yayımlayan padişah "Gazete konusunun düzene konması çoktan beri emelimdi. Ancak zamanı gelmemiş olduğundan susuyordum. İşte şimdi sırası geldi. Bunun din kurallarına ve düzene karşı bir yanı olmadığı gibi ülkeye pek çok yararı olacağını herkes kabul ediyor. Bu gazete kutsal şeriata ve devlet düzenine dokunmamak şartıyla, benim iktidarına çok yardımcı olacaktır" demiştir.²

1876 yılında Osmanlı Devleti'nin İstanbul dışındaki bölgelerinde 22'si vilayet gazetesi olmak üzere 29 gazete yayımlanmaktaydı. Yerel basının ilk örneklerini oluşturan bu gazeteler; Edirne'de Edirne (1868), Diyarbakir'de Diyarbakir (1869), Bursa'da Hüdavendigâr (1869), Konya'da Konya (1869), Trabzon'da Trabzon (1869), *Kastamonu'da Kastamonu* (1872), Adana'da Seyhan (1872), Ankara'da Ankara (1874), İzmir'de Aydın (1874), Sivas'ta Sivas (1878)'tir.³

Kastamonu'da matbaanın kuruluşu ile ilgili Başbakanlık Arşivinin 26052 numaralı irade defterinin Dahiliye kısmındaki bir vesikada, Kastamonu Valiliğinin isteği üzerine Dahiliye

¹ Atilla Girgin, **Gazeteciliğin Temel İlkeleri**, Der Yayınları:398, İstanbul, 2008, s.147.

² Murat Özgen, **Kurumsal-Kuramsal ve Tarihsel Açından Gazetecinin Etik Kimliği**, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları:53, İstanbul, 1998, s.136.

³ Ercan Çelebi, "*Kastamonu Basın Hayatına Genel Bir Bakış*", **Milli Mücadelenin Anadolu'daki Basın Bayraktarı Hüsnü Açıksöz**, Kastamonu Gazeteciler Cemiyeti, İstanbul, 2016,s.12-13.

Nezâretine bir yazı yazılarak bir adet litoğrafya makinesinin teferruatı ile birlikte Maarif Nezâretinden istendiği bilgisine ulaşılmıştır. Meclis-i Vâlâ'ya havale edilen bu yazı üzerine bir makine ve ustanın Kastamonu'ya verilmesi kararı 25 Ekim 1867'de alınmıştır.⁴

1868 yılında Kastamonu Vilayet Matbaası kurulmuştur. Matbaanın müdürlüğüne Molla Mehmetoğlu Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi, kâtipliğine Mehmet Efendi, memurluğuna ise İsmail Ağa tayin edilmiştir. Bu matbaada ilk olarak 1869'da 1 no'lu Salname basılmıştır.⁵ Kastamonu'da ilk özel matbaa 1918 veya 1919 yılında Salim Efendizade Reşid Bey'in maddi yardımı ile kurulmuştur. Bu matbaada Zafer gazetesi basılmaya başlanmış, 1919'da gazetenin basımının durdurulmasıyla matbaa da kapatılmıştır. Fakat bu matbaanın varlığına delil olacak hiçbir vesikaya rastlanılmamıştır. Kuruluşu kesin olarak bilinen ilk özel matbaa 1925 yılında İnebolu'da Hayrettin Bey tarafından, Hayrettin Matbaası adı ile kurulmuştur. Güzel İnebolu ve Seyyah gibi gazetelerin bir süre basıldığı bu matbaada bazı kitap ve broşürler de basılmış ve 1931 yılında sahibi tarafından Kastamonu'ya nakledilmiş aynı yılda da kapanmış ve Bartın'a nakledilmiştir. Bundan sonra 1942 yılında Hamdi Şensan ve Ahmet Kral tarafından Şenkral Matbaası kurulmuş daha sonra ise bu matbaa Avukat Enver Evrensel tarafından satın alınarak Birlik Matbaası adı ile çalışmaya başlamıştır. Dördüncü özel matbaa ise Yeni Matbaa'dır. Adı bir süre sonra Doğrusöz olarak değiştirilmiştir. 1950'den sonra yeni makine ve malzeme ile techiz edilerek Kastamonu'nun en büyük ve modern matbaası haline gelmiştir. Daha sonra 1950 yılında Kastamonu Matbaası ve Mücadele Matbaası kurulmuştur. 1952 yılında Tosya Matbaası, 1957 yılında İlham Matbaası kurulmuştur.⁶ Zaman geçtikçe yeni ad ve tekniklerde yeni matbaalar açılmıştır.

1872 yılında Vali Edhem Pertev Paşa zamanında Kastamonu'nun ilk gazetesi olan Kastamonu gazetesi basılmaya başlamış, matbaaya da İstanbul'dan İstefan isimli bir mürettib getirilmiştir.⁷ Vali Abdurrahman Paşa 1888 yılında, kuruluşundan itibaren özellikle resmi dairelerin çeşitli defter ve cetvellerini basmaya başlayan vilayet matbaası için yeni makine getirmiş, İslahhanede bulunan matbaa için şimdiki Cumhuriyet Meydanı'na taştan iki katlı müstakil bir

⁴ Aziz Demircioğlu, "Kastamonu Basın Tarihi Hakkında Notlar" **Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler** 19-21 Ekim 1988 Kastamonu, Ankara, 1989, s.

⁵ Aziz Demircioğlu, **Yüz Yıllık Kastamonu Basını (1872-1972)**, Kastamonu, 1973, s.2-4.

⁶ Demircioğlu, *a.g.e.*, s.10-11.

⁷ Nazlı Rana Gürel, "Kastamonu Valilerinden İbrahim Edhem Pertev Paşa ve Kastamonu Basınındaki Yeri", **Kastamonu Basın Sempozyumu -Bildiriler-**Kastamonu Valiliği Yayınları Ankara,2009, s.242.

matbaa binası yaptırmıştır. ⁸ Vali Enis Paşa zamanında 1900 yılında yeni makine ve malzeme ile güçlendirilen Vilayet Matbaası Anadolu'daki en iyi matbaalardan biri haline gelmiştir.

Kuruluşundan itibaren özel idare tarafından işletilen Vilayet Matbaası bir çok işi parasız veya çok ucuz fiyata yaptığından zarar etmeye başlamış, zararın önüne geçebilmek için Avni Doğan'ın valiliği sırasında 1937 yılından itibaren küçük bir gelir karşılığı kiraya verilmiştir. Hüsnü Açıksöz tarafından kiralanan vilayet matbaası Açıksöz adını almıştır. Daha sonra özel matbaalar açılıp yeni gazeteler çıkarılmaya başlanınca, Vilayet Matbaası'nın satılmasına karar verilmiştir. 1944 yılında ihaleye çıkarılmadan Eti Bank Genel Müdürlüğü'ne 18 bin liraya satılmış, tonlarca makine ve diğer malzeme Ankara'ya nakledilmiştir. 76 yıllık hayatı içinde Vilayet Matbaası'nda birçok kitap, dergi ve gazete basılmıştır.⁹

Kastamonu'da yayımlanan ilk gazete 1872'de çıkarılan Kastamonu gazetesi olup, bu gazete 1872'den 1938'de kapanıncaya kadar 66 yıl basılmıştır. Kastamonu gazetesinden sonra ilk özel gazete olarak 1908 yılında yayın hayatına başlayan Köroğlu gazetesi aralıksız on yıl kadar yayımlanmıştır. Köroğlu gazetesi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerini destekleyen bir politika izlemiştir. Kastamonu'nun ilk özel gazetesi olan Köroğlu'nda Besim Bey, Kuşakçioğlu Hüsnü, İsmail Sedat, Ahmet Behzat, Abidin (Binkaya), Hasan Fehmi, Ahmet Talat (Onay), Suharâhir müstear adı ile Dadaylı Şevket, Yüzbaşı Vahdeti, Yusuf Niyazi, İsmail Habib (Sevük), Dr. Fazıl Berki (Tümtürk), Tahir Karaoğuz yazılar yazmışlardır.

Kastamonu basınında yayımlanan diğer gazetelerin isimleri; Serbaz, Nazikter, Şule, Ilgaz, Zafer, Yeşil Ilgaz, Açıksöz, Türkiye, Türkeli, Güzel İnebolu, Çalçene, Seyyah, Doğruluk, Doğrusöz, Birlik, Yeni Birlik, Kastamonu, Yenises, Dikkat, Mücadele, Karadayı, İnebolu, Hürses, Güzel Abana, Taşköprü, Tosya, Halk, Pazaryerinin Sesi Köylünün Sesi, Hakikat, Hakkın Sesi, Devrez, İnebolu Hizmet Gazetesi, Yeni Tosya, Tosya Postası, Azdavay, Yeşil Daday, Güneğöre, Yeni Kastamonu, Taşköprü, Yeşil Cide, Halk, Meşale, Ziraat Postası, Hak Yolu, Millet, Halk, Öğretmen, Terazi, Büyük Ülkü, Hür Anadolu, Küre'nin Sesi, İnebolu, Yeşil Daday, Cide Postası, Millet'in Sesi, Turistik Abana, Taşköprü'de Uyanış, Araç, Adalet, Çatalzeytin, Karadeniz, Üç Hilal, Abana, Gökırmak, Güneş, Azdavay'ın Sesi, Azdavay Haftası'dır.

⁸ Demircioğlu, *a.g.e.*, s.1-3.

⁹ Demircioğlu, *a.g.e.*, s. 8-9.

Kastamonu basınında yayımlanan ilk dergi ise Tiraje olup, sahibi Ahmet Talat (Onay)'dır. Eşref Edib'in sahibi olduğu Sebilürreşat dergisi İstanbul'un işgali üzerine Anadolu'nun farklı vilayetlerinde çıkarılmış olup, 25 Kasım 1920 ile 13 Aralık 1920 arasında 464 ve 466 arasındaki sayıları Kastamonu Vilayet Matbaasında basılmıştır. Bir diğer dergi Doğu dergisidir ki merhum İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın burada yayımlanmış şiirleri ve yazıları bulunmaktadır. Kastamonu basınında yayımlanmış öteki dergiler; Gençlik, Birlik, Dilek, Lise, Ilgaz, Yeni Görüş, Ecevit, Sıra, Çevre, Sanat, Öğrenci Sesi, Damla, Milliyetçi Ilgaz, Sepetçioğlu, Yol-İş'tir.

Kastamonu basınında Açıksöz gazetesi önemli bir yere sahiptir. Bu gazete 15 Haziran 1919'da yayımlanmaya başlamış ve 14 Aralık 1931 yılında kapanmıştır. Süreli yayın olarak 12 yıl yayın hayatını sürdürmüştür.¹⁰ Milli Mücadelenin verildiği yıllarda Yeni Adana, *Açıksöz* (*Kastamonu*), Sebilürreşat (Ankara), Babalık (Konya), Öğüt (Konya), İstikbal (Trabzon), Işık (Giresun), Albayrak (Erzurum), Milli Mücadele basınının başlıcalarını oluştururlar.¹¹

Açıksöz gazetesi, milli mücadelenin yayın organı olmuş, Kurtuluş Savaşı ve Kuva-i Milliye'yi ödün vermeden savunmuştur. Gazete Kurtuluş Savaşı günlerinde her gün halkı silahlı direnişe çağırmıştır.¹² Bağımsız devlet kurulmasını desteklemiş, işgalleri protesto etmiş ve okuyuculardan büyük ilgi görmüştür. İstanbul gazetelerinin Anadolu'ya girmesinin yasaklanması üzerine, Açıksöz gazetesi her gün çıkmaya başlamıştır.

21 Ekim 1336 (1920) tarihli Açıksöz gazetesi, Mehmet Akif Bey'in Kastamonu'ya geldiğini yazmış, Mehmet Akif Bey Açıksöz gazetesini ziyaret ederek yazarları ile tanışmıştır. Kastamonu'da kaldığı süre içinde her gün Açıksöz gazetesini ziyaret etmiş, rica üzerine bazı şiirlerinin Açıksöz gazetesinde yayınlanmasına müsaade etmiştir. 1921 Ocak ayında Kastamonu'dan ayrılarak Ankara'ya giden Mehmet Akif, Açıksöz gazetesi ile ilgisini devam ettirmiş ve İstiklal Marşı'nı da TBMM'nin kabulünden önce ilk defa yayınlanmak üzere Açıksöz gazetesine göndermiştir.

Gazetede yazıları ve şiirleri yayınlananlar; Behçet Bey (Sultanî Müdürü), Talat Bey (Onay, Çankırı Meb'usu), İsmail Habib Sevük, Hasan Fehmi (Turgal) Kütüphaneler Müdürü, *İsmail*

¹⁰ Mehmet Serhat Yılmaz, "Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler", **Milli Mücadele'nin Anadolu'daki Basın Bayraktarı Hüsnü Açıksöz**, Kastamonu Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2016, s.47.

¹¹ Orhan Koloğlu, **Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2006, s. 116.

¹² Erdoğan TOKMAKÇIOĞLU, **Türk Basın Tarihi**, İsim Yayınları, Ankara, Mart 2011, s.3.

Hakkı Bey (Uzunçarşılı), Maarif Vekili Necati Bey, Abdulahat Nuri Bey, Trabzon Meb'usu Nebizade Hamdi Bey, Talât Mümtaz (Yaman), Musa Kâzım, Ebulseleh Rifat, Zeki Cemal (Bakiçelebioğlu), Raif Bey. Kastamonu Sultanisi'nde okuyan ve sonradan ün kazanan şairlerimizden Arif Nihat (Asya), Orhan Şaik (Gökyay) da ilk şiirlerini Açıksöz'de yayınlamışlardır.

Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Kastamonu'da tarih öğretmenliği yaptığı dönemde Açıksöz gazetesinde yayımlanan 67 makalesi, 52 şiiri bulunmaktadır.¹³

1.2. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Hayatı

Ülkemizde yetişmiş büyük tarihçi Ord. Prof. Dr. İsmail Hakkı UZUNÇARŞILI, 23 Ağustos 1888'de Eyüp'te dünyaya gelmiştir. Meşrutiyet döneminin birçok aydını gibi orta tahsilini Askeri Rüşdiye'de ve Mercan İdâdîsi'nde tamamlamıştır. İdâdî'den mezun olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı öğretmen olmak isteğiyle Darülfünun Edebiyat bölümüne kaydolmuştur. Orada tanınmış kişilerden, 'Ahmed Midhad, Abdurrahman Şeref, Mehmed Âkif, İzmirli Ahmed Hikmet, Hamdullah Suphi'den ders almıştır.¹⁴ Darülfünun Edebiyat Şubesini 1912 yılında bitirerek meslek hayatına atılmıştır.¹⁵ Tarih öğretmeni olarak tayin edildiği ilk yer Kütahya olup burada sekiz yıl çalışmıştır. Millî Mücadele başladığı zaman mekteb tatilinden istifade ederek Kuva-yi Seyyare'de fahrî hizmette bulunmuş, raportörlük yapmıştır. Kütahya'da bulunduğu yıllarda şehrin tarihine ilişkin toplamış olduğu notlar Maarif Vekâleti tarafından yayımlanmış ve Kütahya Meclis-i Umumîsi tarafından kendisine fahrî hemşehrilik verilmiştir. 30 Temmuz 1921 tarihinde Kütahya'nın Yunanlılar tarafından işgali üzerine oradan ayrılmış, Kastamonu ve Balıkesir liselerinde öğretmenlik ve idarecilik yapmıştır.

1921 yılında Kastamonu Sultanîsi tarih muallimliğine atanmıştır. Açıksöz gazetesinde tarih yazıları yazmış, İsmail Habib Bey'in olmadığı sıralarda gazetenin başmuharrirliğini üstlenmiştir.¹⁶ İsmail Habib, Hasan Fehmi gibi aydın kişilerle bulunduğu Kastamonu'da

¹³ Demircioğlu, *Yüz Yıllık Kastamonu Basımı (1872-1972)*, s. 63-79.

¹⁴ Halil İnalçık, "*Türkiye'de Modern Tarihçiliğin Kurucuları*", *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 2, Sayı:7, s.26, Kış 2006.

¹⁵ Hakkı D.Yıldız, "*Ordinasyüs Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı*", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı : 7-8, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1977.

¹⁶ Mehmet İpşirli, "İsmail Hakkı Uzunçarşılı", *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları VIII.Dizi, Sayı:1, s.22, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2011.

Açıksöz gazetesinde Kastamonu Meşâhiri'ne ait seri yazılar ile Musâhabe-i Tarihiyye başlığı altında tarih yazıları yayımlanmıştır. Kastamonu'da 1922'de yayımlanmaya başlayan Doğu Dergisi'nin sorumlu müdürlüğünü yapmıştır. Tarihçiliği yanında, şairliği de olan Uzunçarşılı, şiirlerinde Hezar-Dinar ve Savcı mahlaslarını kullanmıştır.¹⁷ Kastamonu'da bulunduğu yıllarda Açıksöz'de altmış dört makalesi, elli iki şiiri yayımlanmıştır. 1922 yılında Kastamonu'nun sosyokültürel ve sosyoekonomik yapısını incelemek üzere Kastamonu İlim Derneği kurulmuştur. İsmail Hakkı Uzunçarşılı bu derneğin kurucuları arasında yer almış ve tüzüğünü hazırlamıştır.¹⁸

Açıksöz'de Kastamonu ile ilgili kaleme aldığı yazılar Kastamonu tarihi açısından önemli birer eser niteliğindedir. Bu yıllarda teftiş mahiyetinde yaptığı gezilerde civar yerlerin (Taşköprü, Boyabad, Sinop) tarihî, coğrafi, kültürel, ekonomik vb. pek çok özelliği hakkında bilgi vermiştir. Bununla beraber içinde bulunulan Millî Mücadele dönemiyle ilgili yazmış olduğu makaleler mevcuttur.

17 Kasım 1922'de Karesi (Balıkesir) Lisesi Müdürlüğüne getirilmiştir. Burada bilimsel çalışmalara başlayan Uzunçarşılı, Karesi Tarihçesi'ni ve Karesi Meşâhiri'ni (Karesi Ünlüleri) kaleme almıştır. 26 Ekim 1926'da Milli Eğitim Bakanlığı müfettişliğine atanmıştır. Reşid Galip Beyin Milli Eğitim Bakanlığı sırasında Atatürk'ün emriyle Balıkesir milletvekili olmuş ve aynı zamanda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde öğretim görevlisi olarak derslere girmeye başlamıştır.¹⁹

Türk Tarih Kurumunda görev yaptığı yıllar (1931-1977) kendisine 'reisü'l müverrihin' lâkabını kazandıran yoğun araştırma ve yayın faaliyeti yılları olmuştur.²⁰ 1931 yılında Türk Tarih Kurumu'na üye olmuştur. Kurum'un bir Türk tarihi yazılmasına karar vermesi üzerine Yeniçağ Kolu başkanı olan Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti tarihinin başlangıcından (1299) XVIII. Yüzyılın sonlarına (1789) kadar olan dönemini yazmayı üstlenmiştir. Uzunçarşılı'nın asıl bilimsel çalışmaları bundan sonra başlar. Bu arada Atatürk'ün ilgisini görmüş, Atatürk bir devlet adamı olarak Uzunçarşılı'yı özendirmiş ve yüreklendirmiştir. Balıkesir milletvekili

¹⁷ **Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi**, Cilt VIII. Ş-Z, s. 445, Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını : 214, Kaynak Eserler Dizisi:1, Ankara, 2007.

¹⁸ Mehmet Serhat Yılmaz, "*Açıksöz Gazetesinde Yazı Yazan Önemli Şahsiyetler*", **Millî Mücadele'nin Anadolu'daki Basın Bayraktarı Hüsnü Açıksöz**, Kastamonu Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 2016, s.52

¹⁹ Eşref Eşrefoğlu, "*İsmail Hakkı Uzunçarşılı*", **Felsefe Dergisi**, Ocak/Şubat/Mart 1978, s.168, Kavram Yayınları, 1978.

²⁰ İnalçık, *a.g.m.* , s.27.

olarak Meclis'de bulunan Uzunçarşılı'ya bir keresinde Atatürk: 'Hocam, siz burada ne arıyorsunuz? Gidin, gerekli yerlerde araştırmalarınızı ve çalışmalarınızı yapın' demekten kendini alamamıştır. Uzunçarşılı Türk Tarih Kurumu'nun yayın organı Belleten'in 1937'de çıkan ilk sayısında Karamanoğlu İbrahim Bey'in Vakfiyesini yayımlamıştır. Makalelerini ve bilhassa kitaplarını Türk Tarih Kurumu'nda yayımlamıştır. Kapıkulu Ocakları Teşkilâtı ve Osmanlı Sarayı Teşkilâtı, Osmanlı Merkez ve Bahriye Teşkilâtı, Osmanlı İlmiye Teşkilâtı, Mekke-i Mükerreme Emirleri adlı eserleri Türk Tarih Kurumu tarafından yayımlanmıştır.²¹ Belleten'in ilk sayısından 1977'de vefat tarihine kadar doksan civarında makalesi, on dokuz kitabı yayımlanmış olup, makalelerinin birçoğu müstakil çalışmalardır. Kitapları ise kendi alanlarında umumî telif eserleridir.²²

Hayatını Türk tarih araştırmalarına adanmış ve bu alanda her biri birbirinden kıymetli eserler vermiş İsmail Hakkı Uzunçarşılı, 10 Ekim 1977 tarihinde İstanbul'da vefat etmiş olup, Edirnekapı Şehitliğine defnedilmiştir.

²¹ **Ord.Prof.Dr.İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan**, "*Ord.Prof.Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Kısa Hal Tercümesi*", Türk Tarih Kurumu Yayınları VII. Dizi, s.19, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1976.

²² Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s.24.

2. İSMAIL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN KASTAMONU MEŞÂHİRİ²³ BAŞLIKLİ YAZILARI

2.1. Tosyalı Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi

Sultan Süleyman Kanûnî zamanı, erbâb-ı seyf ü kalemin kesreti ile mütemâyiz bir devirdi. Cihattan cihâda koşan Pâdişâhın, maiyetinde güzîde vezir ve ümerâ bularak temin-i zafer edildiği gibi ulemâdan İbni Kemâl ve Ebussuûd ve şuarâdan Fuzûlî, Yahyâ, Bâkî ...ilh, gibi şâirler, siyâset ve tanzim-i kavânin ile meşgul ricâl, bu devre ayrıca ziyet veriyorlardı.

Tercüme-i hâlini yazdığımız Celâlzâde Mustafa Çelebi de o devirde şöhret bulmuş, siyâsete vukuf ve umûr-ı devlette hüsn-i idare ve ihâta ve fuzûl ve kemâl ile müşârün bi-l-benân olmuş ahass-ı ricâl-i devletten idi.

Celâlzâde Mustafa Çelebi aslen Kastamonu'ya tâbi Tosya kazasında Kadızâde Celâl isminde bir zâtın oğludur. Malûmât-ı lâzimeyi memleketi olan Tosya'da gördükten sonra İstanbul'da ikmâl-i tahsil eylemiştir.

Mustafa Çelebi fevkalâde zeki, hatt-ı divânî denilen ve muharrerât-ı resmiyyede kullanılan yazıda meleke ve mümârese sahibi olduğundan İstanbul'a vürûdünden az zaman sonra ketebe-i divân-ı hümâyûn silkine dahil olarak tefeyyüze başladı. Hatt-ı divânide gösterdiği maharet pâdişah-ı vakt Yavuz Sultan Selim Han hazretlerinin nazar-ı dikkat ve takdirlerini celb ettiğinden Pâdişâh-ı müşârünileyhin vüzerâyâ yazdırmak istedikleri bazı hafî irâdat-ı seniyyeyi Mustafa Çelebi tahrîr ederdi.

Celâlzâde o kadar teveccüh ve itimâd-ı şâhâneye nâil olmuştu ki Sultan Selim'in ricâl-i devletin kesr-i nüfûz ve itibarları için yazdırdığı bazı evâmiri daire-i edebde tenkîd ve Pâdişâh, Mustafa Çelebi'yi sözlerinden dolayı takdir eder idi ise de hak ve hakikatını teslim etmek lütfunda da bulunduğu binnetice sahib-i tercemenin rey ve arzusu galebe ederek 'bildiğin gibi yaz' irâdesi sâdir olurdu.

Yavuz'un 926 senesinde vefatı Celâlzâde'yi pek dilhûn etmişti. Efendisine etmiş olduğu hizmet ve gösterdiği sadâkat Pâdişâh-ı merhumun halefî Kanûnî Sultan Süleyman tarafından da takdir

²³ Mustafa Eski, **İsmail Hakkı Uzunçarşılı Kastamonu Meşâhiri**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1990. Mustafa Eski tarafından, İsmail Hakkı Uzunçarşılı Kastamonu Meşâhiri başlığı altında yayımlanmıştır.

edilmişti. Pâdişâh-ı cedid, şehzâdeliğinde kendisine intisab ile hizmetinde bulunan bende-i hassı (has odabaşı) İbrahim Ağa'yı yüksek bir mevkie getirmek istemiş ve bunu Sadrâzam Pîrî Mehmet Paşa'ya danışmış; Paşa, Pâdişâhın maksadını anlayarak derhal sadâretten istifa ile mevkiini has odabaşıya terk etmiştir. Bunun üzerine Kanûnî Sultan Süleyman sevgili ağasını, hilâf-ı usûl mevki-i muallâ-yı sadâretle taltif etti.

İbrahim Paşa umûr-ı devlette bulunmuş ve sırasıyla kat-ı merâtib etmemiş olduğundan bâr-ı girân-ı sadâreti başa çıkaramayacak idi. Kendisi her ne kadar zeki ve nabz-âşına olsa da acemilik dolayısıyla hata etmemek mümkün değildir.

Sadrâzâmı hüs-ni idâre ile umûr-ı devleti mihver-i lâyıkında tedvire vesâtet edecek, daha doğrusu sadrâzâmı idâre eyleyecek ahvâl-i devlete vâkıf bir zâtın vücûduna ihtiyaç vardı. İşte bu mülâhazaya binâen Sultan Selim'in mutemetlerinden olan Celâlzâde, sadr-ı cedîdin maiyyetine verildi.

Mustafa Çelebi, İbrahim Paşa'nın devlet işlerine vukûfsuzluğunu bildiğinden divân-ı hümâyûndan tezekkür edilecek işlere dair paşaya izâhât verdikten sonra, ikisi arasında takarrür eden remz ve işaret üzerine hareket edilmesi kararlaştırıldı.

Divânda cihet-i şer'iyyeye, defterdâr vesair makâmâta havale olunacak evrak Celâlzâde'nin evvelce takarrür eden işaretiyle makâm-ı âidine havâle olunurdu. Sadârete müteallik bir iş zuhûrunda Celâlzâde elini hokka ve kaleme uzatınca İbrahim Paşa meselenin kendilerine taallûkunu anlayarak icâbının icrâsını emrederdi.²⁴

Vezir-i sâni iken Pîrî Paşa'nın istifasından sonra kendisine sadâret verilmeyerek İbrahim Ağa'nın 'de'b-i kadîm' hilâfına o makama getirilmesini çekemeyen ve tarihlerimizde 'hâin' lâkabıyla marûf olan Ahmet Paşa, Mısır valiliğine tâlib olarak orada ilân-ı isyân ile icrâ-yı hükûmete başladığından bunun te'dibine memur olan İbrahim Paşa, kendisinin akıl hocası Mustafa Çelebi'yi de tezkerecilik hizmeti ile maiyyetinde Mısır'a gönderdi. (930)

²⁴ Beyânî, tezkeresinde, bu mütalââtı Celâlzâde ağzından zikrediyor. Gönül bu mütalâanın aynen naklini arzu ediyor idiye de maalesef adedi hayli yekûne balığ olan kitaplarımla birlikte müşârünileyh Celâlzâde'nin mufassal terâcim-i ahvâlini de havi olup 3 cilt üzerine yazdığım Eyüp Rehberi nam eser-i âciziyi Kütahya'da terke mecbur olduğumdan hatırımda kalan ile iktifâ eyledim.

Hain Ahmet Paşa'nın te'dîb ve Mısır'ın îade-i âsâyışinden sonra İstanbul'a avdet edildiğinden Mustafa Çelebi Reisülküttab (Hariciye Nâzırı) memuriyyet-i mühim- mesi ile taltif edildi. (931)

Mustafa Çelebi bu hizmeti tam on sene bütün mahâret ve kiyâseti ile hüsn-i idâreye muvaffak oldu. Kanûnî'nin Bağdat seferinde nişancı bulunan Seydî Bey'in irtihâline mebni (nişancı=tevkîf) lik mesned-i mühimmi efendisinin işareti ile Celâlzâde'nin uhdesine tevdi kılındı.

Koca Nişancı Mustafa Çelebi bu makamda yirmidört sene müşkilgüşâ-yı umûr oldu.

Bağdat seferinden avdeti müteakip velinimetini makbul-ı pâdişahî İbrahim Paşa maktulen vefat ettiği zaman Koca Nişancı, paşaya intisabından dolayı hiçbir sadmeye uğramadı. Bunun da sebebi umûr-ı muazzama ve mûdiledeki vukûfu, siyasî entrikalara ve külâh kapmak için yapılan ahlâksızlıklara nazar-ı nefretle bakması ve vazife-i mühimmesi haricindeki zamanlarını tetebbuât-ı ilmiye ve telifâta hasr etmesi ve kerem ve sehâsıyla herkesi kendisinden memnun bırakmasıydı.

964 senesinde Sadrâzam Rüstem Paşa'nın nüfuzunun tesiri ile ve fakat o zamana kadar ricâl-i devletten hiç birine nasip olmayan bir şekl-i fevkalâdede üçyüz bin akçe has irâd-ı muayyenesi ve müteferrika başlık rütbesiyle tekaüt edildi. Bu hal Koca Nişancı'nın nezd-i Pâdişâhîdeki kıymet ve itibarının bir delili idi.

Mustafa Çelebi tekaüt edildikten sonra Ebû Eyyüp Ensârî civarında kendi nâmına mensup Nişancı Mahallesi tarafındaki bahçesine çekilerek zamanını ülemâ ve şuarâ ile mübâhasât-ı ilmiyye ve şiiyye ve telif-i asara hasretti. Hanesi mecmâ-ı ulemâ ve fuzalâ idi. Kerem ve sahâsı ile şuarâ ve zuafâyı memnun etmek âdeti idi. Mahzâ para koparmak için kendisine takdim edilen kasideler ve verilen paralar bir hayli yekûn teşkil ediyordu.²⁵

Koca Nişancı'nın gerek tekaütlüğü zamanında ve gerek hükümet işlerinden ihtilâs-ı vakit ettikçe bazı eserler *yazdığını* yukarıda arz etmiştik. O cümleden olarak Kanûnî Sultan

²⁵ Koca Nişancı'ya takdim edilen kaside müşârünileyhin verdiği paralar badelvefat hesap edildikte eşya ve esvaptan gayrı sarf edilen nukut ve mebâliğ miktarının yirmiyedi yük akçeye balığ olduğunu kendi yetiştirmelerinden Sarhoş Abdi Çelebi, yedindeki deftere istinaden beyan eylemiştir. (Şakayık zeyli, Ata- yı)

Süleyman gazavâtını mübeyyin olarak Dereceatü'l-Memâlik fi-Tabakatü'l Mesâlik, Esmâ-i Hüsnâ şerhi, Mevâhibü'l Hallâk fi-Meratibi'l Ahlâk, Mearicü'n-Nübüvve tercümesini vesair bazı eserleri kaleme almıştır.

Koca Nişancı'nın tabiat-ı şiiyyesi ve 'Nişanı' mahlâsıyla bir divançe teşkil edecek kadar eş'arı da vardır. Mustafa Çelebi'nin mütekaiden ikameti on sene kadar devam etti. Sultan Süleyman-ı Kanûnî son seferi olan *Zigetvar'a* azimet etmişti. 974 tarihinde Sadrâzam Sokollu Mehmet Paşa, Celâlzâdeyi, Mehmet Bey'in yerine tekrar nişancılık mansıbyyla Macaristan'a davet etti. İhtiyar nişancı ulü-l-emre itâat ile ordu tarafına hareket eyledi. Karargâha vürûdu, kırksekiz sene hüsn-i hizmet ettiği ve kendisini envâ-ı iltifata gark eylediği Sultan Süleyman'ın vefatı ânına tesâdüf etmişti. Vefat-ı Pâdişâhîyi ordudan gizleyen Sokollu, Pâdişâh-ı mağfurun na'şî önünde Mustafa Çelebi'ye Nişancılık hil'atını giydirdi. Pâdişâhın vefatını anlayan Nişancı, kendisini tutamayarak ağlamağa başladı. Fakat Sokollu Mehmet Paşa'nın ihtar ve nesâyihi onu îkaz etti. Mesele-i vefatın asker beyninde şüyûu pek mühim neticelere sebebiyyet verecekti. Bunu idrâk eden sahib-i terceme otağ-ı Pâdişâhîden şen, şâtır olarak çıktı. Pâdişâhın vefatından şüphe edenler Nişancı'nın mesrûren avdetini görerek Hakan-ı mağfurun berhayat olduğuna kani olmuşlardır.

Zigetvar Seferinden avdetinden sonra Celâlzâde çok yaşamadı. Bir sene sonra meşhur Deli Kadı'nın :

İlâhi rahmet eyle Mustafa'ya

mısrardan anlaşılacağı üzere 975 tarihinde vefat etti. Na'şî Eyüp Nişancısı'nda yaptırmış olduğu caminin hazîresine defnedildi. Bâlâdaki tarih-i manzum seng-i mezarına hâkkedilmiştir.

Mustafa Çelebinin câmiden mâadâ hamam ve halveti, dergâhı vardır. Devlet ve millete hüsn-i hizmet ve sadakatından ayrılmayarak kemâl-i ciddiyetle maddî ve mânevî hidemâta yüz ağartan müşârünileyhi hürmetle yâd etmek vecibe-i zimmettir. Münşeati, zamanında rağbet bularak hayli zaman nümune ittihaz edilmiştir.

Bahar oldu sefa kesb edecek demdir çemenlerde

Husûsâ salına yanınca serv-ı sîmi tenlerde

Sarılr her gül endâma çeker pehlûya mehrûyu
 Ne hâletler nezâketler komuş Hak pirhenlerde.
 beyitleri zâde-i tab'ıdır.²⁶

(Açıksöz , Sayı : 279, 10 Eylül 1921,)

2.2. Tosyalı Sâlih Salâhi Efendi

Fazl u kemâl, tedkikat ve tettebbuât-ı ilmiyesiyle meşhur ricâl-i ilmiyyeden olan Sâlih Efendi, bundan evvel tercüme-i halini yazdığımız Koca Nişancı Mustafa Çelebi'nin büyük birâderi ve Tosyalı Kadızâde Celâl Efendi'nin oğludur. Memleketi olan Tosya'da lâzım gelen tahsili gö-rerek Yavuz Sultan Selim zamanında İstanbul'a geldi.

Sâlih Efendi, pâyitahtta tahsilinin itmâmı için çalıştı. İbtida efâzıl-ı ulemâdan olup müftü'-s-sakaleyn şöhretiyle benâm olan İbn Kemal Ahmet Şemsettin Efendi'den ders gördükten sonra Kanûni Sultan Süleyman'ın hocası Kastamonulu Hoca Hayrettin Efendi'den icazetnâme almağa muvaffak oldu. Tedristen mezun olan zevâtın usûlen devr-i medâris etmesi icâb ettiğinden Sâlih Efendi de ilk defa yirmibeş akçe vazife-i yevmiyye ile Edime Serâciye Med- resesi müderrisliğine tayin ve bâdehû terfian otuz akçe ile İstanbul'da Murâdiye Medresesi'ne nakl olundu.

Sahib-i tercümenin birâderi Koca Nişancı, siyâset-i devlete vukufu ve iktidâr-ı fevkalâdesi ile manzur-ı pâdişahî olarak ahas-ı ricâl meyânında bulunduğundan Sâlih Efendi, birâderinin itibârı ve fakat iktidar-ı ilmiyesinin de yardımıyla 942 senesinde Eski Ali Paşa müderrisliğinde ve Sadrazam Ayaş Mehmet Paşa'nın tavsiye ve himmetiyle de bir sene sonra Sahn müderrisliğinde bulundu. Sâlih Efendi evvelce birâderinin hâmisî vezir-i âzam İbrahim Paşa'nın emriyle Kanûnî Sultan Süleyman'ın Macaristan ve Rodos fütûhâtını kaleme alarak gerek vezir-ı âzâm ve gerek Pâdişâhın mazhar-ı ihsânı olmuştu. Bu defa da Sahn müderrisliğinde meziyyet ve iktidâr-ı ilmiyesini takdir eden Pâdişâh tarafından Firûzşâh kıssasının Fârîsî'den Türkçe'ye tercümesi emredilmiş ve müşârünileyh fermân-ı pâdişahiye yerine getirerek eltâfi bol olan kadirşinâs hükümdârın tekrar tekrar nâil-i in'âmı olduktan başka Edime'de Sultan Bayezit Medresesi müderrisliği ile de taltif kılınmıştır ki 949 tarihine müsâdiftir.

²⁶ Koca Nişancı'nın tercüme-i halini yazmam için muharir-i âcizi teşvik ile Şakayık zeyli Atayı'de münderic malûmatı dirîğ emeyen Denizli Maârif Mütür-i sâbıkı, müdekkik ve mütetebbi' muhterem Hasan Fehmi Beyefendi'ye teşekkür ederim.

Sâlih Efendi bu tarihten iki sene sonra Halep kadılığına gönderildi ise de aynı sene içinde Mısır Valisi Davut Paşa'nın ahvalini ve evkaf-ı selâtini teftişe memuren Mısır'a izam kılındı. Vazifesini hüsn-i ifâ ile avdet etmesine mebnî ikinci defa Halep kadılığı verildi. Fakat müşârünileyh tedkikât ve tettebbuâta hâhişkâr olup kadılık ise buna mâni olduğundan kabul etmeyerek seksen akçe vazife-i yevmiyye ile Bayezit müderrisliğine tayin kılındı. Bir sene sonra yani 954 tarihinde evvelce teftişi esnasında hüsn-i hizmetinin görülmüş olduğu Mısır'a kadı oldu. 957 senesinde tekaut edilerek birâderi Mustafa Çelebi'nin Eyüp'te inşa ettirmiş olduğu camiye yakın bir hâne ve bahçe tedârik ile orada arzusuna nâil oldu. Bakiyye-i hayatını ilmî müsahabelere, ilmî tedkiklere ve telif-i âsâre hasr eyledi.

Bu inzivâ âleminde Kanûnî Sultan Süleyman'ın maârifperver ve şâir şehzâdesi Bayezit Sultan tarafından Cami-ül hükâban nam eserin tercümesine memur olduğundan eserini hüsn-i hitâma muvaffak olarak Şehzâde-i müşârünileyhin pederinden vâki olanistirhâma mebnî yevmi yüz akçe vazife ile Eyüp müderrisliği verildi. Müşârünileyhin yüksek bir para ile Eyüp müderrisliğine tayini, ihtiyar-ı ikamet ettiği mahalle kurbiyyetine mebnî olması ağlepdır.

Sâlih Salâhi Efendi'nin mütalâa ve telif-i âsâr ile kesret-i işigali nihayet son demlerinde gözlerine amâ târîf olmasına sebebiyet verdi. Bu hâdisede bile teliften vaz geçmedi. Ülemâ-yı Rum'un mutayyebat ve letâifini cem'e teşebbüs etti ise de vefatı vukû bulduğundan itmâmına muvaffak olamadı..

Sâlih Efendi ihtiyarladığı halde tehhül etmemişti. Hattâ gençliğinde hocası Hayrettin Efendi zekâ ve irfanından dolayı kerimesini vermek istediye de kabul etmeyerek tecerrüdü ihtiyar eylemişti. İhtiyarlığında validesinin ısrâr-ı fevkalâdesine dayanamadı, evlendi. İki çocuğu oldu. Fakat ikisinin de vefatı Salih Efendi'yi pek müteessir etti. Hattâ tesiri, ona Leylâ ve Mecnun hikâyesini nazmettirdi.

Müşârünileyh'in bâlâda zikri geçen âsârından mâadâ Şerh-i Mevâkif ve Şerh-i Miftah ve Sadrüşşeriaya haşiyeleri ve sair âsârı ve 'Sâlih' mahlâslarıyla eş'ârı vardır. İhtiyarlık âleminde söylemiş olduğu âtideki :

Âhir oldu ömür geçti hevâ şimden gerû
Neyleyin el verdiğin dünya bana şimden gerû
Ben cihan sevdalarından çektim el ey müddei

Serbeser gavga-yı dehri al sana şimden gerû
 Pîrlîk hengâmı geldi gitti eyyâm-ı şebâb
 Su gibi dil tıfli akmaz her yana şimden gerû
 Tâir-i kudsi-i ruh andı tecerrüd âlemin
 Cîfe-i dünya gamı düşmez ana şimden gerû
 Bir gün âgâh olmadın düş gibi geçti mâmezâ
 Sâlihâ hâlin bulur bâri ânâ şimden gerû

gazeli meşhur olup eşâ'ından nümûnedir.

Sâlih Efendi 973 senesinde vefat etti. Birâderi Koca Nişancı'nın :

Kabr-i Sâlih cennet ola ya ilâh

mısraı vefatına tarih düşmüş ve seng-i kabrine hakkedilmiştir.

Hin-i vefatında 80 yaşına karib olan sâhib-i tercüme, Eyûp'te Nişancı'nın birâderinin yaptırmış olduğu cami hazîresinde medfundur.

Zamanı refah ile geçmiş a'yâd-ı mübârekede civarındaki fukara çocuklarını ve bivayegân-ı tatyib âdât-ı müstahsenesinde bulunmuş idi.

(Açıksöz , Sayı: 288, 20 Eylül 1921)

2.3. Halil Hayrettin Efendi

Halil Hayrettin Efendi merkez-i fuzalâ olan Kastamonu'da tevellüd ve yine Kastamonu'da neşr-i ilim eylemiştir.

Büyük pederi Hacı Safâ, Cengiz Han'ın zuhûru ve Asyâ-yı vustâyı işgal eylediği esnâda ihtiyâr-ı hicret ile Kastamonu'ya gelmiştir. Sahib-i tercemenin pederi Kasım dahi ulemâdan idi. Kastamonu'da müddet-i hayatınca ders okutmuş ve halkın tenvirine hizmet eylemiştir.

Halil Hayrettin Efendi mebâdî-i ulûmu pederi Mevlâna Kasım ile Kastamonu fuzalâsından tahsil etti. Tevsi-i malûmat için ilim aşkıyla Bursa'ya gitti. O sıralarda Kostantiniyye fethedilmediğinden ona bedel Bursa şehir-i şehri, makarr-ı ulemâ idi. Halil Efendi ihtidâ Bursa'da Yıldırım Medresesi müderrisi Mehmet bin Beşir Efendi'den ders gördü. Ondan yine mecma'-ı fuzalâ olan Edime'ye giderek meşhur Molla Hüsrev'in birâderinden ahz-ı feyz eyledi. Daha sonra kibâr-ı ricâl-i ilmiyyeden Mevlânâ Fahrettin Acemî'den tefsir ve hadîs tahsil etti.

Tekrar Bursa'ya avdet etmesini müteakip Sultâniye müderrisi Molla Fenârizâde Yusuf Bâli Efendi'nin halka-i tedrisine de dâhil oldu.

İlim ve fazilet zevki Halil Efendi'yi kibâr-ı ulemâdan Molla Yegân hazretlerinin dersine de sevk eyledi. Derslerindeki dikkat ve ihâtâ Hoca Molla Yegân'ın nazar-ı takdirini celb ile mazhar-ı iltifâtı olduğundan rüfekası arasında şöhret ve itibârı tezâyüd etti.

Bu zamanlarda Kastamonu ve Sinop havalisi Şemsettin Demir Candar, yani İsfendiyar oğulları elinde idi. 847 senesinde imâret makamına culûs etmiş olan İsmail bin İbrahim Bey, hâkim-i İsfendiyar bulunuyordu.

İsmail Bey aile içinde ilim ve fazlı, hüsn-i ahlâk ve idâresi ile beraber Hulviyyat nâmındaki fikha dair yazmış olduğu eseriyle ma'ruf hükümdarlardan olduğundan merkez-i imâret olan Kastamonu aynı zamanda merkez-i ulemâ idi.

İsmail Bey, idaresi altında bulunan Taşköprü kazasındaki Muzafferettin Medresesi için bir müderrise lüzum gördüğünden Bursa'da Molla Yegân'a bir mektup yazarak münasip birisinin gönderilmesini bildirmiştir.

Molla Yegân, talebesi içinde teveccühünü celbe muvaffak olan Halil Hayrettin Efendi'yi münasip gördü ve Kastamonu'ya yolladı.

İsmail Bey, Halil Efendi hakkında hürmet-i fevkalâdede bulundu. Medresenin vazife-yi yevmiyesi otuz akçe idi. Bunun az olduğunu takdir eden Emîr, Halil Efendi'ye, kendisine ait Küre (Küre-i nühâs) mahsulünden de ayrıca elli akçe yevmiye tayin eyledi.

Halil Efendi hayli müddet Muzafferettin müderrisliğinde bulunarak birçok talebe yetiştirdi. 864 tarihinde Fatih Sultan Mehmet Kastamonu'ya gelerek, İsmail Bey ve daha sonra birâderi Kızıl Ahmet Bey İsfendiyar arâzisini pâdişaha terk etmek mecburiyetinde kaldıklarından bu havâli idare-yi Osmaniyâna intikal eyledi. Hoca yalnız müderrislik maaşıyla vazifesine devam etti.

İstanbul'u fetheden Sultan Mehmed-i sâni orada neşr-i ulûm için Sahn Medreseleri nâmıyla o zamanın dârülfünûnu vücûda getirmişti. Sahn Medreselerinin fazl ve kemâl erbabından

olmaları tabî idi. Pâdişâhın hocası Hayrettin Efendi, Halil Efendi'nin talebesinden olduğu için Fatih'e, kendi hocasının mezâyâ ve kıymet-i ilmiyyesinden bahseylediğinden hazret-i pâdişâh, Halil Efendi'yi Sahn Müderrisliği ile payitahta dâvet eyledi.

Hoca Halil Efendi kayd ve tekellüften vâreste yaşamayı sever, hubb-i câha meyl etmez, kimseye müdârâ ve tabasbus eylemez, âzâdeserân cümlesinden olduğu için Pâdişâhın teklifine icâbet etmek istemeyerek arz-ı mâzeret etti.

Fakat bu adem-i tenezzülden pâdişâhın canı sıkıldı. Hocayı Muzafferettin müderrisliğinden azl etmek suretiyle intikam aldı.

Halil Efendi'nin medreseden azli çok zarûretini muûcip oldu. Pâdişâhın azilden maksadı zarûret, dolayısıyla mansıb talebi için onu İstanbul'a gelmek mecburiyetinde bırakmak idi. Hoca, bunu haber aldı. Katiyyen payitahta gitmedi. Taşköprü ahâlisi müşârünileyhin, pâdişâh davetine icâbet etmediğini zarûret haline ve parasızlığına hamlettiler. Aralarında onbin akçe kadar para toplayarak hocaya yol harçlığı vermek istediler, red etti. İran şâir-i ma'rûfu Hafız Şirâzînin :

Mâ ab ruy-ı fakru zarret nemîberîm

Ba pâdişâh bi gû ki rızkî mukadderest

beyt-i meşhûrünü hoca düstûr-ı hareket ittihâz etmişti. O, fakr u zarûrete bütün mevcudiyetiyle râzî oluyor, fakat mukayyed yaşamak istemiyordu.

Hoca cidden zarûret içinde idi. Böyle fâzıl bir zâta dest-i muaveneti uzatmak ve refâhını değilse bile iâşesinin teminine yardım etmek ilim ve irfân nâmına vecibeden idi.

İşte Küre ahâlisi bu nükteyi derk etti. Hocaya bir heyet yollayarak kasabalarına dâvet ettiler. Çok rica ve istirhâmatta bulundular. Hoca bu kadirşinâs kasaba ahâlisinin ilhâh ve ibrâmına dayanamadı. Davetlerine icâbet ile kasabalarına gitti. Bakıyye-i hayatını Cuma günleri halka vaaz ve nasihat ve tetebbuat ile imrâr eyledi. 879 senesine, yani vefat tarihine kadar bu suretle ömürgüzâr oldu. Kadr-dân Küre ahâlisinin hoca merhuma bu suretle göstermiş oldukları muavenet erbab-ı fazl u kemâle karşı hürmetlerinin bir nümûnesi idi.

Hoca, muhitinde tefsir ve hadis ilimlerinde, maânî ve beyânda meleke ve mümârese ashâbından ve fazilet-i tâmmе ile ma'rûf fuzalâ-yı ulemâdan bulunuyordu. Kuvve-i nutkıyyesi ve hüsn-i takririnden dolayı dersine müdâvemet edenler mütelezziz olurlardı. Kendisinin Küre'de Müderris mescidinde medfûn olması muhtemeldir.

(Açıksöz, Sayı: 293,26 Eylül 1921)

2.4. Moldovanî Ali Paşa

Sultan Mustafa-yı sâlis devri sadrazamlarından olan ve Moldovânî şöhretiyle ma'rûf bulunan Ali Paşa, Kastamonu'nun Göl nahiyesine tâbi, Sorgun karyesinde tevellüd etmiştir.

Küçük yaşında ve Ahmed-i sâlis devrinde İstanbul'a gelip bir takrib bostancı ocağına girerek tedricen tefeyyüze başlamış ve tayin olunduğu işlerde dirâyet ve istidâdı görülmüş olduğundan terakkisi süratle vukua gelmiştir.

Ali Ağa hassa hasekisi iken vazifesindeki muvaffakiyetleri ile göze girmiş ve eşkıya takibine de memur edilerek burada dahi hüsn-i hizmete muvaffak olmuştur.

Ali Ağa hasekilikten sonra tebdil-i meslek ile karakulaklık hizmetini tercih eylemiş ise de Osman-ı sâlis ve Mustafa-yı sâlis devirlerinde makam-ı sadâreti ihrâz eden şâir-i meşhur Koca Ragıp Paşa merhumun, teveccühünü kazanamadığı gibi, Paşa kendisinde eser-i nifak dahi görmüş olmağla uhdesine Filibe nezâreti tevcihiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Ali Ağa, Filibe'deki vazifesinde de eser-i kiyâset ve dirâyet gösterdiği için İstanbul'a celb ve uhdesine haseki ağalığı mansıbı tevcih kılındı.

Ali Ağa bundan sonra 1174 senesinde bostancı başı, 1175'de birden bire vezâret rütbesiyle Rumeli valiliğine tayin edildi. Bendegân-ı pâdişâhîden biri hükümdârın arzu ve dil-hâhı veçhile iyi veya kötü bir harekette bulunacak olursa rütbe ve derecesi gözetilmeyerek taltif edilirdi. İşte bu nokta-ı nazardan düşünülerek Ali Ağa'nın vezâreti garib gelmemelidir.

Paşa bir aralık Vidin muhafızlığında dahi bulunmasını müteakip 1179 senesi Şevval'inde Anadolu valiliği ile mesrur oldu. 1180 senesi içinde Aydın muhassıllığı verilerek Anadolu'dan infisâli vuku bulmuş ve aynı sene içinde Bender seraskerliğine gönderilmiştir.

Ali Paşa bir müddet sonra Buğdan Beğliği dahilinde bulunan Yaş muhafızlığına tayin edilerek 1182'de Hotin havalisi seraskerliğine nakl-i memuriyet eyledi. Bu sıralarda hükümetin başında felâket bulutları dolaşıyordu. Rusya çaricesi Katerin, Lehistan umûruna müdahale ile kendi

mahmilerinden birini Lehistan kralı nasb ettirmiş idi. Halbuki Lehlilerin kral intihâbâtında serbestîleri lâzım gelip buna nezâret etmek devletimizin kadîmî hukuk-ı metbûiyyetinden idi.

Devlet-i Osmaniye, ihtidaları çibanbaşı koparmamak için aldırış etmedi ise de Yotoski nâmında bir Lehli'nin hükûmete mürâcaât ile muavenet istirhamında bulunması ve Mustafa-yı sâlisin de efkâr-ı ahâli ile birlikte harbe taraftar olması işin şeklini değiştirdi.

Sadrazam Muhsinzâde Mehmet Paşa'nın, harbin tecil edilmesi hakkındaki fikri dinlenilmeyerek 1182 senesinde Rusya'ya ilân-ı harb edildi. Ordunun hareketi, esnasında mesned-i sadâret kaleminden yetişme vüzerâdan Yağlıkçızâde Emin Paşa'nın uhdesine verildi.

İşte bu sıralarda Moldovânî Ali Paşa bâlâda arz edildiği üzre Hotin seraskerliğinde bulunuyordu. Orduya geldi. Sadrazam bunun hakkında istiskal gösterdi. Bu esnada Ruslar üç defa mütemâdiyen Hotin üzerine yüklendi. Moldovânî Ali Paşa Rusları tenkil etti. Ve Rus ordusu tehlikeli bir vaziyete düşünce bir daha Hotin üzerine gelmediler.

Ali Paşa'nın Ruslara karşı muvaffakiyeti mucib-i memnuniyet oldu. Sadrazam Emin Paşa, askerinin sebatsızlığı ve zaîre tedârikindeki müşkilât üzerine istifa etti ise de Ruslara karşı muvaffak olamayışı Edirne'de idamını mucip ve Ali Paşa'nın Hotin önlerindeki muvaffakiyeti sadârete gelmesine sebep oldu (1183). Ruslar Hotin'den Dinyester nehrine doğru çekilmişlerdi. Ali Paşa, selefının katlinden korkarak bozuk düzen kuvvetle Ruslara taarruza karar verdi. Dinyester nehrine köprü kurdurdu. Ordusunun kısm-ı küllisi nehrin öte tarafına geçmişken nehrin suları köprüyü yıktı. Karşı yakada kalan askerinin kısm-ı küllisinden firâr edemeyenler dögüşe dögüşe şehit oldular.

Ali Paşa bakıyye kalan kuvvet ile ricat ettiğinden Hotin, kâffe-i âlât ve edevât-ı harbiyyesiyle Rusların eline geçti. Hotin'in sukutu Beserabyâ, Buğdan ve Eflâk'ın sukutu demektir. İşte bu muvaffakiyetsizlik üzerine Ali Paşa dört ay sadâretten sonra azledilerek vezirliği refedildiği halde Gelibolu'ya nefy edildi.

1184 senesinde Paşanın kusuru affedildi. Vezâreti iade olunarak Boğaz seraskerliğine gönderildi. Ali Paşa ihtiyarlamıştı. Ba'demâ kendisinden sinn-i pîf hasebiyle hizmet memûl olmadığından 1186 tarihinde rütbesiyle Tekfur dağında mütekaiden ikâmet etti. Az sonra orada vefat eyledi.

Ali Paşa mutavassıtul-ıktidar sadrâzamlardan idi. Hassa hasekisi iken İstanbul'dan Bursa'ya nefy olunan fâhişeleri hüsn-i rızalarıyla câriyemdir diye fûrûht ettiğinden bu mesele kendisinin Moldovancı şöhretiyle yâd edilmesine sebep olmuştur.

(Açıksöz , Sayı: 296, 29 Eylül 1921)

2.5. Halîmî Abdülhalim Çelebi

İsfendiyar hanedânı tarafından terğib ve teşvik gören ulemâ sınıfı, Osmanlılar devrinde de aynı suretle belki daha ziyade taltif gördüklerinden Kastamonu ve civarında yetişen fuzalânın adedi gündün güne artmıştı. İlim ve şiir ve edebiyat mensubîni bu diyarda bir hayli yekûn teşkil ediyordu. Bu gibi zevat gerek mâhiyetlerinde ve gerek gitmiş oldukları mahallerde halka nûr-ı irfân ifâza ederek onları feyz-i maâriften hissemend ediyorlar ve pek çok da talebe yetiştiriyorlardı.

Ali isminde bir zâtın oğlu olan Abdülhalim Efendi de bu zümre-i fuzalâdan olup nefsi-i Kastamonu'da tevellüd etti. Sinn-i tahsile gelince memleketi ulemâsından tahsil gördükten sonra İstanbul'a gelerek Fâtih Sultan Mehmed devri fuzalâ-yı ulemâsından olup sekiz sene makâm-ı iftâyı ihrâz eden Mevlâna Alaeddin Arabi'den fezyây oldu. Üstâd-ı ekreminin 901 senesinde müsilenerek vefatı Halîmî Çelebi'yi müteessir etti ise de ikmâl-i tahsilden alı-koyamadı. İlim aşkıyla bütün mevâni ve müşkilâtı göze aldırın bu zat diyâr-ı Arab'a gitti. Orada fûnûn-ı mütenevviayı gördükten sonra ifâ-yı farîze-i hac dahi ederek avdetinde bu defa da yine tahsil için İran'a yollandı. Oranın ulemâsı ile musâhabât-ı ilmiyyede bulunarak nevâkı-sını ikmâl ve müktesebât-ı ilmiyyesini takviye eyledi.

Halîmî Çelebi daha gençliğinde meslek-i kavîm-i tasavvufiye ile tasfiye-i derûn etmek arzu ve hevesiyle kibâr-ı meşâyih-i Zeyniyyeden Hacı Halife'den ahz-ı feyze başlamıştı.

Ulûm-ı zâhiriyedeki malûmatına ilâveten ulûm-i bâtınıyyede de tekmil-i irfân-ı zevk ve neş'esi ile meşâyih-i ricâl-i sûfiyeden Şeyh Mahdûmî'nin halka-i tevhidinden istifâza eyledi. Çelebi Efendi kemal-i azm ile itmamına muvaffak olduğu tahsilini müteakip arzusuna nâil olmuştu. Maskat-ı re'si olan Kastamonu'ya avdet ederek ihtiyâr-ı ikamet eyledi. Memleketinde ikameti Şehzade Alemşah bin Bayezid'in valiliğine tesadüf etmişti. Kastamonu'da tedrisat ve tahkikat-ı ilmiyye ile mütevaggıl olarak muhitinin tenvirine hizmet etti. Derece-i fazl u kemali etraf ve eknâfında şuyû bulduğundan Trabzon valiliğinde bulunan Sultan Bayezid-i sâninin şehzâdesi Sultan Selim, mezâyâ-yı ilmiyyesi mesmûu olan Halîmî Abdülhalim Efendi'yi Trabzon'a dâvet

etti. Hoca Efendi emre itâat edip derhal hareket ile şehzâdenin yanına gitti. Selim Sultan, Abdülhalim Efendi'yi kendisine imam yaptı.

Tarihte şehzâdeler kavgası nâmıyla ma'rûf olan bir hayli keşmekeş ve gürültülerden sonra 918 tarihinde makam-ı saltanata geçen Yavuz Sultan Selim zamanında Halîmî Çelebi Efendi'nin yıldızı parladı. Yevmi iki yüz akçe ile Pâdişâh-ı cedîdin hocalığına tayin edildi.

Sultan Selim-i evvel hocasının sohbetinden pek mütelezziz oluyordu. Hoca huzûr-ı padişâhîden hemen hiç eksik olmazdı. Mizacgirciliği, hüsn-i ahlâk ve fazilet-i ilmiyesiyle kendisini sevdirdi. Pâdişâh muhabbet-i fevkalâdesinden dolayı yevmi iki yüz akçesinden başka bazı karyeler temlik etmek suretiyle hocasına fart-ı teveccüh ve muhabbetini gösterdi.

Mısır üzerine vukû bulan sefer-i hümayûnda Pâdişâh, Hoca Efendi'yi de beraberinde götürmüştü. Muzafferin Şam'a avdetinde Abdülhalim Efendi hastalandı. Rahatsızlığı imtidâd ettiğinden pâdişâh hazretleri bizzat ziyaretine geldi, hatırını istifsâr etti. Hocasının tedâvisine her ne kadar ihtimam edildi ise de fâide vermedi. 922 senesinde Şam'da vefatı vukû buldu.

Müşârünileyhin vefatı birinci Osmanlı halifesini son derece müteessir etti. Anı sâdık bir yar-ı candan ayırdı. Kadrdân olan pâdişâh-ı muzaffer, hoca-yı muhteremenin cenaze namazında bulunarak son dinî vazifeyi de ifâ etmek lütfünü diriğ etmedi.

Halîmî Çelebi, fezâil-i ilmiyesine munzam olarak kerem ve sehâ ve hüsn-i ahlâk ile de muttasıf idi. Yavuz Sultan Selim gibi bir pâdişâh-ı celîlin teveccüh ve hürmetini idâme ettirmek her kişinin kârı değildi. Hoca merhumun mezâyâ-yı bergüzîdesi ve şâyân-ı imtisal ef'âli kendisini muhterem ve mübeccel kılmıştı.

Fazıl-ı müşârünileyh, Halîmî mahlasıyla şiir de söylerdi. Şu :

Elime girmiş idi dün gece ol zülf-i dütâ

Sanki destimde idi memleket-i Çin ü Hitâ

beyti eş'ârındandır.

Halîmî Çelebi Kastamonu'da valilik eden sâlifü'z-zikr Alemşâh'ın zamanında elyevm Çifte Hamam nâmıyla yâd edilen hamamı yaptırmıştır. Hamamın kapısı üzerindeki kitâbenin okuduğumuz ekseri kısmı bervech-i zîrdir.

Ammere hazihî'l-hammame itfiharî'l-ulemâ'il-kiram el-Mevlâ'l-Mükerrem Halim Çelebi el-Mükerrem bi vesatat-ı inâyet-i sultan-ül berreyn ve Hakanü'l-îbahreyn'il-Hafikayn Ebü'l-Feth'in Nasr beyne salatini'd-dehr ve'l-asr es-Sultan İbn-is-Sultan Alemşah ibn-i Sultan Bayezid Han ceale'llahû teala zille'z-zalil alâl-ibâd ve muzafferen ve nahsüren, ve bena umrehüş'serife'l-lâtife'l-müebbed... (mabadi okunamadı)

Bu hamamın Halil Hayrettin Efendi vakfından olduğu söylenirse de üzerindeki kitâbe Halîmî Efendi'ye aittir.

(Açıksöz, Sayı: 301, 5 Ekim 1921)

2.6. Hâfız Hüseyin Hüsnü Efendi

Kastamonu'da dokumacılık sanatının revâcına sebep olan Hüseyin Hüsnü Efendi, Molla Ahmet oğlu Hâfız Mehmet Efendi'nin mahdumu olup 1251 sene-i hicriyesinde Kastamonu'da tevellüd etti.

On sekiz yaşına kadar memleketi olan Kastamonu'da ibtidâî tahsilini görüp dokuz yaşında hıfz-ı Kur'ân-ı Kerîm'e muvaffak olduktan sonra ikmâl-i tahsil için İstanbul'a giderek Fâtiî Camii şerifinde ders gördü.

Hüseyin Hüsnü Efendi bir müddet sonra Boğaziçi'nde Garipçe karyesi imam ve mektep hocalığına bilâimtihan tâyin edildi. Sahib-i tercüme daha memleketinde iken hattât Hacı Es'atzâde'den hüsn-i hatt meşk ettiği gibi İstanbul'da da Hasekili Mehmet Hulûsi Efendi'den sülüs ve nesih yazdı.

Hüseyin Hüsnü Efendi yazısının şâyân-ı takdir olmasına mebnî litografya matbaalarında hattâtlık etmekte iken 1284 senesinde pederinin vefatı üzerine Kastamonu'ya avdet etti. Mûmâileyhin maskat-ı re'sine vürûdu matbaa teşkilâtı zamanına musâdif olup Kastamonu'da teşkil edilen vilâyet matbaasına hattâtlık ile intisab etti.

1285 senesinde matbaa, Islâhhâne nâmıyla küşâd edilen Mekteb-i Sanayi, yani şimdiki atık kışlaya nakl edilerek litoğrafya tezgâhına şâkird yetiştirildi.

Matbaa, salnâme ve devâirin evrak ve levazımâtına müteallik mevâddı tab' ediyordu. Hâfiz Hüseyin Hüsnü Efendi'nin pederi dokumacı, bezci olduğundan bez, alaca ve kumaşlar dokutmağa merak etti. 1286 ve 87 tarihlerinde hakk-ı nezâret kendisine ait olmak üzere Islâhhane'deki yetim çocuklarına dokuma ve kumaşçılık sanatını öğretmeye teşebbüs ederek bir kısım evlâd-ı vatanın bu sanattan istifâdesine sebep oldu.

Mûmâileyhin sanattaki mahâret ve ihtisâsı artmış olduğundan Abdurrahman Paşa'nın valiliği esnasında Şikago sergisine gönderilen Kastamonu kumaşları takdir ve rağbete mazhar olarak, Hüseyin Hüsnü Efendi sanayi madalyası ile taltif edildi.

1289 senesinde Kastamonu ismi altında neşrine başlanan ve elyevm devam etmekte bulunan haftalık mecmua dolayısıyla matbaa müdürlüğü uhdesine verildi. Hüseyin Hüsnü Efendi dokumacılık işleriyle iştilal edip matbaa işine birâderi Ahmet Efendi bakıyordu.²⁷

Mûmâileyh aynı sene içinde Islâhhâne müdür vekilliğinde de bulunarak 1295 senesinde Islâhhâne'nin lağvı üzerine matbaa hükümete nakledildi.

Hüseyin Hüsnü Efendi, bundan sonra bir taraftan matbaa işleriyle ve bir taraftan da kendi hesabına olarak dokumacılık ile meşgul iken işi daha ziyade tevsi etmek arzusuyla merhum Hacı Evliyâ, Ballıkzâde Nuri, Bahriye havale memurlarından o zaman kolağası bulunan Hacı Behçet ve Tavukcuzâde Ahmet Efendilerden mürekkebin olarak beş hisseli mensucat şirketi tesisine gayret edilerek hayli emtia çıkardılar. Çıkan kumaşların zerâfet ve metâneti her tarafta mazhar-ı rağbet oldu.

Vali Abdurrahman Paşa merhum, bu millî müessesenin ihyâsı maksadıyla elbise ve levazımâtını millî dokumalardan tedârik etmek suretiyle şirketin idâmesine çalıştı, memurîni teşvik etti. Dokumacılığın revâcına rağbet gösterdi. Bu şirket 1313 senesine kadar devam etti. Avrupa kumaşlarına rekabet edememesi ve bazı hasûdların tesiri neticesi olarak şirket idare etmediğinden bilmeceburiyye tatil etti.

²⁷ Hâfiz Hüseyin Hüsnü Efendi'nin birâderi Ahmet Efendi (1266) senesinde tevellüd edip vilâyet matbaasının ibtida-yı küşâdında oraya girerek müdürlüğe kadar irtika etmiş ve elyevm mezkûr hizmette müstahdem bulunmaktadır. Ahmet Efendi sülüs ve nesih hatlarında, fotolitoğraf sanatında mâhir olduğu gibi fotoğrafçılığa dahi merakı vardır. Mûmâileyh çingograf sanatına vâkıf ise de mevcut aletin noksanlığı bu sanatta tekâmülüne mâni olmuştur. Ahmet Efendi'nin hatt-ı celîdeki mahâreti şâyân-ı takdirdir. Nasrullah Camii şerifindeki yazıların kısm-ı mühimmi Ahmet Efendininindir. Ufak bir yazıyı arzu edilen tarzda büyütme sahib-i tercüme için alelâde işlerdendir. Bu gayûr ve mukdim zâtın tûl-i ömürle muammer olmasını temenni ederiz.

Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi şirketin dağılmasına rağmen münferîden çalışmaktan geri durmadı. Bu müteşebbis ve faal zat, kız çocuklarına varıncaya kadar sanatı tāmime gayret eyledi.

Hafız Efendi halıcılık sanatına dahi merak ettiğinden onu da ilerletti. Halı üzerine Kastamonu vilâyetinin haritasını yaparak mabeyne takdim etti ise de bu sanatkârâne halı, saray mensubundan birisinin eline geçerek pâdişâha verilmemiş olduğundan hizmetinin mükâfatını göremedi. Mûmâileyh taltif göremediğinden dolayı müteessir olmadı. Zaten önüne çıkan bütün mevânî'î çiğneyerek azmini teşdîd etmek haslet-i mümtâzesi bu zâtın en büyük mezâyâsından idi. Bu defa aynı haritayı ve bir de Kızkulesi ve Boğaziçi resmini halılara yaptırıp Bursa'da küşâd edilen sergiye gönderip ikinciliği kazandı.

Hâfiz Hüseyin Hüsnü Efendi, vefatı tarihi olan 1338 senesi Şevvâl'ine kadar mütemâdiyen çalıştı; durmadı, oturmadı. Bugün Kastamonu'da memnuniyetle gördüğümüz dokumacılık sanatının terakkisine sebep olan işte bu zattır. Eğer bu zat o zaman teşvik edilse ve millî şirket himâye görse idi şimdi müteaddit fabrika ve tezgâhlar mümkün olduğu kadar levâzımâtımızı ihzâr eder ve paralarımız memleketimizden çıkıp gitmezdi.

Bu muhitte dokumacılık bakî kaldıkça ismi rahmetle yâd edilecek olan Hüseyin Hüsnü Efendi'nin medfeni İsmail Bey Camii şerifi civarındadır.

(Allah Rahmet eyleye)

(Açıksöz, Sayı: 307, 12 Ekim 1921)

2.7. Sâdi Sadullah Efendi

Fazl u kemal ve ahlâk-ı bergüzîdesiyle şeyhülislâmlar arasında bir mevki-i mahsus ihrâz etmiş olan Sâdi Sadullah Efendi Kastamonu'nun bî-hakkın vücûduyla iftihâr edeceği fuzalâ-yı ulemâdır.

Sâdi Sadullah Efendi Kastamonu'nun Daday kasabasında tevellüd etmiştir.²⁸ Pederi İsa Efendi isminde bir zat olup sinn-i temyize gelince babasıyla birlikte İstanbul'a geldi. İsa Efendi

²⁸ Ulemâdan Kanûnî Sultan Süleyman'ın hocası Hayrettin bin Evhad Efendi dahi Daday kasabasında tevellüd ederek İstanbul'da Mevlânâ Âhî ve Muslihiddin Birgivî gibi ulemâdan ders gördükten sonra icâzet alıp Pâdişâh-ı zaman Sultan Süleyman'a muallim oldu.

pâyitahtta Murad Paşa Camii şerifine imam tayin edildiğinden oğlu Sadullah Efendi'nin tahsil ve terbiyesine itinâ eyledi.

Sâdi Efendi müstaid ve zeki olduğundan müteaddit zevattan ders okuyarak tahsilini ilerletti. Nihayet Mevlâna Mehmet Samsunî'nin halka-i tedrisinden mülâzemetle nâil olmak suretiyle ulemâ sınıfına dahil oldu.

Mülâzım olan zevâtın kat'-ı merâtib-i ilmiyye için devr-i medâris etmesi kaide-i kadîmeden idi. Ehl-i ilim derece derece terfî ederek ehliyet ve kabiliyetlerine göre bir mevki ihrâz edeceğinden Sâdi Efendi de ibtida Başçı İbrahim Medresesi müderrisliğiyle zümre-i ulemâyâ katıldı. Bundan sonra (Edirne'de Taşlık, İstanbul'da Mahmud Paşa ve Sultânî Medreselerinde de bulundu.

Sâdi Sadullah Efendi derece-i vukuf ve ihâtâsı şayân-ı takdir olmasına mebnî, o zamanın Darülfünûnu hükmünde olan Sahn-ı Seman müderrisliklerinden biriyle taltif edildi. Bir müddet sonra en mühim bir vazife-i şer'iyye, yani İstanbul kadılığı ile mesrur oldu. Müşârünileyh bu nâzik vazifeyi tam onbir sene kemal-i ciddiyet ve faaliyetle hüsn-i îfâya gayret gösterdi. Bir aralık kadılıktan infisâli vukûa geldi ise de açığta kalmadı. Onun kudret-i ilmiyyesi mazhar-ı takdir olmuştu. Yevmi yüz akçe ile tekrar Sahn-ı Seman müderrisliğine tayin edildi.

Sâdi Efendi'nin müderrislik ve kadılığı Kanûnî Sultan Süleyman'ın devr-i saltanat ve azametinde müsadif idi. Makam-ı iftâda âlim ve efâzıl-ı ulemâdan müfti-s-sakaleyn ünvanıyla yâdedilen meşhur İbn Kemal Ahmet Şemsettin Efendi ibn-i Paşa bulunuyordu. İbn Kemal 940 sene-i hicriyesinde vefat etmiş olduğundan müftilik makamı münhal oldu.

Pâdişâh ilim ve irfânına vâkıf olduğu Sâdi Sadullah Efendi'yi müfti-i sâbıkâ hayrülhalef olmak üzere o makam-ı celîle getirdi ve :

O, kâmil müfti-i devrân oldu

Pâdişâhın müşârünileyhe iltifâtı ziyâde olduğundan itibân arttı. Kendisinden ders okuyan ve icâzet alan tullâb süratle tefeyyüz ettiler. Malûl Emir Efendi, Sinan Çelebi gibi ulemâ onun halka-i tedrisinden yetişti. O zamana kadar dersten mücâz olanlara yirmi akçe ile medrese verilirdi. Pâdişâh, hocasından mezun olan talebelere yirmi beş akçe ile medrese tevcih etti. Hayrettin Efendi Pâdişâhın teveccüh ve hürmetleri arasında ve refah ve saâdet içinde vaktini geçirdi. Vefatı 950 senesinde ve kabri İstanbul'da Eyüp civarındadır.

mısraı müfiliğine tarih düşürüldü.²⁹

Sadullah Efendi beş sene mevki-i muallâda müteşerriâne hüsn-i hizmet ederek ahkâm-ı şer'iyyeden asla inhirâf etmedi. Gerek Pâdişâhın ve gerek zamanı fuzalâsının teveccüh ve hürmetine mazhar oldu.

Fazıl müşârünileyh şâir Kandî'nin :

Hüdâ-yı lem-yezeldir hayy u Bâki

Görünen cümle mevcudât fâni

Mübarek îydin ikinci gününde

Ki molla göçtü yâd edip cihanı

Dedi Kandî anın mevtine tarih

Bekaya göçtü Sadeddin-i sâni

tarih-i manzumundan anlaşılacağı üzere 945 senesinde vefat etti.

Cenazesi Fâtih civarındaki hanesinden büyük bir ihtifal ile kaldırılarak Eyûb Ensârî'deki türbe-i şerif kabristanına defn edildi.

Kabri elyevm (fâtih-i Kıbrıs) Lala Mustafa Paşa'nın ayak ucuna müsâdif olup kitâbe-i seng-i mezârı girift ve Farisiyyü'l-ibâredir. Sadullah Efendi'nin hânesi Fâtih'in Nişancı semtlerinde bulunduğu hânesinin civarında bir medrese yaptırmıştır.

Sadullah Efendi kuvvetli bir hafızaya mâlik olup daima tetebbuatla imrâr-ı evkat eder ve vaktini aslâ boş geçirmezdi. Müşârünileyh tarih ve menâkıb-ı ulemâya müteallik mütalâât ve malûmatı gayet vâsi olduğu gibi kütüphânesinde bir çok âsâra da mâlik idi.

Müfti Sadullah Efendi yalnız tetebbuât ile meşgul olmazdı. Mütalâa ettiği âsâra dair telifâtı ve muhtelif bahislere ait risâleleri de vardı. Bu ta'lîkat ve resâil uzun sa'y ü tetebbu' mahsûlü idi.

²⁹ İbn Kemal'in vefatıyla mesned-i fetvâ inhilâl edince ulemâdan Abdolvâsi Efendi ile Sadullah Efendi'den hangisinin tayin edileceği kestirilememiş. Sâdi Efendi'nin o gece rüyâsında bir pîr: Sık bi'l-melik'il-müsebbib'il-esbâbâ er-Rızk izâ etâke dakka'l-bâbâ (*) beytini okumuş ve ertesi sabah müşârünileyh hanesine bir çavuş gelerek müfiliğe tayinini tebşîr etmiştir. (Söz konusu beyiti Prof. Dr. Ahmed Subhi Furat şöyle açıklamıştır: "Sebebler yaratan Melik'e güven!" "Rızk sana gelirse, kapıyı çalar")

Müşârünileyhin eserlerinden en meşhur ve en kıymetlisi Tefsir-i Beyzâvî'ye yazdığı hâşiyedir. Bu eseri gayet miidekkikâne ve vakıfâne kaleme almak suretiyle nâmının meşâhîr-i ulemâ meyânında ibkâsına sebebiyet vermiştir.

Bad ez-vefat türbet-i mâ der zemin mecû

Dersînehây-ı merdüm-i dâna mezâr-ı mâst

Sadullah Efendi için boş vakit geçirmek mümkün değildi. Kadılığı zamanında sabah namazını kılmasını müteakip seccâdesinin üzerinden kalkmadan evvel talebesinden olan meraklı ve çalışkan mollalarla ilmî musâhabeler yapmak mutâdı idi. Talebelerine sualler sorar, cevaplarını dinler ve bâdehû kendisi lâzım gelen izâhâtı vererek münakaşa suretiyle talebelerinin tevsi-i malûmât ve muhâkemâtma yardım ederdi.

Müşârünileyh şakirdleriyle vaki' olan mübâhasât-ı ilmiyyeyi toplayarak bir eser dahi vücuda getirmiş idi. Bu eserinde ba'zî'l-efâzıl diye yâd ettiği zevat mollalarıdır.

Sadullah Efendi'nin fazilet ve kıymet-i ilmiyyesiyle beraber zarafet-i tab'ı ve şiir ile ünsiyeti de vardı. Zamanı şuârasından olup Gubârî mahlâsıyla yâd edilen Lârendeli bir şâir, zamanı şuârasına meydan okumak zu'muyla :

Nakşeden Hakk-ı hilâli tâk-ı minâ üstüne

Görmedim ebrû ben ol ebrûy-ı garrâ üstüne

Kâtib-i kudret kitâb-ı hüsnün içre kaşını

Râ-ı garrâdır ki yazmış ayn-ı ra'nâ üstüne

Bakışın râdır kamer altında ey mâhım benim

Nundur yahut yazılmış nûr-ı zibâ üstüne

Şol hilâl ebrunun üstünde Süreyya benlerin

Noktalardır fi'lmesel rây-ı Süreyyâ üstüne

Ey Gubârî râ kaşını zülfü ilüb çekmesün

Kimse toz kondurmaz alemlerde ol yâ üstüne

Bu kadar fakr ü felâketle bir altun vereyim

Kim nazire der ise bu şîr-i garrâ üstüne

gazelini söyleyerek işbu gazeline fâik nazâire söyleyenlere meydan okumuş ve zamanın şairleri tarafından yapılan nazâiri Gubârî beğenmeyerek kendi gazelinin hepsine mütefevvik olduğunu iddia edermiş.

Sâdi Efendi'nin telâmizinden Medine Kadısı Ahmet Çelebi bâlâdaki gazelle buna yapılan nazirelerden bir güzelini intihab ederek Sâdi Efendi'ye götürmüş ve berâ-yı lâtife hangisinin müreccah olduğunu istiftâ etmiş. Manzumeleri tedkik eden Müfti Sadullah Efendi aynı vezin ve kafiyyede :

Şâir-i evvel eğer kim lâf urursa vechi var
Hüsn-i nazmı dâldir ettiği davâ üstüne
beytiyle Gubârî'nin gazelinin hepsine müreccah olduğunu işaret etmiştir.

Sâdi Efendinin şiirleri de vardır. Kastamonulu Lâtîfî, Aşık Çelebi, Kınalızâde, Riyâzî tezkerelerinde eş'ârı muharrerdir.

Aleme doldu meserretlik ben şâd olmadım
Ah kim ben bende bir dem gamdan âzâd olmadım
beyti sahib-i tercemenin eş'ârından olduğu gibi zamanında erbâb-ı cehlin mazhar.-ı himâyeye olduklarını telmihen nazm ettiği âtideki kıt'a dahi zâde-i tab'ıdır.

Cahil ü cilf ehl-i kadr oldu
Lâyık-ı kadr olana gadr oldu
Anların kim yeriye saff-ı niâl
Bu tekaddümle cayı sadr oldu.

Sultan Süleyman Kanûnî, Korfo seferine giderken Sâdi Efendipâdişâha feth-i mülki'l-efrenç, hatf-ı meliki'l-efrenç, terkiib-i tarihlerini takdim etmiş ve sene-i âtide devletle geldiğinizde fâtihi mülkü'l-efrenç tarihlerini söyleriz demiş ve zerâfet-i tab'ından dolayı nâil-i iltifât olmuştur.

Sâdi Sadullah Efendi affî ve nâzik olup kimseyi zemmetmez ve hiç bir kimseyi ta'n ve tasnî eylemez halûk bir zât idi. Fetvâlarında kılı kırk yararcasına inceden ince tedkikât yapardı.

(Açıksöz, Sayı: 311 - 312, 17 - 18 Ekim 1921)

2.8. Sırtlı Hoca Senâî Ali Efendi

Kastamonu'da bir çok fuzalâyı halka-i tedrisinde yetiştirerek müteaddit defalar icâzet vermeye muvaffak olan Hoca Senâî Ali Efendi aslen Kastamonu'ya tabi Araç kazasının Sart İğdir nahiyesine merbut Rebatı karyesindedir. 1230 sene-i hicriyesinde tevellüd etti. Sinn-i tahsile gelince heves ve istidâdı sebebiyle karyesine bir çeyrek mesâfede Uğru divanındaki mektebe devam ederek Kur'ân'ı Kerîm teallüm etti. Pederi Bekir Ağa maârifin kıymetini takdir edemeyerek oğlunun kendi işlerine yardım etmesini arzu eylediğinden tahsiline müsâde etmedi ise de biraz sonra vefatı vukua geldiğinden sahib-i tercümenin tekrar tahsile hevesi uyanarak köyünü terk ile şehre, Kastamonu'ya geldi.

Nasrullah Camii şerifi yanında Mahmudiye Medresesi müderrisi Zileli Hoca Efendi'ye mürâcaât ederek talebeliğe kabulünü rica edip hatta üç, dört gün medrese kapısında müderrise intizâr ile istirhamatını tekrar eyledi. Tahsile fevkalâde, heveskâr olan bu genci Zileli Hoca kabulünde tereddüt gösterdi ise de bilâhare ulemâdan Kara Kadı şöhretiyle benâm bir zâtın delâleti ve hayırhahlığı eseri, tahsilinin ilk kısmını Zileli Hoca'dan gören Ali Molla, gösterdiği dikkat ve zekâ ile hocasının muhabbetini celb eylediğinden ânın tavsiyesiyle İstanbul'da meşhur Deli Emin Efendi'den icâzet almış olan Numaniye müderrisi Hoca Abdullah Efendi'nin halka-ı tedrisine dahil oldu. Bu zâtın vefatını müteakip ulemâdan Keskin Efendi'den ders gördü. Ba'dehû bir müddet Safranbolu'da mukim Kurd Hocadan ilm-i ferâizi, Kara Kadı-zâde'den ilm-i tefsir; ilm-i hadisi de Sultan Mecit zamanında Kastamonu'ya nakledilmiş olan Trablusgarblı Hoca Mahcub'dan tahsil ve ehl-i hadisi de Hoca Mesut Efendi'den ikmal-i feyz ile icâzetnâme almıştır.

Senâî Ali Efendi icâzetnâme aldığı sırada Horasanlı Şeyh Abdülvâhit isminde bir zat Kastamonu'ya gelmiş olduğundan ondan da üsûl-ı nakşbendî üzerine müstefid olup hilâfet aldı. Ve bil'âhire bir hayli zevat bu tarik üzere kendilerinden ahz-ı irfân ettiler. Hoca Ali Efendi ba'demâ zamanını tettebbu' ve tedrise hasretti. Fazl u kemâlinden pek çok zevât istifâde eylediler. Dört defa ulûm-i âliyeden icâzet vermeye muvaffak olan bu zât-ı âli-himmet beşinci defa derse başladığı halde uzun müddet tedrisâta hasr-ı vücûd etmesi dolayısıyla vücûdunun yıpranması neticesinde dersini ikmâl muvaffak olamadı. Akaiden azâb-ı kabir bahsinde kaldı. Bil'âhire meşâhîr-i ulemâdan Seyid Ahmed Hicâbî Efendi maba'dini ikmâl etti. Hocanın son zamanlarında, dersinde kırk kadar talebesi vardı. Hoca Ali Senâî Efendi 1287 senesi

Şevval ayında elli yedi yaşında olduğu halde vefat etmiştir. Kabri Kastamonu'da Tefsir-i Alâeddin türbesi içersindedir.

Hocanın irtihali erbâb-ı kemâl ü ilmi ve bütün Kastamonu muhitini dilhûn etti. Mümâileyh ilim ve irfânı, ahlâk-ı hamîdesi, zerâfet, sehâvet ve nezâketi ile herkesi kendisinden hoşnûd bırakmıştır. Her sınıf halk, hoca merhuma hürmet etmeyi bir vecibe telâkki ederdi. Ali Efendi irtihalinden fevkalâde müteessir olan Kastamonu şâirlerinden fazile ve edîbe Feride Hanım âtideki mersiye ile izhâr-ı teessür etmiştir.

MERSİYE

Ey hâme haber ver bize ol sûziş-eserden
 Erbâb-ı muhabbet yaka canlar bu şererden
 Çaylar gibi yaşlar dökeler dîde-i terden
 Efgân iderek kan içeler hûn-i ciğerden
 Ol nûr-ı dü-çeşm-i ulemâ çıktı nazardan
 Âlem nice âh eylemeye böyle kederden
 Sırtlı Ali Efendi gibi bir zâtı felek âh
 Sırtından atıp eyledi pes ömrünü kûtâh
 Hemnâm idi çün zâtına ol şâh-ı velâyet
 Merkûz idi hulkunda ânın ahsen-i sîret
 Dünya için etmez idi bir kimseye minnet
 İndinde beraber idi zület ile izzet
 Her şahs ile eylerdi telâttufla muhabbet
 Bir gevher-i yektâ idi ol kân-ı fâzilet
 Sırtlı Ali Efendi gibi bir zâtı felek âh
 Sırtından atıp eyledi pes ömrünü kûtâh
 Keşf olmuş idi gönlüne esrâr-ı hakâyık
 Hal eyler idi ilm ile mânâyı dekâyık
 Tefsir ü ehâdisle olup hak sözü nâtık
 Tahrîr-i cihan dense idi şânına lâyıık
 Her veçhile olmuş idi akrânına fâik
 Ol idi cemâl-i Hak'a bir âşık-ı sâdik

Sırtlı Ali Efendi gibi bir zâtı felek âh
 Sırtından atıp eyledi pes ömrünü kûtâh
 Bir hısn-ı haşin idi gürûh-ı ulemâya
 Bir püşt ü penâh idi o her bir zuafâya
 Bezl eyler idi varını dâim fukarâya
 Mekşûf idi hem bâbı ânın bây u gedâya
 Bendetmiş idi gönlünü ol habl-i rızâya
 Bâ-emr-i Hüdâ kıldı sefer semt-i bekaya
 Sırtlı Ali Efendi gibi bir zâtı felek âh
 Sırtından atıp eyledi pes ömrünü kûtâh
 Şâd ide Hüdâ rûhunu, kabrini münevver
 İlm ü ameli olsun ona hemdem ü yâver
 Ebubekr ü Ömer, Hazreti Osman dahi Haydar
 Yâd ide şefaât ile Sultân-ı Peyember
 Hakkın olalım cümlemiz ihsânına mazhar
 Bu matlaı yâd kıldı Feride gibi ahkar
 Sırtlı Ali Efendi gibi bir zâtı felek âh
 Sırtından atıp eyledi pes ömrünü kûtâh
 Ali Senâî Efendi'nin yetiştirdiği pek çok talebe arasında Tosya'dan Hacı Hasan, Daday'da Hüseyin, Merkez vilayetinde Evliyâ, Çörekçizâde ve kendi oğlu Hacı Mehmet, Ayvalı'da İsmail, Eflâni'de Yakupzâde Efendilere bir kaç defa icâzet vermeğe muvaffak olmuşlardır.

Hoca merhum 1272 senesinde inşâ ettirdiği medresesine bir de kârgir kütüphane ilâve etmiş ve bütün kitaplarını oraya vakfetmiştir. Hatt-ı destiyle muharrer Buhari-i şerif, Dürer mezkûr, kütüphânededir.

Senâî Ali Efendi sabûr ve vatanperver idi. At ve silâh meraklısı olduğundan tatil günleri talebesine Kastamonu haricinde Ok Meydanı'nda nişan talimi yaptırmış, Rusya'nın Sinop'u bombardımanı esnasında hoca ekseri talebesi olduğu halde yüz kişilik bir kuvvetle gönüllü olarak Sinop'a gitmiştir.

Hoca Efendi sahvâvetiyle de ma'rûf idi. Dairesini her zaman fakir ve zengine açık bulundururdu.³⁰ Mûmâileyh hürmet-i umûmîyeyi celb eylemiş olduğundan pek çok zevat meclislerinde bulunarak mütâlaât-ı vâkîfâne ve nesâyihından müstefid olurlardı.

Hocanın Hacı Mehmet ve Abdurrahman isminde iki oğlu olup Hacı Mehmet Efendi pederinden icâzetname almış ve 1321 senesi Cemâzilâhir'inde vefatına kadar pederinin medresesinde neşr-i ulûm eyleyerek iki defa icâzet vermiştir. Sırtlı Ali Efendi şöhretiyle benâm olan Senâî Ali Efendi'nin hafidi ve Hacı Mehmet Efendi'nin mahdumu Darülhilâfetülâliyye sabık müderrislerinden Hoca Zühdü Efendi elyevm büyük pederinin inşâ-kerdesi olan Simhiye Medresesi müderrisidir. Zühtü Efendi pederinden icâzet almıştır.

(Açıksöz, Sayı : 345,27 Şubat 1921)

2.9. Râtib Ebubekir Efendi

Merkez-i ilim ve mârifet olarak bir çok âlim ve şâir yetiştiren Kastamonu muhiti erbâb-ı ilim ve mehamm-ı umûra vâkîf pek çok da ricâl-i devlet yetiştirmiştir. Aşağıya terceme-i halini kaydettiğimiz Râtib Ebubekir Efendi de bu zümredendir.

Râtib Ebubekir Efendi, Tosya ulemâsından Çilingir Ali Efendi isminde bir zâtn oğlu olup Tosya'da tevellüd etmiştir. Sinn-i temyize vusûlünde İstanbul'a gelerek tahsile heveskâr olduğundan bir daireye intisâb etmek ve okuyup yazmak, öğrenmek istiyordu. Ekseriya taşralardan payitahta gelip hükümete intisâb etmek isteyenler ricâl-i devletten birinin dairesinde tefeyyüz ettikten sonra kaleme çıracak edilmek âdet idi.

Sahib-i tercüme de divân-ı hümâyûn amedcisi Ethem Efendi dairesine çaterak orada okuyup yazmağa başlayıp istidâd-ı fitriyesiyle tahsilini ilerletmeye muvaffak olmuş ve ihtimal ki efendisinin delâletiyle tahvil kalemine devam etmeğe başlamıştır.

Râtib Efendi işte bu andan itibaren terakkiye başlayıp sadr-ı esbak Halil Hamit Paşa merhumun âmedeciliğinde Bûde âmedî odasına devam ve hizmet-i kitâbette bulunduktan sonra hâcegân rütbesine nâil ve Halil Hamit Efendi'nin yerine âmedci oldu.

³⁰ Hoca Ali Efendi'ye bir aralık hükümetçe maaş tahsis edilmesi tensib edilmiş ise de mûmâileyh kabul etmeyerek reddetmiş ve kadirşinâsan ve müştâkân-ı ilm taraflarından yapılan muavenetle müreffehen son dem-i hayatına kadar yaşamış ve ahlâfa bir medrese ve bir de kütüphâne bırakmıştır.

Râtîb Efendi zekâ ve istidât ve kemâliyle terfî ve terakki yolunda sûratle ilerliyordu. Pâdişâh Sultan Selim-i sâlis bu zâta teveccüh gösteriyordu. Halbuki mûmâileyhin böyle çabuk ilerlemesi aleyhtarlarının husumetini artırıyordu. Pâdişâhın teveccühüne karşı saray mensubîni ve müteneffizân'-ı asr Râtîb Efendi'ye muâriz bulunup yan bakıyorlardı. Buna rağmen 1202 senesinde büyük tezkerecilik vekâletine geçti. Pâdişâh kendisini Reisülküttâb memuriyet-i mühimmesine getirmek istiyordu. Büyük tezkereci olunca düşmanları riyâsete yaklaştığını gördüler. Bunun için bir entrika ve mefsedet ile tayininin üçüncü ayında hakkındaki teveccüh-i şâhâneyi tebdile muvaffak olarak Bozcaada'ya nefy ettirdiler.

Bir müddet sonra hakkındaki itimâd-ı padişâhînin berkemal olmasına mebnî afvolunarak İstanbul'a getirildi. Yine bazı mühim hizmetlerde istihdam edildi.

1200 senesinde sipahi kâtibi, 1203'de Reîsülküttâb vekili, ertesi gün tezkere-evvel vekili, badehû yeniçeri kâtibi, 206 senesinde muhasebe pâyesiyle Viyana sefiri tayin edildi. Bu sıralarda Avrupa'da daimi sefir bulundurmadığımızdan Râtîb Efendi vazifesini ifâdan sonra avdet ederek 1208 senesinde Şikk-ı sâlis defterdarlığı inzimâmıyla zahîre nâzırı ve 1209 senesinde aleyhdarlarının sa'y-ı mütemâdisine rağmen : "Hamdullah Râtîb âlicenap oldu reis" mısraından anlaşılacağı üzere Reisülküttâb (Hariciye Nâzırı) memuriyet-i mühimmesine tâyin olundu.

Râtîb Efendi iki sene kadar bu vazifeyi hüsn-i ifâ etti. Fakat hasımları köpürüyorlar; azli, nefyi, hatta katli için envâ-ı desâyise başvuruyorlar ve mukarrebini-pâdişâhî her fırsattan bilistifâde aleyhinde Pâdişâha söz söylüyorlardı.

Müfsidânın temâdisi Pâdişâhı şüpheye düşürdü. Nihayet Râtîb Efendi hakkında teveccüh-i pâdişâhî yavaş yavaş zâil olmağa başladı. 1211 senesinde riyâsetten azl edilerek Rodos adasına nefy edildi. Acaba aleyhdarları geniş nefes alabildiler mi? Hayır. Zirâ mûmâileyh hayatta kaldıkça zekâ ve istidât ve mizâçgirliği neticesinde yine en mutenâ mevkie geçmesi muhakkak idi. Düşmanları tezvirâtâ devam ettiler. Nihayet Selim-i sâlisi, Râtîb Efendi'den tenfire muvaffak oldular. Üç sene menfâ hayatı geçiren sabık Reisül- küttâb'ın idâmına dair ferman aldılar. Katli Kaptan Paşa'ya havale olunarak zavallı Râtîb Efendi 1214 Safer'inde Rodos'ta maktûlen vefat etti. 'Eyleye Râtîb Efendi meskenin Mevlâ cenân'

Maktul olanların başı İstanbul'a getirilerek teşhir olunmak âdet olduğu halde bunun başı siyâsetgâha konmayarak teşhir edilmedi. Râtib Efendi tarikaten Nakşbendi olduğundan ser'i maktû'u Boğaziçi'nde Kanlıca'da Ataullah Nakşbendi dergâhına defin edildi.

Cevdet Paşa merhum, Tarih-i meşhûrunda bu zat hakkında : 'Reisülküttâb Râtib Efendi mansıbının ehli bir zât-ı maârifsemât olduğu halde kurenâ-yı şehriyârî'den olan bazı müteneffizân-ı asrın hilkat-i marazîleri olarak riyâsete gelmiş olduğundan bir takım azviyyât ve müfteriyât ile hakkında tab'ı hümâyûnı muğber etmeleriyle' kaydiyle mûmâileyhin müteneffizân-ı asrın kurbanı olduğunu zikrediyorlar.

Râtib Efendi umûr-ı devlete vukufuyla beraber malûmat sahibi idi. Üç lisan üzere Türkçe, Farsî, Arabî şiir söylerdi. Âtideki kıt'a eş'ârındandır.

Bir vahîd-i nâ-hudâ destinde sükkân-ı umûr (?)
 Fülk-i devlet lenger-endâz-ı karar olsun mı hiç
 Kilk-i fikrim reşha-pâş-ı mankal-ı âşûbdur
 Nâr-ı Nemrûd'a nem-i bülbül bahar olsun mı hiç.

İhtimal ki bu kıtayı Reis-ül küttâb Vahit Efendi (Paşa) hakkında yazmış olacaktır.

(Açıksöz, Sayı: 356, 11 Aralık 1921)

2.10. Reisülküttâb Ulu Arif Mehmed Efendi

Ecille-i ricâlden olan Arif Mehmed Efendi, Kastamonuludur. Takriben 1156 senesinde tevellüd etti. Küçüklüğünde İstanbul'a gelerek tahsile devam ettiği gibi dergâh-ı âli kapıcı başlarından Melek Mehmed Paşazâde Ahmet Bey'in dairesine de intisâb etti. O zamanın meşâhir-i fuzalâsından Hoca Neş'et Efendi'nin dersine devam ederek Farisî tahsiliyle malûmatını tevsî eyledi. Bir müddet sonra Dârüssaâde ağalığı yazıcılığından itibaren terakkiye başlayarak hâcegân rütbesine nâil olmak suretiyle Haremeyn mukataâcılığına tâyin edildi. Ba'dehû sırasıyla 1206 senesinde ikinci tezkereci, 1209 Cemâzilâhir'inde birinci tezkereci olduktan başka hizmet uhdesinde kalmak suretiyle pâdişâh-ı vakt Sultan Selim-i sâlisin hemşiresi Beyhan Sultan kethüdalığı da memuriyetine ilâve edildi.

Arif Mehmed Efendi 1213 senesinde aşağıda hikâye ettiğimiz veçhile meşhur Kör Ziya Yusuf Paşa'nın sadâretinde tezkerecilikten infisâl edip bir sene sonra birinci rûznâmecî, 1215'de rikâb-

ı hümâyûn, 1216 tarihinde Çavuşbaşı (Adliye Nazırı) tayin edildi. Arif Efendi bundan sonra iki defa daha yani 1221'de sekiz ay ve 1222 senesinde dahi birkaç ay devam etmek üzere Çavuşbaşılıktaki bulunup bu ikisinin arasında dahi 1222 Cemâzilevvelinin Şubatına kadar üç buçuk ay kadar da Reisülküttâb vazife-i mühimmesinde ifâ-yı hizmet etti.

Ulu Arif Efendi şöhretiyle benâm olan müşârünileyh 1223'de Defter emini, aynı sene içinde Tevkiî (nişancı) ve yine o sene nihayetinde Reisülküttâb Galip - sadr-ı esbak Galip Mehmet Paşa merhum - Efendi'nin Rusya ile mükâlemeye memur olmasına mebnî Reisülküttâb vekâletinde bulunarak tecrübe ve malûmatından istifade edildi. Bir aralık tekrar riyaset vekâletinde bulunan Arif Efendi, 1225'de ikinci defa Nişancı, 27'de yine ikinci defa Defter emini olmuş ve 1228 senesi ihtidasında yetmiş iki yaşında vefat etmiştir. Medfeni İstanbul'da Soğukçeşme'de Zeynep Sultan Camii şerifi hazîresindedir.

Arif Efendi zarîf, lâtifegû, zekâ ve fatânetiyle ma'rûf erbâb-ı kalemden muktedir bir zat olduğu gibi şiirde de mâhirdi. Müşârünileyhin büyük tezkerecilik memuriyeti sadrazam Kôr Ziya Yusuf Paşa merhumun sadâretine tesâdüf ettiği yukarıda zikredilmişti. O zamanın şua- râ-yı marûfesinden Pertev Efendi sadrazamın caize (atiyye) koparmak kaide-i kadîmesine mebnî Paşa'ya :

Dil-i gamdidenin bir dahi handân olduğun gördük

O nâ-şâdın hele bir kerre şâdân olduğun gördük

matlalı bir kasideyi Arif Efendi vasıtasıyla takdim eder. Arif Efendi sadrazama kasideyi verince Ziya Paşa : "siz şair olduğunuzdan güzel kıraat edersiniz; okuyun, dinleyelim" sözleriyle Arif Efendi'ye kasideyi okumasını emreder. Arif Efendi zeki bir zat olduğu halde kasidedeki gördük redifine dikkat etmez. Paşa'nın yek-çeşm olduğunu unuttur, ihtimal ki görmek ile körlük arasında bir münasebet göremez. Her ne hal ise kasideyi Paşa'nın karşısında okur. Tekmil edince gördük redifinden dolayı körlüğüne ta'rîz olduğuna zâhib olan sadrazamın canı sıkılır ve menkalen Arif Efendi'ye :

'Bu Pertev Efendi maşaallah güzel şâirmiştir. Zira bizden ihsan ümidiyle yaptığı kasideye kafiye bulmayıp körlüğümüzü yüzümüze vuracak lâfz-ı kubhu ihtiyâr eylemiş. Haysiyeti malûm oldu. Lâkin siz şair iken fark ve temyiz etmeyip huzurumuza arz eylemeniz ve bâhusûs kıraat etmeniz kasde makrûn olduğundan şüphe kalmadı' diyerek Arif Efendi'yi bir kaç gün sonra

tezkerecilikten azl etmiştir. Zavallı Arif Efendi'ye iyilik edeyim derken elinden memuriyetini kaçıran bir sene kadar ma'zûl kalmıştır.

Arif Efendi Dârüssaâde ağası İdris Ağa'nın yazıcılığında iken İdris Ağa'yla söz arasında yine dalgınlığı eseri olarak ağanın Habeş olduğunu unutup bilmünâsebe 'Arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar' tefevvühünde bulunduğundan İdris Ağa'nın canı sıkılarak kendisini azl etmiştir. Arif Efendi bu dalgınlığı tevil ile 'Arife günü yalan söyleyen bayram günü yine söyler' dediğim halde Ağa dinlemeyerek beni yine azletti dermiş.

Arif Mehmet Efendi'nin eş'ârı güzel ve âşıkane olup aşağıdaki gazel, tab'-ı şâirânesinin nümûnesidir.³¹

Tegafülle yeter memnun edersin bendeni var ol
 Yürü var sevdiğim gayrı nüvâzişkâr-ı ağyâr ol
 Sana oluyordu mu bigânelerle âşinâ olmak
 Berâ-yı tecrübe cânâ bir az da âşika yâr ol
 Fedâ ettin yeter feryâd u âhı eyledin muztar
 Beni naçâr teşhir eyledin sen dahi naçâr ol
 Efendim bezme gel lütfet sana teklif-i hâm olmaz
 Eğer isterse cânın raks et istersen kadehkâr ol.
 O gül-rûya bugün ben söyledim Arif nedim-âsâ
 Hucûum-ı nâle-i şebgîrden zâlim haberdar ol
 (Açıksöz, Sayı: 358, 13 Ekim 1921)

2.11. Sadr- ı Esbak İzzet Mehmet Paşa

Safranboluludur. Zülüflü baltacılarından silâhdar kahvecisi olan Ali bin İbrahim Ağa'nın oğlu olup 1156 senesi ortalarında Safranbolu'da tevellüd etti. Sinn-i temyize gelince İstanbul'a gelerek amcası Sarı Mustafa Paşa kethüdalığından Kaptan-ı deryâ olan Benli Hacı Mustafa

³¹ Numan İzzi Efendi isminde bir şâir de Kastamonulu olup İstanbul'a gelerek meşhur Adanalı Sürûri Efendi'den ders gördü. İzmir'e gitmek üzere hareketi esnasında, 'Şaban içinde gitti mülk-i bekâya İzzi' mısraının delâleti üzere 1225 senesinde füc'eten vefat etti. İzzi de üstâdı Sürûri gibi manzum tarih söylerdi. Mustafa-yı cülûsunda :
 Oldu şâh-ı dâd dördüncü Sultan Mustafa mısraını ve yine o pâdişâhın vefatında:
 Mülk-i kurb-i Hakk'da Sultan Mustafa kıldı makam mısraını söylemiştir. Bundan başka Fatin Tezkeresinde görüldüğü üzere Mahmud-ı sâninin 1224 senesinde tevellüd eden kerimesi Ayşe Sultan'ın velâdetine de :
 'Mevlidiyle Âyişe Sultan cihânı kıldı şen' mısraını tarih düşürmüştür. Âsârı görülemedi.

Paşa'nın dairesinde mümkün mertebe tahsil görerek kitâbet ve inşâda mümârese peyda etti. Sultan Mustafa-yı sâlis zamanında ilga ve Sultan Hamid-i evvel devrinde tekrar ihya edilen Bostancı ocağına çırağ oldu. O sırada bilahare vezâret-i uzmâ mesnedini ihraz eden Hamid-i evvel devrinin güzîde sadrazamı Kara Vezir Seyid Mehmet Paşa'nın teveccühünü celb ile müşârünileyhe intisab eylemesine mebnî, paşanın işaretleriyle Dârüssaâde ağası yazıcılığına tâyin olunarak muhasebe-i evvel pâyesine nâil ve 1192 senesi Şaban'ın da otuz yedi yaşında Darphane emaneti gibi en mutenâ bir memuriyetle taltif edildi.

İzzet Mehmet Efendi bu vazifede dirâyetini gösterdi. Hüsn-i hizmeti ile beynelakran temayüz eyleyerek emânet uhdesinde kalmak üzere aynı sene içinde hemşire-i pâdişâhi Şah Sultan kethüdalığı da memuriyetine ilâve edildi. Yine bu esnada Hamid-i evvel devrinin fedakâr sadrazamlarından Halil Hamit Paşa'ya damat olmuştu ki daha o esnada kayınpederi o makama getirilmemişti.

1193 senesinde onbir ay hizmetten sonra Darphane emânetinden infisâl eden İzzet Mehmet Efendi çok açıktaki kalmadı, yine o sene Şevval'inde yani üç ay sonra Şehremini, 1200 senesinde Tersane emini ve o sene Ramazan'ında vezâret tevcihiyle Hanya muhafızı tâyin edildi.

İzzet Mehmet Paşa beş sene kadar Diyarbakır valiliği, İçel uhdesinde kalmak üzere Bender muhafızlığı, Cidde valiliği, Boğaz muhafızlığında bulunup hüsn-i hizmet eyledi. 1205 senesinde Mısır valiliğine tâyin olunarak iki seneden fazla orada kaldı.

İzzet Mehmet Paşa icraatı, hakşinasâne harekâtı, vakar ve haysiyeti ile tanınmış vüzerâdan idi. Sultan Selim-i sâlis hazretleri İzzet Mehmet Paşa'ya karşı teveccüh besliyor ve kendisini sadâret mevkiine getirmek istiyordu. Bu mütalaa zihn-i pactiş ahiye iyiden iyi yer ettiğinden müşârünileyhi payitahtına yakın bulundurmak için uhdesine Anadolu eyâletini tevcih etti. Paşa merkez memuriyeti olan Kütahya'ya gelmek üzere hareket eyledi.

Payitahtta sadâret mevkiinde bulunan Melek Mehmet Paşa ihtiyar olup mesâlih-i devlet-i âliyye bakamayacak derecede müsin idi. Bütün mehamm-ı umûr manzur-ı pâdişâhi olan Reisülküttâb Raşid Efendi ile müteneffizan elinde kalmış idi. Bu hâli bilen Selim-i sâlis sadârette bizzat temşiyet-i umûr edecek bir zâtın bulunmasını arzu ettiğinden dolayı İzzet Mehmet Paşa'yı Kütahya'ya gönderiyordu. İzzet Mehmet Paşa'nın Melek Mehmet Paşa gibi

sakalını şunun bunun eline verir adam olmadığı malûm idi. Paşa Kütahya'ya gelmekte iken Sultan Selim-i sâlis hafiyen bir hatt-ı hümâyûn ile bir Hasekeyi İzzet Mehmet Paşa'ya gönderip payitahta davet etti. Memur olan haseki kendisini Gedüs kasabasında bularak hatt-ı hümâyûnu verdi. Paşa tebdil-i kıyafet ederek alelacele havass-ı bendegânında bir kaç kişi ile birlikte hareket edip 1209 senesi Rebiülevvel'inde yirmibeşinci pazar günü Üsküdar'a gelerek vürûdundan padişâhı haberdar etti. Selim-i sâlis sabahleyin erken İzzet Mehmet Paşa'yı saraya dâvet eyledi.

Sadrazam Melek Mehmet Paşa o gün İstanbul sûru haricinde baruthanede Nazır Mehmet Şerif Efendi tarafından verilen ziyâfete gideceğinden tebdilen kayığa binip gitmekte iken saray-ı hümâyûn önünden murûru esnasına kayığı döndürülerek Balıkhaneye yaklaştırılıp mühr-i hümâyûn kendisinden istirdâd olunup İzzet Mehmet Paşa'ya verildi.

Sadr-ı müşârünileyh bu suretle vezâret-i uzmâ mesnediyle taltif buyurulduktan sonra âtideki hatt-ı hümâyûn ile Bab-ı Âli'ye gönderildi.

Hatt-ı Hümâyûn

Sen ki vezir-azâm ve bi'l-istiklâl vekil-i mutlakımsın. Seni selâm-ı selâmet-encâm-ı şahânemle taltif eyledikten sonra malûm-ı sadâret-mersumun olsun ki selefin sadr-ı sâbık Melek Mehmet Paşa gayet pîr ve ihtiyar olmakla umûr-ı devleti idâreden fütûrî dergâr olduğundan umûr-ı nizâmiye-i saltanat-ı seniyyeme sarf-ı zihin edemeyip her ne kadar hutût-ı hümâyûnumla kendüye tenbih ve rehavet eylemeyüp husûsâ ikdâm ve sa'y ü ihtimâm eylemesi tekid olunmuşken bir fâide-yi munteç olmadığı nezd-i şahânemde muhakkak olmağla sadâretten azl birle yerine âkil, müdebbir ve sâdık ve mutabassır bir vezirin nasbı iktizâ eyleyüp sen vüzerâyı izâm içinde memduhü'l-efal-i devlet terbiyesi olduğunda zabt eylediğin menasıbdahi hüsn-i sülûk ile ma'rûf ve âkılâne hareket ve etvâr ile mevsûf olup inâyet-i Rabbülâlemin ile hizmet-i sadârette dahi din ve devletime lâyük ve rızâullaha muvafık etvâr ve harekete muvaffak olacağın zâhir olmakla kariha-i mülükânemden makâm-ı vekâlet-i kübrâyâ istiklâl-i tam ile nasb olunmuşsundur. Göreyim seni. Kâffe-i umûr-ı devletimi sana ihâle eyledim. Nizâm-ı devlet-i âliyemi her umûra takdim birle hayrhâhan-ı din ve devlet ve kâraşinâyân-ı saltanatım ile müzâkere ve maslâhatta erbâbımı istihdam eyleyerek nizâm-ı devlet ve ref-i mezâlim ile istirahat-ı râiyyet ve i'mâr-ı memleket hususlarına gayet dikkat ve taşralarda olan usât ve eşkıyâyı siyâset eyleyüp husûsâ serhaddât istihkâmatına ve derunlarına esnaf, neferat

ve envâ-ı levâzimat vaz'ına sa'y ü gayretle aslâ kusur eylemeyüp her etvârını şeriat-ı garrâya tatbik ve ibâdullah üzerlerine neşr-i adâlet ve zalemeyi mazhar-ı siyâset ve sadakat-kârânı taltif ve tahsil-i rızâ-yı şâhâneme gayret eylesin. Cenâb-ı feyyâz-ı mutlak kâffe-i umûrda hayra muvaffak eyleye, Amin³².

İzzet Mehmet Paşa'ya hatt-ı hümayûn münderecâtından anlaşılacağı üzere hakkındaki itimâda binâen istiklâl-i tam ile sadâret mevkiine getirilmiş olup teceddütperver pâdişâh kendisinden pek çok şeyler istiyordu. Paşanın sadâreti idare makinasının tanziminde ümitler uyandırdı. Sadâretine şâir-i meşhur Enderûnî Fazıl Bey :

'Mühter-i emânet erdi Melek'den Mehmed'e'

mısrâı zarifini tam tarih olarak düşürdüğü gibi tarih söylemekte şâirinin pîşvâsı olan Sürûfî Efendi de her mısraı bir tarih olarak :

Rabb-ı izzet edip izâz ile mührü ihsân
Geldi devletle vezir oldu Muhammed Paşa
tarihini ve yine sadr-ı esbak Nailî Abdullah Paşa'nın hafidi vakanüvis Halil Nuri Bey dahi :

Cevheri bende bu tarihi dedim ey nûr
Kala izzetle sadârette Muhammed Paşa
beytini tarih düşürmüşlerdir.

Paşanın sadâreti bâlâda arz edildiği gibi herkeste ümit uyandırdı. Hususiyle o esnada kadirşinâsâne bir hareketi kendisine karşı itimâd-ı umûmîyeyi celb etti. Bu hal muvaffakiyete delil addolundu.

Vüzerâdan birisi sadâret mevkiine itilâ ederse kırk adet mülâzemet itâsı âdet olarak bu melâzemetlerin kısm-ı âzâmı iltimas üzerine verilegemekte olduğundan ekseriya nâehiller bundan istifade ederlerdi. İzzet Paşa sadrazam olur olmaz böyle iltimasla cahil kayırmayı muvafık bulmayarak mülâzım olacakları ulemâdan bir kaç mümeyyiz huzurunda bilimtihan ibrâz-ı ehliyet edenleri tercih etmiş ve her birine beşer kuruş atıyye (o zamana göre oldukça iyi bir ikramiyet idi) vererek ehilperverliğini göstermiştir.

³² Cevdet Tarihi, C. 6, s. 372.

İzzet Mehmet Paşa sadâretinde hüsn-i hizmete sa'y etti. Levâzımât-ı cihâdiye tedârikine gayret gösterdi. Pâdişâhın himmetinden emin olan Selim-i sâlis hazretleri sadrazamını taltif için bir hançerle bir de hatt-ı hümayûn gönderdi.

'Benim vezir-i rûşen-i hamirim bugün Levend çiftliğine teveccüh ve a'zâm-ı mesâlih-i devletim olan umûr-ı harbe itinâ ve dikkat eylediğin mûcib-i mahzûziyet-i tab'ı-ı mülûkânem olup her etvâr-ı rızacûyâne ve harekât-ı sâdikanende kemâi-i hoşnûdiyetimi ilân ve dilhâh-ı şahânem üzere levâzımât-ı cihâdiye tedârikine sarf-ı makderet eylediğin nezd-i hüsvânemde karin-i tahsin olduğun beyân siyâkında taltif en ve teşvikan işbu hatt-ı hümayûn-ı iltifatnumûnu imlâ ve bir kabza hançerle maan taraf-ı sadıkânene isra eyledim. Vusûlunda hançeri meyân-ı gayretine bend idüp ve sana olan teveccühât-ı seniyye-i hümayûnumu bilip uhde-i istiklâline ihâle eylediğim kâffe-i mesâlih-i devletimi vech-i lâyıkı üzere idareye...³³

Fransa inkılâbı sıralarında teessüs eden Dirgetuvar idaresi esnasında İtalya taraflarında Avusturyalılara karşı muzaffëriyet kazanan Napolyon Bonapart, İngilize harb edip mezkûr devleti sulha icbâr için Mısır'ı zabt ile Hindistan'a gitmek plânını takip edip bu vesile ile Mısır'ı, hükümet-i Osmaniye elinden almak çarelerini düşünmüş ve Bonapart'm bu arzusuna anın tagallüb ve istibdâdından kurtulmak isteyen Dirgetuvar heyeti de muvafakat etmiş olduğundan 1213 senesinde Napolyon Fransa'nın hükümet-i Osmaniye ile dost olmasına rağmen ansızın Mısır'ı işgal eylemişti.

Mısır'ın işgali İzzet Mehmet Paşa'nın sadâreti zamanına tesâdüf edip işgalden birkaç ay evvel, Mısır'ın Fransızlar tarafından işgal edileceği istihbar kılınmış olduğu ve İzzet Paşa Mısır valiliğinden gelerek oranın icap eden mevâkine ne suretle istihkâm verileceğini bildiği ve bu hususa vukufu olduğu halde gafil davranması Selim-i sâlisin canını sıktığından muğberrül-hatır olmakla gerek sadrazamı ve gerekse anınla hem-efkâr olan Şeyhülislâm Dürrizâde Arif Efendi'yi azletmiş ve sadârete eşkıya te'dibinde hizmeti görülen Erzurum valisi Ziya Yusuf Paşa ve meşihâta da, Âşir Efendi getirilerek İzzet Mehmet Paşa Balıkhane'ye getirilip, sadâretten azl edilen zevâtın Topkapı Sarayı haricinde Balıkhane'ye gönderilerek sâdir olacak irâde mucibince nefy ve katli icrâ edilmek mutâd idi. Orada Sakız adasına nefyine irâde çıktı (1213).

³³ Cevdet Tarihi, C. 6, s. 387.

İzzet Mehmet Paşa bundan sonra hizmet-i devlette istihdam edilmeyerek bilâhare kendisine mukataa olarak verilen Manisa kasabasına nakl edilmek suretiyle, menfâsi tebdil edilerek vefatına kadar orada ihtiyar-ı ikamet eylemiştir.

İzzet Mehmet Paşa sadâretten infisâlinden sonra on dört sene kadar daha yaşadı. 1227 senesinde Ramazan'ın on ikisinde vefat etmiştir. Kabri Manisa'dadır. Müddet-i sadâreti dört seneden biraz eksiktir.

İzzet Mehmet Paşa vakar sahibi, müdebbir, muktedir, âlîcenâb vüzerâdan olup devr-i ikbalinde hemen hiç kimseyi rencide-hatır etmemiştir. Balık Pazarı'nda bir câmii ile maskat-ı re'si olan Safranbolu'da güzel bir câmi ve bir de kütüphânesi vardır. Hîn-i vefâtında bir hayli nukudu çıkmış ve kanûn-ı kadîm üzere müsâdere edilmiştir.

Safranbolu'daki câminin kapısı üzerinde :

'Sahibü'l hayrât ve'l-hasenât ve râğbü'l-cenneti ve'd derecât sadrazam elhâc İzzet Mehmet Paşa yesserallahü mayürid ve mayeşâ' 1211 ketebehu zühdü' ibaresiyle âtideki tarih-i manzumu mahkûkdur :

Şahenşâh-ı cihân Selim Hân-ı sâlisi
 Kılmış Hüdâ cemi' selâtinin emcedi
 Bay u gedâyâ lûtf u inâyet şîârıdır.
 Zât-ı şerifi cümle-i şahânın emcedi
 Kahr-ı taalluk eylese a'dâ ser'in verir
 Aldıkda kabzaya seyf-i muhennedi
 Lâtifi eğer maadine etse taliki
 Verir sengpâreye hikem zebercedi
 Bir bendesine nim-nigâh eylese ger
 Bulur o bende devlet-i feyz-ı müebbedi
 Ezcümle sadr-ı azamı ol zât-ı ekreme
 Gördü sezâ sadâreti verdi o mesnedi
 Ya'ni o zât-ı efham u düstûr-ı pür-himem
 Sahib-selâh u menba'-ı şer'-ı Ahmedî
 Hem-nâm fahr-ı âlem ü izzetmeâb odur

Mesned-nişîn sadr olan eslâfin erşedi
 Akdamı hak rızâsını tahsile mün'atf
 İfâ-yı hayr u berre ider sa'y-i ezyedi
 Tevkif-i hak mukarin-i zât-ı şerifdir
 Her işte sâib olmada rey-i müeyyedi
 Çok hayra onu etti muvaffak Cenab-ı Hakk
 Ezcümle yaptı maskat-ı re'sinde mâbedi
 Mevlâ herîşe ide makbul-i dengehi
 Şâh-ı cihâna dahi vere ömr-i sermedi
 Bânisinin de eylesün ikbâlini mezîd
 Hem dü cihânda cümle saîdanın isadı
 Râşid doluyla söyledi tarih-i camii
 Buldu cemaat izzet-i din-i Muhammedi
 Gerek kitâbe ve gerek tarihinden anlaşıldığına göre İzzet Mehmet Paşa bu câmiyi sadâreti
 zamanında yaptırmıştır.

Bu câmi derûnunda 1221 senesinde tesis edilmiş olan İzzet Mehmet Paşa kütüphanesi vardır ki
 aaleb-i ihtimal bunu menfâsında iken tesis etti veyahut diğer bir zât tarafından vakf edildiği
 halde câminin ismine izâfeten yâd olundu. Safranbolu'da 1071 senesinde vakfiyesi tanzim
 edilmiş olan Köprülü merhumun da güzel ve muhteşem bir câmi ve içerisinde 1274 senesinde
 sonradan tesis edilen kütüphanesi vardır.

(Açıksöz, Sayı: 372, 29 Aralık 1921)

2.12. Hatipzâde Muhyittin Mehmet Efendi

Eâzım-ı fuzalâ-yı Osmaniyeden olan Hatipzâde Muhyittin Mehmet Efendi Kastamonulu olup
 İznik'te medfûn ulemâdan Mevlâna Tacettin İbrahim'in oğludur.

İbtida pederinden mukaddemât-ı funûnu öğrendi. Bâdehû Mevlâna Ali Tûsî ve Hızır Bey gibi
 efâzılden ahz-ı ulûm eyledikten sonra mülâzemetle nâil olarak İznik'te küçük Medrese
 müderrisliğine tayin edildi. Buradan Sahn müderrisliklerinden biriyle taltif edildi ise de
 pâdişâh-ı vakt Sultan Mehmed-i sâni'nin kendisinden her nedense münfâil olmasına mebnî azl
 edilmiş ve Fâtih'in hocası Molla Gürânî'nin pâdişâhtan rica ve istirhâmı ve ülemâyâ

teveccühün, vasıta-yı saâdet-i dâreyn olacağı hakkındaki mütâlaâtı üzerine padişâh-ı kadrân, sahib-i tercüme-yi azletmiş olduğu Sahn müderrisliğine tekrar tayin eylediği gibi mübahâsat-ı ilmiyyede bulunmak için kendisine hoca dahi tayin edildi.

Hocazâde kudret-i ilmiyyesi nisbetinde anûd, mütekebbir ve ahlâken fakirdir. Bir defa huzûr-ı şahânedeki Mevlâna Hocazâdeye tefevvuk iddiasında bulunması hünkâr hocalığından azline sebep oldu. Hattâ pâdişâhın, kendisini (sen onunla bahs etmeye kadir misin) yollu sualindeki nükteyi anlamayarak (evet benim Hocazâde'yle bahse kudretim vardır, ale-l-husûs ki pâdişâhın hocası olup rütbe-i bülemd ve mertebe-i ercmendim vardır) yollu cevapta bulunduğu için pâdişâhın canı sıkılarak hocalık vazifesinden afvedildi ve vazife-i tedrisiyesi olan müderrisliğe devam etti.

Bilâhare yevmî yüz akçe ile tekaüt edilerek, fâzıl ve kâmil olan ve bazı ulemâya göre kıymet-i ilmiyyesi pederinden yüksek bulunan oğlunun Eyûp müderrisi iken hizmetkârları tarafından katledilmesine mebnî Hatipzâde bundan müteessiren 901 senesinde vefat etti. Kabri Eyûp'tedir.

Müşârünileyh talâkat-ı lisâniyeye mâlik kuviyül muhavere ve fakat mübahâse-i ilmiyyede hiddetli, ânud ve hâtır-şiken idi. Ulemâya lâzım olan vakar ve ciddiyeti gurûr derecesine vardırmıştı.

Eserini tenkit eden serbest fikirli ulemâdan Tokatlı Lûtfî Efendi'nin sebep-i katli olmuştur. Lâtîfî Efendi meşhur Tazarruât sahibi Hızırbezzâde Sinan Paşa'dan ders görmüş ve riâyâziyyundan Ali Kuşî'den de ulûm-i riâyâziyyeyi tahsil etmiş fuzalâ-yı âsârdan idi.

Hatipzâde, Mevlâna Lûtfî'yi, dinsizlikle itham eyleyerek meclis-i şerde ikrâr-ı imân etmişken sırf eserinin tenkidi ve bir de hezel-gû olan Lûtfî'nin sihâm-ı târizinden kurtulmak için bîçârenin katliyle teşfiye-i sadr etmiştir.³⁴

Kibir ve gurûruna misal olmak üzere şu vakayı zikredelim:

³⁴ Mevlâna Hatipzâde nesak-ı meşrûh üzere katline hükmeyledikten sonra makarrine gelip bu hükmün sudûruyla mübahat eyleyip el-minnetü li-llâhi tealâ kitabımı ânın tetavül-i dest-i red ve nazar-i ayn itirâzından halâs eyledim.

Müfti İfzalzâde, Hâmiddin Efendi ile Sultan Bayezid-ı sâniye tebrik-i iyid için divân-ı hümâyûna gittiklerinde müfti orada bulunan vüzerâyâ selâm vermiş. Hatipzâde bu tevazûundan dolayı İfzalzâde'ye danılarak:

'Niçin hetk-i arz-ı ilim ve irfân eylersin? Bu tâife ulemânın hidâmıdır. Bunlara selâm tenezzüldür. Sû-i edebdir' demiştir ki derece-i kibir ve tahavvütünü gösterir.

Mübahasât-ı ilmiyyede mağlup olmayı asla kabul etmezdi. Hattâ bir defa Alaeddin Arabî dahi dahil olduğu halde huzûr-i pâdişâhîde (Fatih Sultan Mehmet) münakaşa olunan bir meselede mağlûp olmuş ve yine taannüd ile müdaâsını ispat için risâle bile yazmış ve bir zümre-i ulemâyâ karşı muvaffakiyetsizliğini itiraf etmemesine mebnî pâdişâh, memâlik-i Osmaniye'den çıkmasını emredmiş ve o da Hicâz'a azimet etmiştir.

Kendisinin fazl ve kemâli eâzım ulemâ-yı İslâmiye'den Celâlettin Devvânî'nin dahi müsellemi olacak ki kendisine selâm göndermiş.

Asârından başlıcaları :

1- Ta'lîkat alâ Evâil-i Keşşâf,

2- Hâşiye alâ Evâil-i Şerh-i Mevâkif,

3- Risâle fî Bahs-i Rü'yet-i Kelâm,

4- Risâle fî Beyân-ı Risâle-i Cihâd,

5- Hâşiye alâ Evâil-i Şerh-i Muhtasar,

6- Mukaddimat-ı Erbaa Hâşiyesi,

7- Hâşiye alâ Şerh-i' Vikaye,

8- Tayin-i Cihet-i Kible Risâlesi.

9- Bunlardan başka Enbiya'ya küfr edenlerin tekfirini hâvi bir de risâle vardır.

Birâderi Tacettin dahi ulemâdan olup kendisinden ders görmüş ve ahlâken birâderinin zıttı olarak halîm, selîm, münzevî imiş. Hatipzâdenin diğeri oğlu Mehmet Efendi ilim ve heyete vâkîf fâzıl bir zat ise de zamanı kalenderâne geçmiş ve 940 senesinde vefat etmiştir.

(Açıksöz, Sayı: 377, 4 Ocak 1922)

2.13. Reisülküttâb İsmail Efendi

Erbâbı iffet ve dirâyetten olan İsmail Efendi, Kastamonu'nun Karabuzu karyesinden olup, Ali isminde zürâdan birisinin oğludur. 1089 senesinde tevellüd etti. İstanbul'a gelerek Reisülküttâb Süleyman Efendi'nin dairesine intisab ve o sayede tahsil ve terbiye görüp efendisinin delâletiyle sadâret mektubî odasına çırak oldu.

Mûmâileyh vazifesinde gösterdiği istidad neticesinde tefeyyüze başlayarak 1129 senesinde sadâret mektupçuluğuna irtika' eyleyerek ondört sene bilâ-fâsıla bu vazifede kalmıştır. Memuriyeti zamanı Sultan Ahmed-i sâlisin sadr-ı meşhuru Damat İbrahim Paşa merhumun lâle eğlenceleri ve helva sohbetleri ve bundan başka erbâb-ı ilim ve marifetin müşârünileyh tarafından himâye ve terfih edildiği zamana müsâdif olduğu halde vazifesinden başka eğlence tanımayan İsmail Efendi, İbrahim Paşa'nın tavsiye ve itimâdını celb etmiş olacak ki, uzun müddet bu hizmeti, mektupçuluğu hüsn-i ifâ eylemiştir.

İsmail Efendi 1143 senesinde efendisi ve hâmisi olan Süleyman Efendi'ye halef olarak Reisülküttâb memuriyet-i mühimmesiyle taltif olundu. Yedi sene, 1149 tarihine kadar bu vazifede kalarak o sırada Sultan Mahmud-ı evvel devrinde 1148 muharebesi diye meşhur sefere iştirâk ile 1149 senesinde ordu-yı hümâyûn ile birlikte Tuna civarında İsakçı mevkiine hareket eyledi.

Sultan Ahmed-i sâlis devrinde ve müşârünileyhin evâhir-i saltanatında İran'ın dahilî karışıklığından bil-istifâde mezkûr devlete ilân-ı harp eylemiş ve o sırada İran'ı inkırazdan kurtararak ihtidâ kumandan ve Şah-ı İran'ın müsteşârı olan Nadir Han bilâhare şahlığını ilân eylemişti. Gerek Hükümet-i Osmaniyeye ve gerek Nadir Han yekdiğeriyle uyuşmak istediklerinden sefâretle Abdülbâki Han nâmında bir zat İstanbul'a gelmiş olduğundan süferâ ile mükâlemâtâ memur olması vezâif-i asliyesinden olan Reisülküttâb İsmail Efendi, sefir-i

mûmâileyh ile bir ay müzâkere, pâyitahtına celb ve müzâkerattan sonra tekrar ordu karargâhı olan Babadağı'na hareket eyledi.

Bulunduğu vazifede yüz ağartan İsmail Efendi hakkında ordugâha sadrâzama gönderilen hatt-ı humâyunda (Sen ki vezir ve serdâr-ı ekremimsin. Reis İsmail Efendi'nin tevkîlik ile kadrini terfi' eyledim) buyurulmasıyla sahib-i tercüme 1149 senesi Şubat'ında tevkîî, yani nişancı oldu.

İsmail Efendi 1151 senesinde me'zûnen hacca giderek avdet etmeden evvel orada bulunan su yollarının (Medine su yolları) tamirinin tamamı dahi uhdesine tevdi edilmiş olmakla vazifesini ba'del ikmal Medine-i münevverede 64 yaşında vefat etti. Kabri Bakîa'dadır (1153).

İsmail Efendi salâh-ı hal ile ma'rûf müstakîm, halim ve muktedir ricâl-i devletten idi. İstanbul'da Kurşunlu Mahzen kurbunda mektep ve çeşmesiyle, Hoca Paşa Camiinde kurrâ vezâifi ve bazı mescitlere cihatı vardır.

(Açıksöz, Sayı: 387, 16 Şubat 1922)

2.14. Hasanzâde Şeyh Şifâî Mehmet Efendi

Ulemâdan kazasker Hasan Efendi'nin³⁵ oğlu olan Şifâî Mehmet Efendi aslen Kastamonulu'dur. 1014 senesinde tevellüd etti.³⁶ Fazl u irfân ve şiir ve inşâda iktidârıyla tanınan sahib-i tercüme pederinin dest-i terbiyesinde yetişerek ondan tahsil-i ilm ettikten sonra daha bir hayli fuzalâdan ders görüp şeyhülislâm, şâir ve edib-i ma'rûf Yahyâ bin Zekeriya Efendi'den icâzet almağa muvaffak oldu.

Mehmet Efendi İstanbul medreselerinde hayli müddet müderrislik eylediği gibi bir taraftan da kibâr-ı meşâyih-ı Halvetiyye'den Abdülmecit Sivâsî Hazretlerine intisâb ederek tarikatın zevk ve neşve-i mâneviyyesinden müstefiz oldu.

³⁵ Hüsnü Efendi ulemâdan İznik'te medfun olup Bayramzâde Pîr Mehmet Efendi'nin birâderi olmasından dolayı Pîr Birâderi diye şöhrat bulmuştur. Tarik-i tedristen yetişerek kadılıklarda bulunduktan sonra 1032'de İstanbul kadısı, 1035 senesinde Anadolu kazaskeri, üç sene sonra 1038 senesinde Rumeli kazaskeri olarak 1046 tarihinde irtihal etmiştir. Zincirlikuyu'da medresesi olup erbâb-ı fazl u kemâlden idi.

³⁶ Hüsnü Efendi'yi Sicill-i Osmânî Amasyalı gösteriyor ise de terâcim-i ahvalden bâhis arabî Hülâsatü'l - eser'de (C.3, S:435) Kastamonulu olduğu muharrerdir.

Mehmet Efendi, Sultan Selim müderrisliğinde altı sene kadar bulunmasını müteakip Süleymaniye müderrisliğine terfi ederek oradan da Medine-i münevvere pâye-i ilmiyesiyle İzmir kadılığına tayin ve bir müddet sonra Mısır kadılığına irtikâ' eyleyerek bir aralık ma'zûl kaldı ise de o sırada küçüklüğünden beri âşinâsı olan Bahâî Efendi'nin meşîhata gelmesi üzerine Şam kadılığına gönderildi (1060). Mehmet Efendi burada ancak onsekiz gün kaldı ve ikinci defa Mısır kadılığına, bir az sonra ikinci defa Şam kadılığına ve dört ay mürûrunda refik-ı kadîmi Bahâî Efendi'nin ikinci defa makam-ı iftâya gelmesi üzerine İstanbul kadılığı ile pâyitahta celb olundu (1062). Şifâî Mehmet Efendi 1063 tarihinde ma'zûl ve bilâhare 1068 tarihinde Anadolu kazaskerliğine tayin edilip bir sene sonra hacca azimet ile Konya'ya vürudunda postnişin-i Hazreti Mevlâna'dan ahz-ı tarîkat eyledi. Ve 1071 senesinde Şam kafilesiyle Mekke'ye gidip avdetinde terk-i memuriyet ile Mısır'da ihtiyâr-ı uzlet eyleyerek İstanbul'da Sultan Selim tarafındaki hanesini satıp Mısır mevlevihânesi meşîhâtında ilâ âhır-ı'l-ömr demgüzâr oldu. Şifâî Mehmet Efendi 1085 senesinde yetmiş bir yaşında Mısır'da vefat etmiştir. Mûmâileyh âlim, fâzıl, kuvve-i kalemiye sahibi, üç lisanda şâir, ârif bir zât idi. Evâil-i halinde münkerâtla müttehim iken ârif-billâh Abdülmecid-i Sivâsî'den halife-i irfânı, onu tahsil-i kemalâta sevk etti. Şiirde mahlası Şifâyî'dir. Tezâkir-i şuarâda Türkçe manzumeleri olduğu gibi Arabî eş'ârı da fena değildi. (Kadı Ömerülmâlîki)'nin (El-masâbîh 'ale'l-Câmiî's-Sahîh) nâm eserinde âtideki takrîz-i arabîsi vardır :

Kitabun li-envâil-mesâil câmiun

Ve cemea li-eştât'il-mebâhis nâfiun

Ve fihi li-tüllâbi'l-hadis kifayetün

Kemâfihi li'-şeyh-il-beniyye menâfiu

Hayri Rabbenâ hayran li-câmihi gaden

Bi-izni li-men yevm'ül-cezâ hüve şâfun

Şifâî Şeyh Mehmet Efendi'nin Türkçe eş'ârını da yazmak muvafık idiyse de maalesef burada hiçbir kütüphânede tezkireler olmadığı gibi kendisi Kastamonulu olduğu ve ekseri Kastamonu şairlerini yazdığı halde Lâtif Efendi merhumun bile matbu tezkiretü-l şuarâsı yoktur. Meşhur Cinci Hoca Hüseyin Efendi, Mehmet Efendi'nin talebesindedir.

(Açıksöz, Sayı: 391, 21 Şubat 1922)

2.15. Baltacı Mehmet Paşa

Edirne vak'ası Sultan Mustafa-yı sâninin hal'iyle neticelenmiş, bu hükümdar hocası Şeyhülislâm Erzurumlu Feyzullah Efendi'nin bütün umûr-ı hükümete müdâhele etmesinin neticesi olarak vukua gelen bir kıyâm-ı askerîde saltanattan ıskat edilerek mevkiini birâderi Ahmet Han-ı sâlise terk etmek mecburiyetinde kalmıştı (1115).

Ahmed-i sâlisin evâil-i saltanatı gürültü içinde geçti ise de işin önü çabuk alındı. Sekiz sene zarfında Kavonoz Ahmet, Enişte Hasan, Kalablı Ahmet, Baltacı Mehmet, Çorlulu Ali, Köprülüzâde Numan Paşalar sadâret mevkiini işgal eylediler.

Devlet-i Osmaniye'nin isyanlar, ihtilâller içinde çırpınışı ve harice karşı ricâl-i devletin gözlerini kapayarak etrafındaki düvel-i ecnebiyenin ahvâlini dikkatle takip etmesi gibi gayr-i kabil-i afv-ı kusurları görülüyordu. Mevki sahibi olmak ve bunu elde etmek için entrikalar çevirmek âdet olmuştu. O esnada Devlet-i Osmaniye'den Karlofça muahedesi mucibince Azak kalesini alan yeni bir devlet, Rusya devleti tevessua başlamıştı.

Hükümdarlarımızın saray hayat ve teşrîfâtıyla zevk ve sefahatlerinin aksine olarak Rusların Avrupa terakkiyatından istifâde etmesi için başlarında tarihlerimizin Deli Petro dedikleri Büyük Petro bulunuyor ve bilâârâm çalışıyordu.

Petro ıslâhat ve icraâtına mâni olan oğlunu bile imhâdan çekinmeyecek kadar azim sahibi idi. İslâvlar arasında Panslavizm fikirleri uyanmağa başlamış ve Kara Yaniç isminde Hırvatlı bir zat İslâv ittihadı hakkında bir eser yazmış ve Ruslardan başka Leh, Çek, Bulgar, Sırp, Hırvat ırklarının ecnebi boyunduruğa altında bulduklarını beyan ile Sılav ittihadını temine çalışmakta bulunmuşlardı.

Bu fikrin neticesi olarak Ruslar kendilerini toplamağa başladılar ve Avrupa'da aleyhimize silâha sarılan Leh, Avusturya ve Venediklilerle birlikte hareket ederek elimizden Azak Kalesini aldılar.

Çar Petro Şarkî Avrupa'da nüfûzunu artırarak Leh Krallığına para kuvvetiyle Sakıs Prensi Ogüst'ü kral intihab ettirdi ki bu, Petro'nun muvaffakiyeti siyasiyesi cümlesinden idi.

Petro bundan başka devletimize tâbi Eflâk ve Boğdan beylerini de kendisine celb etmeğe muvaffak olup bu beyler Rusların Tuna üzerine inmelerini tavsiye ediyorlardı. Bizde bu sırada sadâret mevkiinde Kalaylı Ahmet Paşa denilen bir safderun ve câhil bulunuyordu. Bu zat, koz bekçiliğinden tefeyyüz ederek kaptan-ı derya, sadâret kaimmakamı olmuş ve bazı avampesendâne halleriyle halkın teveccühünü celbeylediğinden sadâret mevkiine getirilmiş veyahut mesned-i sadâret bu gibilerin eline geçecek derecede küçülmüştü.

Ahmet Paşa mehamm-ı devleti temşiyet şöyle dursun umûr-ı adiyeye de bile iş yapmaktan acizdi. Bir takım eblehfiribâne etvar ile zamanını geçirmek isterdi. Ahmet Paşa safdil olduğundan kapı yoldaşı olup o zaman kaptan-ı derya mevki-i mühimmini işgal eden Baltacı Mehmet Paşa'nın telkinatıyla hareket eder ve refik-ı kadimine son derecede itimâd gösterirdi. Ahmet Paşa, Baltacı'nın verdiği hilekârane dersleri ötede beride, huzûr-ı pâdişâhide bilâ-perva söylediğinden ve Mehmet Paşa'nın maksadı da bu gibi sözlerle Ahmet Paşa'nın mevkiini sarsarak sadâreti elde etmek olduğundan, Ahmet Paşa nihayet sadâretten infisâl edip 1116 senesi Şubatında Baltacı'ya terk etti.

Baltacı Mehmet Paşa Kastamonu'nun Göl Nahiyesinde Baltacı nâmıyla mevsûf karye³⁷ ahâlisinden olup 1070 senesinde tevellüd etmiştir. Genç iken İstanbul'a gelip saraya intisâb ile baltacılar zümresine ilhak olunmuş ve sesi güzel olduğundan musikiye heves ederek müezzin olmuştur. Kendisine saray mensubiyeti arasında Mehmet Halife denir ve Tâkçe müezzin şöhretiyle de yâd edilirdi.

Mehmet Halife kitabete heves ederek eser-i isti'dâd gösterdiğinden Darüssaâde ağası yazıcılığına geçmek suretiyle tefeyyüz etti. Mehmet Halife, Sultan Ahmed-i sâlisin şehzâdelikleri zamanında nâil-i teveccühleri olduğundan culûslarında defaten mirahur-ı evvel tayin edildi. Bir sene sonra hakkındaki teveccühün izdiyadına mebnî rütbe-i vezâretle Kaptan-ı derya oldu.

Bu esnada sadâret mesnedinde Baltacı'nın refik-ı kadîmi Kalaylı Ahmet Paşa bulunuyordu. Mehmet Paşa salifûlarz bir takım desâyis ile refikına hulûl ederek Kaptan-ı derya nasbından bir ay sonra sadrazam oldu.

³⁷ Teracim-i ahval kitaplarında elyevm Sinop'a tabi Osmancılı kasabasında tevellüd ettiği muharrer ise de Kastamonu'da tevatüren beyan olduğuna göre Baltacı karyesi ahâlisinden olması mevsuktur.

Hile ile vezâret-i uzmâ makamına gelen Baltacı yine hileden vazgeçmedi, sadârette müstakil kalmak istiyordu. Kendisinin istiklâline pâdişâhın mukarrebiniinden Darüssaâde ağası yazıcısı İbrahim Efendi (bilâhere sadrazâm olan Nevşehirli İbrahim Paşa) ile Silâhtar Ali Ağa (sadrâzam olan şehid Ali Paşa) mâni oluyorlardı. Bu iki zat fevkalâde itimâd-ı pâdişâhîyi celb etmişti.

Baltacı rical-i devlet aleyhinde kizb âlud bir jurnalı saray dilsizlerinden biriyle pâdişâha takdim ettirmiş ve bu teşebbüs-i cüretkâranesi anlaşılmasına mebni 1118 Muharrem'inde sadâretten azl edilerek Sakız'a nefy edilmiştir.

Bu sadâret müddeti on sekiz ay devam eden Mehmet Paşa, menfasına vâsıl olmadan fenalık etmek istediği Nevşehirli İbrahim Efendi'nin iyiliğini gördü. Onun şefaatiyle Erzurum valililiğine tayin kılındı. 1119 senesi Rebiülevvelinde Sakız muhafızlığına nakl edilip 1120 Zilkade'sinde Halep valiliğine gönderildi.

Bu sırada Baltacı'ya ikbal tekrar teveccüh eylediğinden ve Rusya harbi zuhur etmek üzere bulunduğu sadâret mevkiinde bulunan Köprülüzâde Numan Paşa'nın aczine binaen Sultân Ahmed-i sâlis, Mehmet Paşa'yı ikinci defa sadâretle payitahtına celb eyledi. Rus Çarı Deli Petro Rusları Avrupa derecesine isâle çalışıyordu. Halbuki Avrupa'ya mahreç olan Baltık Denizi ve sevhili İsveç devletinin elinde idi. Petro devlet-i Osmaniye'den her ne kadar Karlofça muahedesi üzerine Azak kalesini alarak Karadeniz'e çıkmak için yol bulmuş ise de kapalı olan bu deniz onun işine gelmiyordu. Zira İstanbul ve Çanakkale Boğazları Osmanlılar'ın elinde idi. Petro herhalde Baltık Denizi'yle Avrupa yolunu temin etmek için fırsat intizar ediyordu. Halbuki İsveç devleti o zamanlar Avrupa'nın büyük hükümetlerinden bulunuyordu. Finlandiya, İngurya, Karilya kıtalarını Ruslardan almış; Baltık Denizi'nin cenubunda, Almanya'da Oder nehrine kadar sevhili elinde bulundurmuş; Gotland, Dagö, Oesel adalarını Danimarkalılardan zabt eylemişti. Bu kıtaları İsveç'e terk etmek mecburiyetinde kalan devletler fırsat gözlüyorlardı.

1699 sene-i milâdisinde henüz ondokuz yaşında İsveç tahtına çıkan Onikinci Şarl'ın çocukluğundan bilistifade Çar Petro, Lehistan Kralı İkinci August, Danimarka Kralı Dördüncü Frederik, İsveç aleyhine ittifak ettiler. 1700 sene-i milâdisinde harp başladı. Mâhir, faal bir kumandan olan Şarl, büyük mahâret ve süratle müttefikleri taraf taraf mağlûp etti. Narva'yı muhasara eden Petro'nun kırk bin askerini yarım saatte bozdu. Petro'yu takip edeceği yerde

Lehistan Kralı Augüst aleyhine döndü ve Augüst'ü tard ederek Stanislas'la Çetiski'yi Lehistan Kralı tayin etti. Şarl, sabık Lehistan Kralını takip için altı sene Saksonya dahilinde çatıştı ve Çar Petro'ya vakit kazandırdı; hattâ İsveç Kralı'nın darbesinden yılan Petro, sulh için Şarl'a mürâcaât etti. Fakat Şarl, 'sulhu Moskova'da yaparız' cevab-ı mağrûrânesinde bulundu.

Onikinci Şarl Rusya'ya girdi fakat Petro harpten içtinab ederek düşmanın geçeceği yerleri tahrib etti. İsveçliler erzak bulmakta müşkülât çektiler. Şarl Moskova'ya gideceğine Kazak reisinin sözüne, muavenetine güvenerek cenubî Rusya'ya döndü. Fakat İsveç ordusunun kısm-ı mühimmi soğuktan telef oldu; toplar terk edildi. Ve nihayet Şarl ondokuz bin mevcudu ile Poltava kalesini muhasara eyledi. Bu esnada Çar Deli Petro ve altmış bin kişilik dinç kuvvet ve yetmişiki topla Poltava'nın imdadına koştu. Şarl mağlûp olarak esir düşmemek için mahall-i harbe, en yakın hududa, devlet-i Osmaniye arazisine kaçtı ve Bender muhafızı Yusuf Paşa tarafından hüsn-i kabul gördü. (1709 milâd, 1122 sene-i hicriye.)

Çar Deli Petro'nun, tarihlerimizde Demirbaş Şarl şöhretiyle yâd edilen İsveç Kralı Şarl'a galebesi Osmanlı tâbiyet ve iradesinde bulunan Rumlar'da büyük ümitler uyandırmıştı. Sultan Ahmed-i sâlisin sadrazamlarından Çorlulu Ali Paşa'nın zamanında Fransa sefiri Ferbuyol, devlet-i Osmaniye'nin Rusya'nın büyümesine meydan vermemesini ve gaflet eylediği takdirde sonu vahim olacağını anlatmış ve o esnada Rusların İsveç ile harp etmesinin pek mühim bir fırsat olduğunu söylemişti. Ali Paşa fırsatı kaçırdı ve Rus sefiri Tolstoy da hükümetinin meşgul olmasından dolayı devlet-i âliye ile harbe sebebiyet verecek ahvalden tevakkiye çalıştı.

Şarl'ın devlet-i Osmaniye'ye dehaleti üzerine Rusya devleti ile İsveç Kralının Bender'den çıkarılmasına ve asâkir-i Osmaniye muhafazasında Lehistan hududuna nakline ve oradan da Rus askeri refakatıyla İsveç hududuna götürülmesine dair iki devlet arasında muvafakat hasıl oldu.

Fakat Çar Petro her iki hükümet arasında takarrür eden bu itilâfi tecavüz ederek şımarı ve İsveç Kralının memâlik-i Osmaniye'den tardını ve aks-i taktirde Lehistan ile birlikte ilân-ı harp edeceğini makam-ı tehditte beyân eyledi. Zaten Şarl'ın hudud-ı Osmaniye'ye dehaleti esnasında Rus süvarileri müşârünileyhi takip için huduttan kırksekiz saat içeri girmiş ve İsveç askerinden bir kısmını katl eylemiş olduğundan gerek ultiatom ve gerek hududu tecavüzü ilân-ı harbe sebebiyet verdiği için 1123 senesinde Şeyhülislâm Paşmakçı Esseyid Ali Efendi'nin fetvâsıyla sefere karar verildi. Çar Petro'nun devlet-i Osmaniye'ye karşı böyle

meydan okumasının ve evvelce müsâlemeti arzu ederken şimdi tehdidâmız bir mürâcâatta bulunmasının sebebi, kendisinin devletimizle harbederken Osmanlı Rumlarının kendisine müzaheretlerinden ümitvar olmasından ileri geliyordu. Petro'nun memureyn-i hafiyyesi tebaa-i gayr-i müslimeyi devlet-i Osmaniye aleyhine çevirmek için memâlik-i Osmaniye'de dolaşıyorlar ve Rus ve Rumların imparatoru Birinci Petro ibaresi hakkedilmiş Petro'nun resmini Rumlara tevzi ediyorlardı Bundan başka ondokuz bin Sırp'ın Ruslara iltihak edeceği temin olunmuştu. Devlet-i âliyyeye tabi Eflâk beyi Berankovan, Rus Çarına erzak vereceğini ve otuz bin Ulah'ın Ruslara yardım edeceklerini ve buna mükâfâten Eflâk, Çarın himâyesi altında bir beylik olacağı vaadini almış ve Boğdan Beyi de aynı suretle harekete müheyyâ bulunmuş idi.

İşte amelî bir âdem olan Petro bu vaadlere kanmış ve hayâlâta kapılmış idi. Hattâ tebaa-ı Osmaniye'den olan Rumlara tevzi ettirdiği bir beyannamede 'Hıristiyan sürüsünün Osmanlı kurdundan tahlisi zamanının hulûl etmiş' olduğunu zikreylemiş idi. Beyannâme iptida Karadağ'da tesirini yaptı. Karadağlılar Bosna, Hersek, üzerine yürüdüler.

İkinci defa sadâret mevkiine getirildiğini yukarıda kaydettiğimiz Baltacı Mehmet Paşa, yüziyirmi bin askerle ve Kaptan-ı derya Mehmet Paşa dahi donanma ile Rusya seferine hareket ettikleri gibi Kırım Hânı da sefere iştirak için emir almış idi. Sadrâzam Baltacı Mehmet Paşa, İsakçı mevkiinde nehir üzerine kurulan köprüden Karnal (Dobruca) tarafına ve oradan da Tuna'nın ayaklarından Purut nehri kenarında Falcı karyesi kurbuna vasıl oldular. Çar Petro, Osmanlılardan daha evvel Boğdan ve Ulah arazisine girerek iddia edilen muavenetleri kuvveden fiile çıkarmak istiyordu. Fakat Baltacı'nın ordusundan evvel Boğdan'a giremedi. Zira Tatar Hânı'nın hücumuna mukabele etmek mecburiyetinde kalmıştı. Baltacı Mehmet Paşa Eflâk'a girdiği sırada, Petro henüz Dinyester nehrini geçememişti. Meakülâtı Deli Petro'ya saklayan ve hükümet-i metbuasına karşı ihanette bulunan Eflâk Beyi Prankoviç hazırladığı erzakı sadrâzama teslim etmek mecburiyetinde kaldı. Çarın bazı ümerâ-yı askeriyesi pek ziyade ileri gidilmemesini tavsiye ediyorlar ve bir kısmı ise ileri gidilmesini arzu ediyorlardı. Çar, Hıristiyanları mahrum ve mey'us etmemek için Boğdan'a girmeye karar verdi ve Boğdan Beyi Kantemir, Petro'yu istikbal etti. Vaad ettiği birçok asker yerine ancak bir iki çete toplayabilmiş idi. Ve Çarın memâlik-i Osmaniye'de vukua geleceğini ümit ettiği kıyaamlardan ve ondokuz bin Sırp gönüllüsünün vurudundan bir haber zuhur etmiyordu. Mevcudu otuz bin kişi olan Rus ordusu zahiresiz idi. Türk ordusunun Falcı karyesi üzerine

yürüdüğü keşf süvarisinden haber alan Petro, avdete karar verdi ise de bir taraftan serdâr-ı ekrem Baltacı Mehmet Paşa ve diğer taraftan Kırım Hânı taraflarından abluka edilmişti. Ordu ve Kırım Tatarlarının mevcudu Rus ordusunun dört misli kadar olup ilk günleri vukua gelen müsâdemelerde biraz zâyat verildi ise de Rus ordusu da iyiden iyiye çenber içine alınmıştı. Çar İstanelice de yaptığı muharebede açlık ve susuzluk ile beraber Purut nehrinin geçilmesi mümkün olmadığını anladı. Ordusundaki eşyayı yaktı, hazinesini topağa gömdü. İsveç Kralı Şarl'a karşı kazandığı muvaffakiyet bir anda mahvolacaktı. Ye'se kapıldı. Süngü hücumuyla ordusuna yol açmak veya telef olmak çarelerinden başkasını bulamadı. Mübtelâ olduğu sar'aya tutuldu. Zevcesi Katerin kocasına teselli verdi. Vaziyeti itidal-i dem ile muhakeme etmesini tavsiye ile memâlik-i Osmaniye'deki Rumların isyan etmek üzere olduklarını ve asâkir-i Osmaniye'nin ziyade zedelenmiş olduğunu söylüyorlardı. Hakikaten asâkir-i Osmaniye havlı zâyat vermişti Karadağ, Sırp ve Arnavutluk'ta da isyanlar vardı. Bu da devleti düşürdü yordu. Sadrazam ve serdâr-ı ekrem Baltacı Mehmet Paşa orduya güvenemiyor ve Rusları münhezim edeceğine inanamıyordu. Katerina, orduda ne kadar mücevheratı varsa sadrâzama yolladı. Hattâ zâbitandan bile para aldı.

Petro'yu esaret ve Rusya'yı izmihlâlden kurtaran ve asıl ismi Marat (?) olan Katerina, aslen Livvinalı bir köylü kızı idi. Pederi malûm olmadığından mahallenin papazı tarafından terbiye edilmiş.

Bilâhare hizmetçi olmuş, daha sonra İsveçli bir zâbitle izdivaç eylemiş ve zevcinin bir harpte telef olmasına mebni Ruslar tarafından esir edilerek nihayet, Mençikof isminde bir generalin eline geçmiş ve Mençikof'un hanesinde hüsn-ü âne Petro'yu, cezbeylediğinden Marat'ı kendisine metres yapmış ve Petro'nun sıkıştığı Purut muharebesinde güzelliğine güvenerek Baltacı'nın çadırına gelmiş; ricalar, niyazlar, tebesümlemler ve göz yaşlarıyla Paşa'yı iknâ ederek muâhedeyi imzalamaya razı ettikten sonra, bütün mücevherat ve servetini vermiş ve giranbahâ hediyeleri gören sadrazam galibâne tavırla 'Çar, başvekilini göndersin bir çâresine bakarız' cevabında bulunmuştur. Mücevherâtın kıymeti yüzelli bin ruble, yani zamanımız hesabına göre yirmi bin kadar tutuyordu.

Çar Petro, sadrâzamin muvafakatı üzerine Başvekil Şafirofu gönderdi ve Başvekile verdiği talimatta, 'Livvonya eyaletinin Azak ve sair mahallerin Türklere terkine muvafakat et,

Stanislas'ın Lehistan kralı tanınmasına rıza göster, yalnız Türklerin İsveç'i müdâfaa etmemelerine ve bir de teslimiyete katıyyen razı olma, ölmek daha hayırlıdır', dedi.

Kırım Hânı ile İsveç Kralı mülteci Şarl, Rus ordusunun esir-i harb edilmesinde musır bulunuyorlar, fakat sadrâzam ile ordu erkânı ve be-tahsis kethüdâ-yı sadr Ali Osman Efendi, bir orduyu esir etmekle düşmanın bitirilemeyeceğini ve Rus ordusuna aman verilmesini muvafık görüyorlardı.

Başvekil Şafirof orduda sadrâzamlarla görüştü. Baltacı Mehmet Paşa Çar'ın tasavvurundan daha hafif teklifat dermeyân etti. Başlıca serâit, Petro, kâffe-i mühimmâtıyla Azak kalesini ve Taygan vesair mevâkı-i müstahkemeyi Türklere iade edecek, Lehistan umuruna karışamayacak, İsveç Kralı'nın serbestçe memleketine gitmesine müsaade eyleyecek, rehin olarak Şafirof ile Şerementif'in oğlunu rehin verecek, İstanbul'da Rus sefiri bulunmayacak idi.

Bu kadar hafif bir muâhedeyi Şafirof derhal imzada tereddüt etmedi ve bu suretle Purut muahedesi denilen ma'rûf sulhnâme akdedildi. (Temmuz 1711, Cemazilâhir 1123).

Sadrâzamlar akd-i sulha salâhiyattar olduklarından Baltacı'nın Reisülküttâb Ömer Efendi vasıtasıyla musâlehayı akdetmesi pâdişâhı memnun ve İstanbul halkını sevindirdi ise de Mehmet Paşa'nın aleyhdarları Moskof bu rütbe zebûn olmuş iken esir tutmayıp ve taraf-ı pâdişâha bildirmeyip böyle azîm bir fırsatı fevt etmiştir, sözleriyle Sultan Ahmed-i sâlisi Baltacı aleyhine döndürdüler³⁸.

İsveç Kralı Şarl, sulhu alelacele imzalamasından dolayı sadrâzama dürüşâne muamelede bulundu. Şarl, Baltacı'ya, 'Bütün Rus ordusu elinde idi, neden bıraktın?' demiş. O da, 'Af zaferin zekâtıdır' yollu safsatakârane cevapta bulunmuş. Bunun üzerine Şarl; 'Niçin ağır tek-liflerde bulunmadın ve esir etmedin' yollu dürüşâne suali sorunca sadrazam ancak bülehâya yakışacak surette, 'Ben, onu esir edersen memleketini kim idare eder?' mukabelesinde bulunmuştur.

38 Petro, metresi Katerina'nın hizmetinden ve sadrâzamlı sulha kabule mecbur etmesinden dolayı son derece memnun olmuş Katerina'yı nikâhla almış ve hattâ bir de Sent Katerin isminde (vatana muhabbet ve sadakati olanlara) ibaresini hâki nişan ihdas etmiştir.

İşte ordunun başında bulunan ve Purut müâhededesini akdeden Mehmet Paşa'nın ne derece âciz olduğu bâlâdaki ifâdâtından anlaşılacağından devlet-i Osmaniye para ve hüsn ü an karşısında menâfi-i memleketi unutan bu vezir-i azâmın müâhedeyle mühim bir fırsatı kaçırmıştır.

Mehmet Paşa, Petro'yu esir etse idi Rusya'nın tevsiine hizmet eden bir uzv-ı faali, icrâat-ı mütemâdiyesinden alkoyacak idi. Sulhu akdine, müverrihler rüşvet aldığı ve İsveç Kralı Şarl'a hiddetinden dolayı bu suretle hareketini yazıyorlar. Mehmet Paşa'nın askere güvenemediğinden dolayı sulha muvafakat etmesi ağırlık ise de şerâit-i sulhiyeyi pek hafif teklif etmesiyle kendisini de muâhezeden kurtaramaz.

Sadrâzam neferine itimat etmediği gibi Purut musalâhasını akd etmesini büyük bir muvaffakiyet addetmiş ve hattâ, 'Bizim istediğimiz kalelerin her biri hezar sefer ve hezar meşakkatlere muhtaçtır. Hazır bu kadar zahmet ve meşakkatsiz elimize girerken bu nimeti bilmeyip fırsata mağrur olursak neûzü-billâh bunun vehâmeti çekileceğinde şüphe yoktur' sözleriyle muahedenin pek muvaffak olduğuna kani ve zâhip olmuştur.³⁹

Sadrâzam Mehmet Paşa ordu ile Edirne'ye avdetinde bermutad hilât giydirilmek suretiyle taltif olunmuş ise de ertesi günü âtideki hatt-ı hümâyûn ile sadâretten azl edilerek Midilli'ye nefy edilmiştir. 1123 Zilhicce.

'Edirne Bostancıbaşı'na hüküm ki'

Vezirâzam sâbık Mehmet Paşa, Midilli kalesine varıp anda ikamet etmek üzere hatt-ı hümâyûn-ı şevketmakrunum sadr olup ve müşârünileyhi Midilli'ye götürmek için dergâh-ı muallâm kapıcı başlarından iftihar'ül-emacid vel ekârim ve Yusuf mübaşir tayin olunmağın imdi sen ki mûmâileyhsin emr-i şerifim vusûlunda müşârünileyhin yanına bir ustalarıyla on nefer bostancı koşup kapıcı başı mûmâileyh maen müşârünileyhi Midilli'ye irsal ve kale-i mezburede ikamet etmek üzere hatt-ı hümâyûn-ı şevketmakrunum mûcibince fermân-ı âlişânım sadır olmuştur. Buyurdum ki...'

(Fi evâsıt-ı Zilhicce 1123) Mehmet Paşa'nın menfâsı bilahare Limmi olmuştur.

³⁹ Müverrih Raşit'ten naklen Ahmet Refik Bey'in Baltacı ve Deli Petro nam eseri. (S. 82)

Ruslar Purut muâhedenâmesi ahkâmına riâyet etmediler. Aradan bir seneye yakın bir zaman geçtiği halde Azak kalesini devlete teslim etmedikleri gibi muâhede hilâfına olarak Lehistan'da dahi Rus askerinin bulunduğu tahakkuk etti.

Baltacı'nın hilâfgîrâne meselenin böyle sürüncemede kalmasını Rusya'nın muâhede ahkâmına riâyet etmemesini Mehmet Paşa'nın yaptığı muâhedenin çürüklüğüne atf ediyorlar. Ve Çar esir edilse idi bu işler olmazdı diyorlardı.

Muahedeyi akde memur olan Reisülküttâb Ömer Efendi ve Paşa'nın kethüdası ve musalehanın asıl mürevvici Osman Ağa, sulh taraftarı olmak töhmetiyle idâm edildiler. Ahmed-i sâlis, ikinci sadâreti zamanında paytahtına debdebe ve ihtişam ile getirttiği Baltacı'nın katli için de ferman gönderdi ise de fermanın vusûlünden evvel müşârünileyh Limni'de ecel-i mev'uduyla ellidört yaşında vefat etti (1124). Bütün müverrihler, Paşa'nın mühim bir fırsatı kaçırdığını ve Deli Petro'nun da mühim bir tehlikeden bütün icrâatını zîr ü zeber edecek bir bâdirenden kurtulduğunu zikrediyorlar. Bu hal Mehmet Paşa'nın fikdân-ı metânetinden ve orduya güvenememesiyle beraber siyasetten bîbehre olarak kûtâh-bin olmasından ileri gelmiştir. Baltacı Mehmet Paşa idareden aciz, mekkâr, sâdedil ve her işittiğine inanır idi. Rusya muharebesinden Edime'ye avdetinde şehre pek tantanalı surette giren Baltacı Mehmet Paşa'yı, sâbık Erdel Beyi Rakoçi'nin mabeyncisi Mikeş şöyle tasvir ediyor :

"Bugün Sadrazam Mehmet Paşa seferden avdet etti, şehre pek parlak merasimle dahil oldu. Kendisini pek uzaktan görebildim. Yakışıklı, güçlü kuvvetli bir zat, maamâfih bu şâyân-ı hayret bir şey değildir. Çünkü Mehmet Paşa önde hep davarlar ve öküzlerle idman etmiştir. Şimdi de mevki-i sadâreti işgal ediyor. Fakat düşünüyorum da bu imparatorluğun idaresi böyle kasapların, baltacıların elinde bulunuyorsa nasıl iyi gider diyorum"⁴⁰.

Mehmet Paşa, idare-i devletteki aczini Ahmed-i sâlisin nedimâsına atmak suretiyle mesuliyetten kurtulmak isterdi. Ahmed-i sâlis, Baltacı'yı bazan huzuruna celb ile serzenişlerde buldukça kendisinin müstakil olmadığını imâ için, "Ben bu hizmetin ricali değilim, iki öküzle çiftçi olmaklığım gerektir" safsatalarıyla mukabelede bulunuyordu. Müverrih Raşit

40 Baltacı Mehmet Paşa ve Büyük Petro, Ahmet Refik Bey, s: 21.

Efendi tarih-i meşhurunda, "umûr-ı din ü devlete dimağ-ı iktidarı olmayıp evvel mesned-i vak'aya kudûmundan beri her kârı hile ve hadaaya mebnî olduğundan" bahs eyliyor.

Safderunluğuna dair bir yazma eserdeki ⁴¹ malûmatı iltikaten nakl ediyoruz. Mehmet Paşa'nın sadâreti zamanında Hasib Çelebi isminde Kastamonulu ve mahrem-i esrârî bir zat olup bunun nakline göre Topal Abdullah Efendi isminde müderrisinden bir nâib, Üsküdar'da ikamet eden vüzerâdan Süleyman Paşa'yı arasına ziyarete gidermiş. Abdullah Efendi bir gün Üsküdar'da bir hânede tanıdığı ve Mehmet Paşa'ya mensubiyetini bildiği Hasip Efendi'nin yanında, "Hele Süleyman Paşa'yı Şeyhülislâm ile vezir yaptık" demiş. Ertesi gün tatil olmağla Hasip Efendi saray sadrâzamına gelip Paşa dahi binişe hazır olmakla oda kapısı yanında iskemleye oturup çizmesini giyerken, Hasib Efendi, Baltacı'nın kulağına Nâib Abdullah Efendi'nin efsanesini nakl ettikte vezir-i sâdedil inanıp binişten feragat edip meselenin önünü almak için Şeyhülislâm'a hayli hediye gönderir ki bir deryâdil nâibin böyle bir sözüne inanarak işe ehemmiyet vermemesi ve meseleyi tahkik etmeden kapılmış olması mucib-i istiğabdır.

Baltacı Mehmet Paşa'nın Mustafa Paşa isminde bir oğlu olup Enderun'dan yetişerek silâhdâr-ı şehriyârî, 1159 senesinde vezâretle Mora valisi olmuş ve müteaddit vilayetlerde hüsn-i hizmetten sonra 1176 senesinde mütekaiden Dimetoka'da vefat etmiştir. Mustafa Paşa her fennde mâbir, âlim fuzalâ-yı vüzerâdandır.

(Açıksöz, Sayı: 411, 412, 413, 13-14-15 Şubat 1922)

2.16. Elmas Mehmet Paşa

Sultan Mehmed-i râbiin sadrâzamı, Köprülü Mehmet Paşa, damadı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın 1094 sene-i hicriyesinde Avusturya'ya karşı açtığı harp, Viyana'nın muhâsarasından sonra Avrupa'yı da tedhîş etmiş ve Türklerin istilâ politikasına yeniden başlamış oldukları Papa Onbirinci İnosan tarafından ilân edilerek, Hristiyanlık, Osmanlılık aleyhine galeyana getirilmiş ve Lehistan Kralı Jan Subyeski, Macarlara muavenet ile Avusturya'nın büyümesine mâni olacağı yerde Papanın propagandasına kanarak Avusturyalılara yardım ederek Kara Mustafa Paşa kumandasındaki orduyu mağlûp etmişti.

⁴¹ 1134 senesinde müneccim başı olan İstanbullu Mustafa Zeki Efendi isminde bir zat evzâ-ı kevâkibde hadisâtı gönye ile münasebâtını ispat için telif ettiği seksen sahifelik risalede göstermek üzere Baltacı'nın bir menkâbesini yazmış ve bu eseri mütalâa eden Köprülüzâde Fuat Bey, İkdâm gazetesinin 8907 numaralı nüshasında bu risaleden bahisle Baltacı'nın hikâyesini de nakleylenmiş olmakla biz de oradan iktibas ettik.

Türkleri Avrupa kıt'asından çıkarmak üzere Avusturya, Venedik , Lehistan ve daha sonra Rus Çarı bir heyet-i ittifâkiye teşkil ederek onaltı sene devam eden muharebe başlamış ve bir aralık Sofya'ya kadar sarkan Avusturya ordularını sadr-ı meşhur Köprülü oğlu Fazıl Mustafa Paşa merhum, Tuna'nın sol sahiline yani Macaristan arazisine atmak suretiyle Balkan yarımadasının işgali önünü almıştı. Avcı Sultan Mehmet'in zaman-ı saltanatında başlayan muharebe, birâderleri Sultan Süleyman ve Sultan Ahmet ve oğlu Sultan Mustafa-yı sâni devirlerinde de sürüklenip gitti.

1106 senesinde otuzbir yaşında tahta çıkan İkinci Sultan Mustafa, cülûsunu müteakip neşretmiş olduğu bir hatt-ı hümâyûnda pâdişâhların zevk, sefâ ve ihmal-ü tekâsüllerinden dolayı düşmanın muvaffakiyete nâil ve nice ümmet-i Muhammed'in bu yüzden perişan olduklarını zikr eyledikten sonra, bizzat düşman üzerine harbe gideceğinden bahsetmiş ve filhakika kendisine muhalefet eden ve sefere gitmesini arzu etmeyen Sadrazam Ali Paşa'yı katl ederek bizzat üç seferde ordusunun başında Macaristan'da harp etmiştir.

Ali Paşa'nın katlini müteakip makam-ı sadâret-i uzmâyâ rikâb-ı hümâyûn kaimmakamlığında bulunan Elmas Mehmet Paşa getirilmiştir. 1106 Ramazan.

Elmas Mehmet Paşa, Kastamonu'nun Hoşalay karyesinden olup 1070 senesinde tevellüd etmiştir. Mahlâsından da anlaşılacağı üzere tenâsüb-i endâma mâlik, hüsn ü ân sahibi olduğundan ondokuz yaşında Sultan Mehmed-i râbi' tarafından saraya aldırılarak hazine-yi hümâyûna idhâl edilip has odaya çırağ oldu (1089). Müşârinileyh fatânet ve dirâyette muttasıf olmasına mebnî tefeyyüz ederek sırasıyla sarayda en mühim bir memuriyet olan silâhdarlık ile taltif edildi. Ba'dehû mîr-âhûrluk ile saraydan çıkarak 1101 senesinde nişancı olarak bir sene sonra infisâli vukua geldi. 1106 senesinde ikinci defa nişancılık memuriyet-i mühimmesine getirilip bir ay sonra rikâb-ı hümâyûn kaimmakamlığıyla vezirlik rütbesine terfi etmesini müteakip aynı sene Ramazan'nda selefi Ali Paşa'nın Edirne civarında maktûlen vefâtına mebnî otuz altı yaşında sadâretle bekâm olmuştur. Elmas Mehmet Paşa, Sultan Mustafa da beraber olduğu halde Macaristan'da Tımışvar taraflarına hareket ile Avusturyalılardan Lipve kalesini zabt ile düşman ordusu perişan olarak meşhur Nemçe (Avusturya) kumandanı Vetran maktûl oldu. Şiş ve Lagun kaleleri de alındı. 1607.

Ertesi sene vukubulan seferde ise Avusturyalıların Tımışvar taraflarında bir boğazda ahz-ı mevkî eden ordusu perişân ve birkaç küçük kaleler zabt edildikten sonra avdet olundu.

1109 senesinde vâki' olan üçüncü seferde ordunun yine Timişvar tarafına mı, yoksa Petrovaradin cihetine mi gitmesi için Belgrad'da akdedilen meclis-i harbde, Sadrazam Elmas Mehmet Paşa ile Kaptan-ı deryalıktan Belgrad muhafızlığına tayin edilen vezir, meşhur amcazade Hüseyin Paşa (Köprülü Mehmet Paşa'nın birâderi Hasan Ağanın oğlu) bu defa da Petrovaradin tarafına gidilmesini tensip etmişler ise de ordu erkânı ekseriyetle Timişvar tarafını iltizâm eylediklerinden tekrar ordu-yı hümâyûn o cânibe hareket etmiştir.

Tuna nehrinin ayaklarında olan Tiş çayı üzerine köprü kuruldu ve ordu nehri geçti. Zenta veyahut Zanta mevkiinde Prens Ojen kumandasındaki Nemçe ordusu, ordumuzu fena halde bozdu. Yirmibin kişi şehit ve onbin askerimiz mağruk oldu. Sadrâzam Elmas Mehmet Paşa da bu meyanda şehîden vefat ettiği gibi onüç mîr-i mirân ve Timişvar muhafız-ı meşhuru, vezir-i mübeccel Koca Cafer Paşa ve diğer üç vezir daha mertebe-i şehâdeti ihrâz eylediler. Bircümle nukud, eşya, esliha, mühr-i sadâret düşman eline düştü. Bozuk düzen Belgrad'a düşen orduya Amcazâde Hüseyin Paşa, serdâr ve sadrâzam tayin edildi. Bir müddet sonra ilk defa olarak mağlûbâne Karlofça muahedenâmesi dört devletle imzalandı (1110).

Elmas Mehmet Paşa'nın şehâdeti 1109 senesi Safer'inin yirmibeşindedir. Müşârünileyh genç, işgüzâr, âkıl ve fatin idi. Elmas Paşa'nın birâderi Mustafa Paşa da kardeşi sayesinde terakki ederek Kapıcıbaşı, Çavuşbaşı (Adliye Nâzırı) ve 1106 senesinde sadâret kethüdâsı olmuş, Timişvar muhafızlığında bulunmak şartıyla 1107 tarihinde vezâret rütbesiyle taltif olunmuştur. Sultan Mustafa-yı sâninin ikinci Macaristan seferinde mecrûhen 1108'de vefât etmiştir. Elmas Paşa'nın oğlu Mustafa Bey de ricâl-i devletten olarak hizmet-i devlette istihdam edilmiştir.

(Açıksöz, Sayı: 417, 20 Şubat 1922)

2.17. Kaptan-ı Deryâ Salih Paşa

Bir çok meşâhîrin maskat-ı re'si olan Kastamonu ve havalisi yetiştirdiği değerli zevâtn vücuduyla bihakkın iftihar etmelidir. O zümreden olarak vüzerâ meyânında temâyüz eden Salih Paşa'nın terceme-i hali kaydedildi.

Salih Paşa Safranbolu kazası eşraf ve hanedânından Mustafa Ağa isminde bir zâtn oğludur. 1185 senesi Muharrem'inde tevellüd etti. Memleketinde cüz'î tahsilden sonra 1196

senesinde yirmibir yaşında İstanbul'a gelerek dayısı sadr-ı esbak İzzet Mehmet Paşa o sırada darphane emini olduğundan dayısının kayınpederi sadr-ı esbak Halil Hamit Paşa'nın dairesine intisâb etmiştir. Halil Hamit Paşa merhum, yapmış olduğu icrâat ve teceddüdâtın kurbanı olarak 1785 tarihinde terakkiyat aleyhtarının teşvikiyle maktulen vefat edince, sahib-i tercümenin dayısı İzzet Mehmet Paşa Hanya mutasarrıfı olduğundan, hemşirezâdesi olan Salih Efendi'yi de beraberinde Girit'e götürmüştü.

1209 senesinde dayısı İzzet Mehmet Paşa sadârete geçince⁴² Salih Efendi de Paşa'nın hazinedârı olarak uhdesine kapıcıbaşılık rütbesi dahi verildi. İzzet Mehmet Paşa'nın 1213 senesinde infisâline mebnî Salih Efendi de bittabi menkûb kalmış ve beş sene kadar hanesinde ihtiyar-ı ikamet ile 1218'de mirâhur-ı sâni, 1221 tarihinde vezâret rütbesiyle ve Kaptan-ı deryalıkla taltif olunmuştur. Bu sırada hükümet-i Osmaniye ile Rusya'nın arası açılmıştı. Rusya ve Avusturya devletleri o sırada kendilerinin körüklediği Sırbistan isyânı için hükümete mürâcaât ile Kara Yorgi'nin prens nasbını ve maktu bir vergi almasını, prensin tebdili esnasında bu iki devletle bilittifak prens nasb edilmesini ileri sürdükleri gibi, Boğdan ve Eflâk tarzı Sırbistan idaresini istediler. Hükümet-i Osmaniye ecnebi iki devletin bu mürâcaâtını reddettiği gibi hükümet-i metbûaları aleyhinde bulunan Eflâk ve Boğdan beylerini de azl etti. Karadeniz Boğazı'nı Fransa sefiri Sebastiyani'nin teşvikiyle Rus gemilerine seddeyledi.

Bunun üzerine Rusya, muâhede ahkâmına mugayir olduğunu iddia ve İngiltere devleti dahi anın müddâasına iştirâk eyledi ve hükümet bir gaile çıkarmaktan çekinerek Boğazları tekrar açtığı gibi, Eflâk ve Boğdan beylerini de ibkâ eyledi, fakat Rusya'nın âmâli başka olduğundan 1221 senesinde ani olarak hudutlara tecavüz etti ve bilmeceburiye devlet-i âliye, Rusya'ya ilân-ı harp eyledi. İngiltere sefiri bu kadar aşikâr haksızlığa karşı bizi harpten men' etmek istedi ise de muvaffâk olamadığından devletin âmâline serfürü ettirmek için sefir Arbotnot pek ileri giderek hükümetimizi tehdite başladı. Fransa ile kat'-ı münâsebât etmemizi, Osmanlı sefâin-i harbiyesiyle kala'y-ı Sultaniye istihkâmatının İngilizlere teslimini; kabul olunmadığı taktirde Bozcaada'daki donanmaları ile İstanbul'u vuracağını beyan eyledi. O zaman Boğazlar mahfuz değildi. Hükümet-i Osmaniye, İngilizlerin buteklif-i hâminı kabul etmedi.

⁴² Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa merhumun tercüme-i hali bundan evvelki Kastamonu meşâhiri meyanında Açıksöz'de intişâr edilmişti.

1221 senesi Kurban Bayramı günü Amiral Dokvurt kumandasında ondört büyük sefinden mürekkep İngiliz donanması Boğaz'ı geçti, İstanbul önüne, Adalar civarına kadar geldi. Sultan Selim Hân-ı sâlis hazretlerinin mütecellidânâ hareketi ve ahâlî ve ricâlin metâneti İngiliz tehdidinin blöf olduğunu meydana çıkardı. Hiç bir iş yapamadan def olup gittiler. İcmâl ettiğimiz üzere İngiliz donanmasının ansızın İstanbul'a vurûdu Kaptan-ı deryalığa tayini senesi ve âhirinde Salih Paşa'nın azl ve Gelibolu'ya nefyini icâp ettirdiğinden yerine Seydi Ali Paşa Kaptan-ı derya tayin ve nasb edildi.

Salih Paşa üç sene kadar ma'zûlen Gelibolu'da ikamet ettikten sonra 1224 tarihinde afvolunarak İstanbul'a getirilip 1226 senesinde Kastamonu sancağı tevcihiyle Anadolu'ya gönderildi.

Ba'dehû Bosna, Bozok, Kayseri sancaklarında ve Maden emâneti memuriyetinde bulunmasını müteakip 1232 senesi Rebiülevvel'inde Şam valisi tayin olundu. Burada dört sene kaldı. 1236 tarihinde infisâili vukua gelmiş ise de çok zaman açıkta kalmayarak sekiz ay sonra ve aynı sene nihayetinde Trabzon valiliği tevcih kılındı. 1237 senesinde Anadolu ve daha sonra Çıldır valiliklerinde bulunup 1240 Receb'inde son memuriyetinde iken vefat etti.

Müşârünileyh edip ve âlim olup dayısı sadr-ı esbak İzzet Mehmet Paşa'nın kayınpederi sabık sadrazam Halil Paşa merhumun dairesinde tahsil görmüştür. Hacı Mehmet Emin Bey isminde bir oğlu vardı.

(Açıksöz, Sayı: 429, 6 Mart 1922)

2.18. Nâmî Mustafa Efendi (Hattât)

Kastamonu'da yetişen meşhur hattâtlardan ve sınıf-ı ilmiye ricâlinden olan Hâfız Nâmî Mustafa Efendi, müderrisinden Topal Hâfizzâde Hâfız Hasan Efendi'nin oğlu olup, 1285 sene-i hicriyesinde Kastamonu'nun Küpçügez Mahallesi'nde tevellüd etmiştir.⁴³

⁴³ Mûmâileyhin tercüme-i haline müteallik malûmâtı, üstâd-ı muhterem Abdullah Nuri Beyefendi; merhûmun mahdûmundan alarak Kastamonu müşâhiri meyânına idhal edilmek suretiyle muharrir-i fakire gönderilmiştir. Kendilerine arz-ı şükran eylerim.

Pederi Hasan Efendi, Numaniye Medresesi müderrisliğinde bulunmuş, hüsn-i hatta mâlik meşâhîr-i huffâzdan olduğu gibi, amcası Hafız Ömer Efendi de ilm-ı fikh ile meşgûl, müdekkik ve hatt-ı ta'likde mâhir bir zât idi.

Nâmî Mustafa Efendi sinn-i temyize gelince Tulumbacı Hoca demekle ma'rûf bir sıbyân mualliminden tedrise başlayarak onbir yaşında hıfz-ı Kur'ân'a muvaffak olmuş, badehû mahallî mülkiye rüştiyesine devam ile tahsilinin ikmalini müteakip şehâdetnâme almıştır.

Mûmâileyh daha küçük yaşta iken yazıya heves eylediğinden, bir taraftan tahsiline devam etmekle beraber, diğer taraftan rüştiye mektebi hüsn-i hat muallimliğinde bulunan Defter-i hakanî başkâtib-i esbakı Odalızâde Rüştü Efendi merhumdan meşk alarak yazısını ilerletmiş ve mektepten çıktıktan sonra 1299 senesinde yüz kuruş maaşla âşâr kitâbeti refakate çırağ edilmek suretiyle memuriyet hayatına atılmıştır. Nâmî Mustafa Efendi esas istidâdı olan hüsn-i hatta daha ziyade itinâ ile esbak Galatasaray Sultanîsi hüsn-i hat muallimi İzzet Efendi merhûmun neşrelediği hat mecmualarını numûne ittihaz ederek mütemadiyen çalışmış ve bu sayede ilk yazı Hocası Rüştü Efendi'nin yerine şehâdetnâme aldığı mülkiye rüştiyesine yazı muallimi tayin kılınmıştır.

Bu sırada Kastamonu kadılığında bulunan şair, edip Sâmi Molla merhumdan elyevm Tevkifhane müdürü bulunan Mehmet Ali Efendi ile birlikte hatt-ı ta'likden icâzetnâme almağa muvaffak oldu.⁴⁴

⁴⁴ Tevkifhane müdürü olup mütevâzi ve halûk sanatkârlarımızdan olan muhterem Mehmet Ali Efendi 1285 sene-i hicriyesinde Kastamonu'da tevellüd etmiş ve bazı mekâtib hüsn-i hatt muallimliklerinde bulunarak 316 senesinde zâbita memurluğuna intisâb ile komiser muavinliğine kadar terfi ile 337 senesinde onbeş seneyi ikmal etmiş olmağla kadro harici kalmış ve Kastamonu Evkaf Müdüriyetinde sanat-ı kitâbetle muvazzaf iken âhiren inhilâl eden Tevkifhane Müdüriyetine tayin kılınmıştır. Mûmâileyh Nasrullah Kadı Medresesi'nde hüsn-i hatt muallimliği ile de bir hayli talebe yetiştirmektedir.

Güzide sanatkârmız olan Mehmet Ali Efendi evvelâ sülûs ve nesihî, sabık başımâm-ı şehriyârî Sûzizâde Hafız İsmail Hakkı Efendi'den ve hüsn-i hatt-ı tâ'likî da Kastamonu kadısı Samih Molla Bey'den temeşşuk ile icâzetnâme almış ise de bilâhare İstanbul'a azimet ile sülûs ve nesihî Nur-ı Osmaniye'de hüsn-i hatt muallimi Hacı Arif ve tâ'likî da Afganlı Şeyh Gani ve İranlı (Mirzâ Sahib kalemü'l-ekari) ile reistihattâtîn Sami Efendi merhumdan ikmal eylemiştir.

Mehmet Ali Efendi, bizde sönmüş olan müzehhiplik sanatına da vâkıf olup bu sanatı da hocası Sahip (kalemü'l-ekari) den öğrenmiştir. Hatt-ı destiyle müzeyyen ve :Çü devlet hahed âyed bende-i râ mısraiyle başlayan kıt'anın kenarındaki sanatkârane bir tezhibi manzûrumuz olmuştur.

İstanbul'da hemen son üstâdı da hafızâ-ı nisyâna gömülen bu millî sanatımızın terakkisi için teşebbüsâtı lâzımede bulunmak elzem-i umûrdan olup ananât-ı milîyetimize pek meraklı ve bu hususta tetebbuat-- vasıası bulunan muhterem valimiz Rafet Bey Efendi'den bu kadîm ve güzel sanatımızın ihyâsı için büyük hizmetler bekleriz. Mehmet Ali Efendi mühür ve şimşir üzerine kılışe hakkında da sahib-i maharetdir.

Nâmî Mustafa Efendi, pederinin mesleği olan tarik-ı ilmiyeyi terk etmeyerek 316 senesinde sabık müftü Hafız Mehmet Emin Efendi merhumdan icâzetnâme almış ve sanat-ı hatta gösterdiği kabiliyete mükâfâten Bursa ve Sahn müderrislikleri rûsî ile de taltif kılınmıştır.

Mektepte vazifesi ve yazıya olan aşkı, sahib-i tercüme-yi bir aralık memuriyetten isti'faya sevk etmiş ise de bu esnada Kastamonu ve mülhakatı muhtarlıklarına mahsus mühürlerin tebdili icâp eylesine mebnî bunların yeniden hâkki, bu sanatta da behresi olan Mustafa Efendi'ye teklif edilmiş ve mûmâileyh üç ay zarfında bu işi ikmal eylediğinden böyle kıymetli bir zâtn açıkta bulunması tecviz edilmediğinden taltifen mektubî kalemi mübeyyizliğine tayin ve daha sonra sermüsevvidliğe terakki ile vefâtına kadar bu hizmette kalmıştır.

Nâmî Mustafa Efendi ondokuz sene kadar Kastamonu Rum mektebi lisan-ı Osmâni muallimliğinde bulunduğu gibi, bir taraftan de mekteb-i idâfide hüsn-i hatt muallimliğinin inhilâlüne binâen Maârif Nezâretine takdim ettiği yazı nümûnesi ile takdiren hatt muallimliğine tayin kılınarak 326 senesinde sultanîlerden yazının kaldırılmasına kadar bu hizmette de bulunmuş ve dârümuâllimin ile mekteb-i sanayide dahi muallimlik etmiştir. Sanayi mektebi muallimliğini fahriyyen ifâ eylemiştir.

Sahib-i tercümenin vefatı 332 senesi Şubat'ın üçünde ve kabri de Kastamonu'nun ıbrıklı mezarlığındadır. Hîn-i vefatında kırksekiz yaşında idi.

Nâmî Mustafa Efendi rik'a ve tal'ikten mâadâ nesih, sülüs, divânî, celî divânî, kûffî gibi hutûtu muallimsiz olarak yazı nümûnelerinden öğrenmiştir. Mûmâileyhin Nasrullah Kadı Camii şerifinde, makam-ı vilâyette, mahkeme-i şer'iyede vesair emâkin-i resmiye ve husûsiyede âsâr-ı nefisesi vardır.

Nâmî Mustafa Efendi bir takım sanayi ve el işlerine de vakıftı. Çakı ve bıçak imâlini, saz yapmasını bilir ve saz da çalardı. Bir kunduracıya darılarak kaloş ve kundura yaptığı meşhurdur. Harbiye Nezâreti hattâtlarından Hamdi ve Cemal Efendiler, Mustafa Efendi'nin telâmîzindendirler. Ömer, İhsan, Hikmet isimlerinde üç erkek evlât bırakmış ve 321 senesinde ondört yaşında Mülkiye Mühendis Mektebinde vefat eden Hasan Sünûhî ismindeki oğlu yazı ve resimde sahib-i istidâd idiyse de ömrü vefa etmemiştir. Nâmî Mustafa Efendi merhumun yazılarının fotoğrafları, inşallah Kastamonu meşâhîrinin neşri esnasında eserinde vaz' edilecektir.

(Açıksöz, Sayı : 501,7 Haziran 1922)

2.19. Şemsî Defterdar (Cendecizâde)

Kastamonu'da yetişen meşâhîr arasında ricâl-i devletten olan ve [envâ-ı mefahir ve meâsir ile mevsuf] bulunan⁴⁵ Şemsî Çelebi'nin ismi Ahmet, mahlâsı Muhittin olup şiirde (Şemsî) tahallüs eylerdi.

Şemsî Cendecizâde demekle şöretşiârdır. Fâtih Sultan Mehmet zamanında Anadolu Defterdarı olmuş, 891 tarihinde Bayezid-i sâni devrinde Başdefterdarlık mansıb-ı mühimmini elde etmiştir.

Şemsî Çelebi, Hazreti Fâtih'in fevkalâde teveccühlerine mazhar olduğu gibi aralarındaki muâneset pek samimi olmasına mebnî, İstanbul civarında Cendeci çiftliği denilen mezraayı, pâdişâh-ı müşârünileyh sâhib-i tercümeyle temlik eylemiştir.

Cendecizâde denilmesinden dolayı Candarlı Halil Hayrettin Paşa neslinden olduğu Mehmet Zeki Bey'in Maliye Nezareti Tarihçe-i Teşkilâtı nâm eserinde muharrer ise de Kastamonulu olduğu nazar-ı dikkate alınacak olursa İsfendiyoğulları'nın (doğru) lâkablari olan Candar ailesine mensup olması da vârid-i hatır olabiliyor. Şemsî'nin vefâtı 898'de ve kabri İstanbul'da Süleymaniye Camii şerifi hazîresindedir.

Tezkere-i Şuâra sahibi Kastamonulu Lâtîfi, hemşehrisi olan Şemsî'nin [ecnâs-ı cevâhirin ve envâi emtianın kıymet ve bahasını bilmekle iştihar ve itibar bulmuştur] cümlesiyle senâsında bulunduğu gibi, yine aynı zât ticaretle fevkalâde, zengin olduğunu ve [nice kerre Hind'e, Hotan'a, Aden ve Yemen'e sefer edip bî-had ve layuad akmişe ve emtia ile yine Rum'a gelip şol cevâhir-i zi-kıymet ve metaı giranbahayı] İstanbul'a getirerek Fâtih Sultan Mehmet'e hediyeler takdimiyle müsahip ve mukarini olduğunu ve defterdarlıkla taltif edildiğini kayd ediyor.⁴⁶

⁴⁵ Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiresi.

⁴⁶ Lâtîfi Tezkiresi, matbû (s. 206).

Şemsi Çelebi serî-ül-hesab muhasiplerinden olduğu gibi, Arabî ve Farisîyi fesâhetle tekellüm eder ve üç lisanda şiir söylerdi.

Şa'r-ı zülfün eylemiştir can-ı sevdanı mezac
Fikrim oldur kim yazam eş'ârımı divânıma
beytinden divan tertip etmek istediği anlaşılıyorsa da muharrir-i âcizin manzurum olmamıştır.

Şemsi Çelebi zerâfet ve maharetiyle daimî surette mevkiini muhafaza eylemiş ve her zaman nâil-i itibar olmuştur.

Müşârünileyhin Lâtîfi, Kınalızâde tezkirelerinde birer, ikişer beyit şiiri olduğu gibi Hacı Kemal'in Kütüphâne-i Umûmîyedeki (Camiünnezâir) ismi altındaki eser-i kıymetdârında da birkaç gazel ve bir hayli nazireleri vardır. Eş'ârandan topladığım parçalar bervechiâtidir.

GAZEL

Gördüğümce kaseder cellâd-ı gamzen cânıma
Canıma minnet n'ola tek yâresun sultânıma
Saye-i aşkında sayebân olur halim yaman
Bilmez idim halimi düşmese sayem yânıma
Olmasun alevde cânâ dâmen-i pâkin sakın
Yollarında çeşme-i çeşmimden akan kanıma
Şa'r-ı zülfün eylemiştir can-ı sevdâmı mezâc
Fikrim oldur kim yazam eş'ârımı divânıma
Andelib-i bağ-ı yârim destgir ol kıl kerem
Ey saba ilet peyâmım ol gül-i handanıma
Şemsiyâ kanlı yaşımdan kime feryâd edeyin
K'ola⁴⁷ vâkıf mâcera-yı dide-i giryânıma
Şemsi'nin bu gazeline zamanı şairlerinden Amrî, Revânî, Fehmî, Kemalî gibi şâirler nazire söylemişlerdir.

Mutasavvıfın-i şuaradan Nusaybinli meşhur Mümeyyed Nesimî'nin:

Sünbülün ebrinde yüzün mâhını pinhân ider
Kâf ir-i islâm üzere çıkmış gâret-i imân eder

⁴⁷ (Ki ola) demek.

matlâli gazeline Şemsi'nin:

Kaşlarının yayına dil kendüni kurban ider
 Sıdk ile âşık olan yolunda terk-i can ider
 Diş biler kanıma gamzen, susamıştır kanıma
 Suçumu bilsem nedir yok yire bir gün, kan ider
 Gamzenin tûri değildir gönlümü mecruh eden
 Her ne itse gamzenin tûrindeki peykân ider
 Gün yüzün uşşaka kim arz eyler ol sahib-cemâl
 Âdetidir bin yaşasun lûtfidip ihsân ider
 Dillere çah-ı zenahdânım ki zindan eylemiş
 Bend için zülfün resen halini zindan yân ider
 Seg rakîbi kûy-ı dilberde görüp katlidenin
 Tığ arşa âsulur işiden istihsân eder
 Derde derman leblerinden iste (Şemsi) dilberin
 Çıkmadık cana erişse lebleri dermân ider
 Ahmet Paşa'nın :

Bir dilmi kaş bu tir-i gamzeden kan olmamış
 Bir can mı vardır ol kemân-ı ebrûya kurban olmamış
 beytiyle başlayan gazelinde bazı ebyâtı berveç-i âti:
 Çarh elinden kim ola âlemde giryân olmamış
 Dehr içinde var mı ya bir sine püryân olmamış
 Var mı bir dil kim anın derdiyle olmaz mübtelâ
 Kanı bir ciğer ki anın zahmiyle kan olmamış
 Niceler cemiyetin dağıttı dehr-i bî-vefâ
 Ah bir hatır var mı andan da perişân olmamış
 nazireleri olduğu gibi, aşağıya derç ettiğimiz gazel de yine müşârinileyhindir:
 Gül ne hâcet ruhların bağ-ı cihânı gül yeter
 Ağlasun, ağlamasun dilber heman sen gel yeter
 Gerçi çoktur hüsnünün, gülzârının bülbülleri
 Âşık-ı zârım ben ol gülzâra bir bülbül yeter
 Zülfünün dâmında halin danedir murg-ı dile
 Can u dil sayd etmeye ol dane-i fülful yeter
 Boynuma tak zülfünün zincirini divâne-ves

Bend ü zincir olmağa boynuma ol kâkül yeter
 Gülşen-i cennet ruhundur çeşme-i hayvan lebin
 Ol mahallerde habibâ kâkülün sünbül yeter
 Gül ruhundur dilberâ gülzâr-ı âlemden murad
 Şemsiyâ ehl-i kanaatsan sana bir gül yeter

Şemsi'nin iki beyti daha yazılarak tercüme-i hali faslına nihayet verilmiştir.

Âsmâna çıksa sünbül zülf-i yâra benzemez
 Aşık, ol zülf-i semen-sâyı neden bülbül sanır
 Var iken gülizar-ı hüsnü gülsitâna bakmazın
 Mîhr-i ruhsârın dururken âfitâbe bakmazın
 (Açıksöz, Sayı: 585,20 Eylül 1922)

2.20. Hasip Mehmet Efendi

Kastamonulu'dur. İstanbul'a gelerek Ferdî Hüseyin Efendi⁴⁸ isminde bir zâtın terbiyesiyle tahsil-i maârif etti. Bilâhare Divân-ı hümayûn kalemine çırağ edilip Hâcegân rütbesiyle taltif olunmuş ve 1117 senesinde ve hemşehrisi Sadrâzam Baltacı Mehmet Paşa'nın sadâreti zamanında manâsıb-ı divandan baş mukâtaacı ve Paşa'nın mahrem-i esrârı olmuştur.

Hasip, Çorlulu Ali Paşa'nın sadaretine kadar bir sene bu mevkiye kalıp 1118 senesinde azl edilerek yerine Ördek İsmail Efendi tayin edildi. Hasip bu tayin münasebetiyle:

Beni kaz avlayıp ördek efendi yerime geçmiş
 Gönül serpençe-i şahin imdi bestedir hâlâ
 beytini söylemiştir.

Hasip 1126 senesinde vüzerâdan Abdi Paşa'nın Mısır valiliği esnasında Mısır mukâtaacılığını elde etmiştir.

Hasip, Sadrâzam Şehit Ali Paşa merhumun Nemçe (Avusturya) seferine azimet edeceği esnada İstanbul'a gelerek ötedenberi iştiğal ettiği ilm-i nücûmdan ahkâm, çıkararak sadrâzama mülâki olunca, kendisinden Mısır'ın ahvâli sorulmuş ve Hasip, buna cevap verdikten sonra, nü-

⁴⁸ Ferdî Hüseyin Efendi İstanbulludur. Tahsiden sonra paşalara ketüdalık edip bazı memuriyetlerde de bulundu. 1121'de vefat etmiştir. Manzum tarih söylemekte mâhir idi. Şârname isminde beldelerin isimlerini hâvî bin beyitlik manzumesi vardır.

cûmdan istihraç ettiği ve sadrâzamın tab'ına gayr-ı muvafık gelen sözlerle umûr-ı âtiden haber verip ve Mısır takvimi dahi getirerek bunda sadrâzamın şehit ve askerinin münhezim olacağını remz ve işâretle beyan etmiş olduğundan bundan canı sıkılan Ali Paşa, Hasibî 1127 senesinde Bozcaada'ya nefy eyledi. Hasip Mehmet Efendi, Sadrâzam Ali Paşa'nın Avusturya harbinde şehid olduğu zamana kadar menfâda kaldı. Ve orada hasbihal nevinden olarak bazı beyitleri aşağıda münderic manzume ile müteselliyâne kazâya rıza gösterdi.

Münşî-i takdirin idrâk olsa ger inşâları
 Lafz-ı tedbire muzâf eyler idim mânâları
 Şârih-i dibâce-i takdir olan âriflerin
 Harf-i teslim-i rıza terkidir imlâları
 Fâil-i takdir gâhı merdüm-i gamdîdeye
 Masdar-ı ikbâl ider hodkerde-i a'lâları
 Devr-i nâsâz eyler uşşakın makamın derhisâr
 Beste-i zencir iderler, şîr-i müstesnâları
 Kıymetin terviç için cevherşinâs-ı rûzgâr
 Hıfzeder sanduk içinde lü'lü'-i lâlâleri
 Mübtelâ-yı bağ-ı hâr olduysa bağın gülleri
 Hâne bend-i sîm üzre cevherin a'lâları
 Ter-i bütân olmasa hısn-ı sadefde bir zaman
 Padişehler zîb-i tâc etmezdi dürr-i yektâları
 Gönünü zencir-i zülf-i yârda eyler esir
 Boş değil meydan-ı aşkın âşık-ı şeydâları
 Aşiyân-ı mürğ-i dil tek olsa da bî-bâl ü per
 Bîtaab her lâhza seyr etmektedir dünyaları
 Lezzet-i fikr-i visâl olmaz müyesser herkese
 Çâşnîyâb-ı firâk ol anla bu mânâları
 Sen de ey dil Hazret-i Mevlâya şükret, sâbir ol
 Şâd eder bir gün seni eltâf-ı lâyuhsâları
 Bâd-ı âh-ı inkisârı sanma te'sir eylemez
 Rûzgârı gör ki daim titredir deryâları
 Küşte-i nâmûs ider Nemrûd'u kahr-ı zülcelâl
 Mûrlar eyler helâk ef'î-i ejderhâları

Ali Paşa'nın şehâdetini müteakip, Hasip afvolunarak İstanbul'a geldi, Mora'ya defterdar tayin olunup 1130 tarihinde orada vefat etti (⁴⁹).

Hasip, şiirleri okunabilecek şairlerdendir. Eşârından:

İder girye ile her gülde bin can ile istikbal
Hayal-i yârî âyâ çeşm-i pür-nem, nem- kıyas eyler
Dilde fikr kerdeşi çeşm kebûde cilveger
Galiba şimdengerû gerdûn gönlümce döner

Meşhur Cinci Hüseyin Efendi'den mülâzım olarak devr-i medârîs esnasında Hüsrev Kethüda Medresesi müderrisi iken 1075 tarihinde vefat eden Recâî Mustafa Efendi de Kastamonulu'dur. Mûmâileyhin hüsn-i hattı makbul olduğu gibi Recâî mahlâsıyla eş'ârı da vardır.

Ezcümle:

Kâkülün gibi kerem kıl pâdişâhım verme yüz
Asker-i hattın bu yolda kârbâne kasd ider
beyti Recâî Mustafa Efendi'nindir.
(Açıksöz, Sayı: 588, 24 Eylül 1922)

2.21. Şeyh Lâ'li Mehmet Efendi

Tarikat-ı âliye-i Gülşeniyye urefâ-yı meşâyihden bir zât-ı âli olup Kastamonulu'dur. Memleketinde tahsilden sonra İstanbul'a ve oradan dahi Edirne'ye giderek meşâyih-i Gülşeniyeden Sırrî Mehmet Efendi'ye intisâb ile ahz-ı hilâfet eylemiş ve müşîdinin vefatı üzerine İstanbul'da Koca Mustafa Paşa şeyhi Alâeddin ve Balat şeyhi Hasan Nuri ve Manisa şeyhi Hasan Kemteri Efendiler gibi fuzalâ-yı ricâl-ı Halvetiyye ile sohbet ederek tekmil-i tarikât eylemişlerdir.

Şeyh La'li Efendi bundan sonra Hicaz'a gitti. Avdetinde Edirne'ye gelerek 1106 senesinde vefat eden pîrdaşı Kutbi Efendizâde Ali Kadî'nın yerine Edirne'deki Gülşeniyye Tekyesi'ne şeyh oldu. Altı sene irşâd-ı tâlibîn ile meşgul olan müşârümileyh, 1112 senesinde vefat ederek dergâh-ı mezkûr haziresine defnedildi. Vefatına şâir Kâmil Efendi'nin tarihi hoştur :

49 Safâf tezkiresinde vefatı 1136 gösteriliyor ise de mevsuk olmayıp şakayık Zeyli, Şeyhî, Salim tezkiresi, Sicill-i Osmani (1130) gösteriyor.

Diriga yine hemnâm-ı Muhammed Şeyh-ı Ruşen-dil

Tarik-ı Gülşeniyye'nin pişvâsı bir gül-i La'li

Koyup bu tekyegâh-ı bîbekâyı eyledi rihlet

Olunca ruh-ı pâki âlem-i envâra müsta'li

Dedim gûş eyleyince irtihalin Kâmiya tarih

Medet koptu nihâl-i gülşenden bir gül-i La'li⁵⁰

Hazreti Şeyh hin-i irtihallerinde yüz on yaşında idi. La'li denilmesinin sebebi evail-i hallerinde la'l mürekkep yaptıklarından dolayıdır. Bu mürekkebe hüsn vermeye muvaffak olmuştur.

La'li Efendi'nin hüsn-i hatta dahi mahareti olup Şeyh Seyyid Hasan Efendi'den meşk almış ise de bu meslekte ilerlemeye heves etmediğinden şöhret bulmamıştır.

Şuarâ-yı mutasavvıfından eâzim-ı pirân-ı Gülşeniyye'den olan Hazreti Sezaî, Şeyh La'li Efendi'nin ahass hulefâsındandır.

Sezaî Efendi şeyhinden tecdid-i biat edince :

Şahrâh-ı âlem-i itlâka girdim sıdk ile

Kutb-ı âlem Şeyh La'-i gülşenîdir rehberim

beytiyle mürşid-i ekreminin senâsında bulunmuştur ki, bu hal La'li Efendi'nin, uluvv-i kemâline delâlet eder.

Hazreti La'li, nazımda (Fenayî) tahlis ederlerdi. Divançeleri halifeleri Hazret-i Sezai'nin divanıyla beraber bir arada Matbaa-yı Âmirede basılmıştır.

La'li Mehmet Efendi pîr-i tarikat İbrahim Gülşeni Hazretlerinin eser-i muhakkıkâneleri olan Mesnevî nâmındaki eser-i manzûmu ârifâne bir surette şerh etmiş olup bu şerh de yine Hazret-i Sezai'nin mektubâtıyla birlikte matbudur. Müşârünileyhin bir nât-ı şerifinde:

Mushaf-ı hüsnü senin vechinle tefsir eyledi

Âyet-i vechi vücuhun açtı teysir eyledi

Kâtib-i kudret senin levh-i vücûdun üstüne

Nüşa-i evsâfını tastîr ve tahrîr eyledi

⁵⁰ Müstakimzâde Sadettin Efendi, merhumun Tezkiretü'l- hattâtinde ve Şakayık zeyli Şeyhî'de, bir (gül) ile (elli bir) ta'miye yapılarak: 'nihâl-i Gülşeni'den koptu hayfa ki bir gül La'li' mısraı suretinde muharrer ise de bizim yukarıya kaydettiğimiz tarih tamamen 1112 çıkar.

Fethedüp dersbane-i nurunda zatî mushafın
 Zâtını zâtında ol zâtına takrir eyledi
 Câmi-i âyât u ahruftur vucûdun serteser
 Eyleyüp Kur'an'a tev'em sana tevkir eyledi
 Ya Resulallah elin al bu Fenâyî bendenin
 Koma ayaklarda nefsi ânı teshir eyledi
 Diğer nât-ı şerifinden:
 Çün ziyâ verdi kamu âleme vechin güneşi
 Buldu ol nur ile yolun yine sen mâhveşi
 Bezm-i hassında nedîm et bu (Fenâyî) kulunu
 Verdi ol cur'a-keş-i gül gadât u 'asî
 Eş'âr-ı ârifânesinden :
 Sâki'-ı bezm-i ezel meyhânesidir bu gönül
 Devreder hamr-ı ledün peymânesidir bu gönül
 Ey Fenâyî gel fenâ bahrında ol misl-i sedef
 Açma ağzın ta kemalin buladır sırr-i men aref
 Her ne gelse düştün hoş gör bulasın ta şeref
 Bağ-ı vahdet bülbülü seçmez gülünü hârdan.
 (Açıksöz, Sayı: 593, 30 Eylül 1922)

2.22. Hacı Ziyâettin Efendi

Kastamonu'da yetişen müdekkik ve faal ulemâdan olan Hacı Ziyâettin Efendi'nin ismi Ahmet olup Evliyâzâde ve Solakzâde şöhretiyle benâmdır. Ziyâettin Efendi ulemâ ve meşâyih-ı Nakşbendiye'den Mehmet Hulusi Efendi'nin oğludur.⁵¹ 1286 Şaban'ının onbeşine müsâdif 7 Teşrinisâni 1285 tarihinde Kastamonu'nun Topçuoğlu Mahallesi'nde tevellüd etmiştir.⁵²

⁵¹ Ziyâettin Efendi'nin pederi Mehmet Hulûsi Efendi âlim, fâzıl, ehl-i hal, meşâyih-ı Nakşbendiye'dendir. Küre nahiyesinde hayli müddet oturmuş ve Kastamonu'da kırk sene tedris ile iştiğal edip ulûm-ı âliyye ve âtiyeden üç defa icâzet vermiştir.

Oğlunun nâmına yaptırdığı Ziyâiyye Medresesi'nde oturur; ip alır, satar ve bununla medresesine fukarayı toplayarak onları it'âm etmek âdeti imiş. Hicaz'a azimet etmiş iken yolda vefatı vukû bulmuştur. Matbu Kurban risâlesi vardır.

⁵² Tercüme-i haline dair merhumun evrak-ı arasındaki malûmatı, hemşirezâdesi eczacı Nuri Bey bularak muharrir-i âcize vermiştir.

İlk tahsilini Nasrullah Kadı Mektebi'nde gördükten sonra pederinden fıkıh, sarf, nahiv ve Hoca Celâli Efendi'den Fârisî okumuş ve Kastamonu merkez Darümuallimin İbtidâisi'nden 1229 senesi birinci olarak şehâdetnâme almış ve ikmâl-i tahsil için İstanbul'a giderek Bayezid Camiinde oniki sene kadar benâm, ulemâdan Hacı Hafız Mehmet Hulûsi Efendi'den ulûm-ı mütedâvileyi öğrendikten sonra icâzetnâme ahzine muvaffak olarak yine aynı zattan fenn-i kırâata müteallik seb'a, âşere, takrib dahi tahsil ve ikmâl eyleyerek kırâatten de mezun olmuştur,

Ziyâettin Efendi bu sırada Darümuallimin İbtidâi kısmına dahi devamla 302 senesi ikinci sınıfın ikincisi olduğu halde mâzeret-i meşrûasına mebnî mektebi ikmal edememiştir. Mûmâileyh bundan sonra Hicaz'a giderek Medine-i münevverede mücâvir iken bir sene zarfında Hareme-i Şerif-i Nebevî'de Seyyid Ali Zâhir'den ilm-i hadîs tedris ile icâzet aldı.

Ziyâettin Efendi 311 senesi arabî ve kavaid muallimliklerinde istihdam edilmek üzere mekâtib-i askeriye nezâretinde imtihana girip muvaffak olarak aynı sene Kânunuevvelinde yirmi altı yaşında münhal bulunan Kastamonu Rüştiye-i Askeriyesi lisân-ı Osmanî muallimliğine tayin edilip bir taraftan da pederinin kendi nâmına izafe ettiği Ziyâiye Medresesi'nde hasbî olarak ders okutmakla meşgul oldu.

Sahib-i tercüme bir aralık kadılık imtihanına da girmiş ve birincilikle muvaffak olmuştur.

Ziyâettin Efendi son memuriyeti olan Kastamonu Sultânisi Türkçe muallimi iken 330 senesi Şubat'ın yirminci günü akşamı uhdesinde bulunan Donanma Cemiyeti riyyâsetinde muamelât ile meşgul iken âni olarak kalb hastalığından vefat eylemiştir. Merhum o gün mektepteki rüfeka-yı mesaisinden bir iki kişiyi çay içmek için medresesine dâvet etmişti. Kabri Hazret-i Pîr Şaban-ı Veli Dergâh-ı şerifi hazîresindedir.

Hacı Ziyâettin Efendi affî, gayûr, halûk, cidden değerli ricâl-i ilmiyyeden idi. Türkçe ve Arapça'da iyi kâtip ve Fârisî'ya âşina olmuş merhum, ders zamanlarının haricinde Donanma Cemiyetinde ve memlekete nâfi' hidematta çalışır ve bu hususta yorulmak bilmezdi.

Ziyâettin Efendi ulûm-ı diniyyeden Vesîlet-ün-necât ve fıkıhdan arabîyy-ül ibâre (Hülâsat-ül-efkâr) kıraattan (Vesilet-ül-gufrân) ve bunun muhtasarı (Vesilet-ün-saâde) ve Kudurî tercümesi

olan (Miftah-ül-felâk) nâmında âsâr-ı metbûası vardır. Hülâsat-ül efkâr eserinde şûarayı ulemâdan Kastamonulu Numan Azmi Efendi⁵³ merhumun hem takriz ve hem tarihi hoştur.

Eyleriz işbu eserle tâ kıyâmet iftihâr
 Hâdim-i dîn-i mübîn bulsa aceb mi îtibâr
 Umde-i irfan Ziyâüddîn Efendi bâ-husûs
 Eylemiş tel'ifine himmet bi-avn-i Gerdigâr
 Muhtasar şerh-i Menâr amma ibârâtı bihâr
 Tâlibe dürr-i leâli bî-şümâr eyler nisâr
 Gösterir mir'ât-veş uşşâka mânâlar yüzün
 Hâsılı metn-i Menâr olmuştur el-hak bahtiyar
 Eldedir miftâh-ı cevher (Azmi) aç târihini
 Bâb-ı ummân-ı usûl mahsûl tavzîh-i Menâr
 (Açıksöz, Sayı: 595, 2 Ekim 1922)

2.23. Azmi Numan Efendi

Kastamonu'da yetişen tarz-ı kadîm eş'ârımız mensubininden olan Azmi Numan Efendi, Kastamonu'ya tâbi Kuzyaka Nahiyesinin Dailer karyesinde 1257 senesinde tevellüd etmiştir.

Ufak bir tahsili müteakip Kastamonu Dar-ül-kurrâ Medresesi'nde Azdavaylı İsmail Efendi'den ders görmüş ve hocasının vefatına mebnî ülemâ ve meşâyih-ı Nakşbendi'den Seyyid Ahmed Hicâbî Efendi'den ikmâl-i tahsil ederek icâzet almıştır.

Azmi Efendi hüsn-i hat ve kitabete dahi merak ederek şâire-yi meşhure Feride Hanım'ın pederi Baharzâde Raşit Efendi'den ayrıca meşk almış ve kitâbete çalışmış ve boş zamanlarında mezarlıkları gezerek hüsn-i hatla mahkûk kitâbelerden de istifâde etmiştir.

Azmi Efendi sa'yi ve gayreti neticesinde kitabetini ilerleterek işe arzuhalcilikle başlayıp bir kadına yazmış olduğu ilk istida ve münderecâtının siyak u sibakı meclisçe takdir ve tasvib olunmuş ve işte bu takdir, sahib-i tercüme-yi hayatta kaldığı müddetçe arzuhal yazmakla geçinerek âsûde ve kuyûddan âzâde bir halde yaşamağa sevk etmiştir.

⁵³ Numan Azmi Efendi merhumun tercüme-i hal ve eş'ârı bundan sonra yapılacaktır.

Şair Azmi Efendi 1329 Cümâd-el-âhire'nin beşinci cuma gününe müsâdif 28 Mayıs 327 senede maskat-ı re'si olan karyesinde vefat etmiştir. Kabri köy kabristanındadır. Merhumun bir divân olacak kadar eş'ârı varmış ise de perakende evrakta kalarak toplanmamıştır. Muharrir-i âcize oğlu Hafız Ahmet Şekerî Efendi'nin getirmiş olduğu mecmûada bir divançe teşkil edecek kadar gazel, kaside ve manzum tarihlerini gördüm.

Azmi Efendi'nin hocazâdesi Şâire Feride Hanımla muasır olmasına mebnî muşâereleri vardır. Mütevâzı, halîm olan merhumun mecmuasından intihâb etmiş olduğum eş'ârını tabiat-ı şiiiriyesine numûne olmak üzere aşağıya derc ediyorum:

GAZEL

Ey dil arama yârene merhem ele girmez
 Hiç etme taharri hâzık-ı mübhem ele girmez
 Gerçi girer ashâb-ı kerâmet ele yâhû
 Esrâr-ı Hüdâ vâkıfı Edhem ele girmez
 Çok malda gınâ gözleme zira bulamazsın
 Beyhude tama' eyleme dirhem ele girmez
 Ahvâlini ifhâm edici kimse bulunmaz
 Dünyada ne müfhem ne de müfhim ele girmez
 Bin türlü hümûm ile yaşar insan olan amma
 Azmi gibi bir âdem-i pür-hemm ele girmez

DİĞER GAZELİNDEN

Ey kan dökücü gamze-i hûnhârına yandım
 Âhû bakışın tatlıca güftârına yandım
 Uşşâkını sen âteş-i hecrinle yakarsın
 Ey can yakıcı servi'-i refârına yandım
 Aşkınla serâpa bu vücud kibrite döndü
 Birden bire parlattın aceb nârına yandım

GAZEL

Dilberâ çeşmin görünce şüphesiz âhû dedim
 Ahsen-i takvime mazhar işte bu yâ hû dedim
 İddia eylerse uşşak kaşların kavsiyyetin
 Nakş-ı kudrettir bu ziyet ben âna ebrû dedim

Turre-i zülfüne derler bir harir-i zi-kıyem
 Öyle zâhib olmasunlar ben âna geysu dedim
 Leblerin her kim emerse şerbet-i kandî nider
 Öyle bir şerbet ki derd-i âşîka dârû dedim
 Şems-i didârın kamaştırdı gözünü Azmi'nin
 Ey ziyâ-yı hüsne mâlik meh, sana hûb-rû dedim
 Azmi Efendi'nin Kastamonu Vâlisi Pertev Paşa'ya takdim ettiği kaside-i tarihiyyeden:
 Ufk-ı Şer'î'den göründü Pertev-i adlin Şehâ
 Şâd u handân oldu Dâr-ı Kastamonu ehlihâ
 Hamd-i Lillâh Pertev'in tuttu cihâmı pertevin
 Şem'i adlin yaktı Pertev fi'l-bilâdi küllihâ
 Gerçi kim geldi adalet eyledi çok vâliler
 Gelmemiş akranı dehre Pertev'in hiç bir dehâ
 Şer'-i Garrâ hükmü icrâ olmada gün gün hemân
 Pâdişâhım etti ihsan bir Vezir-i bî-bahâ
 Tarihin cevher kalemle eyle tahrîr Azmiyâ
 (Câe men zü'l-adli Pertev külli fevcin kânû) rehâ

Kastamonu defterdarlığında bulunmuş olan Zekâ Efendi isminde bir zât için yazarak mazrûfen
 gönderdiği hicviye. Zekâ Efendi topal imiş :

Kûhsâr-ı şehri telvîs eyledi dilkü-yi lenk
 Gösterir post-ı ceşin her biri bir türlü renk
 Bir ayakla çube-i iblis'e isnâd eyleyip
 Şûr şûr eyler fesâdı eylemez Hak'dan evrenk
 Kim demez Kaarûn u Şeddâd'a misâl olmaz o bet
 Ya ne zannettin gelir Nemrûd-ı Laîne denge denk
 İngiliz mi aslı bilmem yoksa Dalmaçyalı mı
 Ya masondur, ya Romanyalı, sezâ dense Frenk

Açıksöz, Sayı: 596, 3 Ekim 1922)

3. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN AÇIKSÖZ'DEKİ TARİH VE KÜLTÜR KONULARINDAKİ YAZILARI

3.1. Eski Valiler -1-

"Eskişehir mutasarrıflığında icraat ve hüsn-i idaresi ile kubbede hoş bir sada bırakan bu def'a Kastamonu valiliğiyle merkez vilayeti teşrif buyuran Rafet Bey Efendinin anane-i kadimeye binaen haber vurudlarını tebşir eden ilk top muharrir-i fakiri işbu makalenin tahririne sevk etti. Bu makale eski bir hatıranın gazete sütununda ihyası demek olduğundan karin gırameci lezzetle okunacağından eminim.

Herhangi bir vilayet valiliğine tayin edilen zat mir-i miran veya vezir rütbesinde olurdu. Bin tarihinden evvel nezaret rütbesi mebzulen verildiği için valiler umumiyetle mirmiran rütbesinde idiler. Kastamonu vilayeti Kanun-i Sultan Süleyman zamanındaki teşkilatımızda merkezi bulunmakta idi. Bin tarihinden sonra eski usülün altı üstüne geldiğinden vezirlerin adedi çoğalıp vilayet ve hatta sancaklara vezir rütbesini caiz-i zevat tayin eylemeye başladı. Vilayete tayin edilen bir vali mahal-i memuriyet veya mahal-i ikametinden tayin olduğu mahale ağırlık ve maiyetiyle gelmesi epeyce zamana mütevakkiif olduğundan tayini fermanı vurud eder etmez mutemetlerinden birini mütesellim yani kaymakam nasb ettirerek vilayete gönderir, bade kendisi levazımatını tedarik ve noksanını ikmal ettikten sonra memuriyeti cedidiyesine hareket ederdi.

Vali hareketini müteakip merkez vilayete vurud etmezden evvel kaymakam veya mütesellimine vilayet kadısına maiyet-i mevcudesi adedini mübeyyin pusula ile beraber buyruldu gönderip (daip ve usul-i kadim) iktizasından olarak valilere verile gelen üç günlük erzakın tedarikini emrederdi. Bu üç günlük erzak gönderilen cetvele göre yalnız şehir ahali tarafından tedarik edilmek lazımdır.

İşbu cetvelin suret-i tertibi ber-vech-i ati idi:⁵⁴

Yük	Adet	Kıyye
Nan-ı azir (habazan)		5250
Lehm-i ganım (kasaban)		2525

⁵⁴ Bu cetvel 1177 senesinde Anadolu Valisi Çelik Mehmet Paşa tarafından Kütahya'da müteselli Abdullah Ağa'ya ve merkez kadısına irsal olunmuştur. Sicillerde mezurumuz olan bu cetveller hep bu tarzdadır.

Pirinç (bakkalan)		875
Rugunzade		1311
Kuzu (kasaban)	10	
Dakı-ı has (börekceyan)		30
Asl (bakkalan)		30
Çem asl (ataran)	10	
Çem ruğan (mumcayan)		25
Baharat (ataran)		
Miktar-ı kifaye		
Süt (ağdacıyan)		10
Yoğurt		
Yumurta	500	
Nohut		15
Soğan		50
Tuz		10
Nişasta		5
Alef, arpa		3500
Hatb		300
Saman		300

Mahkeme-i şeriye siciline kayd edilmesi mecburi olan iş bu cetvel valinin arzusuna göre tenevvi edebilirdi. Maiyet-i mevcudesi ne kadar ziyade ise adet ve kıyyelerde tabii o kadar artardı. Valilerin daire ve maiyeti için ihtiyaç miktarı odun, kömür ve hayvanatın yiyeceği etraf-ı nevahiden tedarik edilirdi.

Valinin rütbesi vezir ise üç beylerbeyi ise iki mirmiran ise üç tergi olurdu.⁵⁵ Vali vezirin rütbesinde ise alamet-i vüzerat olan üç tuğdan birisi vali alayından evvel konak mahali olan kaza, nahiye veya karyeye gönderilip diğer iki tuğ valinin ikamet ettiği bina veya çadırın önüne dikilirdi. Vali mevki ile hareket ederek evvelce bir tuğun gönderildiği konak mahaline nüzul ile maiyeti münasip mahallere taksim olunur ve nihayet merkez

⁵⁵ Kadimen Türk hükümetleri tarafından istimal olunan ve (Çalış)ismi verilen bir alamet mühheren devletimizde detuğismi altında tadilen kullanılmıştır. Halis bir sancak üzerine atkıllarının boyanarak dağınık surette saç gibi serpilmesinden ibaret olup orduların önlerinde götürülürdü. Sonraları şekli tadel edilmiştir. Bizde bir sınığın ucuna kırmızıya boyanan at kıllarının takılıp balasına beyaz ve siyah renkte kıllar örülerek ve saç gibi örgü bırakılarak bunun üzerine yıldızlı bir toparak geçirilir. Devletimizde tuğ padişah, sadrazam, vezir, beylerbeyi ve sancakbeylerine alamet-i farka olmak üzere tahsis kılınmıştır. Padişahın yedi, sadrazamın beş, vezirin üç, beylerbeyinin iki, sancakbeyinin bir tuğu vardı. Hareket vukuğunda töğler sahip tuğun önüne geçilir ve nüzul ettiği mahale sıra var! ikametgahının önüne rikz edilirdi. Yalnız hareketinden evvel tuğların biri konakçı vasıtasıyla bir gün evvel ileriye gönderilip vezirin vuruğunda: o mahal halkı haberdar edilerek yiyecek ve mesken tedarik olunurdu.

vilayetine mutantan surette kapısı (maiyeti) halkıyla girdi. Valiyi bir konak mesafeden memleketin eşraf ve mütehayyizani istikbal eder ve şehre girmesi müneccimlerin müncemilerin irae ettiği bir saat mez'ude göre tertip olunarak toplar atılmak suretiyle vurun- u halka bildirilirdi.

Valinin bil cümle evami (divan-Anadolu) denilen bir meclisten sadr olunurdu. Valilerin şimdiki gibi maaşları olmadığından evvelce (has)⁵⁶ vasıtasıyla idare-i umur ederlerken bilahare bin yüz tarihlerinden sonra salyane usulü ihdas olunmuş ve senede iki taksitte [muharrem ve recep] tamamen tesviye edilmek şartıyla vakt hazret (imdadiye-i seferiye) namıyla ahaliden vergi alınmıştır. Bu imdadiyeler mahkeme-i şeriyede ve müteberan memleket vasıtasıyla ahali-i kaza ve karyeye tevzi' ve taksim ve mübaşirler vasıtasıyla taksim edilirdi. Eski valiler şimdiki gibi maaşlı olmayıp kendilerine tahsis edilen⁵⁷ (...) (...) vergilerle kanaat ettiklerinden ahaliden halif kanun (devriye) (haftan beha) (mürüriye) (zehir beha) (tefdişiye) (martiye) (ifaiye) (kudumiye) vesair isimler altında birtakım vergiler almıştır. Tanzimat'ın ilanından sonra bunlar kamile kaldırıldı. Merkez Vali sarayı veya (paşa kapısı) denilen daire-i hükümetin bir kısmının harem dairesi olmasına binaen valilerin mutantan alayla doğrudan doğruya hükümete inmeleri adet olmuş ve yakın zaman kadar bu usul muhafaza edilmiş idi.

Valinin icra-i hükümet etmesi

Ve

Teşrifat

Valinin saçları harem dairesinden sallamak denilen (iç oğlan başçavuşu) denilen valinin en mühim maiyeti erkanından alan zatın maiyetinde bulunan çavuşlar, "hazır olun ağalar hazır olun efendimiz çıkacak" diye bağırmağa başladılar bunun üzerine valinin bilimum maiyeti erkani odalarından çıkarak iki sıra üzerine mabeyn kapısından arz odası yani valinin daire-i resmiyesi önüne kadar herkes mevki' ve rütbesine göre dizilirler.

Mâ'badı var.

(Açıksöz, Sayı: 271, 31 Ağustos 1921)

⁵⁶ Haslar çiftlik demek değildir. Her hasın havi olduğu arazi şunun bunun mutasarrıf oldukları tarhalardan ibaret olarak bu tarla sahipleri olan erbağ ziraat aşr-ı şeriyeye ferağ ve intikal harçlarını has sahibine verirler ve her has sahibi hasın her beş bin akçesi için bir muzeç süvariye sefere götürürdü. Haslatı yüzbin akçeden ziyade olan dirliğe has denilir.

⁵⁷ Beyazıt veli . zamanında 915 senesinde (Küçük Kıyamet) namıyla maruf olan hareket-i arzda istanbul'un dörtte üçü harab olmuş ve padişah Edirne'ye giderek istanbul'un imarı için fevkalade teklif çaresi düşünülmüş ve bilinum eyalet ahalisine hane başına ikişer akçe nakit ve yirmi haneden bir adam amele alınması şartıyla (hidvet-i avarız) ismi altında muvakkit bir vergi meydana çıkmış ve bilahare ahalinin üzerine yıkılmış kalmıştır. Daha sonraları bu verginin miktarı tezaid ederek tenevvi edip (indad-ı hadariye) ve (indad-ı seferiye) (iane-i cehadiye) namıyla üçe taksim edilmiştir.

3.2. Eski Valiler -2-

"Vezir harem dairesinden çıkar çıkmaz beşuş bir çehre ile maiyetine selam vererek (selam ağası) derhal (aleyküm esselam ve rahmetullah ve berekatü) duasıyla iade-i selam eyledikten sonra yerle beraber temenna ederler. Bunun üzerine vezirin sağ koltuğuna kethüda, sol koltuğuna selâmdar ağası girip arz odasında mevki-i mahsusa oturtulur. Bunu müteakip çavuşlar yüksek sesle "menzilin yüksek ola devletinle bin yaşa" duasını okuyarak baş çavuş ağa "içeri buyurun ağalar" diye yüksek sesle bağırınca vezirin huzuruna girerek rütbe ve mukataları sırasıyla (dest birisine) ayakta beklerler ve çavuşlar derhal (kahveci başı taze kahve tutunca başı hazır ol) diye bağırdıklarında hemen tütün ve kahve gelerek vali keyfini çatar. Ve tütün kahve içtikten sonra civanhaneye çıkarak varid olan arzuhallerden cihet-i şeriyeye müteallik olanları mahkemeye ve örfen muamelesi İcab edenler kethüdaya havale ederler. Onla tamamın vakti gelince iç oğlandan baş çavuşu "çaşnigir başı, işçi başı, sofracı başı, pişgir ağası, ibrikdar ağa" diye bağırarak yemekle alakadar olanları vazifeye davet ettikten sonra yemek ihzar edilir.

Vali yemek yerken su içer içmez çavuşlar "afiyetler ola" duasını ederek yemek nihayet olur. Namaz vakti ve ezan okununca çavuşlar "imam efendi, seccadeci başı" diye nida edediklerinden ikinci namazı kılınır. Namazdan sonra baş çavuş ağa sarayın haline inerek; "vakit sürür ve sefa mehter başı hey hey" sözleriyle bağırınca hazır olan mehterhane takımı arz odasının önünde terennüm eder ve hitamında dua olunurdu. Akşam namazını müteakip meşaleler yakılır ve herkes odasındaki mumları yakarlar ve yatsı namazından evvel çavuşlar "akkambaşı, boruzen başı, mithare başı, saka başı" nidalarıyla feryat ettiklerinden derhal abdest alınır ve namazdan sonra vali sabahleyin çıkardığı tarzdaki merasimle harem dairesine girerdi.

Vali divan esnasında bazı zevat ve mahramare görüşecek ise (çavuş başı ağa) daima taşıdığı çevganını valinin oturduğu odanın kapı perdesi üzerine asarak gider ve çevgan oradan itmeyince hiçbir kimse perdeyi kaldırıp içeri giremezdi.

Vali şehri teftişe çıktığı veya gezmeye gittiği vakit önünde giden (selam ağası) valiye hürmeten kıyam-ı tazim edenlere suret-i bülend ile efendisine vekaleten (selamün aleyküm) dedikten sonra yine selam alanlar tarafından vekaleten de (aleyküm selam) diyerek yoluna devam eder ve vali gideceği yere vardıkta yine selam verir vermez maiyetinde bulunan çavuşlar tarafından alkışlar icra edilirdi.

Valiye ziyarete gelen zevat doğrudan doğruya huzuruna gitmeyip valinin teşrifat memuru olan ye (sakallı ağası) denilen zatı görürlerdi. Sakallı ağası zaire hürmet ve riayetle mevki derecesine göre münasip bir odaya oturarak zahirin vurudunu valiye haber verir. İç oğlan; baş çavuş vasıtasıyla valinin yanına kabul olunurdu.

Hüsn-ü hizmet ve sadakatine binaen teltifi İcab eden zevat valinin muteber adamlarından (huzzar ağası) tarafından rütbesine göre bir bağça direvnde ihzar eyleyen hil'ati huzuru askıda giyerek efendisinin eteğini öpmek suretiyle arz-ı şükran ederlerdi.

Zaman-ı kadimde teşrifat birinci derece ve iç görmek ikinci derece olduğundan hamd olsun bugün bu gibi teklifat tamamen kalmıştır. Vezir olan orta halli bir valinin maiyet-i mevcudesi altı yüz kişiyi bulup bunların libas ve iaşesi kamilen valiye aid olduğundan bu güruhun halka cebir ve tahakkümü ahaliyi bizar etmiş ve bir çok suiistimallere kapı açmıştır."

(Açıksöz, Sayı:275, 5 Eylül 1921)

3.3. Mehterhâne

Millî muzıka takımımız olan ve "Mehterhâne" ismi verilen âlât-ı şevk ve tarab mürûr-u zamanla terk edilerek yerine elyevm meşhûdumuz olan muzıka kâim olmuştur. Muzıkanın tarz-ı tertib ve intizâmı gayr-ı kâbil-i inkâr olduğu gibi aslı olan mehterhânenin de neysen mensiyen hükmüne girmesi bittabi muvafık görülemez. Âsâr-ı milliyenin ihyâsına gayret eden kadirşinâsân taraflarından bu husus nazar-ı dikkate alınmış ve İstanbul millî ve askerî müzesindeki mehterhâne takımından başka ricâl ve erkân-ı askeriyenin millî muzıkanın ihyâsı hakkında göstermiş oldukları gayret şâyân-ı şükran görülmekte bulunmuştur.

Yirmidördüncü Fırka zâbitânından Mülâzımievvel Nuri Bey isminde genç bir zâbitimizin tamamen kesesinden ve kısmen de fırkasının muâvenetiyle teşkil etmiş olduğu mehterhânenin bazı nevâkısıyla beraber pek güzel tertib edildiği manzur-u âcizî olmuştur. (1)

Muharrir-i âcizin bu mutâlaayı serdetmekten maksadım istiklâlimizin te'yîdine ma'tûf mesai-i vatanperverânenin semere-i bâhiresi olarak yapılan ve yapılacak olan şenliklerde bu millî muzıka ile de icrâ-yi şâdmânî edilmesinin tahatturundan ileri gelmiş ve bu defa Kastamonu Depo Alayı zâbitânından Mülâzım Niyazi Bey biraderimizin de bu husustaki himmetleri şâyân-ı şükran bulunmuştur.

Mehterhâne esnâ-i terennümde her Türk'ün göğsünü kabartır, eski satvet ve azamet devrini hatırlatarak onu mazisine, muazzam tarihine merbût kılar. İşte tekilini burada gördüğümüz mehterhâne hakkında tarihî bazı izahat naklini muvafık gördüm.

688 tarihinde Rûm Devlet-i Selçukiyyesi Hükümdârı Sultan Alaaddin Keykubâd bin Ferâmuz tarafından birinci pâdişâhımız Osman Gâzi hazretlerine Karahisar, Bilecik, Yarhisar, İnegöl, Yenişehir, Söğüt ve havalisi bir sancak itibar edilerek verilmiş ve alâmet-i emâret olmak üzere tuğ ve beyaz sancak ile beraber Kös (tabl), zurna, nakîr (nakkâre) ve bir de menşûr gönderilmiş olduğundan pâdişâh-ı müşârünileyh her ikindi zamani mehterhâne ismi verilen bu âlât-ı tarabı çaldırarak hükümdâra hürmeten kâimen istima etmeği itiyad edinmişti. (2) Ahlâfi olan pâdişâhlar tarafından bu usûl kabul edilmiş ve yalnız Fâtih Sultan Mehmet, esnâ-i terennümde ayakta bulunmayı kaldırmış ve inkırâzı hayli müddet evvel vukua gelen bir hükümetin hükümdârına karşı kâimen bulunmayı muvâfik görmemiştir.

Mehterhâne sonraları vükelâ-yı devlet, vüzerâ, beylerbeyi ve sancakbeylerine dahi teşmîl olunarak onların eyalette pâdişâh nâmına icrâ-i hükümet etiklerine işaret edilmiştir.

Vâli olan vezir icrâ-i hükümet ettiği sarayda mu'tâd üzere ikindi vakti mehterhânesini döğdürürdü. İkinci vakti olunca Vezir İçoğlan Başçavuşu olan zât mehterbaşıya hitaben, 'Vakt-i sürûr ü safâ mehterbaşı hey! hey!' diye bağırarak hâzır bulunan mehterhâne zurnazenbaşının idaresinde vezirin bulunduğu arz odasının önüne dizilip yerle beraber temennâ ettikten sonra İçoğlan Başçavuşu, 'Ashâb-ı hâcât ve arzihâl sahipleri var mı?' diye bağırarak vürûd eden istid'âları vezire takdîm ile icab eden mahallere havale ettirir ve bunu müteâkib Zurnazenbaşı bir taksim ile bâb-ı şâdmânîyi küşâd ve peşrevden başlayarak Mehterbaşı Ağanın işaretiyle eczâ-i ağnâk edilirdi.

İçoğlan Başçavuşu elinde daima taşıdığı çevgân denilen çingıraklı âleti maiyetinde bulunan çevgânlı çavuşlarla birlikte aşağı yukarı sallayarak sesi idare eder ve Mehterbaşı muğâyir-i usûl perde basanların işaret-i mahsusa ile yanlıklarını tashih eylerdi. Mehterhânenin hitâmında Başçavuş ve maiyeti alkışlar icrâ ile temennâ ederek yerlerine giderlerdi.

Vüzerânın dokuz kat mehterhâneleri olup davulcubaşıya 'Başmehterağa' denilirdi.

1- Yakından tanıdığım bu gayûr zâbit sırf teşebbüs-ü şahsiyesiyle Eskişehir'de bir millî müze teşkil etmiş ve müze hademesinin maaşını kendi kesesinden vererek cepheye bulunması

hasebiyle müzenin kapatılmamasını temin etmiştir.

2- Selçukîlerde rağbet-i fevkalâde ile cây-i kabul gören 'Nevbet-i Sultânî' yani maiyet-i seniyye muzıka takımını hizmet-i pâdişâhîde bulunan prensler çaldı. Davul ve nakkâre altun, çomaklar inci ile müzeyyen idi.

Dokuz kattan maksat âlet-i darbın mecmuunun dokuz olduğuna işaret olmayup dokuz davul, dokuz zurna, dokuz nakkâre, dokuz borazan, dokuz zilzân ile dokuz çevgân taşıyan ve İçoğlan Başçavuşunun idaresinde bulunan efrâd demektir ki mecmuu kırkbeş nefere bâliğ olur. Beylerbeyi ve sancakbeylerinin mehterhânesi yedi kattır. Her dokuz veya yediden birinin âmirine 'Ağa' veyahut 'zumazenbaşı (zilzanbaşı), nakkârezenbaşı...ilh' denilirdi.

Zumazenbaşıya başmehterin aksi olarak 'mehterbaşı' denüp bu zât esnâ-i terennümde halkavâfî olan muzıka takımının İçoğlan Başçavuşu ile beraber ortasında bulunur ve muzıkayı idare ederdi.

Her biri yedi veya dokuz kat olan mehterhânenin yeknazarda kulaklarda tahammülün fevkinde bir gürültü hâsıl edeceği zannı hâsıl olur ise de kaya gibi görünen mehterhânenin müessir havalar çalarak insanı rikkate getirdiği müverrihîn-i ecnebiyyenin bile taht-ı tasdikindedir. Hatta müessir havalardan dolayı ğışşî olan erbâb-ı şevk mehterbaşayı alkışlamak suretiyle beyân-ı teşekkür ederlerdi.

Takımın terennümü esnâsında nakkârecilerden maâdâları ayakta dururlar ve nakkâreciler oturarak bağdaş kurarlardı.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:299, 3 Ekim 1921)

3.4. Halîmî Çelebi Camii yahut Ağa İmareti

"Bize ecdadımız birçok şeyler bırakmış oldukları halde onları alakadar olanlarının hüsnü muhafazaya sai etmeyerek lakayt davranmaları, adeta bizi mazimizle kat'ı alaka edecek dereceye getirmiş ve bu suretle birçok rical ve âsâr-ı milliyemiz neysen mensiyen hükümete geçmiştir.

İşte bu noksan ve ahalimizi bihakkın takdir buyuran muhterem valimiz Refet Bey Efendi vilayeti teşrifleri gününden itibaren Kastamonu ve havalisinde bulunan asar-ı kadimeyi tarihiye ile buraya müteallik vesaik ve hadisat-ı maziyeyle cem' ve teftik ile yalnız

memurun esamisini havi bir cetvel değil memleketin ahval-i kadimesine ait malumatı da derç etmek suretiyle bir salname neşrini derpiş etmişlerdir ki müşarünileyh hazretlerine irfan-ı memleket namına ne kadar teşekkür edilse azdır.

Birçok asâr-ı tarihiye ile vâki muhtelifeye sahne olan Kastamonu mübanisi bize tarihimiz için pek çok şeyler öğreteceğinden bu memleketin tarihçesi yazılırken mahkeme-i şeriye sicilâtı, kitabeler, kabir taşları ile beraber evkaf kuyudatının tetkiki de bize tarihçe meçhul birçok hakayığ göstermektedir. Bir buçuk aydan beri yaptığı tetkikat ile bir hayli rical- i menşiyeyi öğrendiğim gibi vali bey efendinin emr-i devletleri üzere vakfiye defterini de tetkik ettim. Bu defterde ağa imareti camii vakfiyesiyle medresesini yaptırmış olan ve sultan Süleyman kanuni devrinde kapıağası bulunan (Yakup Ağa bin Abdurrahman)'ın vakfiyesi nazar-ı dikkatimi celp eyledi. Baştan başa okudum. Yakup Ağa'ya nispet edilen camii ile elyevm harab ve kargir mektebin kendisine ait olmadığını anladım. Caminin üzerindeki:

Hazreti Yakup Ağa reisül hazinin cami etti misi i firdevs-i berin görüben bu caminin tamirini kıldılar zühhat ü uhbad aferin dadi bir şirin sühan tarihini dar-i tahmid ü makam-ı ehl-i idi. 954

Kitabede bu mâabâdı mukaddesin mumailiyh tarafından tamir edildiği gösteriliyor ise de bani aslısının kim olduğu bilinmiyor. Hariçten yaptığımız tetkikatta bir neticeye derdest olamadıktı. İşte Yakup Ağa'nın 954 senesinde tanzim ettirdiği vakfiye bize bu meçhul noktayı iza etti. (vakfiyede Yakup Ağa hakkında "işbu saifeyi şeriyeye imlasına badi vesika-i atika inşasına dai olan kudvetül havas mümin olmalık vesselatin makbul elhazetül aliye merzı-i sidde-i seniyye el hakaniyye mahzar avatıf el rahman mahzar merasim ül adil ve ala ihsan ül mevsuf bimerahişim ve merakim ül ahlak ül maruf bi mahlas el kerim fil eknaf ala fakzi el kadr ül ref u (...) (...) El hukuf (...) avatıf-ı mülkün menan (...) ileyhe ağası Yakup Ağa bin Abdurrahman denildikten ve icap eden şeyler vakfe dilden sonra" (...) vel ücret-i bakiye Kastamonu'da vaki müşarünileyhe binaen buyurup vakf ettikleri medreseyi mamurelerinin müderrisine ve talebesine ve kasaba-i mezburede akdem-i Ferit asr tevahidi her merhum Mevlana (Halimi Çelebi) bina etti ki camii şerif ve mabedüllatif ve mektebin erbap vezai finin ve ciheti tafsil-i cai üzere vazifelerine harf oluna" kaydıyla caminin Yakup Ağa'ya ait olmayıp halimi

çelebiye aidiyeti tebeyyün etti. Halimi çelebinin tercüme-i hali evvelce yine bu sütunlarda intişar eyledi.

Ağleb-i ihmal Yakup Ağa vakfiyesi az olan ve harabiyete yüz tutan bu cami mükemmelen tamir ile vakfiyesini tayin etmiştir. Yakup Ağa camii badet tamir bermucib vakfiye imanına yevmi iki ve makamat-ı musikiye vakf iki müezzinden birine üç diğerine iki güzel sesli bir zata iki ve salah-ı hal ashabından iki gayme birer ser mahfile iki ve maiyetine birer, maarife iki her gün camide ikişer cûz'u okuyan iki kimseye ikişer mektepte ders okutan hocaya iki akçe vazife-i yevmiye tayin ve vakf eylemiştir.

Yakup Ağa'nın bu surette cami ve mektebin vakfiyesini tertip ve vakf ediş cami onun namına ya da sebep olmuştur.

Salifül arz mütalattan cami o mektebin banisi yavuz sultan selimin hocası Halimi Abdullahım Çelebi olduğı ve Yakup Ağa'nın bunu 954 senesinde kapı ağası iken vakfiyesini tanzim ettirdiğı tezahür eder."

(Açıksöz,, Sayı: 318, 25 Ekim 1921)

3.5. Kastamonu Kütüphaneleri

Bir memleketin hayât-ı irfanının mi'yârı o memlekette çıkan resâil-i müteaddide, gazeteler ve müessesât-ı ilmiyye ile kütüphaneleri olduğundan şüphe yoktur. Bizde eslâf-ı kirâm ulûm ve maârifin tamimi için zamanlarının tarz-ı telkinine göre boş durmamışlar ve namlarını rahmetle yâd ettirecek âşar yani medrese, mektep, kütüphane, dârülkurrâ gibi müesseseler yapmışlar ve bu suretle birçok efâzıl ulemanın merâtib-i kemâlâtı ihrâz eylemeleri neticesi olarak maarifin tamimine hizmet eylemişlerdir ki erbâb-ı hayrın bu hizmet ve himmetleri ebediyyen isimlerinin hürmetle yâdına sebep olmuştur.

Eslâfın göstermiş oldukları gayret kadar ahlâf maalesef hizmet edememiştir. Bu husustaki ihmâlimizi anlayan bazı kadirşinas zevât bu noksân-ı himmeti idrak ile fedakârlık göstermişler ise de bunların da adedi pek azdır. Kısm-ı a'zamı enâfis ve nevâdir âsârı ihtiva etmek üzere hususi kütüphanelerinde mevcut onbeşbin cilt kitabını millete ihdâ ile Millet Kütüphanesi'ni te'sis buyuran Üstâd-ı Muhterem ve Fâzılıımız Ali Emîrî Efendi hazretlerinin uluvvü

himmetlerine karşı gençlik şükranı borçludur. Üstâd-ı Ekremimizden başka Kütahya'nın tavşanlı Kazası'nda mükemmel bir kütüphane vücuda getiren Zeytünzâde Hüseyin Efendi ile pederlerinin dahi namlarını hürmetle anmalıyız.⁵⁸

Anadolu'da eslâfin bıraktığı kütüphanelerin kâffesine şâyân-ı esefdir ki ya hiç bakılmamış veyahut şöyle böyle bir nazar atf edilmiştir.

Kütüphanelerimizde kim bilir bu gün ne kadar kıymetli eserler tozlar içinde, güvelerin tahribine maruz kalmış, metrûk ve kısm-ı mühimmi zâyî olmuş bulunur. Bu hâl yüzümüzü kızartmağa kâfi değil mi? Ashâb-ı hayır dört duvar ve bir demir kapı içinde hapsedilmek için değil ehil ve erbabının mütâlaâtı için vakfetti mi? Herhangi bir kütüphanenin hâfiz-ı kütübünü bulmak mümkün oluyor mu, aranıp bulursa da rutubet ve toz topraktan içeri girmek mümkün mü?

Anadolu kütüphanelerinin hemân ekserisi bu arz ettiğimiz haldedir. Burada Kastamonu'da tetkikât-ı ilmiye ile meşgul olanlar bile kütüphanelerimizin adet ve muhteviyâtını bilmiyorlar. Ne açık bir kütüphane ve ne de bir muntazam veya gayrı muntazam fihrist var.

Kütüphanelerimizde mevcut âsâr yalnız münderecâtı itibarıyla şâyân-ı tetkik olmayup birçok hususâtta ve alel husus mücellidin, müzehhibin, hattatın ve imla itibarıyla da mütalaa ve tetkike muhtaçtır. Bu âşar hep ihmal ve tesyibimiz yüzünden işe yaramaz, rutubetten yapışmış, güve yemiş veya çalınmıştır. Kastamonu'da bugün istifade-i umumiye ma'ruz hiç kütüphane yoktur. Yani bir hayli kütüphane var ise de istifade etmek mümkün değildir.

Aşağıda isimlerini zikredeceğim kütüphanelerin adedi elyevm bunların açık bulundurulmaması hayret edilecek şeylerdendirbu kadar açık ihmâlin bertaraf edilmesi ve erbâb-ı mütalaa ve tetebbun gayretiyle kütüphanelerin tevhibi bugün maarif nâmına en büyük bir hizmet teşkil edecektir.

İsimlerini öğrendiğim Kastamonu kütüphaneleri:

⁵⁸ Hususi Kütüphaneler bahsimizden hâriç olduğu için bu hususta müdâvele-i efkâr edileceği bedihidir.

- 1- Aşağımaret'te İsfendiyaroğlu İsmailbey bin İbrahim Bey Kütüphanesi
- 2- Kırkçeşme Mahallesi'nde Merhum Şeyh Seyyid Efendi veyahut hâlidîyye Kütüphanesi
- 3- Yılanlı Medresesi Aralığı'nda Nu'mâniyye Medresesi Kütüphanesi
- 4- Topçuoğlu'nda Hacı Ziya Efendi'nin Hususi Kütüphanesi⁵⁹
- 5- Reisülküttâb Hacı Mustafa Efendi tarafından 1160 senesinde yaptırılan Bayraklı Medresesi Kütüphanesi⁶⁰
- 6- Topçuoğlu'nda Semhiyye Medresesi Kütüphanesi⁶¹
- 7- Nasrullah civarında 1250 senesinde Mertoğlu Mehmet Ağa nâmında bir ehl-i hayır tarafından yaptırılan Merdiyye Medresesi Kütüphanesi
- 8- Elyevm polis müdüriyeti ittihâz edilen dârülkurrâ ve medresede Karamustafapaşa Kütüphanesi
- 9- Yılanlı Dergâhı'ndaki Kütüphane
- 10- İpsalalı Ahmet Paşa tarafından bina ettirilen Beyçelesi mahallesi'nde Tarikat-ı Rufâiyye'den Molla Sa'dî Dergâhı Kütüphanesi
- 11- Kuyudibi Medresesi dahi denilen Cebrail Mahallesi'nde Sıdkıyye Medresesi Kütüphanesi

Bu zikrettiğim kitap hapishanelerinde kim bilir ne kadar kıymettâr âsâr vardır. Memlekette ilmî hayat tesisine gayret buyuran Muhterem Vâlimizden bu hususta büyük himmetler bekliyoruz.

Perakende ve muhtelif kütüphanelerde kalan kitaplar topluca bir yerde hâfız-ı kütüblerin nezaretleri altında müştâken ilme açık bulundurulmalıdır. Burada Vâli Âtîf Bey zamanında başlanılmış ve nâtamam kalmış bir kütüphane var. Biraz fedakârlıkla ikmal edilerek umumi bir kütüphane yapılırsa pek muvafık olur. İstanbul'da olduğu gibi her sahib-i vakfin kitapları ayrı ayrı camlı dolaplara konarak yine ayrı ayrı fihristleri tertip edilmeli ve kitaplar bu suretle birbirine karıştırılmamalıdır.

⁵⁹ Ziya Efendi merhumun büyük himmetlerle tedarik ettiği bu kütüphane veresei tarafından satılacakmış. Meclis-i Umumi bu seneki hizmetine ilaveten bu hususi kütüphaneyi satınalsa memleketin iffânına pek büyük hizmet etmiş olur.

⁶⁰ Bu kütüphanede rivayete nazaran âşar-ı nâdire mevcut imiş. Kitapların bir kısmı zâyi olmuş.

⁶¹ Sâbık Dâarülhilâfe müderrislerinden Muhterem Zühdi Efendi'nin büyükpederleri fuzalâ-yi asırdan Sırtlı Ali Efendi tarafından 1277 senesinde vakfedilmiştir.

Mesmû-u âcizî olduğuna göre kısmen kütüphanelerin fihristleri de yokmuş. Hâfiz-ı kütüb veya Evkâf Müdüriyetinden tayin edilecek bir memur muvacehesinde fihristi noksan olan kütüphanelerin âsârı fuzalâ ve erbâb-ı tettebbu tarafından tasnif edilmek mümkündür.

Memleketimiz hayat-ı irfanına hâdim bu gibi müesseselerin kâbil-i istifade bir hâle getirilmesi için erbâb-ı tetkik hizmet etmeyi şeref bilir. Evkâf Müdîr-i Gayûru Bey'in fikrimizi tasvib buyuracaklarından emin olduğumuz gibi Vâli Beyefendi hazretlerinin bu hususta masruf olmasını maarif nâmına istirham ederiz.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:321, 29 Ekim 1921)

3.6. Eski Belediye Teşkilâtı (Subaşılık)

Bizde zamân-ı kadimde şimdiki belediye, jandarma ve polis gibi memleketin intizam ve asayişinden mes'ul ayrı ayrı idarelerin teessüs etmediği zamanlar bir memleketin nezâfet ve âsâyîşi ile beraber esnafın ahval ve harekâtını teftiş için subaşı, asesbaşı, böcekbaşılık gibi daire ve makamlar ihdâs edilerek teşkilat yapılmıştır. Pâyitahtta asesbaşı, subaşı, böcekbaşı denilen memurin-i zabita ve belediye var idiyse de taşralarda bu vazifelerin heyet-i mecmuası bir zâtın, subaşının uhdesine tevdi kılınmış, vezir baştebdilağası denilen memur-u mahsus dahi memleketin idare ve âsâyîşinden mes'ul tutulmuştur. Subaşı, şehrin iaşe ve âsâyîşiyle beraber esnaf ve ahalinin ahval ve harekâtının nigezbânıydı. Subaşının maiyetinde kolluk neferâtı mevcut olup bunlarla birlikte daima çavuş ve mahallâtı devir ve teftiş ederek mûcib-i mücâzât halleri müşahede edilenleri te'dib ederlerdi.

Vilâyet vâlisi bulunduğu şehrin subaşısını bizzat tayin ve tavzif ederek tevcihi mutazammın buyurultuyu hâkim-i beldeye gönderir ve iş bu buyurultu mahkeme-i şer'îye siciline kaydolunarak subaşı olan zât o tarihten itibaren vazifesine başlardı. Subaşının vezâifini tayin eden âfideki buyurultu 1112 senesinde Anadolu Vâlisi Abdullah Paşa'nın Mütessellimi tarafından tastir olunarak hâkim-i şer'a gönderilmiştir:

'Hâlâ ,, bilfiil mesnednişîn-i şeriat-ı ğarrâ faziletlü efendi hazretleri huzurlarına cevâhir-i tahiyât-ı sâfiye ithâfiyla inhâ olunur ki havza-i hükümetlerinde vâki nefis-i (.....) de şakî ve ehl-i fesattan harâset için subaşı tayin olunmağla sükkân ve fukarâ âsûde ve me'mûn olup

mu'tâd-ı kadîm olmağın 1112 senesi Rebiülevvel ayının ğurresinden beher mâh yetmişbir kuruş bir sülüs olmak üzere ber veçhi mukâtaa dârendegân-ı mektup kıdvetü'l emâsil vel akrân Hamza bin Ali'ye verilüp bâç, ihtisâb, yâve, kaçkun vesâir olageldiği rüsumât-ı cüz'i ve küllî her ne ise ma'rifet-i şer'i ile akz ve kabz edüp inşâallâhü Teâlâ veçh-i meşru üzere amel edüp subaşılık umurunda âheri dahl ettirmeyüp beher mâh yetmişbir kuruş bir sülüs tarafımıza eda ve teslim ettikçe tasarrufa âherden taarruz olunmayup dahl ettirmeye. 1112 Receb"

İş bu buyurultu münderecatından anlaşıldığına göre şehre vürüd eden eşyanın rüsumu vâlilere ait olup vâli mâhiye bir îrâd mukabilinde bu vazifeyi ehil ve erbabına tevcih ederek buyurultu veriyor, subaşı bu muayyen îrâdı muntazaman edâ ettikçe vazifesinde ibkâ ediliyor. Sonra da şehri şakî ve ehl-i fesat zümresinden sıyânet vazifesiyle de mükellef bulunuyordu.

Esnafın satacağı eşyâ-i ticâriyeye mahkeme-i şer'iyeye tarafından narh vaz edilirdi. Narh, kış ve yaz narhı olmak üzere senede iki defa konurdu. Evvelce şimdiki gibi belediye ve ticaret odaları olmadığından esnafın esâmîsi mahkeme-i şer'iyeye siciline kaydolunur ve aded-i muayyenden gayrısı icrâ-i sanat edemezdi.

Memleketin ihtiyacını ahalinin hâlini, ihtikara meydan verilmemesini vâliler müteaddit buyurultular ile hÂkimü'ş şer'a bildirir ve dikkat ve teyakkuz üzere bulunmalarını emrederdi.

Es'âr terfi edüp ihtikar başlarsa vâli bunun itidâle ircâmı temin eder ve mahkeme-i şer'iyede hâkimin riyâseti altında esnaf yiğitbaşları vücûh-u belde marifetleriyle icabeden muameleyi yaptırır.

1232 senesinde Anadolu Vâlisi Hurşid Paşa'nın âfideki buyurultusu bu hususa dair bir fikir verebileceğinden aynen dercediyorum:

(...) Kadısı Faziletlü Efendi ve vücûh-u memlekete inhâ olunur ki elhâlr-i hâzihi derûn-u şehirde ibâdullahın akvât-ı yevmiyeleri olan me'külât ve malzeme-i sâire ve her bir eşyâ-i lâzimeyi esnaf makuleleri istedikleri gibi gâlf bahâ ile fûruhta mübâderet üzere oldukları ve bu keyfiyetin sekene-i vilayetin zaruretkeşide olmalarını müstelzim idüğü ve bundan böyle es'ârın taht-ı râbita ve nizama idhâli lâzımeden olmağla imdi esnâf-ı belde yiğitbaşları huzur-u şer'a huzzâr ve marifet-i şer'i veçhile ve vücûh-u belde marifetleriyle me'külât ve malzeme ve eşyâ-i sâireyi ahsen suretle ber veçhi dikkat taht-ı nizâma idhâl ile es'âr defterini huzurumuza takdime mübâderet eyleyesiz deydü (buyuruldu). 13 Muharrem 1232

Bu gibi evâmir mucibince mahkeme-i şer'iyede kararlaştırılan fiyat sicile kaydolunarak yeni bir narha kadar o veçhile hareket olur ve muhızırbaşı da narh mucibince hareket edilip edilmediğini teftiş ederdi.

Subaşı, gündüzleri devir ve teftiş vazifesinden başka geceleri de kolluk efradıyla kol gezerdi. Esnafın emir hilâfına hareketleri vukuunda esnaf şeyhleri, köşe ustaları, lonca ustaları ve yiğitbaşları vâsıtasıyla te'dib ve yolsuz edilirdi.

Bizde esnaf teşkilâtı hakkında ayrıca bir bend yazılacağından şimdilik Subaşılık Teşkilâtı hakkında ma'lumât-ı mücmele ile iktifa edilmiştir. Şu ma'lumât bize umûr-u zabtiye ve belediyenin subaşılar tarafından îfâ edildiğini ve vezir baştebdilağasının zabtiye umuruyla beraber narhtan fazla eşya satanlara da nezâretle mükellef olduğunu ve muhırbaşlıkların da mahkeme-i şer'iyede sicilâtta muharrer narh mucibince esnafın hareket edip etmediklerini teftiş cümle-i vezâifinden bulunduğunu gösterir.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:324, 1 Kasım 1921)

3.7. Müftü ve Nakibüleşrâf Teşkilâtı

"Şeriat-ı İslamiye'nin hüsn-ü tatbiki için nasın selamette rehberi olan bu kutsi vazife hükümet-i Osmaniye'nin tesisi zamanında ehemmiyetle nazar-ı itibara alınmış ve hükümetin tevsiyle mütenasip bir mevki-i mümtaz işgal etmiştir.

Devletin ibtida-i tesisinde Bursa kadılığı umur-u şeriyeye müteallik kaffe-i umurun merciği olduğu ve sonraları teşkilatın tevsiği nispetinde ordu kadılığı, kadı askerlik mensuplarının ihdas edildiği ve daha sonra ise Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri ile müftülük memuriyet-i mühimmesinin ayrıldığı ve Kanuni Sultan Süleyman devrinde müftünün kadı askerlere takdimi görülüyor.

Şu mukaddimeyi izah ettikten sonra taşralarda müftü veya şeyhülislam namına icrâ-ı ahkâm-ı şeriyeye edenlere dahi (müftü) unvanı verilmiş olup el-yevm bu vazife-i kutsiye ehli taraflarından ifa edilmekte bulunmuştur.

Bu makam-ı celile tayin olunacak zevat için meşihat-ı İslamiye makamını ihraz eden zevat tarafından (aslı akval-i Hanefi'ye) üzere fetva vermesi ve fetvaların altına vaaz' imza etmesi için mezuniyet verildi. Müftülerin hecr ve infisadı şeyhülislama aittir.

Payitahta şeyhülislamın infisadı vukuunda kendisine halef olacak zat-ı müftüyü ister isterse ibka ederdi. Müftü olan zata şeyhülislam hazır tarafından iftaya mezun olduğuna dair buyruldu verirdi. Şu halde müftü şeyhülislam namına icrâ-i ahkâm-ı şeriyeye ederdi.

"İzzet mehâp Efendi"

Bade! İslam inha olunur ki (...) mezun bala fena olduğuna binaen mezuniyetin istişar olunmayla hala müftü (...) efendi hecr olunup yerine iftaye seka izn verilmiştir.

Gerektir ki alel-i istifana aslı ikval Hanefi'ye aleyhim el rahmete himmeteh ile ifta edip ketb-i muteberde nakl şerç ve imzalarında (.....) müftüsü olduğu tasrih eylesin vel İslam erre fi evail Ramazan el-mübarek (.....).

İşte aşağı yukarı itfaya mezuniyet buyrultusu bu suret veçhiledir. Taşrada merkez vilayet liva ve bazen kazalarda bu makam-ı mühimmeden başka bir de Nakib-üleşraf memuriyeti vardır.

İptida sadet-i kirama nazır tayini Yıldırım Bayezid zamanında ihdar edilmiş ise de sonraları muntazaman bu vazifeye bakılamamış ve zamanımıza kadar nakibüleşraf tayini dokuz yüz tarihlerinde Sultan Bayezid Sani zamanından itibaren başlamıştır.

Sultan Bayezid veli devrinden iptida memalik-i Osmaniye'deki sadet üzerine nakibüleşraf tayin edilen Molla Kırımı merbası Seyyid Mahmut Efendi olup yevmi yirmi beş akçe ile tevzif edilmiştir. Taşralarda payitaht nakibüleşrafa kaymakam olmak üzere sadet-i kiramdan sahi ül nasip olduğu müspet olan zevat tayin ve intihab olunurdu. Nakibüleşraf kaymakamlarının vazifesi sülale-i Tahir'e peygamberlerinden olduklarını iddia edenlerin vesaiki nesebiyelerini tetkik ile her önüne gelenin siyadetine mani olmak ve salahiyeti dairesinde olan mahallerdeki saadetin muntazaman defterini tutmak onlardan gayrisine yeşil sarık sardırmamak ve saadetin ahval ve hareketini tetkik ile hükkamı müdahale ettirmeden saadete müteallik müsaili hal etmek gibi işlerle iştigal idi.

Nakibüleşraf kaymakamlarının da az!ve nasbı umur-u memalik-i Osmaniye'deki saadetin nazırı olan payitaht nakibüleşrafına ait idi.

"umdet ül sadet ül sebat Mehmet Çelebi el-mükerrem tahiyyat ül safiye inhafiyla inha olunur ki Kastamonu kazasında olan sadet-i kiram zari ül ihtiram tarafımızdan sizi üzerine kaymakam nasib ve tayin etmişizdir. Gerektir ki sahi ül nasb olanlara tecil ve ikram ve tesidi zahir olanları istimal-i alametten men' ve ibtida-i senede istimal-i alamete ruhsat vermeyip ırk-ı Tahir'e ecanip ithalinden ihtiraz ve ihzar ve haps ve tahsil ve ikamet had ve ta'zirde sair hükkama dahil ve taarruz ettirmeyip siyanet-i ırz siyadet ve feraset emri-eşrafta ikdam ve ihtimam edesiz vel-İslam 1085 el-fakir Mehmet Seyyid ül-Hüseyni.

Ali eşraf el-memalik el-Osmaniye burada istimal-i alamet demekten maksat yeşil sarıktır ki atideki nakip buyruldusunun arz ettiğimiz bir kısmında muharrerdur.

"(.....) kazaların nakibüleşraf (.....) kaymakamlığı işbu sene erba ve seban ve mia elf Zilhicce'nin beşinci gününden sanifinizden iştikak olunmakla cenahına taviz ve sipariş olunmuştur." Denildikten sonra: "kaza ve kaymakamlardan başka müceddeden bir ferde yeşil sardırmayasız ve tavecihye ve devriye ve urusiye ve muhdesat vesaire namer ziya namıyla bir heba almayıp ihraç dahi aldılmayıp" bundan nakip kaymakamlarının tavecihye, devriye, urusiye namlarıyla aldıkları vergilerden men oluyorlar.

Nakibüleşraf kaymakamlarının, vazifelerini hüsn-ü ifa etmeyip önüne gelenlere sadettendir diye yeşil sardırıldığından dolayı badema ispat-ı siyadet edecek olanların payitahta nakibüleşraf huzurunda isbat etmeleri lazım olduğuna dair bir emr-i vurun etmiştir ki ber-vech-i zir kayd olunuyor.

"umdet ül-saadet el-kiram Kastamonu ve Taşköprü Gönü ve Göl merkuzu ve Devrekani ve Araç ve Küre-i hudut kazaları kaymakamlığı Es-seyyid Ali Efendi dam-ı eşraf- ı siyadete tahiyatı safiye ve ithafiye inha olunur ki hidemat-ı seniyye-i sadet kiramda hüsn-ü sulufuna binaen zikr olunan kazalarda olan eşraf üzerlerine kaymakamlığımız hizmeti sana ibka ve sipariş olunmuştur.

Gerektir ki arz-ı Tahir nebüvviye intayı meşhur ve müteyyin olanlara izaz ve ihtiram edip bağır ve ceht çeri arz ve mallarına taarruzdan hazez edesiz ihrar ve tedip ve hukuk-u şeriye-i sabite tahsil ihda ettikte sair hükkamı müdahale ettirmeyip tevhide zahir ve kadı ve kaymakamlar temsili ile dahil olanları alamet hazır istimalinden men ve zecr edip kendi alamet ve vazına bir ferda izin vermeyesiz. İda-i saht nasb siyadet edenleri huzurumuzda itbata havale edip bu ve diyet kebir ve emanet-i azimeye Kemah elvari riayet eylesesiz vel- İslam her rufi fi gurre Rebiülevvel fi sene isneyn ve salis ve mia ve elf."

(Açıksöz, Sayı: 331, 9 Kasım 1921)

3.8. Eski Zamanlarda Bir Şikâyet

"Hakkını aramayan millet esir olur"

Hükümetin eski zamanlarda şimdiki gibi teşkilât-ı mâliyesi muntazam olmadığından dolayı Hazine-i Âmire deftardalarında mukayyed olduğu veçhile ahali üzerine tarh edilen vergiler mübaşir vasıtasıyla toplanarak icabeden mahallere sevk edilirdi. Başlıca vergiler Tekâlif-i Örfiye denilen imdâd-ı seferiyye, imdâd-ı hazeriyye, îâne-i cihâd, bedel-i nüzü'l vesâir olup¹ Defter-i Mekûfâtta kariyeler üzerine evvelce taksim ve bu taksim mucibince herkes terettüb

eden vergiyi verirdi. Bu vergilerin cibâyetine memur vergi tahsildarı mübaşire muavenet-i lâzımede bulunmak için vâli, kadı vesâir rüesâ-i memurine fermanlar gelirdi. Fermanları getiren ve tahsil vazifesini yapacak olan memurun hükümet tarafından maaş vesâir avâidi olmadığından dolayı toplanacak vergilere birer miktar daha ilave edilerek tahsildarın masârif ve avâidi çıkardı. İmdâd-ı seferiyye ve hazeriyye vergileri beylerbeyi ve vâlilere ait olduğundan onlar tarafından tayin edilen mübaşirler ber muceb-i defter tahsil ederler, fakat mübaşir vesâir vergi toplamağa memur olanlar fermân-ı pâdişâhîde alınmaması müteaddid defalar zikredilen hilâf-ı usûl ve nizam para alırlar ve ahaliyi daha ziyade ezerlerdi. Zavallı halk şikâyet edemez, korkardı. Bazan bıçak kemiğe dayandığı zamanlar icabeden makâmâta müracaat ederler idiye de bu pek ender vâki olurdu. Ahali pâyitahta şikâyet ederler, tazallümü hâl ederler ve oradan da ref-i mezâlim hakkında ferman gelirdi. Maatteessüf fermana aldırılmaz, usulen mahkeme-i şer'iyeye siciline kaydolunur ve iş olur biterdi. Mütegalibe yine eski hamam eski tas işlerine devam ederlerdi. Aşağıda 1153 senesinde cereyan etmiş olan bir vak'a mütesellimlerin haksızlığı hakkında bizi tenvire kâfidir.

Kastamonu ve havâlisi tarafında mütesellim yani kâimmakam ta'yin edilen Ahmet Ağa isminde bir zât Taşköprü Kazası ahalisinden fermân-ı pâdişâhîde tasrih edilen vergiden fazla para aldığı için ahali tahammüllerinin fevkinde alınan paradan dolayı şikâyet etmek için i'lâmlarıyla İstanbul'a gitmek istiyorlar ise de sulhçuların tavassutuyla iş mahkeme-i şer'iyede sulhan tesviye edilmek isteniyor. Mütesellim ağa fazla olarak aldığı paraların bir kısmını sulhan iadeye muvafakat ediyor. İşte sicil kaydı aynen şudur:

"Livâ-i Kastamonu'da vâki Taşköprü Kazası ahali taraflarından zikri âtî hususta vekil oldukları kaza-i mezbûr kasabası sâkinlerinden Alemdar Derviş Ağa ve Ömerçavuşzâde Mustafa Ağa ve Abdülbâkioglu Hasan Beşe ve Alisarayı Kasabası'nda sâkin Ahmet Bey nâm kimesneler şahadetleriyle şer'an sâbit olan hafız Ömer Efendi ile Pîrîzâde demekle ma'rûf Alemdar Hüseyin Ağa Medine-i Kastamonu'da meclis-i şer'i kadîm-i vâcibi't tekrîmde bilfiil livâ-i mezbûr mütesellimi olan umdetü'l emâcid ve'l ekârim hâfız-ı hâze'l vesika Ahmet Ağa bin Ferhâd ile Şehirkethüdası Ahmet Çelebi mahzarlarında herbiri bilvekâle ikrâr ve takrir-i kelâm edüp "işbu Ağa-i mûmâileyh dört seneden berü livâ-i mezbûr mütesellimi olmağın bâ fermân-ı âli tahsiline memur olduğu avâriz ve bedel-i nüzûlden emr-i âlîde tayin ve tasrih olunan akçeden ziyade kazamızdan üçyüz kuruştan mütecâviz akçemiz alup ve tahsili iktiza eden m âl-i maktu ve seferiyye ve hazeriyyeden dahi tevzi defterinden hâriç akçe tahsili ile

kezâlik kazamızdan bigayrı vecih ma'lumü'l miktar akçemiz aldığından gayrı dört senede bilâ emr-i şerif teftiş nâmıyla kazamızdan beher sene dörder beşer yüz kuruşumuzu akz ve bu sene-i mübarekede bâ fermân-ı âlimatlûb olduğuna binaen livâ-i mezbûrda vâki kazalara bundan akdem tevzi olunan menâzil imdâdiyesi bazı kurâlardan akzolunup lâkin mahalline teslim olunmayup şehirkethüdası yediyle emin ve mahfuz mahalle emanet vaz olunmakla şerefîz-i sudûr eden hatt-ı hümayun-u şevketmakrûn ile ma'nûn-u emr-i celili'sşân mantûku üzere 'bu misillü menâzil imdâdiyesi vesâir mühimmât-ı seferiyyeye müteallik tekâlif ve zulüm ve taaddî bilkülliye ref ve def buyurulmuştur'deyü imdâdiye-i menâzilden kazamıza isabet ile tahsil olunan üçyüzseksen kuruş ağa-i mûmâileyhin dört seneden berü beher sene kazamızdan bilâ emir bîvücûh dörder beşer yüz kuruş teftiş nâmıyla aldığı avâriz ve bedel-i nüzulden emir ve defterden ziyade aldığı ve maktû ve hazeriyyede dahi defter ve pusulada ziyade aldığı akçeleri işbu ağa-i mûmâileyhten istirdâd sevdasıyla yedimize verilen i'lamlarımız ile Âsitâne-i Saadet'e azimet etmek üzere idik. Elhâlet-i hâzihi beynimizde muslihûn tavassut edüp işbu ağa-i mûmâileyh bu sene-i mübarekede kazamızdan bilâ emir teftiş nâmıyla aldığı dörtyüz kuruş ile yine bu sene-i mübarekede menzil imdâdiyesi olmak üzere kazamızdan tahsil ve mahfuz olan üçyüzseksen kuruşu kazamız ahalisine edâ ve teslim edüp maâdâ yedimizde olan i'lâmımız üzere dört senede teftiş nâmıyla bilâ emir aldığı ve avâriz ve nüzul ve maktu ve seferiyye ve hazeriyye tahsili esnâsında ziyade aldığı akçeyi biz dahi mutâlebeden fâriğ olmak üzere bitterâzi akd-i sulh eylediklerinde tarafeynden sulh-u mezkûrî kabul ve sâlifî'z zikir menâzil imdâdiyesi olan üçyüzseksen kuruştan vilayet masârıfi olan akçe tenzil ve bâki reddi iktiza eden ikiyüzotuz kuruş ile bu sene-i mübarekede teftiş nâmıyla aldığı dörtyüz kuruş ki min haysi'l mecmû altıyüzotuz kuruş ağa-i mûmâileyh tarafından bilvekâle bize red ve def ve biz dahi ahali-i kaza tarafından vekâletimiz hasebiyle tamamen akz ve kabz edüp zikrolunan dört senede bilâ emir teftiş nâmıyla alınan akçeye ve avâriz ve nüzul ve maktu ve seferiyye ve hazeriyye vesâir tekâlif tahsili esnâsında ziyade aldığı ma'lumü'l miktar akçelere müteallik amme-i deâvi ve mutâlebeden kazamız ahali tarafından bilvekâle işbu ağa-i mûmâileyhin zimmetini ibrâ-i âmme ile ibrâ ve ıskat eyledik dediklerinde'gıbbe't tasdîki'l muteber mâ hüve'l vâki bittalep ketbolundu. Filyevmi'l hâmis-i aşere min Cemâziye'l ûlâ lisene selâse ve hamsine ve miete ve elf." (Şahitlerin imzası vardır)

Bu mes'ele zâhiren ehemmiyetsiz gibi görünüyor ise de ahalinin bu gibi zalim ve ahlaksız kâimmakam ve voyvoda ve memurların elinden neler çektiği tarihçe ma'lûm olduğundan

ahalinin bu cesareti şâyân-ı takdirdir. Millet hakkını aramanın yolunu ne vakit öğrenirse o zaman selâmete erer.

Muallim İsmail Hakkı

1- Eski zamanlardaki vergiler ve tarz-ı cibâyetleri hakkında ayrıca bir makale yazılacaktır.

2- Vâli veya sancakbeyleri bilfiil merkezde bulunmadıkları zamanlar kendilerine vekâlet etmek üzere mütesellim bırakırlardı.

(Açıksöz, Sayı:334, 14 Kasım 1921)

3.9. Bir Ameliyyât-ı Cerrâhiyye

Tıb tahsiline müteallik müesseseler bizde yeni değildir. Hatta bu müesseseler Selçukîler zamanında da görülür. Kastamonu'de bugün Yılanlı Medresesi dediğimiz bina ile Çankırı'da Mevlevî dergâhı ittihaz edilen mahal Selçukîler devrinden kalmış tıb müesseseleridir.¹

Hükümet-i Osmâniyenin tesisi esnasında 'Dârü'ttîb'larda tedricen taammüm etmiş ve buralardan değerli zevât yetişmiştir. Aslen Kütahyalı olup, 'Câmî Fî İlmi'l Baytariyye' nâm eserin müellifi Abdullah Ahmed bin Beşir Efendi, Fâtih Dârü'sşifâsı Reisü'l Etibbâlığında bulunduğu gibi Âsım Feyzi Mustafa Efendi, Hayâtîzâde Süleyman Efendi, Behçet Efendi vesâir Reisü'l Etibbâların da tıbbâ dâir eserleri mevcuttur. Bu mukaddimeyi yazmaktan maksadımız bizde tıbbî müesseselerin eskiden beri mevcut olduğunu arz ile Kastamonu'da cereyan etmiş bir ameliyyât-ı cerrâhiyyegirizgâh bulmak içündür.

1086 tarihinde nerede tahsil ettiği meçhulümüz olan Yorgi Veled-i Yâni isminde bir rum cerrah Kastamonu'ye geliyor. Fıtık illetine mübtela olanlara ameliyat yaparak bu illetten kurtaracağını söylüyor. Bu cerraha iki kişi, bir İslâm ve bir Rum müracaat ediyorlar. Cerrah, bunlardan şayet ameliyat neticesinde vefat edecek olurlarsa aileleri tarafından dem ve diyet davası edilmeyeceğine dair teminat istiyor. Bu iki âdem mahkeme-i şer'iyyeye müracaat ederek kendilerine ameliyat esnasında emi hakk vâki olur ise ailelerinin dem ve diyet talep etmeyeceklerine dair i'lâm-ı şer'i istiyorlar. Hâkim bunlara âtîdeki aynen sûretleri muharrer i'lâmı veriyor:

Tüccar tâifesinden Pereşkevâ Veled-i Kırkor nâm dahi meclis-i şer'i hatîr-i lâzimi't tevkîrde işbu râfiü'r rakam Yorgi Veled-i Yâni nâm cerrah muvacehesinde ikrar ve takrir-i kelâm edüp

'ben fitik marazına mübtela olmakla fitkımı şak ve muâlece için nefisini beynimizde ma'lum ücret ile bana icâr, ben dahi minvâl-i muharrer üzere istîcâr edüp ba'dehü mezbûr Yorgi'nin zikrolunan marazıma muâlecesinden biemrillâhi Teâlâ fevt olursam veresem mezbûr Yorgi'den dem ve diyetime müteallik dava ve nizâ eylesünler' dedikte elmukırr-ü leh merkum yorgi mukırr-ı mezbûr Pereşkevâ'nın veçhi meşrûh üzere câri ve sâdır olan kelâmını bilvâcihe tahkik-i bilmüşâfêhe tasdik etmeğın mâ vakaa bittaleb ketbolundu. Fi'l yevmi'l hâdî aşere min ramazâni'l Mübarek lisene sitte ve semânîne ve elf.

Şâhitler

Pasko Veled-i Dimitri; Osman bin İbrahim; Kire veled-i Yâni; Dimitri veled-i Kosti'

Bundan bir gün sonra şahitler meyânında ismi geçen Osman bin İbrahim de Pereşkevâ'dan cesaret alarak o da ameliyat için cesaret ederek i'lâm alıyor.

Tüccar tâifesinden osman bin İbrahim nâm kimesne meclis-i şer'i hatîr-i lâzimi't tevkîrde işbu râfiü'r rakam Yorgi Veled-i Yâni nâm cerrah muvacehesinde ikrar ve takrir-i kelâm edüp 'ben fitik marazına mübtela olmakla fitkımı şak ve ilâç etmek için mezbûr Yorgi on kuruşa nefisini bana icâr ve ben dahi minvâl-i muharrer üzere mezbûrun nefisini istîcâr edüp mezbûr Yorgi'nin zikrolunan marazıma muâlecesinden biemrillâhi Teâlâ fevt olursam veresemden bir ferd mezbûr Yorgi'den dem ve diyetime müteallik dava ve nizâ eylesünler' dedikte gibbe't tasdiki's şer'i mâ vakaa bittaleb ketbolundu. Fi'l yevmi's sâni aşere min Ramazân lisene sitte ve semânîne ve elf.

Şâhitler

Hasan Ağa Elmütevelli; Kirkor Veled-i Pereşkeva; Pasko Veled-i Dimitri; Dilaver bin Abdullah

Bu iki fitıklıdan Pereşkeva ameliyat neticesinde vefat ediyor. Birkaç kişi hâkime müracaat ederek vefatını haber veriyorlar. Hâkim Efendi o zaman muayene için belediye doktorları vesâir alakadar bulunmadığı için bir heyet gönderiyor. Müteveffâyı muayene edenler bir tarafta yara, bere görmedikleri için ameliyat neticesinde vefat ettiğini meclis-i şer'i şerifte beyan ediyorlar. Burada Cerrah Yorgi bulunmuyor ve hâkim bir i'lâmla mes'eleyi hallediyor.

"Medine-i Kastamonu mahallâtından Çevkânî Mahallesi sükkânından İmam Ahmet Çelebi ibni Abdülkâdir ve Elhâc Mustafa bin İslâm ve Elhâc Recep bin Hasan ve İbrahim bin Recep nâm kimesneler meclis-i şer'a gelüp herbiri takrir-i kelâm edüp tüccar taifesinden olup mahalle-i mezbûrda Ayık Veled-i Bazari nâm Zimmînin menziline misafiren sâkin olan Pereşkeva Veled-i Kirkor nâm Zimmî fitik marazına mübtela olmağla bundan akdem gâib-i ani'l meclis Yorgi Veled-i Yâni nâm cerrahı beynlerinde ma'lum ücret ile isticar ve mualece esnasında 'biemrillah fevt olursam veresem dem ve diyetime müteallik dava ve nizâ eylesünler'deyü mezbûr cerrahın yedine hüccet-i şer'iyeye vermişti. Elhâleti hâzihi mezbûr Pereşkeva maraz-ı mezkûrdan biemrillah fevt olmuştur. Savb-ı şer'iden üzerine varulup ba'de'l muayene keşif ve tahrîr olunması matlubumuzdur'dediklerinde cânib-i şer'i kavimden Mevlânâ Ahmet Efendi irsâl olunup ol dahi zeyl-i vesikada muharrerî'l esâmî olam Müslimîn ile menzil-i mezbûrda meyyit-i mezbûrun üzerine varup azasına nazar olundukta zikrolunan fitik marazından gayrı bir yerinde eser-i cerahatten bir nesne olmayup maraz-ı mezkûrdan nâşi fevt olduğunu mevlânâ-yi merkum mahallinde tahrîr ba'dehü kendü ile maan ba's olunan Mustafa ile meclis-i şer'a gelüp husus-u mezbûru alâ vukua inhâ ve tahrir etmeğın mâ vakaa bittaleb ketbolundu. Fî evâil-i Şevval 1086 (Şahitlerin imzası)

Ramazanın onbirinde i'lâm alarak şevval evâilinde vefat eden Pereşkevâ'dan sonra acaba ikinci i'lâmı alan Osman bin İbrahim cesaret edüp de ameliyat oldu mu? Ona dair bir kayıt yoktur.

Muallim İsmail Hakkı

1-Yılanlı Medrese ve Kengiri Dârü'sşifâsı hakkında ayrıca izâhat verilecektir.

(Açıksöz, Sayı:336, 16 Kasım 1921)

3.10. Eski Zamanlarda İstanbul'a Hicret-i Memnû

"Bir vakit vergilerin küsuratından zıkkı maişetten ve mütesellim ve voyvodaların mezaliminden dolayı İstanbul'a giderek bir iş ile iştilal edip temin-i maişet etmek mecburiyeti hasıl olmuş ve payitahta giden eşhasın adedi hayli yekün teşkil etmiştir.

Evvelce payitaht şimdiki gibi kûsuratlı nüfusu besleyecek müessesatı malik değildi. Her şeyi az ve mahdut etti. Bunun için İstanbul'un idaresi halkın sıkılmaması ve asarın tefsi etmemesi lazım olduğundan Anadolu, Rumeli'den gelecek olanların daha doğrusu terk-i diyar'a mecbur olanların payitahta sokulmamasına mecburiyet hasıl olmuştur.

1133 senesi Sultan Ahmet Salis'in ve damadı İbrahim Paşa'nın lale eğlencesi ve helva muhabbet idi. Pasarofça Muahedesi Belgrat, Tameşvar, Eflak-i Sagir'in Avusturya'ya terki ile mahsuben neticelenmiş ve uzun müddet sulh içinde geçecek muahedename akd edilmiş olduğundan harbin çematet ve gulgulesinin sendine olarak bir devr-i atalet ve safahat-i küşâd edilmişti.

Mamafı ulum-u maarifin terakisine de himmet ediliyordu.

Anadolu ahalisi üzerinde tarh edilmiş vergilerden ziyade mütegalibe ve rüesa-i umurun hariç ez-kanun aldıkları paralardan zavallı soyup soğana çevirdiklerinden dolayı bitap bir halde idi. Bundan hicret sebebiyle tenzilat yapılamazdı. Terk-i diyar etmiş olanların vergileri bulunduğu mahal ahalisinin vergileri üzerine zam olunurdu. Şu halde terk-i diyardan ikamet edenler zarar görüyordu. Muhacerenin kesreti ve muhacirin adedi payitahtın nazar-ı dikkatini celp etti.

Dersaadette müzayaka çekilmeye başladı. Ve kavaidin adedi arttı. Bundan başka terk-i diyara mecbur olanların memleketlerinden ayrılmaları neticesi olarak arazi ekilemediğinden ziraata noksan geldi. Has ve tımar ashabı noksan hasılat almaya başladılar. Muhacirler İstanbul'da başka başka kar-ü kesbe meşgul oldular. İş bulamayanlar sirket vesaireye temessül ettiler. Hükümet-i mezalimin refine ve mezalimin hukukunun muhafazasına say edeceği yerde yeni esbap hicreti nazar-ı mütalaaya alacak iken bu gibilerin İstanbul'a gelmemelerini hicreti men' etmeye teşebbüs etti ise de önünü alamadı. Nihayet aşağıdaki ferman ile muhaceretin men'ini şiddetle emr eyledi.

"Terk-i vatan eyleyenler hakkında geri vatanlarına.

"Recu Fermanı"

(Açıksöz,, Sayı:339, 20 Kasım 1921)

3.11. Eski Zamanlarda Gayrimüslimlerden Cizye -1-

Hükümet-i Osmâniyye'nin devr-i istilâsı devam ettiği müddetçe akvâm-ı mağlûbe idare-i Osmâniyede hüsn-ü kabul görüp hükümetin örf ve kanunundan müstefid olarak yaşamışlar ve Selçukîler'den, tavâif-i mülûkten bize müdevver olan milel-i gayrı müslime de aynı hukuk dairesinde müsterihâne emrâr-ı hayat etmişlerdir ki bunun en bâriz delili bugün mevcudiyetlerini göstermeleri olmuştur.

Hükümet-i Osmâniyye "Zimmî" denilen reâyâsını askere almadığından ve ona mukâbil bir bedel yani "cizye" nâmıyla bir vergi ile iktifa eylemiş olduğundan bu suretle nüfusları tezâyüd etmiştir.

Türkleri imhâkâr olmakla tehdit eden Avrupalılara karşı milel-i gayrı müslimeye hâmi olduğumuzu sekizyüz veya bin seneden beri Türk idaresi altında yaşayan bugünkü Musevi veya Hıristiyanların mevcudiyetiyle ispat edeceğimiz gibi, Endülüs Kıt'ası'ndaki Müslümanlardan sarf-ı nazar son zamanlarda Teselya, Tırhala ve havâlisini tahliye ettiğimiz zaman pek çok nüfus-u İslâmiyye bırakmış iken bugün medeni Avrupa'ya bunlardan numune göstermesini de teklif etmek hakkımız olduğunu zannederiz. İşte bu zaman imhâkâr dedikleri Türkler ile medeni addedtikleri kendilerinin hareketlerinin mukayesesini de yine kendilerine bırakırız.

Devlet-i Osmâniyye'nin teb'ası olan reâyâdan cizye aldığı yukarıda arz etmiştik. Musevi ve Hıristiyanlardan alınan cizye yani vergiyi kayıt ile defâtir ve evrâk-ı lâzimeyi muntazaman tutmak için devletçe bir "Cizye Kalemi" tesis edilmişti. Her sene gayrı Müslimlerden alınacak cizyelerin miktârını mübeyyin taraf-ı pâdişâhîden tetkikâta müsteniden vilâyâta fermanlar gönderilir, bir de "cizyedâr" denilen memur ta'yin edilirdi. Bu memurun eline içinde cizye vesâikini hâvi mühürlenmiş bir boğça verilirdi ki memurun vazifesi, ferman ve berât-ı hümâyun ile birlikte herhangi vilayete gönderilmiş ise oranın hâkim-i şer'i huzurunda içinde vesâiki hâvi olan ve mîrî mühür ile mühürlenmiş cüz'üdânı açmak ve cüz'üdânın mührüyle içindeki evrâkın mühürlerini tatbik edüp bir hile olmadığını gösterdikten sonra cizye tahsiline başlamak idi.

Cizye, gayrimüslimlerin derece-i servet ve emlâkine göre tevzi ve taksim olunurdu. Cizye vergisi a'lâ, evâsıt ve ednâ olmak üzere üç kısma ayrılır ve dört taksitte tamamen te'diye

edilirdi. İlk taksidin ibtidâsı Muharrem idi. Diğer üç taksit her üç ayda bir defa tahsil olunurdu.⁶²

1152 senesinde Kastamonu, Bolu, Çankırı, Ankara sancaklarında sâkin Musevi ve Hıristiyanlar ve 'Tâife-i Irâka-i Acem' denilen gayrı Müslimlerden cizye vereceklerin mevcudu beşbin üçyüz kişi olduğundan zengin olanlarına ait olmak üzere dörtyüz ve mutavassiti'l iktidar olanlar için dörtbin yüzetmiş ve fakiri'l hâl olanlar için de altyüz kırk adet kâğıt yani vesika gönderilmiştir.

Bu kâğıt yani vesikalar bir gayrı müslimin cizye verdiği dair senet olduğu gibi buna elden ele dolaşmayarak hile yapılamaması için de her şahsın hüviyet-i eşkâli tahrir olunurdu. Cizye olarak ikinci asr-ı hicrîde zenginden dört ve orta halliden iki ve fakiri'l hâl ashâbından birer lira alınmıştır. Bizde sikke râyici esaslı bir mikyas üzerinde bulunmayarak ekseriya kıymeti eksildiğinden hükümet bu ciheti nazar-ı dikkate alarak cizyedârların suiistimallerine meydan vermemek mütalaasıyla her sene verilecek cizyeyi mevcut sikkelere göre bir vâhid-i kıyâsî yaparak tevzi etmeyi düşünmüştür.

Mâba'dı var...

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:343, 24 Kasım 1921)

3.12. Eski Zamanlarda Gayrimüslimlerden Cizye -2-

343 Numaralı Nüshadan Maba'd

"Mesela Sultan Mahmut u evvel devrindeki cizye beratında "beher kuruş kırk para hesap edilir. Bundan İstanbul'u altın dört yüz kırk akçeye zer mucip ile zembekli mısır altını üç yüz otuz akçeye ve tuğralı mısır altını üç yüz on beş akçeye ve tuğralı

⁶²Bu tarihlerden daha evvel cizye her yerde müsavi derece tahsil edilirdi. Meskûkâtın fiyatı tenezzül ederse verilen fetva mucibince zamâim icra edilirdi. Köprülüzâde Fazıl Mustafa Paşa Merhûm sadâreti zamanında cizyeyi bâlâda arz edildiği üzere üçe ayırmış ve o zaman oniki dirhem gümüşe bir "şerifi" altın müsavi olduğundan cizyenin ednâ kısmını 13 dirhem gümüş itibar etmiştir. Vasat kısmı 24 ve a'lâ kısmı 48 dirhem gümüş olur ki ednâ kısmından vergi verecek olanlar bir, vasat kısmından verenler iki ve a'lâ kısmında verecek olanlar dört "şerifi" altını vemeğe mecbur idiler. 1272 senesinde cizye bedel-i askeriye tahvil edilmiş, a'lâsı 60, evsati 30 ve ednâsı da 15 kuruş kabul edilmiştir.

sağ paranın her kırk adedi de bir kuruş hesabıyla alınmak üzere" mukeyyed idi. Bilumum memurin-i ruhaniye ve patrik, rahip, keşiş, tercüman, vesair devlet hizmetlerinde müstahdem olanlar ile sebil daimi mariz pir-i fani kar-ı kesbe muktedir olamayacak derecede ameli manide olanlardan (cizye) alınmazdı.⁶³

Cizyeyi vermemek veya az vermek için hilekarlığa teşebbüs edenler bittabi tecziye edilirdi. Mesela kendisini vergi vermeyecek sınıftan gösterenler ile vergisini ala derecede verecek iktidarı haiz iken aşağı dereceden vermek isteyenler elde edilecek olurlar ise ceza görürlerdi. Bazı kocabaşlar yani Hıristiyan kethüdaları kendi cizyelerini tahtif için nüfusa göre toptan kağıt olarak fakara ve zengin gözetmeksizin alet seviye aralarında taksim etmeleri fakara sınıfının ziya 'hukukuna sebebiyet verdiği'nden toptan ve vesika alınması men edilmiş ve herkesin derecesine göre vergi teshil emr-i kat'ı ile bildirilmiştir. 1152 senesi zilhiccesinde Kastamonu için dört yüz kağıt yani vesika gönderilmiş ve bunun kırkı iila ve kırkı vasat ve üç yüz yirmisi fakir-ili hal olanlara verilmiştir ki şu takdire göre Kastamonu da (400) kadar cizye verecek olan halk varmış. Ferman verenler de her belde ve karyelerde sakin mevcut yerli babancı ve gelip giden gayri Müslimlerin tayin adediyle cizyeye müstahak olanların bilinmesi lazım idi. Payitahtında teftişat yapmak için cizye kalemi çalışırdı.

Cizyedar yani cizye tahsildarı muntazaman bir defter tutup zimmi taifesinin mahalle ve karyelerdeki nüfusa göre tespit eder. Ve cizye muhasebesine teslim ederdi. Cizye zamanı seyyar olan gayrimüslimler buldukları mahallerde cizyelerini vererek bilahare aldıkları vesikaları ibraz ederlerdi. Bu gibi seyyar olanların cizye-i defadan vermeleri lazımdı. Padişah zaman-ı adalet dairesinde hareket etmeleri için cizyedar ve alâkadar ve onu fermanlardaki tahdidat ile ikaz etmişlerdir, beratın birinde.

(Cibayat ve tahsil ve şurut-ı mukarrera-i mezkfire kemali ihtimam ve itidal üzeremeraat olunup ve haddi tecavüz ve taaddi ile sebab-i sadakat ve tarik-i istikamette adul edenlerin şerren müstahak oldukları ceza-i amelleri tertip oluna) kaydı ile hak u adle riayeti işaret etmiştir ki bu reayanın siyanet hukukuna bir delil-i alidir. İşte hükümet-i Osmaniye reayasını bu tarzda idare etmiş, onların refahının teminine çalışmıştır."

(Açıksöz, Sayı:344, 25 Kasım 1922)

⁶³ Bazı Cezair ve mevaki ahali de cizye vergisinden muaf edilir. Cizye hasılatı şimdiki hesap ile bir milyon iki yüz bin lira tutuyordu.

3.13. Eski Zamanlarda Posta ve Menzil Teşkilatı -1-

"Evamir-i hükümetin bir mahalden diğer mahale tebliği için devletçe menzil veya posta teşkilatı yapılmış ve payitahttan gelen veya payitahta veya civar vilayet ve sancaklara gönderilen evamiri ve mevad-ı müteferrikaya müteallik olarak memuru mahsusuna tevdiyen menziller vasıtasıyla irsal kılınmıştır. Konak ittihaz olunan mahallerde (menzil) ismi altında tesis edilen yerlerde tevana bargirler tedarik edilmek şartıyla vali ve sancakbeyi tarafından menziller iltizama verilirdi.

Herhangi bir emirle menzilhaneye vujud eden memur (tatar) menzilhaneye iner inmez menzilci altındaki yorgun bargiri değiştirerek dinç ve tevana hayvan verip tatar diğer bir menzile gelir gelmez oradan da hayvanı değiştirmek suretiyle menzilden menzile geçerek memur olduğu mahale süratle yetişirdi. Feramin ve evamiri götüren tatarlardan maada herhangi bir hususa memur olanlar dahi menziller vasıtasıyla edayı hizmet ederlerdi.

Tatar feramin ve evamiri emr olunan mahale götürerek ifayı hizmet eden memura denilip evvelce yeniçerilikte mahir olan tatar efradı bu vazife ile istihdam edildiğinden bu isim ile tevsim kılınmışlar ve bilahare diğer sınıf halk da bunların içine karışmış olduğu halde tatar ismi değiştirilmemiştir.

Eyalet valilerinin mahiyetlerinde kırk elli tatar olup amir ve zabitlerine (vezir tatar ağası) denilir idi. Posta tatarları tabir-i amiyane ile anasının ipliğini satmış eşhastan terkip eyler ve içlerinde kışta, yağışta pek çok felakete maruz kalmış kimseler bulunup kör, topal olanları ekseriyet teşkil ederlerdi. Bunlar memur oldukları mahallere her tehlikeyi göze alarak süratle giderlerdi. İstanbul ile Bağdat arası dört yüz saat olduğundan süratle mütehevvir olan tatar (topal sadık) bu mesafeyi bir haftada kat ederek Bağdat'tan İstanbul'a gelmiştir ki bu tatarların sürat sırrına müstesna bir misal teşkil eder.

Tatarların menzile beş on dakika mesafe kalınca yandaki kiracıya nara attırarak vujudundan menzilciyi haberdar ederdi .elyevm şimendifer olmayan mahallerde postacılar şehrin medhalinde nara atmak suretiyle postanın vujudundan herkesi haberdar etmek adetini muhafaza ederler.

Tatarlar menzilcilere yani menzil iltizam edenlere çok eziyet ederler, yemek pişirtirler, menzilcinin en iyi hayvanına binerler, döverler ,söverler, ve öfkelerini alamazlarsa yolda hayvanın kulak ve kuyruğunu keserek telef eder ve yanında taşıdığı yedek hayvanına binerlerdi. Bunun için menzilciler tatarlara mümaşat etmeye mecbur idiler. Tatarların bu gibi nabeca hallerde bulunmaları müteaddit fermanlar ile men edilmiş ise de hiç aldırış

eden olmamıştır. (menzil hususu devlet-i aliye ebet kararın mühime ve muktezasından ve bu hususa adem-i mübalat menzilhanelerin büzülp iyap ve zehap olan tatar ve memurinin tehir ve tevkifiyle umuru mühimmenin tatil ve tebdilini müstelzim) olacağından menzil umurunun yolunda olmasına ve hayvanların tevana bulunmasına vürüd eden tatarların bila tehir mahal-i maksuda vasil olmalarına nezaret etmek üzere vali tarafından bir memur ekseriya (tatar ağası) tayin edilirdi.

Menzil için hükümet menzilin bulunduğu kasaba ve o kasabanın nevahisine bir vergi koyduğundan o vergi canib-i hükümetten tahsil edilip menzil-i iltizama verilir. Ve mültezim menzil-i şeride ayan ve eşraf-ı belde huzuruyla menzili uhdesine alarak menzilde matluba muvafik hayvan bulundurur. Ve ahaliye tarh edilen menzil vergisini taksitle ve muhızrlar vasıtasıyla tahsil ettirirdi. Menzil altı ay müddet için iltizama verilirdi. 1153 senesinde iltizama verilen Kastamonu menziline ait mahkeme-i şeriye kararlarının bazı aksamı ber vech-i zir (Medine-i Kastamonu'da sakin ayan ve eşraf ve ahaliyi memleket meclisi şeriye gelip takrir-i kelam edilir ki Medine-i mezburada ferman-i ali ile menzil bargirleri olmayıp Erzurum ve Trabzon ve Sinop ve Tosya ve küre vesair iktiza eden mahale ferman-ı ali ile mürur ve ubur eden ulaklara bargir tedariki umuru mühimmeden olmakla Medine-i mezburaya bu ferman-ı ali mürur eden ulaklara verilecek menzil bargirleri işbu 1153 senesi Muharrem ül haramı iptidasından sene-i mezbura Receb-i şerifi guresinden değeri altı aylığı altı yüz kuruşa işbu hazır-ı bil meclisi sabık (Keskikoğlu Mustafa Beşe) maktuen deruhte ve bit terazi etmeyle altı ay zuhur eden menzil bargirlerini vermeye taahhüt ve vechi meşruh üzere kul ve infak olmayın (...) (harç ve masarifi muhakemeden sonra) (...) Men has mecmu yedi yüz yirmi bir kuruşa baliğ olmayla mebaliği mezbur nefsi-i Kastamonu ve nevahi kuralarının iki yüz atmış sekiz ve ruh hanelerinden ahalsi perişan ve tahammülü olmayan ve serbestiyet iddia eden evkaf-ı kuralarından yirmi sekiz ve ruh haneleri badel ihraç vet tenzil iki yüz kırk hanesine muadil tevzi olundukta beher haneye üçer kuruş isabet etmeğin beher haneden üçer kuruş talep olunmak üzere menzilci mezbur yedeyne defteri verilsin dediklerinde bil talep menzilci mezbur yedeyne verilen taksit evvel menzil bargirleri ücreti (...) gurra-i muharremül haram li- sene salip ve hamsin ve maettevalif)

Her menzil mahaline vürud eden tatar ve ulakların ellerinde menzil ahkamı bulunur. Ve bunda tatar veya ulağın nakdir bargire ihtiyacı olduğu gösterilir. Ve menzilde memurun yedindeki vesika görülerek kendisine o kadar bargir verilirdi. Ellerinde menzil ahkamı olanlar her mucip emri şerif saat başına ücret-i maknuneyi verir. Yedlerinde menzil emri olmayanlar da yine emr mucibince saat başına bir pare alınırdı.

Mürur zamanla bozulmuş olan menzil usurunu oldukça muntazam bir şekilde sokan sultan Ahmet salisin damat ve sadrazamı (şehit Ali Paşa) merhum olup bu nizam mucibince taraf-ı devleti aliden umuru mühime ile bir mahale kim memur olursa yedeyne menzil hükmü verilir ve suvar olacakları bargirlerin miktarına ve gidecekleri mesafesine göre mevkufundan saat başına otuz akçe ücretleri hesap olunur. Ve memurun eline verilir. Ve onlar da menzilden menzile gittikleri saate göre menzilcilere bedellerini tediye ederlerdi.

Hudutta bulunana defterdar vekilleri ve valiler, ecnebi hükümetleri tarafından elçilik veya sair hususat için taraf-ı devlete gelen memuru mahsusun payitahta kadar menzil ücretlerini tediye ederler ve bilahare verdikleri para tarafı miriden payitahta bulunan kapı kethüdaları vasıtasıyla kendilerine gönderilirdi. Valilerin kendileri taraflarından gönderdikleri tatar ulakların menzil ücretlerini tediye etmeleri şart idi.

Yine bu nizamname mucibince yedlerinde menzil ahkamı olmayanlardan yani tarafı hükümetten bir sıfat ile ve memuriyeti olmayanlardan saat başına daha fazla miktar para alınırdı. Vürüd eden tatar ve memurların hüviyet ve isim ve şöhretlerini tetkik etmek menzilcilerin cümle-i vezaifinden idi.

Tatar ve ulaklar hilaf-ı usul ve hareket ederlerse tedip olunurlardı. Tatar ve ulaklar gidecekleri mahale kadar bil hesap ellerine verilen parayı noksan sarf ile mütebakisinin yanlarına kalması için istishab ettikleri yükleri bozup mesela üç bargirin yükünü iki bargire yükleterek hayvanların itlafına sebebiyet verdiklerinden bunların hilesine vakıf olan devlet, bargir yüklerinin atmış kiyeden ziyade olmamasına dikkat edilmesini mutazammın 1248 senesinde bir kısmı her vechi zir ferman neşr edilmiş ve (...) (...) Umuru mühime ve mesalihi saire der saadetmend Anadolu canibine ihraç olmakta olan tatarlar nizamı veçhile tarafı devleti aliyemden ita olunan kira akçelerini eki ve belli etmek daiyesiyle esna-i rahda müstashipleri olan hazine yüklerini bozup üçünü iki bargire yükletmek vesair yükleri dahi hayvana tahammülünden ziyade tahmil eylemek misüllü nareva hareketleri vuku bulmakta ve bu veçhile kirahanelerde mevcut hayvanatın ekseri telef olmakta olduğu bu defa rivayet ve tahkik olunup (...) Beher yükleri atmış kiyeden ziyade olmamasına dikkat edilmesi emr buyurulmuştu.

Menzil teşkilatından maksadı usul tatarların menzili maksude sürati izamları olduğu halde bu usul mürur zamanla bozulmuş ve 1239 senesinde menzillerin kiraya tahvil ve menzil için badema ahalden para alınması ve saat başına kiracı ve tatarlardan alınacak para ile menzillerin tamir ve termim ve hayvanatın nal, mılh vesair masarifine sarf edilmesi hakkında orda sadır olmuştur.

1246 sene evahirinde sadır olan ferman da umuru mühime ile gelip giden hidmet-i devlet ve tatarlarla memurini saireden varacakları menzilde saat başına yirmi ve menzil tamiri için on para daha ki ceman otuz para alınması takarrür etmiş ve diğer memurin, ayan ve voyvodalar ve mültezimin sairenin menzil ücreti için kiracı başı ile pazarlık edip fiyatlarını tamir etmeleri muvafık görülmüştür."

(Açıksöz, Sayı: 395, 25 Ocak 1922)

3.14. Eski Zamanlarda Menzil ve Posta Teşkilâtı -2-

Geçen makalemizde menzil teşkilâtında evâmîr-i hükümetin bir mahalden diğer mahalle naklindeki muamelât ile bu hususa memur (tatar ve ulak) olanların vazâifinden ve menzillerin fevâid ve muhasenatından bahsedilmiş ve bu vasıta ile gidip gelen evrâkın sırf hükümete ait resmî kısmı hakkında arz-ı ma'lumât edilmişti.

Bu makalemizde ise hususi mektup ve evrâkın ne suretle mürselün ileyhlere gönderildiğinden ve posta damgasıyla pulların bizde tarih-i ihdasından bahsedeceğim.

Mektup vesâir evrâk-ı hususiye menziller ve kiracılar vasıtasıyla gönderilir ve mürselün ileyhlere mektup, evrâk ve emanetlerini yerleri kendilerine ma'lum olan mahallerde alırlardı. Mektupların üzerine hangi tarihten itibaren damga vurulduğu meçhul olup elimizde bulunan en eski posta damgası 1253 senesine ve Sultan Mahmud-u Sâni'nin evâhir-i saltanatına tesadüf edenidir ki yazısı şu tarzda ve şekli müdevverdir:

An Cânib-i
Posta-i
İzmir
1252

Hâlbuki eski aileler nezdinde mahfuz evrâk ve mekâtib tetkik edilecek olursa damga muâmelâtının pek eski olduğu meydana çıkacaktır sanırım.

Fransa ve İngiltere devletlerinin posta damga muâmelâtında bilumum devletlere hak-ı takaddümleri olduğu pul mecmualarıyla ilan edilmiş ise de Hükümet-i Osmâniyye'nin dahi mektuplara pul ilsâkından evvel damga muâmelâtında hepsini sebkât ettiği erbâb-ı merakın tetkikât-ı ahiresi cümlesinden olmak üzere tezâhür etmiştir.

Hükümet-i Osmâniyye'de mektuplara pul ilsâkı 1278 senesinde ve Sultan Aziz'in evâil-i saltanatında ihdâs edilmiş olduğundan ondan evvelki mektuplar ve hususi muharrerât-ı sâire posta memurları tarafından tartılarak kıymet ve ağırlığına göre bir ücret alınır ve üzerine işaret-i mahsusa olmak üzere bir damga vurulurdu. Damganın üzerinde şimdiki gibi o mahallin ismi mahkûk idi.

Manzûrumuz olan bazı damgaların tarz-ı tertibleri berveçh-i zîr olup şekil itibarıyla hepsi müdevver ve yazıları sülüs ve yalnız Cebel-i Lübnan damgasının âdi ta'lîkti:

An Cânib-i Posta-i İzmir	1258 senesinde Bursa'dan gönderilen bir mektubun damgası
--------------------------------	--

An Cânib-i Posta-i Ankara	1259 senesinde Ankara'dan gönderilen bir mektubun damgası
---------------------------------	---

Fransa ve Almanya'da neşrolunan pul risalelerinde Kütahya Sermühendis-i Esbaki erbâb-ı meraktan Lour Acemyan Efendi'nin intişâr eden Fransızca damganın Osmanlılardaki kudûmünü ispat etmiş ve erbâb-ı ihtisas tarafından bu mutâlaât-ı vâkıfâne takdir edilmiştir.

Posta-i Hükümet-i Cebel-i Lübnân 1262	1262 târihinde Beyrut'tan gönderilen bir mektubun üzerindeki damga
--	--

An Cânib-i Posta-i Kütahya 1258	Kütahya'dan bir Ermeni tarafından İstanbul'a gönderilen bir mektubun üzerindeki damga
--	---

An Cânib-i Posta-i	
-----------------------	--

Karahisâr-ı Sâhib
1270

Karahisâr-ı Sâhib'e gönderilen mektubun damgası

An Cânib-i
Postahâne-i
Umumiye

1270 senesinde İstanbul'dan gönderilen bir mektup üzerindeki damga

Mektuplar postaya girmeden evvel muntazaman bir deftere kaydedilir ve ücreti alınmış ise o suretle bir damga vurulurdu. 1274 tarihli İstanbul'dan gönderilen bir mektubun üzerinde:

Alınmıştır
Ücreti

(şeklinde) damga olduğu gibi taahhütlü olduğuna dair de yine aynı mektubun üzerinde ta'lîk mahkûk damga ile de:

Olunmuştur
Taahhüd

İşareti vardır. Şayet mektubun ücreti mürselün lehin bulunduğu mahalde te'diye edilecekse bu defa da:

Ücreti
Alınmamıştır

Damgası vurulurdu. 1276 tarihiyle Bilecik'ten gönderilen bir mektubun üzerinde böyle bir damga görüldü.

Bu kaydettiğimiz zamanlarda mektubu zarflamak usûlü tammüm etmediğinden damgalar doğrudan doğruya mektubun üzerine vurulmuştur. O vakit her mahalde mahalle attâr vesâir buna mümâsil esnaflar da hususi kutular derûnunda hıfz edilmek suretiyle satılan her türlü rengârenk tutkallı muharrerât yapıştırma pulu denilen ufak kıt'ada bulunan müdevver evrâk, rabtiye vasıtasıyla mektuplar kapatılarak postahânelere tevdi edilirdi ki bunu elyevm bilen pek çok ihtiyar zevât vardır.

1256 ilâ 1274 seneleri arasında bazı vapur şirketlerinin etrafı Fransızca ibareli ve ortasında Fransızca iki (b) harfli yıldızlı, çapalı müdevver, müstafîl, beyzîyü'ş şekil damgaları görülürdü.

1266 tarihli İstanbul'dan gönderilen bir mektubun üzerindeki damganın ortasında ve etrafında Fransızca "Kostantinopol" ibaresi ve 1269 tarihli Dersaadet'ten gönderilen diğer bir mektubun üzerinde de, "Jansiyâ Vapuru Tomâ Kostantinopol" Fransızca damgası vardır. Bunlardan başka daha bir hayli şirket damgaları görülmüş olup hemân hepsi birbirine yakın olduğundan bu iki tanesinin zikriyle iktifa edildi. Kastamonu'da eski aileler nezdindeki eski mektuplar bulunacağı tabii olup bu gibi zevât 1253 senesindeki mektup damgasından daha eski damgalar bulup bize bildirirler ise posta ve damga tarihine hizmet etmiş olurlar.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı: 396, 26 Ocak 1922)

3.15. Cinci Hoca Hüseyin Efendi

Sultan Ahmed-i Evvel'in vefatı devlette bir anarşi, hükümsizlik devri açmıştı. Müşârunileyhe halef olan biraderi Sultan Mustafa'nın mecnûnâne hareketleri tebdil-i sultana vesile oldu. Yerine Ahmed-i Evvel'in büyük şehzâdesi İkinci Sultan Osman geçti. Bu gayur hükümdar da yeniçerilerin edepsizliğinden dolayı te'dîb için gösterdiği şiddet ve isti'câlin kurbanı olarak şehîden vefat ettiğinden artık gemi azıya alan yeniçeri ve sipahiler her cülûsta bahşiş almak için tebdil-i saltanata rıza gösterdiklerinden ikinci defa makâm-ı hükümdârîye gelen Mecnûn Sultan Mustafa'nın devri bütün bütün işi çığırından çıkardı.

Devlet haricen İrânîlere mağlup, dâhilen taraf taraf isyan eden zorbalardan elinde oyuncak oluyor ve betahsis İstanbul'da asayiş nâminabir şey bulunmuyordu.

Birinci cülûsu zamanında idareden aciz olduğu tebeyün eden Mustafa Hân hal'i edilerek Sultan Ahmed'in diğer şehzadesi Murâd-ı Râbî iclâs olundu. Bunun da ilk zamanı hükümsizlik içinde geçti ise de sinn-i rüşde vüsûlünde bizzat idare-i devleti ele alarak göstermiş olduğu şiddet derce-i ifrâta kadar varmış ve pek çok bîgünah insanları hükümdârın dûçâr-ı gadri olmuş ise de sefine-i devlet vartandan kurtularak intizamsızlık düzelmiş, zorbalardan başları ezilmiş, İran'a galebe olunarak Bağdat istirdâd edilmişti.

Murâd-ı Râbî'nin kanlı siyaseti yalnız ahaliye münhasır kalmadı, saraya bilesirayet etti. Babası Sultan Ahmed zamanından beri metruk olan kardeş katli yeniden meydana çıktı. Pâdişah, biraderleri Şehzâde Süleyman, Bayezid ve Kâsım'ı boğdurdu. Diğer kardeşi İbrahim'in kurtulmak imkânı azalmıştı. Murâd-ı Râbî hasta döşeginde bile İbrahim'in katli için çırpındı. Nihayet bu arzusuna nâil olamadan erkek evlât bırakmadığı halde vefat etti.

Hayatı her sâniye tehlike içinde geçen ve oraya buraya saklanarak kardeşinden yakayı kurtaran yegâne vâris-i saltanat Sultan İbrahim Taht-ı Osmânî'ye iclâs olundu. (1049)

Sultan İbrahim, biraderinin vefat ederek kendisinin nâil-i taht olduğu söylendiği zaman kardeşlerinin başına gelen felaketi tahattur ile bunu Sultan Murâd'ın kendisini tecrübe için hilesine atfederek, "bana taht-ı saltanat ne lâzım, kardeşim sağ olsun" cevabını vermiş, ısrar üzerine kendisini biraderinin na'şının önüne götürmüşler, görmüş, gözlerine inanamamış, tekrar dönmüş bakmıştı.

İşte biraderinin ibtidâ-yi saltanatından itibaren onyeddi sene (1032-1049) beyne'l hayat vel memat yaşayan pâdişâh-ı cedîd, geçirdiği fevkalâde heyecan sebebiyle hafakan ve uykusuzluk illetine mübtela olmuş idi.

Müşârünileyhin bu illeti ara sıra nükseder, bir türlü tedavi edilemezdi. Etubbâ tarafından yapılan ilaçlar tesir etmiyordu. Harem musâhibleri pâdişâhın bir defa da erbâb-ı azâime okutturulmasını tavsiye ettiler. Pâdişâh, okunmakla müsterih oluyordu. İşte bu zamanda medrese talebelerinden okuyuculukla vakit geçiren Hüseyin Efendi nâmında birisini Vâlîde Sultân'a tavsiye ettiler ve mûmâileyh saraya davet olunarak nefesi Sultan İbrahim'in illetinin tahfifine sebep oldu. Ve bu suretle tarihlerimizde "Cinci Hoca" denilen Hüseyin Efendi'nin yıldızı parladı ve dairesi mürci-i hâs ve âmm oldu.

Cinci Hoca Hüseyin Efendi aslen Zağferanbolulu olup pederi Mehmet Efendi ve büyük babası Şeyh Karabaş İbrahim Zağferanbolu'da turûk-u aliyye meşâyihinden idiler. Hüseyin Efendi'nin rivayetine göre nesli fuzalâ-yi ârifinden meşhur Şeyh Sadreddin Konevî'ye münthehi imiş. Pederi Mehmet Efendi'den bazı ed'îye-i müessire ve azâim-i garibe öğrenmiş olduğundan İstanbul'a gelerek ulemadan hasanzâde Şifâî Mehmet Efendi'ye talebe olmuş ve medreseye gelen hasta kadın ve çocukları okumakla şöhret bulmuştu.

Hocası Şifâî Mehmet Efendi İzmir kadısı olunca şâkirdinin dersten ziyade okuyuculukla vakit geçirdiğini bildiğinden icazet vermemişve kendisine beraberinde İzmir'e götürülmesi rica edilince Şifâî Efendi, "Behey Efendi, bizim ırzımız (haysiyetimiz) var. Avret ve oğlana efsun okuyan bir sehâr-ı nâbekârı bile (beraber) götürüp mansıbımıza bednâm mı olalım?" cevabını verdiğinden hocasının lütuf ve muavenetinden ümidini kesen Hüseyin Efendi'yi bu hâl pek müteessir etmişti. Vak'anüvislerimiz içinde zarâfet-i kalemiyesiyle meşhur olan Müverrih

Naîmâ Efendi, "Cenâb-ı Rabbü'l Âlemîn hazretlerinin hükm-ü hafisine akıl erişmez. Efendisinin ar eylediği efsunkârlık san'atı ol fakire sebab-i mâye-i izzet olup bir sene mürur etmezden mukarreb-i pâdişâh ve nâil-i câh" olduğunu kaydediyor.

Hüseyin Efendi daha dersten mülâzemet nâil olacak derecede bile istihkâk-ı ilmî gösterememişken bâlâda arz edildiği üzere illet-i pâdişâhînin tedavisi için Vâlîde Sultan tarafından saraya aldırılıyor. Pâdisâha okuyup kuvvet-i vâhime ve te'sîr-i itikat imdadıyla hükümdar münşerih oluyor ve hakkında inâyet-i pâdişâhî zuhura gelüp dâhil-i defter-i mülâzemet değil iken birden bire erbâb-ı sa'yin senelerce tahsilden sonra irtifâ edeceği müderrislik mevkiine nâil oluyordu.

O sırada makâm-ı meşihatta fazl ve kemâl erbâbından şâir-i ma'rûf Zekeriyazâde Yahya Efendi bulunuyordu. Müşârünileyh usûl ve kanun hâricinde ansızın müderrisliğe tayin edilen Hüseyin Efendi'nin tayinine mu'teriz iken bilâhare vürûd eden diğer bir hatt-ı hümâyunla fazl ve kemâl ashâbından bulunan zevâtın işgal edebileceği bir mevki olan müderrisliği yani Dârülfünûn hocalığı Hüseyin Molla'ya veriliyordu.

Taltif bu kadarla da kalmadı. Hakkında tevcihât-ı şahanenin ardı arası kesilmedi. Evkaftan yevmiye beşyüz akçe vazife tayin olundu. Süleymaniye müderrisliği verildi, galata kadısı ve hünkâr hocası oldu.

Cinci Hüseyin Efendi, san'atı olan efsunculuk ile saraya çattıktan sonra işi ilerilendi. Her işe burnunu soktu. Pâdişâhın yanında bir sözü iki olmadı. Ma'ruzâtı kabul olunur ve mucibince irade-i seniyye sâdır olurdu. Hüseyin Efendi, Kazasker Karaçelebizâde Mahmut Efendi'nin kerimesini tezevvüç etti. Dairesi herkese müracaatgâh oldu. Sayesinde fazla para verenler nâil-i memuriyet olarak ahaliden verdikleri paraları kat kat ziyadesiyle çıkarmağa başladılar. Memuriyet erbâb-ı istihkaka değil, en ziyade parayı kim verirse ona tevcih olunur, daha doğrusu satılır ve ehliyet aranmazdı. Pek çok defalar rüşvet veren zevât parasını çıkarmadan azl edilirler ve memuriyete daha ziyade para veren diğer biri tayin edilirdi. İşte saray mürci-i enâm olan Cinci Hoca, pâdişâh hocası teveccüh-ü pâdişâhiden bilistifade bu tarikle çok para aldı.

Acelecî, şehvât-ı nefsâniyesine mağlub olan hükümdârın hodserâne hareketlerine karşı sadaret mevkiinde bulunan Kara Mustafa Paşa mütecellidâne mukabele ediyor, istikamet-i intizamperverliğiyle bütün mevânii iftihâm eyliyordu. Veziriazam bütün vilayetleri

müceddeden tahrir ve vâridât-ı hazineyi tezyîd etti. Paşanın müstakilen sadaret umurunu tedvir etmesi sırasına göre pâdişaha bile bilâpervâ dürüstâne muamelede bulunması Cinci Hoca'nın işine gelmedi. Hocanın nüfûzuna Mustafa Paşa gölge oluyordu. Vezir-i a'zam doğru fakat sert muamelesiyle aleyhtarlarını çoğaltmıştı. Nihayet Cinci Hoca ve bazı erbâb-ı tezvirin şikâyetiyle ümmî fakat müstakim Mustafa Paşa ifnâ edildi.

Cinci Hoca, meydanı geniş buldu. Pâdişâhın gözbebeği meşhur Silahtar Yusuf Ağa ile el ele vererek Sultan İbrahim'i anlarda nüfûzları altına aldılar ve her istediklerini yaptırılar. Cinci Hoca Anadolu Kazaskeri de olmuştu. Sultanahmet Camii'nde kıraatı mu'tâd olan mevlid cemiyetinde Pâdişâh Cinci'yi sol tarafına, Rumeli Kazaskeri ve rütbece hocanın fevkinde olan Muayyed Efendi'nin üst tarafına oturtmak gibi teveccühlerde bulundu.

Cinci Hoca'ya büyük bir saray inşaası için mirîden ikiyüz kese akçe verilmesi fermân olundu. Hocasının nefes ve bezminden müstefid olan Sultan İbrahim Edirne'ye seyahati esnasında Rumeli Kazaskeri Muayyed Efendi Cinci Hoca'nın kendisine tefevvukuna kızarak sadrazam Sultanzâde Mehmet Paşa'dan Hoca'ya tekaddüm etmenin çaresini sormuş, o da bunun çaresi Şeyhülislâm olmaktadır demiş. Muayyed Efendi de o mevkie geçmek için sadrazama yetmiş kese kuruş rüşvet vermiş ise de bir müddet sonra Mehmet Paşa'nın azline mebni paranın miktarını yüzelli keseye iblâğ ile Şeyhülislâm olmuş ve resmî cemiyetlerde Cinci Hüseyin Efendi'ye tekaddüm etmiştir.

Cinci'yi de beraber götürdü. Hoca Efendi'nin müttefiki olan Silahdâr Yusuf Ağa rütbe-i vezâretle Kaptanıderyalığa irtifa eylediği gibi Hoca'nın ikbâli de bir kat daha arttı.

Sonu var...

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:399, 30 Ocak 1922)

3.16. Mevlânâ Nasrullah ve Nasrullah Camii

Bizde öyle eserler vardır ki mürur-u zamanla harâb olmuş ve sahiplerinin isminden başka bir şey kalmamıştır. Yine öyle eserler de vardır ki kendileri senelerin tahribâtına göğüs gerdikleri halde sahipleri hakkında ma'lumâtımız yoktur.

İşte Nasrullah Kadı'nın eser-i hayrı olan cami müteaddid zevâtın himmetiyle zamanımıza kadar gelmiş ve maalesef kendisi hakkında pek az ma'lumât elde edilebilmiştir. "Bu zât kadı imiş. Camiinin karşısındaki hazirede medfûn imiş. Bir takım da cami ve medresesine hayrâtı var imiş."

Geçen gün evkâf kuyudâtını tedkik ederken Nasrullah merhûmun vakfiyesini de gördüm. Buradan terceme-i hâlinin bilinmesine yardım edecek olan ma'lumâtı ve camiinin kitabesini neşrederek Kastamonu'da bir ma'bed-i cesîm ve latif yaptıran bu zât-ı âlî hakkında ma'lumâtı olanların gazetemize bildirmesini muvafık buldum. İnsanın yaşadığı ve çalıştığı muhitin meçhul kalan ve tarihe terk edilen kısımlarının tenvîrine hizmet etmesi tabii olduğundan ve bu da en ziyade bu işle alakadar olanlara ait bulunduğundan muharrir-i âciz de bu fikre istinaden mârû'l arz vakfiye münderecatıyla kitabeleri kaydediyorum. Bizi bu hususta tenvîr edecek erbâb-ı tettebbua şimdiden teşekkür ederim.

Nasrullah Efendi'nin vakfiyesinde silsilenâmesi, "Nasrullah Kadı bin Şeyh Yakub bin Süleyman Elhanefî" olmak üzere muharrerdir. Pederi meşâyih'ten bir zâttır.

Vakfiyenin târih-i tescili olan 915 senesi cemâziyelâhîrinde müşârünileyhin berhayat olduğu vakfiyenin üst tarafındaki, "Cemîi mâ hurrire fi'lvarakatiş şer'iyye ve'l vesîkati'l mer'iyyeti sahîhun sâdirun minnî ve râfian annî. Ve ene'l fakîri'l ğanî Nasrullah bin Yakub bin Süleyman Elhanefî afellâhü Teâlâ elmevlâ livak'a lehü" ibaresinden anlaşılır.

Nasrullah Kadı'nın büyük kardeşi Muhyiddin ve küçük kardeşi Şeyh Fethullah'tır. Vakfiyeyi tanzim eden Kastamonu kadısının ismi "Mevlânâ Şah Muhammed bin Esseyyîd Abdülkâdir" olup nihayetinde şahit olarak Nasrullah Efendi'nin biraderi Şeyh Fethullah bin Yakub ile Mevlânâ Muslihiddin bin İbrahim ve Mevlânâ Yahya Çelebi bin Mevlânâ Mehmet Çelebi ve sâhib-i vakfin biraderzâdesi Mevlânâ Zâhid Çelebi bin Şeyh Fethullah'ın isimleri vardır.

Câmiin binası ve itmâmı esnasında Mevlânâ Nasrullah kadılıkta bulunuyordu. Zira camiin itmâmı 'Hayrûn münîb' terkininin delaleti üzere 912 senesine müsadif ve o zaman vaz'edilen kitabede de merhûmun ismi zikredilir ki kadı olduğu da beyan ediliyor. Câmiin içkapısı üzerinde sülüs-ü Osmânî ile mermer üzerine mahkûk kitabe şudur:

1- Bismillâhirrahmânirrahîm Emer abi binâ-i hâzihi'l mescidi'l mübâreki fi eyyâm-i devleti's Sultânî'l A'zâm ve'l hâkânî'l Muazzam essultân İbni

2- Essultân Sultân Bayezîd bin Mehmed Hân halledallâhü mülkehü iftihârü'l kuzât ve'l hukkâm mu'teberü'ş şerâyi-i vel hukkâm Kadî Nasrullah

3- Bin Ya'kûb ahsenallâhü avâkıbehü. Âmîn. Çün ki târih oldu işbu câmie "hayr-i münîb", sâhibine iki âlem hayrını vir Yâ Mücîb! ⁶⁴

Nasrullah Kadı'nın nefsi-i Kastamonu'daki câmiden maâdâ yanında medresesi ve Arabapazarı'nda erkek ve kadınlara ait çiftahamamı, Göl Nahiyesi'nin Dokuzkat karyesi'nde bir câmii vardır.

Acaba bu zât Kastamonulu mudur? Yoksa hâriçten buraya gelerek kadılık mı etmiştir? İşte buralarının bilinmesine yardım edecek şâyân-ı içtimâ vesâik ve ma'lumâtı olanlar var ise bu sâhib-i hayrın bir dereceye kadar tercemeihâline vukuf peydâ edilmiş olur.

Pek dilnişîn olan Nasrullah Câmii 1159 senesinde Reisülküttâb Hacı Mustafa Efendi tarafından müceddeden ta'mîr edilmiş olup ta'mîr kitabesi asıl Nasrullah Kitâbesinin sağına vaz'edilmiştir. Maktû beyi şudur:

"Odu tecdidine târih-i tâm Ey Rahmî

Câmi-i ceyyidü'l erkân Reisü'l küttâb 1159"

Hacı Mustafa Efendi Kastamonu'nun Göl Karyesi'nde a'yândan İmamzâde Mehmet Ağa'nın oğlu olup 1100 senesinde tevellüd ile babasıyla İstanbul'a gelmiş ve amcası olup Kastamonulu Elmas Mehmet Paşa (sadrizam) Telhiscisi Abdi Ağa'nın hizmetinde yetişmiş ve tedricen tefyîz ederek 1149 senesinde birinci defa Reisülküttâb olmuş ve 1153'te azl ve Kastamonu'ya nefyedilmiş ve 1157'de ikinci defa Reisülküttâb olmuş ve 1162 senesinde Ruznâme-i Evvel memuriyetinde iken 62 yaşında vefat etmiştir. Kabri Eyüb Türbesi'nden Bostan İskelesi'ne çıkılacak kapının sağ tarafındadır.

Hayrâtı çok, âlim, şâir bir zât idi. Maskat'ı re'si olan Göl Nahiyesi'nde de câmi ve evkâfi vardır. Hacı Mustafa Efendi'nin Nasrullah Camii yanında mihrâb tarafına müsâdif bir de medresesi vardır ki:

"Hacı Mustafâ Efendi ki riyâsette odur akdem-i cümle erbâb-ı kemâl ve küttâb" matlavı beytiyle başlayup:

"Oldu tarihe zafer gelşn bedî nîmet

Hurûf-u menkûtunubu matlavın ettik de hesâb

⁶⁴ Bu mübarek mescidin yapılmasını Mehmet Han'ın oğlu büyük hakan ve padişah olan sultan Beyazıt emretti. Allah onun mülkünü daim etsin. Kadıların şeri mübin ve ahkâmın medar-ı iftiharî Nasrullah Kadı'nın camiine (hayrun münip) tarih oldu. Ey duaları kabul eden rabbim, sahibine iki alemde eserinin mükâfatını ver.

Kıldı ihlâsla ihyâ-ü ulûm ve âdâb

Yaptı bir medresi pâk Reisülküttâb" beyitleriyle hitâm buluyor.

Nasrullah Kadı'nın kabri câmi karşısında olup sinnin mezârında târih yoktur. ⁶⁵

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:420, 23 Şubat 1922)

3.17. Belediye Riyâseti ve Ehemmiyeti

Memleketin hayatına hizmet ile o belde halkının bütün husûsâtındadelil ve rehber olacak yegâne müessese belediyedir. Ehemmiyet ve vazifesi pek mühim olduğu müstağni-i arz ve izah olan belediye teşkilâtı ne kadar mühim, muntazam olur ve ne derece ehil ve işgüzâr ellerde bulunursa o mahallin her cihetle mümtâz bir mevkide bulunacağı ve ahalisinin maişet, nezafet ve intizamperverliğinde en mühim bir âmil olacağı şüphesizdir. Belediye riyaseti Avrupa'da en mutena bir sandalye olduğu gibi buraya oturacak herhangi bir zâtta da bütün hemşehrileri arasında kiyaset ve dirayette mümtâz ve müşârün bilbenân olmuş ricâl-i fa'âleden olur. Halkın selamet ve saadeti için bu müessese durmaz, çalışır, muhitini imâr ve ihyâ için bütün kudretini sarf eyler ve binnetice muvaffak olarak semerât-ı muvaffakiyâtını idrâk eyler.

İşte buna binaen Avrupa'da belediye intihâbâtı gayet ehemmiyet ve hararetle takip olunur. Herkes memleketinin nef'ine hizmet edecek olan zevâtı intihâbta bütün faaliyetiyle çalışır ve hemân hiç kimse intihâbdan geri kalmak istemez. Pek şiddetli münâkaşât ve mubâhaseler cereyan eder. Ahali onu bir memleket ve şeref mes'elesi telakki eder ve heyecanlı dakikalar geçer. Zira halk beldenin fevâidini takdir ve o yolda yani takdirle mütenasip bir gayret ibrâz eder.

Bizde memleketin nef'ine hizmet edecek olan belediye intihâbâtında ahalemiz maalesef ikaz edilmediğinden şimdiye kadar bu işe lâkayd kalmış ve vazifeyi ehline tevdi etmemiştir. Araya kısmen hatır, gönül ve kısmen de adem-i iştirâk girdiğinden adedi üçü beşi geçmeyen zevât sırf bir mevki-i riyâset olmak itibarıyla orada riyâseti müddetince zamanını geçirmiştir. Bu ihmâl ve tekâsül ve bu anlamamazlık memleketin hâl-i atâlette kalmasına ve ahalinin meskenetine en mühim bir sebep olmuştur.

⁶⁵ Bu medreseyi yaptıran Hacı Mustafa Efendi bütün katiplerin ve kemal sahiplerinin en ileri gelenidir. Hayat güneşinin doğduğu yer olduğu için gök kubbesi gibi bir bina yaptırdı. Kendisi cömert hayır sahibi bir zat olduğu için Allah ona saadetler ve sevaplar versin. Bediinin kalemi şu beytin noktalı harflerini heap ederek medresenin yapılması tarihini buldu.

Şurası şâyân-ı kayıttır ki ekseriya iltimas ve lâkaydî ile yapılan intihâbâtta mevkie gelenlerin hemân hiçbirisi iş görmeye ve memlekete fâideli bir şey yapmaya muvaffak olamamışlardır.

Belediye demek pala sakallı üç beş çavuşun ara sıra sokaklarda arz-ı endâm etmesi demek olmadığından ve bu iş yukarıda arz ettiğimiz gibi şehrin hayatıyla alakadar bulunduğundan buraya is'âd edilecek zevât da bunu müdrük ve yapacağını bilir faal bir kimse olmalıdır. Yoksa orası sandalyede kurulup azamet satacak yer değil, iş görecektir, halkı yükseltecek bir mahaldir. Riyaseti işgal edecek ve reise refik ve fa'âl bir uzuv olacak zevât ne yapacağını bilen, vâridât-ı belediyeyi ahaliyi ızrâr etmeden temin eden, çizmiş olduğu esaslı ve nef'i memlekete hâdim programlarla hareket eden bir müessese olmalıdır.

Riyaset sandalyesine oturacak zât büyük bir azim, yılmaz, usanmaz bir sebât ve gayretle çalışacak derecede gayur ve fedakâr ve bütün mevânii ve müşkülâtı intihâm edebilecek bir kabiliyet ve dirayette bulunmalıdır. Belediye vâridâtını yine belediye suya sabuna dokunmadan temin eder. Ve o dairenin yaptığı iş nisbetinde faaliyetini gören ahali her hususta faal bir belediyeye zahîr olur.

Kastamonu'de vâridât ile değil ufak bir himmetle yapılacak o kadar işler vardır ki onların îfâsı bile nezafet, sıhhat nokta-i nazarından halkın hoşnûdsini mûcib olur.

Muhterem Kastamonu ahali memleketin gazetesi olan bu sütunlardaki mutâlaât ve ikazdan belediye intihâbına verilmesi lâzım gelen ehemmiyeti anlamış ve halkı irşâd için muhterem bir üstâdımız tarafından belediyenin vezâifine dair bir silsile-i makâlâtneşredilmek suretiyle halk tenvir edilmiştir.

Şâyân-ı şükrandır ki muhterem ahali, belediye işine ehemmiyetle sarılarak şimdiye kadar vilayet ve sancaklarımızın hemân hiçbirisinde görülmeyen büyük bir alaka ile bu mühim mes'eleyi takip etmiş ve bu heyecanlı intihâb hârici bile dikkat ve merakla câzibesini içine almıştır. Daha evvelki intihâblarda bunun yüzde biri kadar bile çalışılmayarak müretteb bir plan dâhilinde intihâb ediliveren onbeş yirmi rey ile aza olan zâta mukabil bu defa aded-i ârâ dokuzyüzü geçmiştir ki bu azametli yekûn muhterem ahalinin işe ehemmiyetle sarıldığına delalet eder.

Ma'lûm olduğu üzere geçenlerde belediye azalığına ekseriyetle intihâb edilen oniki zâtn esâmisi ilan edilmişti. Bu onikilerin içinden birinin riyaset mevkiine getirilmesi tabii bulunduğundan bu zevât-ı muhtereme meyânında Doktor Fazıl Berkî Beyefendi tensîb-ı âlî üzere makâm-ı riyaste tayin buyuruldu.

Kastamonu'nin bihakkın vücuduyla iftihâr edeceği fâzıl evlâdı Berkî Beyi bu azim mes'eleyi kabulünden dolayı tebrik ederken yapacağı işi bilir ve o suretle çalışır, gayûr, müteşebbis bir reise malikiyetinden dolayı da ahali-i beldeyi ayrıca tebrik etmeğe borçluyuz.

Muhterem Doktor'un sa'y ve gayreti şimdi ma'lûmumuz değildir. Osmanlı Donanma Cemiyeti'nde çalışırken tanımış ve hürmet etmiş idik.

Lisân âşına, salâbet-i dîniyye ve ahlâkıyye sâhibi olan Muhterem Doktor'un rüfekâ-i muhteremesini de tebrik ederiz. Ahalinin hürmetini celbeden azalar içinde fazl ve kemâlini, tecrübesini, metanet-i fikriyesini bildiğimiz, duyduğumuz zevât vardır.

Yeni reis bu heyet ile teşrik-i mesâi ederek icraât ve fiiliyâta başladığı anda Kastamonu pek az zaman içinde göze görünür derecede mevcudiyetini ihsâs etmiş olacaktır. İhmâl edilmiş o kadar basit işler vardır ki akli başında birisi bunların şimdiye kadar neden yapılamadığına hayret eder.

Belediye heyeti esaslı bir program dâhilinde tedricî ve bastığı yeri bilerek iş görmeye teşebbüs ettiği gün i'mâr-ı beldeye doğru bir hatve atılmış olacaktır. Galeyanlı intihâb yapan ahali, memleketin nef'ine çalışıldığını fiiliyât ile görmek ister. Heyet-i muhteremeden bu pek garip kalmış şehrin, tuz ve ekmeğini yediğimiz bu beldenin ihyasına ehemmiyetle atf-ı nazar eylemelerini rica ederiz. Heyetin icraâtı, derece-i sa'y ve idrâkinin numunesi olacaktır.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:423, 27 Şubat 1922)

3.18. Belediye Reis-i Muhteremini Tebrik Esnâsında Ekmekçiler Heyetinin Nutku Münâsebetiyle

Bir makalrmdede arsettiğm gibi bu sene pek âteşîn ve heyecanlı olan belediye intihâbâtında esnaf, halk şâyân-ı şükrân bir havâhişle bu mühim ve hayâtî mes'eleye alakadar olmuşve neticede azadan oniki zât içinden Doktor Fazıl Berkî Beyefendi makâm-ı riyâsete tayin buyurulmuştu. Muhterem doktor o zamandan itibaren yani dünkü Çarşamba günü vazife-i cedîdelerine mübaşeret ettiler. Allah muvaffak buyursun.

Reis-i Cedîd-i Belde'nin, meşâyih, ulemâ, eşrâf, tüccâr esnâf, sınıfları tebrike şitâbân oldular. Herkes dilinin döndüğü fakat ruhundaki ulvî hürmeti izhâr, ihsâs edemeden beyân-ı tebrikât ettiler. Ruhdaki ulvî hürmeti ihsâs edemeden dedim evet, Kastamonu'nun –bütün ruhumla söylüyorum- büyük, değerli, afif gayûr ve müteşebbis evlâdına karşı umumun hürmeti olduğundan, her ferd-i erzânın, Reis-i Cedîd'in yanında hürmet ve samimiyetini izhâr edecek cümleler bulamıyor fakat muhterem reislerinden pek büyük ümitleri olduğu da nâsiyelerinden, beşûş sîmâlarından vaz'i ve tavırlarından anlaşılıyordu. Ziyaret edenlerin kesreti (...) Kalabalığı, pek sevdikleri reisleriyle daha hasbihal edemeden veda etmelerini intâc ediyor, samimi eller sıkılıyor, muvaffakiyet temenni olunuyor. Kendisine has bir tevâzu ile Muhterem Doktor muvaffakiyetinin ancak kadirşinas halkın muavenetiyle husûl-ü bezîr olacağını züvvâra söyleyerek tebrik ve vedâ birbirini takip edüp gidiyordu.

Bu tevâlî eden tebrikât arasında ekmekçiler tarafından gönderilen bir heyetin tebrikâtı pek şâyân-ı dikkat ve rakîk oldu. Heyet odaya girdi. Kuvve-i nutkıyelerinin derece-i hürmetlerini tamamıyla arz etmeye mâni bulunduğundan olacak ki muhterem reislerine hitaben sekiz on satırlık kısa fakat pek çok masna' gayri samimi nutuklarla asla kâbil-i kıyâs olamayan, heyetin ve temsil ettikleri sınıfın ruhundan kopup gelen kısa, veciz bir nutuk îrâd edildi: "Reis Beyefendi!

Sizi değil memleketi tebrike geldik. Bu gün memleketimizin yenileşmeye, umrâna, halkımızın saadete, çarşımızın intizama doğru ayak bastığı devrin ilk günüdür. İşte şehrimiz için ta'bîr-i mahsus ile bir teâlî-i inkılâbın başlangıcı olan bu günü bayramımız sayıyoruz. Sevinçlerimiz umumdur. Sizden herşeyi beklemek hakkımızdır. Çünkü sizi biz intihâb ettik. Fakat hakkımızdır diyerek kiri duru verecek değiliz. Her neye başlarsanız, dirayet ve tecrübenizden

muvaffakiyet bekleriz. Allah muîniniz olsun yaşasın terakkiperver belediyemiz! Yaşasın belediyemizin hakikaten fâzıl reisi!"

İşte muhterem kârîler size ihzâz ve heyecanlı bir sesle okunan riya ve tabasbustan âzâde, açık, samimi, pek canlı bir nutuk!

Bu güzel sözlerin içinde "Sizden herşeyi beklemek hakkımızdır. Çünkü sizi biz intihâb ettik" denilmesine ve bu açık söze karşı tabii Reis-i Muhterem'in de muâvenetlerine istinâd ile muvaffak olacağını söyleyeceğini pek iyi takdir eden heyet ona mahal bırakmadan, 'Fakat hakkımızdır diyerek kiri duru verecek değiliz' cümlesiyle de Fazıl Berkî Bey'in tasavvur ettiği mukabeleye de cevap vermiş oluyorlardı. Ne de hoş ve ümidbahş bir katre.

Mütেকâbil itimat inşâallah sevgili doktorumuzu muvaffak edecektir. Reisini seven ve ona bütün rûh ve mevcudiyetiyle hürmet ve itimat eden Kastamonu ahalisi Fazıl Berkî Bey ile beraber başbaşa vererek memleketin umrânına çalışacaklarında şüphe olmadığı gibi, karşılıklı emniyet kadar da dünyada muvaffakiyeti temin eden hiçbir esas yoktur.

Teşkilât-ı belediyenin esaslı bir program dâhilinde ve tedricî surette beldenin ihyasına himmet ve gayret edeceğini tasavvur eden Muhterem Reis'in mutâlaât ve beyânâtı yine bu sütunlarda intişâr ettiği zaman bütün halk azim ve fa'âliyetine emin oldukları yeni reislerinin icrâatını tamamiyle tasvîb ve bu hususta bütün sa'y ve muâvenetlerini memnuniyetle sarfedeceklerdir. Yekdiğerini karşılıklı seven belediye reisiyle halkın bu zavallı kalmış memleketin ihyâsı için ne kadar esaslı ve devamlı çalışacaklarını şimdiden kestirmek pek mümkündür. Biz bu gün Ekmekçiler Cemiyeti Heyetinin nutuklarında söyledikleri gibi Kastamonu'nin terakkî ve teâlî inkilâbının başlangıcı olduğuna mezkûr heyet gibi emîniz.

1 Mart 1338 Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:426, 2 Mart 1922)

3.19. Mısır'ın İstiklâli Münasebetiyle

Bir İcmal

'Evvelki gün gelen ajans bize pek büyük bir haberi beşeret getirdi. Onu okurken gözlerimize inanamaz olduk. Tekrar okuduk. Paris telsiz telgrafının verdiği malumata göre Mısır'da İngiliz hakimiyetinin ref' edildiği ve bu güzel ve serbestisi için çok kan döken memleketin nihayet azm-i millisinin mükafatı olarak istiklâlinin ilan ettiği yazılıyordu. Her ne kadar Anadolu ajansı kayd-ı ihtiyatta terakki ediyorsa da bence bunda o kadarda tereddüt etmeğe mahal yoktur. Bu behemehal olacaktır. Biz mısırı İngiliz eline geçmeden evvelki haline ve bu günkü vaziyetine bir nazar icmali atf ile vaka-i saikayı hatırlayalım.

Malım olduğu üzere mısır hayli uğraşıldıktan sonra Sultan Abdülnecit Han'ın evaili saltanatında irs tarikiye Mahmut Ali Paşa ve evladına intikal edip hükümet-i Osmaniye'ye şerait dahilince merbudiyeti ibka edilmiş ve Abdullaziz Han zamanında Mısır valilerine taraf-ı devletten hidiviyet payesi verilmek suretiyle bizim sadrazamlarımızla hem-rütbe add edilmişti.

Hidiv-i Mısır İsmail Paşa israfatı neticesi olarak sultan aziz zamanında istihdam ettiği müsaade üzerine Avrupa'dan istikraz ettiği paraları zevk ve sefahate sarf eylediğinden İngiltere ve Fransa devletleri ödünç verdikleri parayı alabilmek için mısırın umur-u maliyesine vaziyet ile kontrol etmeleri ve bir takım tenkihat yapmaları hoşnutsuzluğa celp ederek bundan istifade Arabi paşa isminde bir zat mısır milliyetperveranı başına toplayıp kıyam ettiğinden İngilizlerin müracaatı üzerine o zaman devletimizin başvekaletinde bulunan hacı Abdurrahman Hamin Paşa merhum isyanın teskini için asker sevkini ileri sürdüğünden paşanın bu tespiti saraya verilen bir jurnalde asker toplamadan maksat padişah hal' etmektir. Yollu iza ve tefsir olduğundan Abdurrahman Hamin Paşa azl ve Kastamonu valiliği ile İstanbul'dan teb'id olunmuştur.

Mısıra asker sevk edilmemesi üzerine İngiltere devleti kendi kendine mısır meselesini tesviye ederek iş işten geçtikten sonra sevkıyata teşebbüs edilmiş ise de bu defa da İngiltere mümanaat eylemiş olduğundan Mısır üzerindeki hakimiyetimiz bütün bütün dışar tezebzüb olmuş ve bu vesile ile mısır işte parmağını sokan İngiltere hükümeti günden güne daha ziyade birleşerek mısır milliyetperveranenin her türlü gayret ve sailerine rağmen ceberut arttırıp gitmişti.

İşte mısır hakkında yaptığımız bu icmalden İngiltere'nin mısıra suretle müstevki olduğu anlaşılıyor.

Mısır münevveranı İngiltere idaresi altında yılmaz ve bıkmaz bir zaim ve iman ile istiklâllerini temin için çalışırlar. Her türlü meşakk ve mezahame lefy ve tebid ve işkencelere katlandılar. Yüzlerce münevvere-i eshab sürüldüler. Fakat ceryan-ı milli yine aynı suretle belki de daha ziyade bir suretle ilerledi. Kanlı müsademeler oldu. İngiliz atının ayağı altında, İngiliz süngüsüyle kurşunuyla pek çok insanlar telef oldu. Yine milliyetperveranın azimlerine fütûr gelmedi. Bu gün olamadıysa yarın, öbür gün, bir sene, beş sene sonra haklarını telsin ettirmek için katı bir imanla çabaladılar. Bu kadar gayretin önünde İngiltere hükümeti serfûruya mecbur oldu. Bundan takriben iki sene evvel Mısır'ın zahiren istiklâlîni tasdik ve hakikatde birtakım kuyud ile göz boyamak istedi. Fakat bu yaldızlı hâpı Mısırlılar yutmadı. İngilizlerin bu suretle acziyetini gören mısırlılar arzularına istiklâllerine nail olmak zamanın iyiden iyiye geldiğini takdir ettiler. Var kuvveti bazuya vererek gayretlerini arttırdılar. Araca İngiltere Mısır'a niçin istiklâl vermiyordu? Onların kabiliyetsizlikleri mi? hayır, haşa. Hatta bir zaman mısır milliyetperveranı İngiliz ricaline bizim istiklâlîmizi tasdik etmediğinizin sebebi istiklâle acaba bizden daha kabiliyetli ellerde midir? Sözleriyle haklarını müdafaa ve Britanya ricalini ıskat etmişlerdi.

Siyaseti, münevveratı çok ve kendilerini muzmerine vakıf bir millete serbesti vermeğe muvafık görmez o devlet hicaz da Şerif Hüseyin'e hükümdarlık verir. Ve âmâline hizmet ettirir de her hususta mevcudiyeti milliyesini gösteren ve her şeyle ser fûru etmeyecek olan Mısırlılara mecbur kalmadıktan sonra istiklâl vermez.

İngilizlerin bu gaddarrane siyaseti Mısırlıların hiçbir zaman azını millilerini kıramamıştır. İşte bunu asar-ı fi'liyesi meydanda kendini gösteriyor.

İngiliz bundan bir müddet evvel verdikleri yaldızlı istiklâle biraz daha ciddi nazar atfederek mesaidetta bulunmuş idiler. Mısır kabinesi reis-i milliyetperver said Zağlul Paşa Londra'ya gitti. Avdetinde getirdiği şeraiti Mısırlılar kabul etmediler. Mutlaka bilâkayd ve şart-ı istiklâl istediler. Tekrar kanlı müsademeler başladı. Birçok insanlar telef oldu. Tevkif edildi. Zağlul Paşa nefy olundu. Bu tagallüp u galeyen-ı milliye teşdit ettiği İngiltere'nin Mısır fevkalade komiseri (Alleni) Londra'ya giderek vaziyeti anlattı. Telsiz telgrafın işarına göre İngiltere hükümeti bil mecburiye istiklâlîni tasdikine muvafakat ile (Alleni)'yı Mısır'a gönderdi. Ve bilâkayd ve şart Mısır'ın iradesinde müstakil olduğu ilan edildi.

Anadolu ajansının kaydı gibi biz de bu havadisi ihtiyatla telakki etsek bile emin olalım ki bu isyan-ı milli, sükûnet bulmayacak ve daha ziyade tevsî' ile neticeyi yakında behemehal istihsal edecektir.

Alem-i İslam'ı yekdiğerine takrib eden felaketler Avrupa tahakkümünün ne derece bir müsübet olduğunu ve yakayı kaptıran bir milletin fedakarlık ve ne kadar kan dökmeğe arz u millilerine nail olduklarını gösterirken Avrupa'nın bizi esir menzilesine indirmek için yaptığı (Sevr) muahedesinin kabulü ne kadar feci olacağını da gösteriyor ki kıyam-ı millinin bu noktada azameti ve mısırın hakkını elde için döktüğü kanın ehemmiyeti daima müstakil yaşamış olan Türk milletinin fedakarlığının derece-i ulviyeti tezahür eder."

(Açıksöz, Sayı:432, 9 Mart 1922)

3.20. Eslâfın Maârife Hizmeti

Eslâf maarifin tamimine pek çok hizmet etmişlerdir. Devlet-i Osmâniyye'nin ilk zamanlarında başlayan maarif şevki devletin tevsii nisbetinde genişlemiş ve bir devr-i kemâle kadar irtifa etmiştir. Osmanlı hükümdarları tahsilin iyi bir surette temini için medreseler açmışlar, bir çok eserler terceme ve te'lif ettirmişler, huzurlarında ilmî mübâhaseler yaptırarak ihrâz-ı tefevvuk eden zevâtı taltif etmişlerdir. Vüzerâ ve ricâl-i devlet hükümdarlarına pîrû olarak onlardan maarife müteallik birçok mebânî vücuda getirmişlerdir.

Bu devr-i tekâmül, devletin satvetinin ve devr-i istilânın hitâmına kadar olanca gayretiyle ilerlemiş, bilâhare işin içine iltimas ve irtişâ girince maarif yavaş yavaş eski ruhunu kaybetmeye başlamış, ikmâl-i tahsil etmeden bir irade ile en yüksek mevkie gelen zevât ve doğar doğmaz rüûs alan sabîler görülmüş ve erbâb-ı ilim senelerce tahsiline mükafatını görmek şöyle dursun müddet-i hayatlarınca mensî ve menkûb olarak emrâr-ı hayat etmişlerdir.

Devr-i sukûtumuzda maarif eski ehemmiyetini kaybetmekle beraber ilmen, fikren bihakkin iftihar edeceğimiz zevât da yetişmiştir. Biz burada ilmî sâhada neşr-i ulûm eyleyen zevâtan bahsetmeyip maarif-i ibtidaiyeye dair mahkeme-i şer'îye sicilinde gördüğümüz bir kaydı işaret ile eslâfın mekteplere verdikleri ehemmiyeti arz edeceğiz.

Gerek pâdişahlar, gerek vüzerâ ve ricâl vesâir ashâb-ı hayır tarafından yapılmış olan âşar meyânında bugün mahalle mektepleri dediğimiz ve o zaman ibtidâi maarife hizmet eden müesseseler göze çarpar.

Ekseriyâ şâkirtleri olan câmilerin yanında yapılan bu hayırlı binaların pek çok erbâb-ı maârifin ve hatta sinnen oldukça müterakki otuz, kırk yaşında bulunanların da mebde-i feyizleridir.

İlk tahsil gördüğüm Eyüp'te Tosyalı Celalzâde Mustafa Çelebi'nin câmiinin ittisalindeki Sultan Mustafa-i Sâni'nin Sadrazamı sadr-ı edîb ve siyâsî Râmî Mehmet Paşa Merhûmun İbtidâî Mektebinde geçirdiğim anlar gerek kıraat, hat ve akâid ve gerek basit hesaptaki ma'lumâtım herhalde şimdiki ibtidâî çocuklarından daha yüksek ve daha esaslı idi. Bundan başka yine o mektepte kûfî, divânî, ta'lik yazılarının okunmasını öğrendim ki bugün tahsil-i ibtidâîyi gören hiçbir çocuk ve hatta daha yüksek sınıflardakiler bunları maalesef okuyamıyorlar. Bizde tahsil-i ibtidâîye Sultan Mustafa-i Sâni'nin saltanatının nihayetlerine doğru ehemmiyet verilmiştir. Onaltı sene süren ve dört devletle devam eden harb hitâm bulduktan sonra makâm-ı sadarete bulunan Köprülü Mehmet Paşa'nın Biraderzâdesi Amucazâde Hüseyin Paşa Merhûm harbin tevlîd ettiği müşkülâtı izale için fevkalâde bir gayret ile çalıştığı esnâda maarif-i ibtidâîyeyi de unutmuyarak halkın cehl ve gafletten kurtulması, ahalinin akâid vesâir huşularının temini için hocalar tayin etmiştir. maârif-i ibtidâîye hizmet eden pek çok zevât arasında vakfiyesi manzûru âcizî olan bir zâtın, Anadolu beylerbeyi bulunan Kapıkıran Mehmet Paşa'nın vakfiyesinde bina ettirdiği mektebine ait gösterdiği şartlardan taalluku olanları alarak kârîin-i kirâma arz etmeden evvel bu sâhib-i hayrın muhtasar bir terceme-i hâlini kaydediyorum:

Mehmet Paşa yeniçerilikten yetişerek Ocakağalıklarında bulunduktan sonra 1172 senesinde Yeniçeriağası olmuş, üç sene sonra 1175 senesi Şevvalinde vezirlikle Anadolu valiliğine yani merkez-i eyâlet olan Kütahya'ya gönderilmiş ba'dehü Erzurum, Vidin vâililiklerinde, Kırım seraskerliğinde, 1182 Rus Muharebesinde bulunmuş, meşhûr Kartal (Dobruça'da) mağlubiyetinden sonra ma'zûlen Dimetoka'da vefat etmiştir. Rus Harbinde fevkalâde cesaret göstermiş ise de askerin intizamsızlığı ve serkeşliği o mühim harbin aleyhimize neticelenmesine sebep olmuştur.

İşte bu zât bir sene kadar kısa bir müddet Kütahya'da kaldığı halde bir mektep bina ettirip vakfiyesini tanzim ettirmiştir. O zamanın mektep an'anâsını da gösteren vakfiyenin bir kısmı şudur: "Kuyumcular Çarşısı nâm mahalde⁶⁶ müceddeden bina ve ihyâ eylediğim mekteb-i latifte re'y-i mütevellî ile erbâb-ı zühd ve salâh ve ashâb-ı takvâ ve felâhtan müteayyinü'l ehil

⁶⁶ Elyevm pekmez pazarı denilip mahallenin ismi (Hacı Ahmet)' dir.

bir kimesne muallim-i sıbyân olup senede bikîl-i Kütahya⁶⁷ on kile hınta verile ve mekteb-i mezbûrda müteallimînin akdemi halife (kalfa) olup külle yevmin ikişer akçe hilâfet vazifesi ve mekteb-i mersûmu tanzîf ve ale's seher bâbını küşâd ve ba'de'l asr seddetmek hizmet-i lâzimesi olup yevmiye bir akçe dahi kıyyâmet hizmeti şart olunup külle yevmin üçer akçe himeteyn-i mezkûreteyn için verile. Ve mekteb-i mezkûrda otuz re's sıbyânın her birine îyd-i fitr arefesinde birer boğası kaftan ve birer çuka fes ve birer bez çenber ve birer pabuş ve birer kuşak verilip duâhan ve âmingûyân saray-ı vâliye gelüp arz ve irâdet eyleyeler. Ve mekteb-i mezkûrda sıbyân çok vâki olur ise el'akdem fel'akdem mantûkunca sonra gelenler mülâzım olup aslah-ı mülâzımın riayet edip bir gün mukaddem ve muahher itibar olunup cerîde-i mütevelliyeye hıfz ve kayıt ola ve mütevellide kalan fazladan Ahırardı nâm mahalde müceddeden ihyâve bina eylediğim çeşme ve suyolu tamir ve termîm oluna. ve yine kalan fazladan senede bir defa sıbyân ile hoca-i mekteb Sultanbağı sahrâsına tesyîr olunup bir helva ve bir pilav tabh olunup âmingûyân ve duâhân sahrâ edip akîb-i hânda rûhum için üçer İhlas-ı Şerîf ve birer Fâtiha-i Latîf kıraat olunup sevabını rûhuma ihdâ eyleyeler. Ve mütevellî-i mûmâileyh dahi umûr-u tevliyette istikamet ve iffet üzere olup hizmeti mukabelesinde yevmiye üçer akçesine mutasarrıf ola ve fazla ve bakıyye kaldıkta aynı Ramazan arefesinde mahal ve müstehik olan eytâma hukkâm ve vâli hazerâtı ma'rifetleriyle rû'yet ola. Ve ta'mîr iktzâ ettikte ahali-i mahalliye ve vâli inhâ ve ma'rifetleriyle keşfolunup cümle ahali ma'rifetleriyle ta'mîr oluna. Ve Eyâlet-i Anadolu'ya sâye-i endâz-ı iclâl olan vüzerâ-i izâm ebbedehümallâhü ilâ yevmi'l kıyâm hazerâtı ve kâimmakamları berveçhi hasbî vakf-ı şerifime nâzır olup (...) filyevmi'l hÂmis-i aşere min şer-i Şâbâni'l muazzam sene sitte ve seb'üne ve miete ve elf.'

Mehmet paşa merhûmun işbu vakfiyesinden maarif hizmeti ve istikbâlen de bunun temini için gösterdiği himmet anlaşılacağından bizim merhum-u müşârünileyhi rahmetle yâd ederek eslâf hakkında tetkike müstenid hüküm vermelerini ahlâfa tavsiye ederiz.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:436, 14 Mart 1922)

⁶⁷ Bir Kütahya kilesi altı İstanbul kilesidir.

3.21. Türkiye'nin Sâhip ve Efendisi Köylüdür

Paşa hazretleri geçenlerde bu sütunlarda okuduğumuz nutuklarında bâlâda serlavha ittihaz ettiğimiz cümleyi aynen îrâd buyurmak suretiyle senelerden beri söylenmeyen veyahut söylenmek istenmeyen bir hakikatı Büyük Millet Meclisi kürsüsünden alenen ilan etmişlerdi.

Evet, bu milletin en mühim hatta ehem rüknü köylüdür. Her fadakârlığa katlanan bütün millî varlığımızın, mevcudiyet-i milliyemizin üssül' esâsâtını teşkil eden bu sınıf-ı muhterem şimdiye kadar yapmış olduğu hizmet ve fedakârlığın mükâfatını asla görmemiş, daima hakîr ve zelif tanınmıştır. Bugün pek bâriz bir hakikattir ki bu milletin canevi köylüdür. Müstehlek sınıfın bütün masârîfâtını köylü temin eder. Bütün işleri o yapar. Vatan için o çalışır, yine o hakaret görür. Ne kadar insafsız bir tezat değil mi?

Biz altıyüz seneyi mütecâviz bir zamandan beri bu hâdim-i vatan sınıfın hizmetine karşı ne yaptık? Tabii hiç... Hiçten başka onu kâbil-i hitâb etmedik. Onun elinden ekmeğini aldık, yedik, suratına bir tokat vurduk. Bütün elfâz-ı tahkîriyeyi onun yüzüne karşı söyledik.

Köylü senelerden beri hizmetinin karşılığı olan bir teşekkür bile görmemişken işte bugün Büyük Millet Meclisi Reis-i Muhteremi bu sınıf-ı mümtâzın hakkının teslimini rüfekâ-i muhteremesine karşı tam manasıyla mukabele edilmesini ve köylüye medyun-u şükran kaldıklarını alenen söylemek suretiyle asıl münevver tabakayı vazifeye davet etmişlerdir.

Paşa hazretlerinin o mübeccel nutukları köylü için ümit verirse de asıl neticeyi temin edemez. Asıl mes'ele bizei biz münevverâna taalluk eder. Reis Paşa'nın nutukları bizi ikaz ve hatt-ı hareketimizi tayin için en iyi bir düsturdur. Şimdiye kadar mezâhim ve müşkülâtı iftuhâm eden köylüyü irşâd ve tenvir ve hakkını müdafaayı ve bir kısım mütegallibenin elinde onları bâzîçe olmaktan kurtarmayı bildirmek ve ona sa'yinin mükâfatını, semeresini toplatmak için hiçbir şey yapılmamıştır. O, altıyüz seneden beri ezilmişti. Şimdi bu vazife münevver sınıfa terettüb eder bir borç, hem de millî, vatanî bir borçtur.

Bize her cihetle muâvenet eden, bilumum husûsâtımızın temin ve tesviyesinde bir rükn-ü mahsus olan köylüye ettiği iyilik ve hizmetinin mukâbilini vermemek kadar küfrân-ı nîmet olamaz. Cehâlet içersinde yuvarlanan bu sınıf-ı mümtâzı düşmüş olduğu derekeden tutup çıkarmak, ona râh-ı selâmeti göstermek bize borç değil midir? Halbuki biz bunların hiçbirini

yapmadık ve yapmak istemedik. Hiç olmazsa bundan sonra olsun Reis Paşa hazretlerinin nutuklarından utanarak üzerimize terettüb eden vazife-i mühimmemizi lâıykıyla îfâ edelim. Her fırsattan bilistifade onları düştükleri veya daha doğrusu düşürdüğümüz girdaptan çıkaralım. Köylü bugün hakkını müdafaa edecek ve kendi sözünü dinletecek yegâne müessesenin mektep ve maarif olduğunu anlamış ve takdir etmiştir. Bunu her vesile ile köylü ispat ediyor. Şurada yakınımızda bizimle beraber Kütahya'dan hicret eden bir efendinin imamet ettiği Dereköyü'ndeki küçük çocuklardan sarf-ı nazar hayli yaşlılar bile kendisinden ders görerek maarifin medâr-ı necât olduğunu alenen söylüyorlarmış. Devrekâni Nahiyesi'ni dolaştığım esnâda köylüden birinin, "Efendi, bize mektep yapmadığınız için dilimiz lakırdı söylemeye dönmüyor. Hakkımızı kurtaramıyoruz, ispat edemiyoruz" demişti. Bu ihtiyâr köylünün karşısındadıduğum hicâbı tarif edemem.

Demek ki köylü de kabahatın kimde olduğunu anlamıştır. Ben ihtiyâr ziraatçının bana, bütün münevver sınıfına atfettiği mes'uliyeti burada alenen itiraf etmek mecburiyet-i vicdâniyesinde kaldığım gibi köylünün elindekini alarak onu kendisine esir eden mütegalibe ve muhtekirleri de insâfa davet ederim.

Bu sınıf da bizim kadar ve hatta bizden ziyade bu işte mes'uldür. Köylünün efendisi olduklarını iddia ettikleri halde zavallı zürrân elinden herşeyini alarak, onu hakir bir mevkie düşürerek kendisine borçlu bırakacak ahvâle tasaddî eden muhtekir ve mütegalibe sınıfı artık bu zavallılardan el çekmelidir.

İnşâallah bu nutk-u mühümmin netice-i fiiliyesini gören köylüden daha büyük faaliyetler göreceğiz. İnsanlar teşvik, taltif ve hüsn-ü muamele gördükçe bittabi vazifelerini daha güzel ve daha samimi ve candan îfâ ederler. Köylü bizden göreceği muâveneti hiçbir zaman unutmaz ve onun karşılığını beleğân mâbelağ îfâ ederi iş biz uhdemizdeki vazifenin ehemmiyet ve kudsiyetini idrâk ile işe başlayalım. 19 Mart 336

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:440, 19 Mart 1922)

3.22. Mektep An'aneleri (Eski Zamanlarda Mektebe Başlama Merâsimi)

Hâtıralar:

Geçen gün yazdığım bir makalede eslâfın maârif, maârif-i ibtidâîye hizmetini kaydeylemiş ve misâl olarak da 1175 senesinde Anadolu Beylerbeyliğinde bulunan Kapıkıran Mehmet Paşa Merhûmun mektep vakfîyesinden bahsetmişim.

Dün bir arkadaşım ile eski mektep hâtıralarını görüşürken söz çocukların mahalle mektebine başlamasına intikal etti. Bu hususta hayli görüştük. Eski âlimleri, eski an'aneleri ve onu şimdi gençliğimizin bilmediklerini hatırladım. Genç beyinli efendilere, o zamanın mektep âlemlerini anlatmayı muvafık buldum. Bu hususta benim ma'lumâtım çocukluk zamanındaki intibâât olduğundan daha evvelki zamanlara ait duygum bittabî hemân hiç yok gibidir. Fazla ma'lumâtı olan zevât gazetemizde neşredilmek üzere bu gibi makâlât lutfederlerse minnettar kalırız.

Mektebe devama başlayabilmek için erkek veya kız çocuğun altı, beş yaşından ondokuz yaşlarında olması lazımdır. Yaş mes'elesi kat'î olmayıp ekseriyetle bâlâda arz ettiğim tarzda mebd'e kız için beş, erkek çocuk için altıdır.

Mektebe başlanma merasimi her ailenin kudret-i mâliyesine göre yapılırdı. Anne çocuğun merâsimden evvel temiz elbisesinin üzerine sağdan sola doğru çaprazvârî bir şal sararak kibar ailelerin kendi mücevherâtı veyahut emaneten komşulardan alınmış veya bedestenden aldırılmış müzeyyenât yani küpe, iğne gibi zikıymet takıları hâvî eşyâ çocuğun fesinin ön tarafına cepheden iyiden iyi görülmek üzere takılır, bazan çocuğun omuzuna nazar isabet etmemesi için armudî bir altun ile kurdele, mavi boncuklar da ilave edilmesi unutulmazdı. Çocuğun süslenmesi için akraba ve işgüzâr hanımlar uğraşırlardı.

Mektebe başlanma merâsimi çok zaman pençşenbe gününe tesadüf ettirildiğinden çocuk bir gün evvel yani çehârşenbe günü vâlidesi ve yakın akrabasından olan aileler, teklifsiz görünülen hanımların refâkatinde o çevrede en meşhur ziyaretgâh olan bir türbeye götürülüp ziyaret ettirilir, tasadduk olunurdu.

Üsküdar'da ziyaret mahalli Azîz Mahmûd Hüdâî Hazretlerinin Türbesi, Fâtih'te Fâtih Türbesi ve civârında Yedimirler ve yine o civârda Hırka-i Şerîf, Şehremini ve Kocamustafapaşa taraflarında Hazreti Pîr Sünbül Sinan ve kale hâricinde Merkez Efendi, Eyüp ve etrafındaki mahallerde ashâb-ı kiramdan Hâlid bin Zeyd Ebû Eyyüb el-Ensârî hazretlerinin türbeleridir.

Mektebe başlayacak çocuğun evinde bir fevkalâdelik, hummâlî bir faaliyet vardır. Sabinin bütün nazı çekilir. Çocuğun civardaki mekteplerden hangisine gönderileceği evvelce reis-i

hâne tarafından nazar-ı dikkate alınarak bir hafta on gün evvel o mektebin hocasına ma'lumât verilir, hoca efendi ona göre tertibat yapar, ilâhî okuyan oldukça yaşlı çocuklara meşk ettirilir. Şayet kâfi miktar ilâhî okuyacak talebesi yoksa civar mekteplerden istifade eder.

Muayyen gün gelince mektep çocukları yeni elbiselerini giyerek mektepte isbât-ı vücûd ederler, ilâhî okuyanları önde ve âmin bağırsan çocuklar arkada olmak üzere ikişer ikişer mektebe başlayacak çocuğun hânesine doğru ilâhî okuyarak giderler. O zamana kadar çocuk giydirilmiş, hazırlanmış ve kurabâ ve davetliler toplanmıştır. Çocuk bargir ya da rabaya bindirilir. Kıyafeti yukarıda (.....) giyindiğini kaydettiğimiz sûrettedir. Boynunda bir de cüz-ü kese asıdır. Çocuğun bindiği bargir ise başlığın sağ tarafına bargir sürücüsüne bahşiş olmak üzere bir fistanlık basma takılır. Arabaya binmiş ise arabacıya ait olmak üzere yine o kadar bir basma arabanın sağ tarafındaki fenerin kenarına bağlanır araba açık havalarda körüklü, kapalı havalarda ve kışa müsâdif olan zamanlarda (.....) arabasıdır. Maamâfih ekseriya merâsim yaz ve baharlarda olur.

Çocuğun mektepte oturacağı ve her ailenin kudret-i mâliyesine göre diktirdiği minder, elyevm cevâmi-i şerifte bulunan rahlelerle aynı bir rahlenin üzerine koyarak ortasından düşmemek için üç dört arşun bir basma ile bağlanır ve rahleye mektebin kalfa veya oldukça büyük bir talebesi başı üzerine koyarak alayın önüne geçer, o bağlı olan basma da götüren çocuğa hediye olur.

Ba'dehü iş bu suretle tertib edildikten sonra ihtiyar hanımlarımızın, "Yaratana kurbân olayım, ne de güzel yaşadı. Kırkbir buçuk kere (kırk iki değil) mâşâallah, tû tû, nazar değmesin. İnşâallah -o zamanın modası üzere- paşalığını görürüz" duaları arasında ilâhiciler ilâhî okuyarak mevkeb ağır ağır hareket eder. Çocuk mektebin önündedir. Akrabaları refakat ederler. Çocuğun istediği iki üç çocuk da arabasına alınır.

İlâhî okuyanlar her nakarâtın hitâmında ilâhîyi kesmelerini müteakip bunların arkasından gelen küçük çocuklar hoca veya kalfalarının işaretini üzerine hep bir ağızdan yüksek sesle ve kaidesi üzere "âmîn" diye bağırsırlar.

Mektep alayı bu suretle mektebe doğru hareket eder. Bazan alayın ziyadece dolaşması için yol uzatılır. Esnâ-i râhta türbelerin önünden geçerken mevkeb durur, mektep hocası fâtiha der, herkes okuduktan sonra yine ilâhî başlayarak yola devam edilir.

Mektep alayı bu tarz üzere mektebin önüne gelince sesi güzel hâfiz efendilerden birisi hoş bir âhenk üzere, "Nasrun minallâhi ve fethun garîb. Ve beşşiri'l mü'minîne yâ Allah!" demesini müteakib hep bir ağızdan lahn-ı mahsus üzere "Allah Allah dâim hayy!" denir veyahut bunun yerine eski Yeniçeri Gülbankının bazı kısımları tebdil ve telhis edilmiş, "Allah Allah,

eyvallah, baş açık sîne uryân, kılıç al kân..." gülbankı yine yukarıdaki usûl üzere okunur. Ba'dehü mektebe girilir.

Rahle üstünde başta getirilen çocuğun minderi mektep hocasının kürsüsünün önüne konur. Çocuk verilen emir üzerine minderine oturur. Boynunda süslü, telli, püsküllü, sağ tarafa asılmış cüz kesesinden güzel ve etrafı yıldızlı "elifbâ' cüzünü çıkarır ve bir de herkesin kudretine göre dersi takip için altun, gümüş, fildişi veya kemikten yapılmış bir hilâl çıkarır. Sağ eliyle tutar, hocaefendi elifbâyı açar, "Rabbî zidnî ilmen" âyet-i kerîmesini okuyarak çocuk bunu tekrar eder. Ba'dehü eliften nihayetine kadar hocaefendi okur, çocuk da aynen tekrar eder. Hitâm bulunca hâfızlardan birisi aşr-ı şerîf okur. Dua edilir ve merasim hitâm bulur. Çocuğun velisi tarafından hocaefendiye ekseriya bir kat çamaşır ile bir kese içinde mecediye veya lira olarak para verilir. Ve kalfaların kıdem ve hizmetlerine göre de bahşişleri unutulmaz. İlâhî okuyan çocuklara kuvve-i mâliyyeye göre çil kırkar paralıktan bir çeyreğe kadar ve âmin bağrıışan çocuklara da yirmişer paradan iki kuruşa kadar bahşiş verilir.

Mahalle mektebinde kız ve erkek çocuklar ayrı ayrı odalarda ders okurlardı. Bazan bir arada bulunanları varmış.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:441, 20 Mart 1922)

3.23. Türkçe Hutbe Münâsebetiyle

Türkiye Büyük Millet Meclisinin üçüncü sene-i devriyesi iktinâhı esnâsında Reis-i Mübeccel Gâzi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin îrâd buyurdıkları nutk-u târihîde hutbelerin Türkçe olmasındaki fevâid ve muhassenât izah buyurulmuş ve bu yolda ilk hutbe de Ankara'da Hacı Bayrâm-ı Velî Câmi-i Şerîfnde okunmuştur. Şimdiye kadar müteaddid makaleler, birçok münakaşalarla hiçbir neticeye iktirân etmeyen bu mühim mes'elenin derhal hüsn-ü telakki edilerek tatbiki başlanması doğrusu şâyân-ı şükrân hâdisâtıdır.

Cuma ve Bayram namazlarına giderek hutbede okunan âyât-ı kerîme ve ehâdis-i nebeviyyenin mezâyâsına vâkıf olamayıp sâde dinlemekle iktifa edenlerimizin pek büyük bir ekseriyet teşkil ettikleri gayr- kâbil-i inkârdır.

Halbuki hutbeden maksad-ı âlf bilumum müslimînin toplu bir halde dînî, dünyevî fevâidini izah ve zamanın icâbâtına göre ne sûretle hareket edilmek lâzım geldiğini beyandan ibaret olduğuna göre bu maksad-ı mühimmin ehemmiyeti maalesef lâyıkıyla takdîr edilmeyerek

adedi mahdût olan hutbelerin Arapça olarak bilâterceme kıratı sâmiîn üzerinde ulviyyeti nisbetinde bir tesir bırakmıyordu. Pek çok defalar istediğim ve işittiğimiz gibi hutbenin müessir olması demek hatibin sesinin güzel olması ve hutbeyi ma'lûmumuz olan âhenkte okuması demektir.

Bütün Müslümanların umûrunu içtimâ ile halletmesi, gerek âyet-i celîle ve gerek ahâdis-i nebeviyyenin emir buyurduğu şeylerden olduğu halde burası nazar-ı dikkate alınmayarak halk lisânıyla cemaat-i müslimîne zaman ve mekâna göre okunacak olan hutbenin yine halk üzerinde bir fâide temin etmeyeceği, onların ahlak ve efâline hiçbir tesir yapmayacağı âşikârdır.

Bizde şimdiye kadar nazarımızı az celbeden bu mes'elenin ehemmiyet içtimâiyesi o kadar büyüktür ki bu, cehâlet içinde yuvarlanarak iyiyi kötüyü tefrikten âciz olan halkımızın üzerinde müessir izler bırakarak onları tarîk-i terakkî ve intibâha sevk eder.

Hayli müddetten beri metrûk ve mensî kalan hutbe mes'elesini eslâfımız nazardan uzak tutmamışlar, pâyitaht ve meşhûr beldelerde bu vazife ile muvazzaf zevâtı intihâb ve imtihân etmek sûretiyle bir dereceye velev ki mahdût olsun ahalinin irşâdına hizmet etmişlerdir.

Evvelce İstanbul'da, vilayet ve sancak merkezlerinde Kürsü Şeyhlikleri ihdâs edilmişti. Bu mevkie getirilecek zevât, memleketin ilmen, ahlâken yüksek olan fuzalâsından bil'imtihân ta'yîn olunurdu.

İstanbul'da Sultanahmet, Ayasofya, Süleymâniye, Fâtih, Bayezîd, Eyüb ve daha bazı Kürsü şeyhlikleri vardı ki buraya sâhib-i irfân ve fazl ve kemâl erbâbından bulunan meşâyih ta'yîn kılınırdı. En büyük Kürsü Şeyhliği, hâtır-i âcizânemde kaldığı üzere Sultanahmet Camii Kürsüsü idi. Münhal ve vukû buldukça kıdem itibarıyla herkes bir yukarı câmi şeyhliğine terfi eder ve silsilenin en nihayetinde inhilâl eden kürsü şeyhliğine isbât-ı ehliyet etmiş meşâyihden diğer bir zât ta'yîn kılınırdı.

Kürsü şeyhlerinin vazifesi Cuma günleri herhangi bir mevzua dair ve yalnız vaaz ve nasihattan ibaret olmayıp o gün camide hatip efendi hangi âyet ve hadis-i şerifi okuduysa onu herkesin anlayabileceği bir lisanla halka telkîn ve izah da etmekti. Bu zat hep ahalinin hüsn-ü zannını kazanmış kümmeleyn-i meşâyihden buldukları için vaazları gayet müessir olur ve ekser-i halk düstûr-u hareket ittihâz ederlerdi.

Bilâhare evvelki gibi fazla meşâyihin kesretle yetişememesine mebnî bu vazife ulemâyâ tevdi kılınmış ve daha sonraları ise yalnız vaaz ile iktifa edilerek hutbe terceme ve izahı büsbütün terk edilmiştir.

Elyevm bazı mahallerde bunlar vardır.

Eslâfın çok zaman evvel takdîr ile icrâ ettiği hutbe mes'elesinin ehemmiyetle derpîş edilmesine herkes taraftardır. Bazı görenekten ayrılmak istemeyen ve her nedense bu mühim işte de bir inat göstererek bu fâideli işe engel olmak isteyen köhne beyinlerin mes'ûliyet-i ma'neviyeleri pek büyüktür. Bunların içinde insâfî olanların hâl-i hazırda hutbelerin maksûd olan fâideyi hiç de temin etmediğini ve etmeyeceğini tasdîk ve teslim edeceklerine de emînîm. Hutbeden maksat din ve memleketin muhafaza ve teâlîsi ve umûm Müslümanların mes'ûd olmaları -her hususta- dendiğine göre hatip efendinin okuduğu hutbeden bir şey anlamayan halkın istifadesi nerede kalıyor?

Pek esaslı temellere istinâd eden dîn içtimâî, iktisâdî, vatanî telkinâtıyla halkı tenvîr ve irşâdî ancak hutbelerle kâbil olacağından hutbelerin ba'de'l kırâe Türkçeye terceme edilmesinin yalnız merkez-i hükümet olan Ankara'da kalmayarak ta'mîmini Şer'iye Vekâlet-i Celîlesinin himmetlerinden beklerken bir eser-i intibâh olarak atılmış olan bu fâideli esâsın her tarafta hüsn-ü telakkî edileceğinden de emînîz. 6 Nisan 338

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:460, 11 Nisan 1922)

3.24. Kasaba ve Köy İsimleri

Geçenlerde Mektupçu Fuâd Beyefendi'nin gazetemizde neşrolunan "Adalarımız" hakkındaki müteselsil ve kıymetdâr makalelerinde köy ve kasaba isimlerinin ecnebî isimler altında zikredilmesinden ve elyevm bu hususun muhafazasından dolayı pek haklı bir şikâyet vardı. Fuâd Bey yazısında, "maalesef vatanımızın her bucağında işitmediğimiz, söylemediğimiz, yabancı, sevimsiz memleket isimlerinin karşısında Türk kanıyla çarpan yürekler" teessürlerinden bahsediyorlardı. Bizde, şimdiye kadar ihmâl edilen bu isimleri elyevm kullandığımızdan dolayı nekadâr teessür ve teessüf izhâr edilse yine azdır.

Yunan Anadolu'yu kurûn-u ûlâda istilâ eden ve buralarda asırlarca hükümet süren Türklerden sonra zaman zaman İran'ın, İskender'in, Roma'nın idaresi altında kalan Anadolu'da bilâhare Romalıların, Bizanslıların koydukları ve tahrif ettikleri isimler bâki kalmış ve zamanımıza kadar bir kısım mahaller bu isimlerle zikredilmekte bulunmuştur.

Ecnebî isimlerini veya muharreflerini görerek tetkikât-ı târihîyeye vakit bulamayan bazı safdil zevâtın noksânî-i ma'lumât sebebiyle yanlış zehaplara kapılacakları tabîdir. Türkler Anadolu'da ikamet ettikleri esnâda buldukları ve yerleştikleri yerlere kendi uluslarının

isimlerini vermişler ve birçok şehir, kasaba ve köyler bu isimleri muhafaza etmişlerse de bilâhare Romalılar ve Bizanslıların verdikleri yeni isimler bu millî isimlerin yanında fuzûlî olarak akz-i mevki edildiklerinden o zaman bu yabancı isimler de kabul edilip yerleşmişler ve bizim eski türk isimlerin bir kısmını unutturmuş veya tebdil vetahrif etmişlerdir. Buna birçok misal vardır. Evvela ekseri kasabalarımızda mevcut köy isimlerini zikrederim. Bunlar Türk oymak isimleri olup ikamet ettikleri mahaller elyevm bu nâmı muhafaza ediyorlar.

Alayund: "Al Atlı" demek olup Eskişehir ile Afyonkarahisar şimendifer güzergâhında ve Kütahya'ya merbût karyedir. Bu şube Hâkân-ı Meşhûr Oğuz Hân'ın Dağhân ismindeki oğlunun evlâdındandır. Kastamonu'da icrâ-i hükümet eden İsfendiyarlar Alayundlu şubesine mensupturlar.

Eymir: Sürülerle koyun sahibi zengin demek olup pek çok vilayet ve sancaklarımızda, Kastamonu'da bu isimde karye vardır. Bu da Dağhân evlâdındandır.

Bayat: Mâldâr demektir. Her vilayette bu isimde karyeler vardır. Oğuz Hân'ın Günhân evlâdındandır.

Dodurga: Vilayet ve memleket zabtedene derler. Oğuz'un Ayhân evlâdındandır.

Kargın: Kargı mânâsındır. Ma'rûf nahiyenin ismi olup Oğuz Hân'ın Yıldızhân evlâdındandır.

Kımık: Cesûr ve şecî mânâsındır. Denizhân şubesinden olup Selçukîler bu kısımdandır.

Kayı: Kavî, muhkem mânâsındır. Kastamonu'da bu isimde karye vardır. Kayı, Günhân evlâdından olup Osmanlılar ve burada icrâ-i hükümet eden Çobanzâdeler bu şubedendir.

Kızık: Gazaplı mânâsına gelerek Yıldızhân şubesindedir. Birçok karyeler bu nâmdadır.

Bunlardan başka Alpagut, Alpı, Çavundur, Bayındır vesâire isimleri altında birçok kurâ mevcut olduğu gibi ashâb-ı hayrın veya meşâhir-i şucânın veya arazinin şekil ve vaziyetine göre de Türkler tarafından mevsûm hayli köy vardır. Kastamonu ve mülhakâtında bulunan köylerin dörtte üçbuçluğu hep Türkler tarafından isim verilmiş karyelerdir.

Hicret-i seniyyeden dört bin sene evvel Türkler, "Hitit" dahi denilen (Hatti=Hit)'ler tedricî surette Anadolu'yu istila ederek onbir kadar hükümet te'sîs etmişlerdir ki bunların bina ettikleri mahallerin bir kısmı Kadîm Yunanlılar tarafından tahrif edilmiş ve bir kısmı da nesyen mensiyyen unutulmuş yerlerine rûm isimleri kâim olmuştur. Mesela, Kastamonu kelimesine buradaki kalenin pek eski olmasına rağmen Bizans İmparatorluğuna çıkan "Komnen" ailesi tarafından ta'mîr edilmesinden dolayı kale mânâsına olan "Kastro" ile tamir eden ailenin ismine izafeten "Kastro Komnen" ve tahrîfen "Kastamonî" denilmiş olup halbuki burada bir zaman Türklerden "Hatti Hükümeti" pâyidâr olmuştur ki bugün mevcudiyetinden bile haberimiz yoktur.

Yine Kastamonu'da "Eflânus =Eflâni" denilen Osmancık Kalesi Türklerden "Eplân"nâmında bir zât tarafından yapılmış, sonra Rumlar tarafından "Eflânus" denilerek Rumlaştırılmıştır. "Eplân", kaplan demektir.

Amasya ve Trabzon taraflarında oturan Türklerden Hunların ismine izafeten Trabzon ve havalisine "Hûnî" denildiği halde Yunanlılar bunu tahrif ederek "Ponit=Pont=Pon"demişlerdir.

Bir kıtaya alem olan Irak ismi "Îrâk" ve Halep ismi "Halput"dan tahrif edilmiştir ki ikisi de Türk ismidir. Hattâ dilinde sevimli demek olan "Sivas = Savâs" sıfatları bilâhare "Siyvâs"olmuştur. Türklerden Togayetler "Tokad" şehrini bina etmişlerdir. Hâlâ bazılarımızın Yunanca zannettikleri ve Târih-i Osmânî'de "Paşaeli" ta'bîr olunan Trakya kelimesi Türkçedir. kurûn-u ûlâ'da Türklerin ikinci istilâları zamanında Tirekhân Çanakkale Boğazı'ndan geçerek burasını istila etmişti.

İşte yukarıda kaydettiğimiz mütâlâttan Türklerin iki defa tedricî istilasına ma'rûz kalarak müteaddid Türk hükümetlerinin ellerinde bulunan ve bu gün Hitit âsârının zuhuru ile Anadolu kıt'asının'da da medeniyetleri tezâhür eden Türklerin bina ettikleri daha birçok şehirlerin isimleri tahrif veya tebdil edilmek suretiyle unutulmuştur.

Biz, şimdiye kadar hiç tetkik etmeden Yunan ve Romalıların vaz'ettikleri isimleri alarak kendi ırkımız tarafından konan edilen isimleri terk etmişiz veyahut bu isimler Rumlaştırıldığından dolayı Rumca zanneylemiştir.

Anadolu'ya müstevli olan yabancı milletler (Yunan ve Romalılar) şehir ve kasaba isimlerini der'akeb kendi şive ve telaffuzlarına uydurmak veya tevsîm etmek siyasetini takip ettikleri halde biz buna ehemmiyet vermeyerek hâl-i asliyesi üzere bıraktığımızdan, aradan yüzlerce sene geçtiği halde bu isimleri hâlâ yabancılıktan kurtaramadık. Karye isimlerinin tetkiki Türklerin Anadolu'da ne kadar eski olduklarını ta'yîne en esaslı bir mi'yârdır.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:476, 4 Mayıs 1922)

3.25. Kastamonu İlim Derneği

"Memleketimizi bilmek tanımak hususunda ez ziyade ihmalkar olan milletlerden birisi de bizim olduğumuza şüphe yoktur. Şimdiye kadar duyduğumuz, bellediğimiz, kısmen yanlış malumatta iktifa ederek muhitten sarf-ı nazar içinde oturduğumuz şehir, kasabayı bile tetkikte bulunmamışız. Her ne kadar son zamanlarda bu tetkik merakının tedrici surette tamim ettiği şükranla görülüyor ise de şahsi ve münferit teşebbüslerle kalıyor. Halbuki bazen pek ziyade masrafla fedakarlık, ihtiyarını ihtiyaç olan ve hafriyat yapılması lazım gelen mahallerdeki malumat pek sathı kalıyor. Tarihlerimiz bizi bu hususta asla tenvir edemez. Tarihlerimizin veyahut buraya, Anadolu'ya aid yazılan malumat hemen yarı yarıya noksan ve yanlıştır. Hususıyla son zamanlarda, on iki, on üç sene evvel teşekkül eden tarih-i Osman! encümenin neşriyatı şayan-ı takdir olmakla beraber yine pek noksandır. Zira oturulduğu yerde yazılmış veyahut etraftan gelen malumat ekseri ye bir müdekkik gözüyle görülemeyerek geliş güzel, emir yerini bulsun, mütalaasıyla yazılıp gönderilmiştir.

Yine memleketimize aid coğrafi malumatımız hep ecnebi eserlerinden alınmış ve ter.elime tarikiyle mütercimine mal olmuştur. Halbuki bir vilayeti tetkik etmiş olan bir sahib-i merak coğrafya kitabında oraya aid malumat okuyacak olursa, ekseriya hatalar karşısında kızarır. Ekseriya coğrafya yazarlarımız hiç olmazsa noksan olmayla beraber vilayet salnamelerine müracat etmek suretiyle eserlerini bir dereceye kadar tashih bile etmemişlerdir.

Haritalarımızda yine ecnebi eserlerinden alınarak büyütülmüş veya küçültülmüşlerdir. Harb-i umumi esnasında dahiliye nezareti tarafından bastırılarak vilayet ve liva merkezlerine gönderilen Anadolu haritasının yanlışları yüzümüzü kızartacak derecededir.

Memleketimizin içtimaiyatına gelince maalesef bu bizim için bütün bütün meçhul bir haldedir.

İşte bu gibi nevakisi nazar-ı dikkate alan muhterem valimiz Rafet bey efendi zaten evvelden beri tasvir ettikleri bu mühim noksanları mümkün merteye ikmal ederek üzerinde oturduğumuz vilayet ve muhitini tanıtmak için Kastamonu'nun tarihi, coğrafi, içtimai ahvalinin müdekkikine ve vesaii müstenit bir surette tespitini arzu etmişler ve işe de başlamışlardır. Girişilen bu iş hattı zannında pek mühim olduğu için münferit teşebbüslere mükemmelen vücuda gelmesi müteassir bulunmasına mebni ihtisas şubelerine ayrılmış müteaddit kısımlarla muntazaman çalışılması nazar-ı dikkate alınarak mahalli bir cemiyet-i ilmiye şeklinde malumatın cem' telakki kabul edilmiş ve bu cemiyete (Kastamonu İlim Derneği) ismi verilmiştir.

İnşallah derneğin faaliyetini tezyit ettiği ve malumatın toplanarak tasnif edildiği zaman şimdiye kadar bellediğimiz tarihi, coğrafi malumatın ne kadar yanlış ve ne kadar hata alut olduğu meydana çıkacaktır. Muharrir-i acizin bazı tetkikatını bu zannımı teyit etmiş ve şimdiye kadar tarihe geçen silsile nameleri ve veka-i zir ve zir etmiştir.

İlim derneği bu mühim işi hususuyla erinci mahalleri mutlaka azalarına gezdirmelidir. İş kazadaki vazifesi başından aşan zevata bırakılırsa tarih encümeninin oturduğu yerde getirttiği malumattan ziyade bir şeyi elde edemez. Coğrafi malumat için de mutlaka ihtisası olan zevat gezmelidir. Arazinin edvarı hakkındaki tetkikatı bu hususta malumatı olmayan kimseler yazamaz.

İçtimaiyata aid malumat mütahsislerle beraber kaza ve nahiye merkezlerindeki meraklı ve çalışmaya heveskar gençlere bırakılmalıdır. Bilhassa esatiri malumat dikkatle kayd edilmelidir. Yukarıdan beri yazdığımızdan anlaşılacağı üzere ilim derneğinin vezaifi mutlaka bu hususta çalışacak zevata tevdi edilmelidir. İhmalkarane tutulacak bir işten çıkan netice eski salnamelerin topladıkları malumattan ileri geçemez.

Kastamonu ilim derneğinde en ziyade çalışacak olan şüphe yok ki muallimlerdir. Her ne kadar bazı vilayet ve sancaklarda salname heyetleri var ise de bunların toplayacakları malumat bellidir. İlim derneği işi ciddi tutar ve tam bir faaliyetle çalışırsa uzun sürmeyecek olan bir zamanda Kastamonu'yu herkese iyi bir surette tanıtacaktır.

Diğer vilayet ve sancaklarda da böyle iyi neticeler verecek ve şimdiye kadar yabancıları kaldığımız memleketimiz hakkında cemiyetler teşkiliyle mevsuk malumat toplanacak olursa bizim eslafi taht-i ettiğimiz gibi ahlar da bizi müehhez etmeyecek ve esaslı bir Anadolu tarihi vücuda gelecektir."

(Açıksöz, Sayı: 494, 25 Mayıs 1922)

3.26. Taşköprü Mektubu

"Azizim Hüsnü,

Gelirken sana söylediğim veçhile derihte ettiğimiz tetkikatın pek yorucu, pek üzücü olduğunu söylemişim. Fakat bazı müşahedatım beni bu makaleyi acele yazmaya sevk etti. Geçen Ağustos içinde Kastamonu'ya ilk geldiğimiz günlerde Devrekani nahiyesini ve ekser köylerini gezerek munis halk ile konuşmuş, dertleşmiş idim. Bu sefer de ikinci defa olarak Taşköprü, Boyabat, Sinop'u görmek; hem tarihi malumat elde ederek istifade eylemek ve hem de halk ile temas edip onlarla görüşmek üzere zuhur eden fırsatı kaçırmamak fikrime pek muvafık geldi. Zaten bu seyahatim de benim arzumun neticesidir.

Üç atlı Kastamonu'yu terk ederek gün doğusuna doğru hareket esnasında kalbimde büyük bir inşirah vardı. Beni böyle bir fırsata nail ettiğinden dolayı Cenab-ı Hakka şükür ederken, gözümün önünde bu havalinin vekayi bir sinema gibi geçiyor; ben de naçizane onların pek çok asarından harap ola ola bazı enkazı ve bakayası kalmış eserlerini tetkik etmek üzere seyahat ediyordum.

Şimdiye kadar kadirşinas ellerde darmadağın edilen asar-ı eslafın bakiyyesini olsun muhafaza etmek zihniyeti bizde pek yeni olmakla beraber hiç olmazsa mütebaki asarı muhafaza ederek Anadolu tarihini bazı noktada bütün bütün meçhul bir safhadan kurtarmaya az çok hizmet edeceğinden dolayı şayan-ı şükrandır. Hakikaten milliyet fikirlerinin kuvvetlenmesiyle asar-ı eslafın karşı artan hürmetlerimiz ve onların eserlerini tetkike olan merakınız günden güne artıyor ki, bu hal bizim için bir devr-i intibahtır.

Havanın sıkıcı olmasına rağmen biz heves ile ilerledik. Gökırmak çayının köprülerini geçerek menzil-i maksuda yakınlaşmış ve Kastamonu'yu yarıdan ziyade uzakta bırakmış idik.

Kızılırmak'ın ayaklarından olan Gökırmak çayının köprülerini geçerek menzil-i maksuda yakınlaşmış ve Kastamonu'yu yarıdan ziyade uzakta bırakmış idik.

Kızılırmak'ın ayaklarından olan Gökırmak'ın bir hıyâbânı andıran zümrüt gibi olan ağaçlık kısımları pek dilnişin ve pek hoş bir manzara teşkil ediyordu. Bu suyun önünde ağaçlar altında yemeğimizi yedik. Bir an evvel Taşköprü'ye kavuşmak üzere yola çıktık. Niyetimiz artık hiçbir tarafta durmayarak doğruca kasabaya inmek idi. Fakat havanın yağmur sıkıntısı hararetimizi artırdı. Susamak. O sırada yanımızdan geçen bir köylüye selam vererek şose kenarında suyun yakın olup olmadığını sorduk. Bir saat sonra suyun bulunacağını haber alınca bu kadar müddet susuzluğa pek de dayanacağımızı düşünerek yolun sağında ve on dakika mesafede Uzunkavak karyesine saptık. Ağaçlık arasında, ortasından su geçen bu güzel köye girdik. Elli, elli beş yaşlarında yaşlıca bir köylü bizi karşıladı. Maksudımızı anlattık. Doğruca muhtarın bahçesine götürdü. Yemyeşil bahçe arzumuzun hilâfına olarak bizi cezp etti. Oturduk. Su ve kahve içtik. Hayvanlarımız da biraz yem yedi. Misafirperver olan ihtiyar köylünün hatırını sordum. Sözü müdafaa-yı milliyeye , müdafaa-yı meşruaya naklettim. Bu harbi ne için yaptığımızı sordum. O zamana kadar benim her sözüme mütevaziâne, sakitâne cevap veren köylü, kaşlarını çattı. Parmakların büküp avucunun içine alıp dizlerinin üstüne koyduktan sonra efvâri bir tavır alarak; "Beyefendi, biz birçok muharebe gördük ve işittik, kazandık ve çok zaman kaybettik. Tabii bundan acı duymakla beraber bu iş onlara asla benzemez". Gözlerini açıp yüzüme baktıktan sonra, "Bu harp namus meselesidir" dedi. Daha azimkâr bir tavırla şunu ilave etti: "Evimizin içine giren bir düşmanı atmak herkese lazımdır. Hamd olsun bizim kasabamıza tabi karyelerden firar yoktur."

Ben bu hal, bu öz Türk'ün galeyanlı kükremesi karşısında mütehayyir kaldım. Sevincimden ağlamamak için kendimi güç zaptedebildim. İhtiyar aslanın samimi ruhundan kopan "bu harp namus meselesidir" cümlesi kadar doğru, bizi mütehassis eden bir cümle yoktur, sanırım. Köylü, bizim birçok makalelerle, yığın yığın yazılarla anlatacağımız şeyi bir cümle hem de belîğ bir cümle ile anlatarak işin içinden çıktı.

Anadolu köylüsü harbi ve müdafaanın niçin olduğunu tamamen anlamış, maksadı anlayarak çalışan bir milletin de mağlup edilemeyeceğini, kolunun bükülemeyeceğini bedihiyyat-ı tarihiyeden bulunmuştur. Kalbimiz sevinçle dolu olduğu halde muhterem ihtiyara veda ederek

ayrıldık. Tarihte harikalar ibda eyleyen bir neslin aynı hasâile mâlik hafidi de ecdadının binlerce sene evvel gösterdiği azim ve imanın numunesini gösteriyor.

Onun tıynetinde meknuz olan azim ve irade, fedakarlık gösterilecek yerde tamamen tecelli ediyor. Biz münevverler bu kabiliyeti aziz milleti iyice anlamadığımızdan dolayı mesultüz.

Taşköprü'ye üç saat kadar yolumuz kalmıştı. Artık durmadan ilerleyerek tamam saat alaturka onda kasabanın Gökırmak üzerinde sebab-i tesmiyesi olan taş köprüyü geçtikten sonra dönemeçli yollardan geçerek sora sora yegane hana indik.

Gerçi rindiih-i cihanız hane

Berduşuz velik görmedim hiç

De (hezari) böyle bir virane

Diyecek kadar pek eski bir han. Mevkiinin ehemmiyetine göre biraz sahibi himmet etse iyi olacak

Bin hane kadar olan kasabanın ön tarafı ovalık olup ırmak vadisi serapa ağaçlıktır.

Gök çayın ağaçlar arasında yayılarak akması o kadar şairanedir ki..

Hükümet binası haricen pek güzel. Memlekete en ziyade şeref veren, bu rahatlığının irfan-ı milliye hizmetine delalet eden ve ikmal-i kuvve-i karibeye gelen mekteb-i rüşti binasıdır.

Ufak bir hizmet ile mektebin bu sene ikmal-i düşünülmemektedir.

Taşköprü müftüsü Hilmi Efendi hazretlerinin delalet ve teşebbüsleriyle Muzaffereddin Camii tamir edilerek yanına bir fetvahane, nezafet-i umumiyeye hizmet için umumi helalar ve daha bazı nafi eserler vücuda getirilmektedir.

Halka muhterem müftü gibi iyi rehberler vasıtasıyla pek çok işler maalmemnuniye yaptırılabilir. Muvaffakiyet için ahalinin celb-i kulübüne muvaffak olmak elzem-i umurdan olduğu herkesçe malumdur.

Bugün kasabanın şayan-ı temaşa harici mahallerini gezdim. Zımbıllı Tepesi denilen ve asar-ı kadime ile memlu olan mahalde eski Taşköprü kasabası varmış. Fakat enkazı toprak altında kalmış olup hafriyat ile pek çok şeyler meydana çıkar. Maarif Vekaleti Kastamonu'da zengin bir müze vücuda getirmek istiyorsa biraz fedakarlık ihtiyarı ile bazı kabil-i nakl ve istifade eserleri buradan çıkartabilir. Yoksa sade yukarıdan emirler vermekle, paraya ve masrafa müteallik olan bu gibi işler yapılamaz.

Saniyen burada mevcudundan istifade edilecek kıymetli muallimler var. Bu faal muallimler Kastamonu İlim Derneği için nafi uzuv olabilirler. Numune Rüşti muallimi Ahmet Muhtar Efendi fotoğraf ve asar-ı kadimeye meraklı bir zattır. Bu gence hiç olmazsa cam, ecza, kağıt bedeli verilirse Taşköprü'nün hem tarihi, hem manzaraya müteallik fotoğrafları alınır.

Köy, mektep ve kasaba hayatından bahsedemeyeceğim. Hem daha bir günlük misafirim, hem de vaktim müsait değildir. İnşallah onu başka bir mektubumla yetiştirmeye gayret ederim."

(Açıksöz, Sayı:504, 11 Haziran 1922)

3.27. İkinci Mektup

"Bundan evvelki mektubumda Taşköprü kasabasının tarihi mahallerini gezdiği, büyük bir şehir ve saray enkazını havi Zımbıllı mevkiinin ehemmiyet-i tarihiyyesi ile burada yapılacak hafriyattan Kastamonu'da mükemmel ve zengin bir müze tesis edilebileceğini hatime olarak yazmışım.

Bugün de (Perşembe) Maarif Müdür-i muhteremi Sadık Beyefendi ile bazı karyelere gitmek için hazırlandık. Mumaileyh bizden evvel ekser mekatibi teftiş eylemiş ve vazifesini ikmal eylemek üzere bakiyye kalan üç dört mektebi olan köyü de dolaşmak istediğimden ben de programda mevcut olan bu karyelerden ikisini görmek üzere refakat ettim.

Tahminen üç beş saat beygirlerle gittikten sonra Alisaray köyüne vasıl olduk. Devr-i Hamidi'de irade ile yapılmış güzel bir cami ve bir mektebi olan bu karye yüz on beş hane kadar olup mevkii de iyidir. Hamd olsun bu sene mahsulün muvafık olmasından ve yağmurların vakit ve zamanıyla yağmasından dolayı zurra memnundur. Buranın güzel mektebinde köyün vusatına nispetle pek az olduğu gibi muallimleri de Darulmuallimin mezunu olmadıklarından

usul-i tedrise vakıf değillerdir. Bu mütalaamdan Darümualliminden mezun olmayan muallimlerin hiç muvaffak olmadıkları fikri hasıl olmamalıdır. Onlar da teslim ederler ki içlerinde eski usulde muvaffakiyet gösterenleri enderdir. Bu karyede tarihe yarar bir eser yoktur.

Buradan Kastamonu'da icra-yı imaret eden Çobanzadelerden ve nefis-i Taşköprü kasabasında medrese ve camii bulunan Muzaffereddin Yavlak Arslan nam zatın mahalli şahadeti ve medfeni havi Tokaş karyesine gitmek istedik ise de kabrinde ne bir taş ve ona dair ne de bir malumat olmadığı tesadüfen Alisaray'da bulunan bir köylüden tahkik edilmiş olduğundan kasabaya pazar münasebetiyle (buranın pazarı cumartesi günüdür) gelecek köylülerden tahkik edilmek üzere Tokaş'a gitmekten sarf-ı nazar edildi.

Yine o gün güzel ve eski bir cami ve gayet sanatkârane işlenmiş hamamıyla meşhur olan Abdal Hasan karyesine gidildi. Bu zat hakkında şöyle bir rivayet olduğu köylülerden öğrenildi.

Abdal Hasan Horasan'dan bu taraflara gelmiş, şimdi türbenin mebni bulunduğu mahalde oturmuş. O zamm bu taraflara Candar beyleri hükmediyorlarmış. Candar beyi bu zatın kerametini görerek kendisine bu karyede bir tekke vermiş. Ve yine bu zatın kerameti neticesi olarak Yıldırım Beyazıt'ın bir dilsiz kızı burada lakırdı söylemiş. Babası Beyazıt kızını yanına çağırıldığı halde icabet ederek gitmemiş, ısrar edince teslim-i ruh ederek Abdal Hasan'ın yanına defnedilmiş. Elyevm Dilsiz Sultan namıyla maruf imiş.

Her milletin tarihinde mitoloji kısmı vardır. Mamafih bu hurafat arasında hakikatler fark edilir. Bu hurafeden şu netice-i müfide hasıl oluyor. Abdal Hasan kuyud-i hakani suretinde gördüğüm üzere mezaa-i kiramdan bir zattır. Köylülerin Candar Beyi dedikleri, bizim tarihlerde İsfendiyaroğulları dedeğimiz aile-i hükümdardır ki, Şemsettin Demir Candar evlatlarıdır. Candar ailesinin Dudaşoğullarından olmasına mebni bu karyenin asıl ismi di Abdal Hasan olmayıp defter-i hakâni kuyudunda gördüğüm gibi Dudaş'dır. Yine o kuyuda göre buraya İsmail Bey İsfendiyar Bâdâne karyesinin aşarını vakfeylemiş. Kuyuddaki ibare aynen (karye-i bâdâne tabi Taşköprü vakf-ı zaviye-i mezkure vakıf İsmail Bey veledi İbrahim Bey el Candar) tarzında muharrerdir. Şu halde Abdal Hasan ya daha evvel veyahut İsmail Bey zamanında yaşamış Sultan Beyazıt tarafından fermanla bu karye ahali bilcümle tekaliften muaf tutulmuştur ki, bu Beyazıt zann-ı acizaneme göre Beyazid-i Sâni'dir. Zira buraya vakf

yapan Kastamonu hükümdarı İsmail Bey Fatih zamanında hükümetini Mehmet Han-i Sâni'ye teslim etmiştir.

Abdal Hasan zaviyesinin kapısı sanatkarane bir surette arabesk tarzında süslenmiş olduğu gibi yine sanatkarane yapılmış bir demir parmaklığı vardır. Harap olmaya yüz tutan camii kadirşinasını ağlatacak derecededir. İhmalimiz yüzünden böyle kıymetli eser-ı eslaf harap olup gidiyor. Cami kurşun örtülü büyük bir kubbe altında ve murabbaa yakın müstakil şeklindedir. Kasabalarda bile böyle cami az bulunur. Eğer bu güzel cami bir iki sene daha tamir edilmezse eski bir Türk eser-i mimarisi daha göçüp gidecektir.⁶⁸

Maârif Müdürü Sadık Bey bu köyde de teftişini bitirdi. Köylüler mektep ve maârife teşnedirler. Evvelce köylerinde okur yazar yokken şimdi askerde altmış kadar okur yazar köylüleri olduğunu memnuniyetle söylüyorlar.

Cuma günü sabahı Taşköprü'ye avdetle iki buçuk saatte kasabaya gelerek bir buçuk saat kadar istirahatten sonra merkez kasabası muallimlerinden Mehmet Efendi isminde gayur, meraklı ve mütevazî bir arkadaşla beraber eser-i kadimeden balkonu olan Süleymanoğlu karyesindeki kayayı görmek üzere yola çıkıldı.

Atlarla üç buçuk saatte köy civarında büyük bir kayanın önünde durduk. Burası görmek istediğimiz yer idi. Hayvanları bağladık. Muallim Mehmet Efendi paçalarını sıvayarak bizi kayanın önünde akmakta olan çaydan geçirdi. Zira hayvanlarla dik mahalde geçilmek mümkün değildi. Pek büyük kayanın köye nazır tarafına düşen mahalline iki metre irtifaında ve iki buçuk metre kadar uzunlukta murabbaa yakın müstakil şekilde iki kısa başlıklı mermer sütuna müstenid oyulmuş olan bu balkonun, kayanın içerisine doğru iki penceresi daha doğrusu içerdeki odaların balkona doğru açılmış iki penceresi vardır.

On beş ayaklı bir merdiven olaydı bu tehlikeyi, balkona çıkmayı göze alırdık. Balkonun arkasındaki iki pencere oda pencereleri idi. Burada üç oda ile bunlardan kayanın içine doğru birinin kapısı varmış. Bunu on, on beş sene evvel Taşköprü kaymakamı ile iş bu odalara giren bir köylü bilahare anlattı.

⁶⁸ Taşköprülü köylüler, Yavlak Arslan'ın kabrinin köy evlerinin arkasında yüksekçe bir mahalde olduğunu ve kabrinin birbuçuk insan boyunda bulunduğunu söylediler. Mütevellisinin her sene bir sığır keserek kurban ettiğini ve bir de mevlid okuttuğunu zikrettiler. Mütevelli vefat etmiş olduğundan bu vazifeyi şimdi karye ahalişi müştereken yapıyorlarmış.

Balkonun üst tarafında bir kartal ve onun elinde iki kaplan, balkonun sağında kanatlı ve boynuzlu bir boğa, altında gerilmiş surette bir arslan ve kayanın solunda da keza bir kanatlı boğa resimleri mahkuktur.

Rehberimiz Mehmet Efendi bizi bu büyük kayanın üzerine çıkardı. Orada bir kayanın içine doğru oyulmuş şayan-ı dikkat ve hayret toklu vardı. Uzun ve takriben seksen belki daha fazla basamaklı bir merdivenli yol vardır. Basamaklar aşınmış ve kırılmış olduğundan içerisine ancak bele ip bağlamakla girilebilir. Hamz-ı karbonla (karbonik asit) memlu olması ihtimaline binaen tehlike de vardır. İçeriye doğru taş yuvarlandığı zaman iniltiye bakılacak olursa kaya kamilen oyulmuştur. Bu tünelvari merdiven şüphesiz balkonun da medhalidir. Zira kayanın girilecek başka yeri yoktur. Pencereleri de olmak lazım gelirse de buna dair bir emare bulamadık. Zira kayanın iki tarafı da dik meyl peyda ederek pencere olması lazım gelen mahalleri doldurmuş olabilir. Biz yalnız pencereye müşabih bir delil görebildik. Biraz masraf ihtiyarı ile buraya inilirse dahilen hayli malumat elde edilebilir. Balkon ile tasvirleri, fotoğrafisi behemahal alınmalıdır.

Süleyman köyüne gidilirken Aygır denilen bir dağ içinde de evvelki balkona müşabih diğer bir balkon daha vardır ki bu, rüzgar ve yağmurların itikaline (aşındırma) daha ziyade maruz kalmış olduğundan bir sütunu ile baş tarafı kırılmış olan bir hayvan resmi kalabilmiştir.

Akşam üzeri saat on bir buçukta kayadan uzaklaşarak misafir olacağımız Yeke köyü bulunduğumuz mahalle bir saat mesafede olduğundan tetkikatımız kâfi görüldü. Zaten vesaitimiz olmadığı için bu kadar tetkikattan başka bir şey yapılamazdı.

Bu tarafların ziraati de hamd olsun iyidir. Rençber erkek ve kadın tarlalarda kemal-i faaliyetle çalışarak sailerinin mükâfatını bekliyorlar.

Kasabaya cumartesi günü saat üçte avdet edildi. Köy kasaba tetkikatı için Müftü Hilmi Efendi hazretleri kendileriyle ilk teşrif ettiğim halde bana asla yabancılık sezdirmediler. Lazım gelen muaveneti diriğ etmeyerek yanıma gezeceğim yerleri tanıyan bir zevatı arkadaş vermek lütfunda bulundular. Bu muhterem kadirşinas zata karşı medyun-ı şükranım.

Köyden avdetten sonra istirahat esnasında bir gün evvel yazılmış bir tezkere ile inas rüştiyesi talebatının imtihanları hitam bulmasına mebni tertip etmiş oldukları tevzi-i mükafata davet

ediliyorduk. İkmal-i tahsil eden hanım kızların numaraları da okunacakları talebatın yedi sene süren gayretlerinin semeresine nail olarak meserretlerini görmek pek hoş olacaktı. Gerek buradaki ihtisasasıt ve gerek nefs-i kasabaya mütealîk bazı müteferrik malumatı üçüncü mektubumda arz edebileceğim. Zira pek yorgunum.

(Açıksöz, Sayı: 507, 14 Haziran 1922)

3.28. Üçüncü Mektup

"İkinci mektupta İnas rüştiyesinde yapılacak olan tevz-i mükafata davet edildiğimizi kaydetmiş ve bu husustaki müşahedatımı yazacağımı da ilave eylemiştim.

Cumartesi günü (10 Haziran) Maarif Müdürü Sadık, kaymakam vekili, Mal Müdürü Hulusi beylerle mektebe gittik. Bizden evvel müftü ve hakim efendilerle şube muamelat memuru Yüzbaşı Fevzi ve bazı muallim beyler teşrif etmişlerdi. Bazı musahebattan sonra mektep talebatının tertip eyledikleri yemekler yenildi. Şehadetname alacak olan son sınıf hanımlarının neşelerini simaları gösteriyordu. Güzel, vatanî neşideler okudular. Hususiyle üstad-ı muhterem Samih Rifat Beyefendinin (Aydın, Aydın Güzel Aydın) neşidelerinin hazinane okunuşu hepimizi teheyüce getirdi. Ağlamamak, bu matemli yurdumuzun hasretiyle coşmamak kalbimizden gelen feryadı saklamak, susturmak için büyük bir metanet gösteriyorduk. Bunu müteakip son sınıf talebatının numaraları okundu. Kastamonu muhasebe-i hususiye katibi Taşköprülü Şefik Bey biraderimizin kerimeleri Bedia hanım birinciliği kazanmıştı. Maarif müdürü kısa fakat veciz bir konuşma irad eyleyerek muallimin hanımlarla talebatın gayret ve müktesebatlarını takdir ettikten sonra, mahalli memurin ve eşraf ve ahalinin maarife karşı gösterdikleri muhabbetten dolayı da memleket halkına teşekkür ederek nutuklarına nihayet verdiler. Ve bu suretle de merasim hitam buldu.

Taşköprü'deki memurlar arasında hasıl olan samimiyet ve muhabbet hemen müstesna bir şekildedir. Müttehiden kazanın tealisine çalışan bu zevatı takdir etmemek mümkün değil.

Taşköprü'de gece hayatı Kastamonu'dan daha iyi olup günden güne lüküslerin adedi artmaktadır. Müftü Efendi erbab-ı hayırdan iki zatın himmetine müracaat ederek Muzaffereddin ve Karamustafa camileri avlusuna lüküs lambaları astırmış. Eğer dört, beş lamba daha tedarik edilirse kasaba hakikaten gündüz gibi olacaktır. Şu halde Kastamonu ile

Taşköprü arasında tenvir ve tenvir rekabeti var. Arada yalnız şu fark var ki, Kastamonu belediyesi artırabilirse kendi kasasından yaptırarak. Bura ahali muaveneten kendi taraflarından tedarik ile belediyelerine yardım ediyorlar. Dr.Fazıl Berki Bey, Taşköprülülerin yaptıkları gibi şehir zenginlerinin himmetiyle bu hususu temin ederek fazla lamba tedarik ederse tabii çok iyi olur. Gerçi bazı zevat teberruda bulunuyorsa da bu ayrı bir şeydir. Taşköprü'de kasabanın tezyini cümlesinden olarak belediye dairesi önüne bir havuz yapılacak. Keşfi yapılarak münakaşaya konmuş. Bu havuzun masrafına da ahali yardım etmiştir. Müftü efendi ramazanın son dersinde kasabanın tezyin ve tanzimi ahalinin muavenetiyle mümkün olacağını beyan edince zaten bunu müdrik olan halk havuz masrafına sarf edilmek üzere ilk defa olmak üzere 40 lira teberru etmişler ve memlekete alakadarlıklarını göstermişlerdir. Her yerde olduğu gibi, bura evkafında da senelerin batâeti hala devam edip gidiyor. Birçok harap olan vakıflar var. Bunların yerine mağaza vesaire yapılarak varidat-ı vakfiye tezayid etse fena mı olur? Bunun husule getirdiği menafi meydanda ve İstanbul'daki vakıfhanelerin fevaidi aşikardır.

11 Haziran Pazar günü saat bir buçukta Boyabat'a doğru hareke ettik. Mektepleri teftiş için Sinop'a kadar gidecek olan Maarif Müdürü Sadık Bey ile beraberdik. Gideceğimiz yer on dört saatlik idi. Mektebi olan (Onapa=Kornapa) karyesine uğrayacak ben de tetkikatta bulunacağım. Onapa'da mualliminin (mektepler güneşi) ismini verdiği biri ihzari diğeri devre-i evveli olmak üzere iki sınıflı bir mektep var. Mektep 1337 senesi Eylülünde açılmış ve elyevm 38 zükür ve 35 inas müdavimi var. Muallimi Hafız Sabri Efendi'nin cidden takdir ve tahsinlere layık gayreti ve maarifi takdir etmiş ve İstanbul'da yetişerek tenvir etmiş, bugün ahalden bazı zevatın tergiş ve himmetleriyle bura mektebi bütün köy mekteplerinin bihakkin güneşi olmuştur.

Mektebin kuyudat ve defterlerinin intizamı belki kasaba mekteplerinde de yoktur. Yalnız başına mektebi idare eden bu sahib-i azim muallimin, yetiştirdiği talebe ve telebinin sinlerine göre müktesebatları da pek mükemmeldir. Muallim Hafız Sabri Efendi darulmuallimin mezini değil, fakat bilimtihan darulmualliminden baş muallimlik ehliyetnamesi almış ve mesleğinde pek çok muallimlere gıpta verecek şayan-ı takdir haller göstermiştir. Bundan dolayı elli haneli olan Onapa köyüne yarım saat mesafeden talebegeldiği gibi, iki saatlik köyden de bir haftalık azığıyla gelen talebeler var. Bu intizam ve terakki karşısında maarif müdürü pek memnin oldu. Mualliminin gösterdiği gayretin mükafatı olmak üzere Eylülünden itibaren maaşına yüz guruş

zam edileceğini söyleyerek onu daha ziyade ihtimam göstermeye sevk etti. Biz de bu gibi pratik hareketlerle işler daha ziyade görülür ve muvaffakiyet daha ziyade olur. Eğer teftişten maksad müstahikkini taltif ve tecziye ise -ki una şüphe yoktur- böyle amelî hareketler iyi neticeler tevliid eder. Karye eşrefından ve sabık saray kilercilerinden Hacı Mustafa Efendi bize çok ikram etti. Eski âdâtımızdan bakiyye kalan saray terbiyesi tarihçileri hakikaten mütehasşis ediyor. Hacı Mustafa Efendi bütün köy halkı namına böyle kıymetli bir muallime malik olduklarından dolayı maarif müdürü beye teşekkür eyledi.

Onapa karyesinde Şeyh Musa Pir Dede isminde bir zat medfun. Bu da köylü rivayetine göre Horasan erenlerindenmiş. Kastamonu hakimi Muzaffereddin Gazi'nin vesatıyla Selçuki hükümdarı bu zat bazı a'şar vakfettiştir. Sultan Aziz zamanına kaar tekkenişinleri taraflarından olarak gelen giden misafirlerin i'zaz ve ikramı için sarf edilen a'şarın bilahare bedeli verilmeye başlanmış ve altı, yedi senedir de o da kesilmiştir. Şeyh Musa türbesinin mihrabında (Doklu Hatun) isminde bir sahabetülhayrın 811 tarihli ufak bir kitabesi var.

Onapa'yı da terk ederek o gün saat yedide şarka doğru Gökçeagaç nahiyesi merkezine doğru yollandık. Nahiyе merkezi denince yüz, iki yüz haneli bir köy düşünmeyiniz. Hatta beş haneli köy bile anlaşılmasın. Harabe mail bir ev ile yine öyle bir jandarma karakolu ve yüz adım ilerisinde de İbrahim Ağanın hanesinden başka bir şey yoktur. Şu halde hükümet dairesi alem-i tecridde yaşıyor, demektir!

Merkez olmak itibariyle telgraf dairesi olmadığını kaarim düşünmemişlerdir, zannederim. Bir zaman telgraf var imişse de elyevm bu da metruktur.

Burada İsfendiyar hanedan-ı hükümdarisinden İsmail Bey'in elyevm harap olmuş bir han var. Dört köşeli, dört sütun üzerine müesses olan bu güzel hanın kemerleri tuğladır.

Gökçeagaç ve havalisinde hasalat matluba muvafık derecede değildir. Gelinbükü, Halkabükü, Yenice, Sarıalan, Çakırçay ve Boyabat'ın Sakız, Hacı Ahmet karyelerinde üç seneden beri devam eden darlık bu sene de baş göstermek üzeredir.

Geceyi Yenice karyesinde geçirdik. Onapa mualliminin zıdgiri olarak burada tembel, atlı bir muallim var. Köylü, çocuklarını gönderdiği halde muallimin her zaman vazifesinde

bulunmaması neticesi olarak talebe dağılmıştır. Mektepte sıra bile yoktur. Himmetsizliğin bu derecesi de şayan-ı affolamaz.

Pazartesi günü sabah dağ yoluyla Boyabat yoluna devam edildi. Sakız karyesinden itibaren Sinop livası dahiline girmiş olduk. Dağ yolu deyince kestirme tarafla yol aradığımız zâhib olmamalı. Zaten şose yok ki ondan bahsedeyim. Buraları galiba nafia haritalarında yok. Sakız karyesinden itibaren gördüklerimi Boyabat mektubunda yazacağım."

(Açıksöz, Sayı: 508-510, 15-18 Haziran 1922)

3.29. Boyabat Mektubu

Taşköprü hududundan Boyabad tarafına geçtik. Boyabad'a beş buçuk saat mesafede Sakız karyesinden itibaren bu kazanın hududu başlıyor. Şarka doğru gidildikçe arazinin (...) olması sebebiyle sıcakta olunca şiddetiyle hükmü ferman hayvan üzerinde yazları gündüz seyahati iyi olmuyor. (...) çokluğundan hemen hayvanın dermanı kesiliyor. Hende sırtındaki insan bitab bir halde kalıyor. Gece seyahatleri daha iyi. Bakalım. Sinop yolunda gece uykularını feda etmek istiyoruz.

Bu geçtiğimiz yerler kâmilan Gökırmak vadisidir. Bizi Kastamonu'dan beri bırakmayan ve şarka geldikçe kendisine iltihak eden ırmak ve çayların sularıyla kabaran husumet ve tantanası artan bu güzel şehir zümrüt gibi vadisinden geçen maşukası olan asırların, tarihlerin kaydettiği (halis) yani (Kızılırmak) kavuşmak için daima seyrediyoruz. Bazı yerlerde coşkunklukları tatlı hırçınıkları meşhud oluyor. Debdebelere şahit olan Gökırmağın geçtiği vadiyi biz de takip ederek o güzel nehre dertleşip gidiyoruz.

Sakız karyesinden sonra bir müddet ilerleyerek "İspiroğlu Köprüsü" denilen yüksek ve tamire muhtaç bir köprüden geçtik. Güneşin tesiri altında bizden başka bizim muvakkit geçici zahmetimizden gayri, çalışmayı kendisine iş edinmiş köylü kadınların mütevekkilâne, cesurane çalıştıklarını gördükçe müteselli oluyoruz. Bu havali dağlık olduğundan arazinin dar olması köylüleri tarlalarını dinlendirmeden mütemadiyen sürüp ekmeğe sevk ediyor. Zaten bu taraflar ziraat memleketi değildir. Şimdi geçtiğimiz yerlerde pirinç ziraati ziyadecedir. Boyabad'a gelmeden evvel atlarımızı dinlendirmek ve biraz sığağın şiddetinin geçmesini beklemek icab ediyordu. Merkez kasabaya iki saat mesafede "İlıca" köyüne geldik. Bahçeler

içinde güzel bir köy. Sebeb-i tesmiyesi köye gelmeden evvel bir çeyrek mesafede kavak dibindin akan ılık bir sudan dolayıdır. Bu gün (Pazartesi) Boyabad'ın pazarı olduğundan ve bütün köylüler kasabaya gitmiş olduklarından karyede hiç kimse yok gibiydi. Cami bahçesine indik. Havalisinde bir mektebi var. Kaymakam beyin vürudıyla çocuklara imtihan edilmiş olup maarif müdürü bey tarafından derece-i tahsilleri anlaşılamadı. Bir saat kadar istirahati müteakip kasabada dinlenmek üzere hemen hareket ettik. İnişli, yokuşlu yollardan (...) taburunun himmeti neticesi olarak yağmursuz havada yayan veya beygirle gidilebilecek şoseye hazırlanmış dönemeçlerden geçerek Sinop tariki üzerinde bulunan karaca viran karyesi önünde bir ara durduk. Pazar dönüşü yaparak bir ağaç altında istirahat eden köylülerle hasbi halden sonra Boyabad'a bizi isal edecek olan yarım saatlik yoluda büyük bir hevahişle kat' etmek üzere ilerledik. Yüksek bir mahalden Boyabad göründü. Ekser mübanisi kireçle sıvalı, ağaçlık ve şirin olan bu kasabada ilk nazırda kendisini sevdirdi. Bizi menzil maksude isal eden (...) ırmağı buradan veda ederek onu şarka doğru selamladık ve biz de tam saat onda Boyabad'a kavuşmuş olduk. Kasaba gök ırmağın geniş vadisinde bina olmuştur. Kastamonu gibi dar bir dereye sıkışmamış olup şimal tarafa doğru gitmek, tevsî' etmek için arazi müsaittir.

Kasabanın müdahilinde evvelce yanarak bilahare yeniden yapılmış olan un fabrikasından daha istifade edilmiyor. Bu fabrikadaki elektrik motorundan şehir istifade etmiş ve buranın yanmasıyla kasaba tekrar fenerlere arz-ı iktifâr eylemiştir.

Güzel şirin binalar arasından geçerek gök ırmak mensubundan "Karaçay" ismi verilen ve şimale doğru akan çay köprüsünden hareketimiz esnasında maarif müdürünün vuruduba intizar eden numune rüştiyesi heyet-i talimiyesi otel ve matlube muvaffik han bulunmamasından dolayı mektebe davet edildik. Mekteb binası ittihaz edilen nah ve beş altı nüfuslu bir ailenin oturabileceği Karaçay kenarında bahçesiz, taksilhanesiz bimeskendir. Başmuallimi İsmail Hakkı Efendi, mercan mektep idadisinde tanıdığım zevattan ve 325 senesi darulmuallimin âliye mezunlarından olup muktedir ve gayur bir arkadaştır. Mesalik talimi de kademi olduğu halde baş muallimlikde uzun müddet kalması istiğrabımı mevacic olduğu için sebebini sordum. Kendisinin Boyabadlı olması, mânia her ne olursa olsun maksit reisinde maarifin tamimi ahz-i amali olduğunu söylemesi üzerine doğrusu bu fedakâr arkadaşımı şayan-ı tahsin buldum. Kendi şahsi menafinden ziyade memleketinin tealisine hizmet etmek üzere zıbk-ı maişete kanlanan bir muallim nasıl takdir edilmez?

Karaçay kenarında biraz istirahat ile kahvemizi içtikten yol elbiselerimizi giyindikten sonra hiç olmazsa kasabatı bir saat olsun gezmek en birinci emelim idi. Gelirken yarı bırakıp mektebe davet edildiğimiz köprüyü geçerek kasaba çarşısına doğru gittik. Sağda kiralık bir posta ve telgrafhane var. Bu gün kasabanın pazarı idiye de biz vakit ve zaman yetişemediğinden dolayı bu hafta toplanışı maalesef göremedik.

Gözlerim emlak-ı emiriyye arıyordu. Dolaştıktan sonra bir hanın karşısındaki kahveye oturduk. Rüştüye başmuallimi burada otel yoksa da han var dediğim zaman mumaiyleh burası hükümet dairesidir diyince şaşırdım. Bildiğimiz alelade hanlardan bir. Hanın kahvesi jandarma koğuşu, han odaları da (.....) hükümet! Hükümet binası belki tamir oluyor veyahut yeniden yapılıyor da bizzarure nakledilmiş olduğu hatırıma geldi. Aniden sordum. Boyabad da ziraat bankasıyla hastaneden maada emlak-ı emiriyye yokmuş. Daha garbi kasabayı temsil eden belediyenin bile kendi malı olarak bir binası mevcut değil. Hükümet müstehir bir halde bulunuyor. Hükümet dairesi evvelce yarı kargir, yarı ahşap kendi malı bir binada iken mebni bulunduğu arsanın çökmesi üzerine koltuk değneği müteaddit payandalarla bir müddet daha içinde oturulmuş ve artık imdi gelince hana nakledilmiş. Bu bina yıkılırken ya yeniden yapılması veya esaslı surette tamiri hiç düşünülmemiştir.

Kasaba evvelce arz ettiğim gibi şimale doğru büyümeğe pek müsaittir. Burada iki gün kadar kalacağımdan bundan sonra ki mektubumda Boyabad hakkında müteferrik malumat gönderirim."

(Açıksöz, Sayı:511, 19 Haziran 1922)

3.30. İkinci Mektup

"Boyabad'ın ikinci mektubu hayli gecikti. Bu Sinop'a seyahat yorgunluğu ile orada bir hayli uğraşmaktan mütevellid idi. Ben bu mektubu Sinop'tan göndermek isterken marularz ahval dolayısıyla avdet etmede yine Boyabad'tan göndermek icab eyledi. Mektubumun mündericatu müteferrik kadar, Boyabad bin hane kadar olup navahiye ile beraber umum kazanın nüfusu atmış bindir. İki yüz dört karyesi var. İki yüz kadar dükkanı olan merkez kaza ahalisi ticarete heveskâr kâr ve kesb ahalidirler. Boyabad pirinci Tosya ve Taşköprü'den sonra birinci derecededir. Kasabanın yarım saat mesafesinde cenup 'garbiyye' müsadif ve iki mahalleye

havi (gazi dere) katresi pirinci pek meşhurdur. Bu köye yakın ve şehirle vasatında "Karaçay Irmağıyla" müteharrik teşvikeye un fabrikası etrafındaki mahallere ihracat yapar.

Boyabad "gün" ve "sahtiyan" "yağ" gibi ihracatıyla da civar ve kaza ve sancakları idare ediyor. Tiftik alışverişi revaçtadır. Boyabad mamafih maalesef pek sönük ve vüsatine nisbeten adeta hiçtir. Kazanın iki yüz dört köyü olduğu halde ancak yedi köye mekteb açılabilmiş ve bunlarda matluba muvafık olmamıştır. Bin haneli merkez kasabada biri zukur diğeri inas olmak üzere altı dersaneli ancak iki mekteb bulunuyor. Zukur mektebi geçen mektubumda kaydettiğim gibi alelade bahçesiz bir evden ibaret olup bu dar binaya üç yüze yakın çocuk devam ediyor. Bir muallime ile idare edilen inasda dahi yüz on talebe var. Sıhhi meselesini artık siz düşünün! Burada tahsil ibtidai kanunu tatbik edilecek olursa dört, beş mektebe daha ihtiyaç var. Bittabi mekteb binası olmayan memlekette bu da mümkün değil. Kasabaya yirmi dakika mesafede geniş ve havadar bir yerde kaymakam esbak (elyevm Kalecik kaymakamı) Kemal Beyin himmetiyle mükemmel bir mekteb-i ibtidai inşasına başlanmış ise de hala ikmal edilememiştir. Bir kısım halk mektebin kasabaya uzak olduğunu bahane ediyorlar ise de tabii bu bir mazeret teşkil edemez. Alt kısmı yapılmış olan bu güzel mektebin tamam inşaatını kaymakam Azmi Beyin azm ve faziletinden bekleriz. Namlarına idi bir deniz etmiş olurlar (hemsayeler cal nakli el cebel)

14 Haziran tarihinde zukur mekteb ibtidaisi imtihanları başladı. Muallim-i evvel İsmail Hakkı Efendi talebe efendileri iki sıra yaparak aralarını ayırıp imtihanın sebebinden maarifin kavaidiyle ehemmiyetinden vazih surette bahis ile imtihanda sıkılmamalarını beyan ettikten sonra belîğare bir dua ile sözlerine nihayet verdi. Bu merasim mektebin bahçesi olmadığı için sokakta çay kenarında yapılıyordu. Ne kadar hicab eyleyecek şey değil mi? Sonra yukarıda imtihan odasında müftü efendi hazretleriyle ulema ve kurradan bazı zevat maarif müdürü bey, mebus Şevket bey ve mebis Abdullah Efendi Ermenek Kaymakamı sabıki Asım Bey muharrir-i fakir bazı zevat buluyorlardı. Kurradan Hafız Yusuf Efendi müessir sesiyle ve hava üzere bir asr-ı şerif okuduktan sonra imtihana başlandı. Talebenin malumat ve muhakematı güzeldi. Ders ameli gösterilmiştir. Bazen yalnız Kuran-ı Kerim ulumu diniye imtihanlarında bulunabildim.

Boyabad belediyesi Allahül hak zaten kirada oturarak kendisine bir mevki temin etmemesi de işinin baştan savma olduğuna delalet ediyor. Bunu yazarken (...) bu dağın bağı var üzümü yok

yaprağı var) darbu meselini hatırladım. Kasabayı hariçten görerek seven bir zair bir misafir, medhalinden Karaçay üzerindeki köprüyü geçerken mekteb binasının önüne doğru atılan körpe vesair yığınları görünce iğrenerek (...) uğrar. Şimdiki belediye reisi ihtiyarca ise de faal imiş. Bakalım.

Ayinesi iştir kişinin lafa bakılmaz şahsın görünür. Rütbe-i aklı eserinde beytinin hakikati yakınında tezahür eder.

Boyabad'ın garbına tesadüf eden mahallinde kalesi var. Kalenin zemin katından yukarısına kadar çıkılabileceğini söyledikleri için bir cesaret ile çıkmaya karar verdim. Muallim-i evvel İsmail Hakkı Efendi adaşımız ile muallim hafız Davut Efendi birlikte olarak gittik. Bir fener buldular. Dar bir menfezden kalenin alt kısmına girdik. Genişçe holimsi bir yer var. Aradan itibaren merdivenler başlıyor ise de yukarıdaki kısımlardan fazlaca toprak indiğinden geçilmesi müşkül olmasına mebni yirmi bir yerden arka tarafta dâhile açılmış bir pencereden merdiven tarafına geçtik. Rehber ve fenercimiz dar ve (...) onda olduğu halde emekliye emekliye seksen ayak kadar merdiven çıktuktan sonra iki kapılı bir balkona tesadüf ettik. Balkonun haricen bir penceresi var. Burada, balkona girilirken küçük sofası bir tavakkıf mahalli olup bizim şimdiki merdivenlerin dönemeç mahallerine benziyor. Burada biraz soluk aldıktan sonra, yüz seksen ayak daha merdivenlerden çıktık. Ve genişçe bir mahalde tek pencereli bir tevkif mahallinde dinlenebildik. Son bir gayretle otuz ve yüz ayak merdiveni kat ile yüksek bir pencereden kalenin önünde harice çıktık. Büyük bir kayanın bir kısmını oymak suretiyle yapılan bu yolun merdivenleri mürur zamanla aşınmış ve kırılmış olduğundan çıkılması biraz zahmetli ise de merak averdir. Arkadaşla olunca cesaret artıyor. Yukarıdaki kayıttan da anlaşılacağı üzere merdivenlerin adedi üç yüz adet kadardır. Kale burçlarında şarka nazar olan bir burcun tepe kısmı müstesna olmak üzere her tarafı mükemmel olup inilip çıkılıyor. Üç saat uzaktan ve Sinop yolundan misafirlerine iptida kasabasını mevkiini irane ile teşrifatçılığı yapan burçtur.

Kalenin karşısındaki kayaya (Pervane Kayası) ismini veriyorlar. Bu ismi duyunca dönüp Kastamonu ve bu taraflarda âsârı olan mütevezani umeratı (.....) (muiniddin Süleyman Pervane) hatırıma geldi. Sebeb-i tesmiyesini kimse bilmiyor.

Boyabad'ın altı saat cenubunda "Asarcık" karyesinin garbı cenubisinde dağ yamacında kaya oyulmak suretiyle odalar yapılmıştır. İçerisinde bazı insan kemiklerinin bulunduğu ve bazı sürahi ve desti gibi şeylerin zuhur etmesine bakılırsa buranın mezar olmasına ihtimal verilir.

Bundan başka Boyabad'a üç saat mesafede Taşköprü yolu üzerinde Sallar köyünde kayanın oyulmasıyla bir balkon yapılmış olup haricen üç bütün ve dâhilen bir odası var.

Boyabad'ın üç saat şimalinde Sinop şosesinden yirmi dakika içeride, gaz menbağı mevcut olup imtiyazı almıştır. "Durağan" nahiyesinde merkez nahiyeye bir saat uzaklıkta Çerkes köyünde "Arsenik" menbağı ve "Eke" dağında kükürtlü maden suyu vardır.

Boyabad'ın en eski camii Sultan Beyazıd-ı Sâni'nin yaptırdığı bir cami ile "Kemal Dede" "Kaya" camileri kasabanın büyük mabetlerinden olduğu gibi mahalle aralarında mescitler bulunuyor. Yorgun olduğumdan burada kesiyorum. Üçüncü mektubumda kaye-i malumatı arz ile inşaallah Boyabad mektubuma nihayet vererek Sinop havadislerini yazarım."

(Açıksöz, Sayı:521, 2 Temmuz 1922)

3.31. Üçüncü Mektup

"Boyabad'ın ihyasına ve hususuyla yazının cennet âsâ olmasına (Karaçay) ismi verilen ve medhalden itibaren kasabanın kenarından tatlı tatlı akarak Kızılırmak'ın ayaklarından Gökırmak'ın azametini artırmak üzere seyredip giden bu çay sebebiyet veriyor.

Boyabad Kasabası'nın şimal tarafı pek dildişin olup kasabaya yirmi dakika mesafede bulunan (Alabenli) karyesine kadar etrafı yeşil bahçeler. Boyabad ahalisi bu bağçelere (Bağ) ismini veriyorlar. Kasabanın cenub garbı tarafında ve kale arkasındaki bağçelere (Kalebağ) ismi veriyorlar ki uzaktan bile seyri insana taze hayat veriyor. Hususiyle çabuk ince bir patika ile ayrılarak cenup tarafındaki sırtı kaplayan çamlıkların kenarından geçmesi o kadar latif ki Karaçay yılankavi bir mecra takip ile bağçeler kenarından geçip eşar ve ezharın ihtiyacını tatmin eyledikten sonra menzil-i maksude şıtap ediyor. Bu güzel ve bereketli çayın menbağı Boyabad'ın cenup garbındaki Kargı nahiyesin dâhilindedir.

Hülâsa Karaçay sayesinde şehrin yalnız cenup tarafı müstesna olmak üzere uç kısmı ağaçlık ve bağçelik ile çevrilmiştir. Kasabanın çukurda olmasına mebni yazın tahammül fersa bir sıcaklığın devam etmesi ile hâsıl olan ızdırabı ancak Karaçay'ın kenarı teskin edebiliyor. Bu mübarek çay müteaddid hizmetlerinden başka Boyabad'ın susuzluğunu da gidermek için pek büyük ve

hayati bir himmeti de deriğ etmiyor. Burada su azdır. 333 senesine kadar kasaba ahalisi yalnız bu suya arz-ı ittikar ederlerken bilahare aşığıda arz edeceğim bir si da imdatlarına yetişmiştir.

Bent ile Karaçay'ın bir kısmını buraya çevirmiş ve taht-el arz kapaklı taşlar ile örtülü harktan şehre isal ile Bekir Paşa Çeşmesi denilen bir çeşme ve bir şadırvan vesair cami ve mahalle çeşmeleri vasıtasıyla şehrin sebab-i ihyası olmuştur. Elyevm bu suya Bekir Paşa suyu derler. Müşârünileyhin ekin pazarındaki çeşmesinin kitabesinde şu ayet mahkuktur.

Sultan Mahmud Sâni devr-i üzerasında Bekir Paşa merhum⁶⁹ kasaba ahalisinin ihtiyacını nazar-ı dikkate iki saatlik mesafede Tabaklı Karyesi karşısında yaptırmış olduğu cihanın ab-ı suyu Hazret Sultan Mahmut'un ve çerahası Bekir Paşa'yı sıdk veliniğmeti vardığı mansıpta her yerde duayı hayr celin eylemiştir. Maksat aksi olunca bu diyarın vali-i velası ercame. O şahinşah için kıldı. Bu ziba çeşmesi inşa olup deryadan efsun ömr ve ikbal cihanbani olunsun. Sayesinde böyle daim cudi hayr icra dedi. (Pertev) biri eşrab edip tarihi inşasın Boyabad'ta nedilhava çeşme yaptırdı. Bekir Paşa 1235.

Yine aynı tarihte 1235 senesinde çarşı şadırvanı yaptırarak esnafın ihtiyacını tatmin eylemiştir. Şadırvan kitabesindeki ebniyanın mümkatı beyti şu suretle mahkuktur.

Ayn cudi bu Bekir Paşa bu dem icra edip ab-ı ihsan ile Boyabad'ı âbâd eyledi.

Tarzındandır ki hakikaten bu su Boyabad'ın âbâd olmasını temin eylemiştir. Son zamanda şube reis-i esbak kolağası Ömer Lütü Bey'in himmetleri ahali ve şube efradının gayretleriyle kasabaya iki saat uzaklıkta cenuba müsadif (Döme) tepesinden Kirazlı Dere ismindeki su dahi şehre idhal edilmiştir. Bu su Bekir Paşa suyu kadar bol değilse de içimi ondan daha iyidir.

Boyabad'ta üç gece kaldık. Ben bir gün evvel hareket edilmesini arzu ettim ise de Karaçay başında nargileyi su içine koymayı; bir sabah alemi de yapmayı unutmadığından o kadar acele etmedim. Bizim Kastamonu'daki gibi yol kahvelerinde nargile yok. Tiryakilerin nargileleri hususidir. Bereket ki ibtidai muallim-i evveli İsmail Hakkı Efendi bir nargile tedarik edebildi.

⁶⁹ Ebu Bekir Sıddık Paşa aslen Moralı olup kapıcıbaşı ve sıra emanetinden tefeyyüz ederek Çarşıbaşı mirahurudur. 1228 senesinde vezaretle selâtin varisi oldu. Badehu Diyarbakır, Karaman, Anadolu vilayetlerinde ve sancaklarda hizmet ettikten sonra 1249 senesinde Karahisar sahip mutasarrıfı iken vezareti ref edilmiş ise de bilahare ibka-i vezaretiyle İstanbul'da Emirgan'daki yalısında ikamete müsaade edilmiş. Ve 1249 senesi evahirinde vefat etmiştir. Kabri Eyub Camii haziresindedir. Müşârünileyh Boyabad'a suyu Anadolu valisi iken getirmiştir.

Maarif müdürü Sadık Bey'in merkez imtihanlarında bulunacaklarından Sinop'a bizden ancak bir hafta sonra hareket edebileceklerdi. Haziranın on altıncı gecesi sabaha karşı Sinop'a hareket ettik. Böyle hareketimizin sebebi hem güneşin tesirine az maruz kalmak, hem de ertesi günü Sinop'a erken inmek maksadına mebni idi. Boyabad'la Sinop'un arası onsekiz saat olduğundan tevkif mahalli olarak ilk hamlede oniki saatlik yol kat edip handa yatmak icab ediyordu. Aynı son ışığı yolumuzu göstererek serinlik içinde mütemadi devam ettik. İki buçuk saat sonra güneş nurlu yüzünü dağ arkasından gösterdi. Tabii tesiri ardı biz şose yolundan başka tesadüfi olarak katırcıların yolundan geçiyor (...) arasından dar bir vadiden dolaşa dolaşa giderek tedricen yükseliyorduk. Üç buçuk saat sonra refakatimde bulunan Şemsi Efendi Boyabad'ın şarka bakan en yüksek bir ciheti gösterdi.

Saat alaturka bir de Boyabad ile Sinop hududunu ayıran Kurtlu mevkiine geldik. Güneş şiddetini göstermeye başladığı halde buranın yayla olması hasebiyle serinlik ve adeta üşümek devam ediyordu. Kurtlu (.....) askeriyenin istirahatlerini temin için sıhhiye memurları var.

Kurtlu'dan itibaren ilk merhaleyi kat etmek için altı saat kadar daha yol gitmemiz icab ediyordu. Geçtiğimiz yollar tercihan irtika peyda ederek çamlık ormanları arasında dolaşıyordu. Kurtlu'dan bir saat evvel başlayan çamlık, bir saat sonraya kadar devam edip gidiyor.

Bu güzel ruhfeza ormanlık içinde su başında öğle yemeğini yiyerek sıcağın pek ziyade artmasına rağmen saat on buçukta (Tangal) veya (Kangal) ismi verilen mevkideki haneye indik. Buralarda mısır ekmeği yemek adet olduğundan en ziyade rağbet edip yenilen bittabi mısırdır. Bundan dolayı mısır mahsulünün kemale gelmesi için zira yağmur bekliyorlardı. Tangal bir cami, bir han, kahve ve bakkal dükkânı var. On saat mütemadiyen hayvan üzerinde gelmiş olduğumuzdan pek ziyade yorgunduk. Ertesi günü her nasıl olsa Sinop'a girebilecektik. Zira Sinop bize yedi saat kadar uzakta bulunuyor ve uzaktır. Deniz bize yaklaştığımızı tebşir ediyordu."

(Açıksöz, Sayı: 522, 3 Temmuz 1922)

3.32. Sinop Mektubu

"Sinop'a yedi saat uzak olan Tangal'dan itibaren tedricen arazi alçalıyor. Sinop'la Boyabad hududu üçüncü Boyabad mektubumda arz ettiğim gibi altı saat daha cenubunda Kurtlu'dan itibaren başlıyor.

16 Haziran Cuma günü sabah saat onda Tangal'dan hareket ettik. Yollar berbad bir halde şoseden, yazın beygirle ve bir haylide arabadan inmemek şartıyla araba ile gidiliyor ise de kışın araba itelemeler pek güçtür. Tahminen bin üç yüz senesinde başlayan şose hemen hiç tamir görmemiştir. Merkezden üç saat sonra, "Medbrek Hanı" denilen bir hana geldik. Yirmi dört saati mütecevaz bir zamandan beri nargile içmediğimden dolayı başım dönüyordu. Burada nargile bulunduğunu haber almış olduğumdan yemekten sonra bir nargile içtim. Bir hayli de konuştuk. Burayı kiralayan zat birçok zaman nahiye müdürlüklerinde bulunmuş bilahare çekilerek bu hanenin getirdiği para ile temin-i maişeti ihtiyar etmiş tahminen atmış beşlik muhabbet bir kimsedir.

Bundan sonra Sinop görüldü. Yarımadanın bir zühte denizin iki tarafı nazır olan bu güzel kasabaya kavuşmak için atları kamçıladık. Tehalüke karşı hala yaklaşamıyorduk. Yolların dönemeçli olması canımızı sıkıyordu.

Nihayet kestirme yol sorduk. Gösterdiler. Bu yol üç çeyrek kadar fark ediyormuş. Kısa yoldan sahili takibe başladık. Takriben üç buçuk saat sonra Sinop'un haşin duvarlı kalesinin, tepesinin önüne geldik. Burası kumluktur. Şehre girmek için başka bir medhali olmayan kapısından içeri girerken azılı mahbusların Sinop'a gönderilmesi hikmetini düşünüyordum. Bazı inşaat ve şose için kalenin bazı harab kısmı yıktırılıyordu. Kale civarındaki karakolun önünden geçerek kasabanın çarsına girdik. Maarif müdürü Sadık bey doğruca mekteb-i idadiye gitmemi tavsiye etti ise de ben ibtida öyle icab ederse mektebe inmeyi muvafık buldum. Ve bu mütalaama binaen (hafızımıza) oteli sordum. Şehrin liman tarafında otel olduğunu haber verdiklerinden sora sora oraya kadar geldi. Talihimizden olacak ki bir gün evvel otel sahibi müşterisiz kaldığından dolayı oteli kapatmış. Yine orada bir kahve üstünde alelade iki karyolası olan bir balıkçı hanına girdik. Soyunup tebdil-i ceme ettikten sonra yemek yedik. Bu tarafta biri lokanta diğeri aşçı (.....) olmak üzere iki dükkan var. Lokantanın hem yemekleri nefis ve hem de içerisi temiz. Yemeğe müteakip nargile içmek için bir تنها yere gittim. Maalesef hiçbir

kahvede nargile yoktu. Orada ser mühendis Necati Bey efendiye tesadüf ettim. Mumaileyh Kastamonu'dan aşinalığımız olduğu için yabancı olduğu bir muhitte derhal tesadüf ettiğim pekiyi oldu. Bazı esbab dolayısıyla tekaütlüğünü istediğinizden icab-ı icra edilmiş. Necati Bey gibi mukadder ve işgüzar bir zatın vazifeden çekilmesi beni müteessir etti. Bizde az yetişmiş bu gibi zevatın iş başında vücutlarından, tecrübelerinden çok istifade edilecek iken iş beraksi olup gidiyor.

Eski tezkere tevsilerimize (...) (ceziretü'lşah) tesmiye ettikleri Sinop'un o asırların azamet debdebe ve izmihlal müştak ve felaketine şahid olan güzel kasabanın ekser mahalatı ve en güzel kısımları yanmış ve ehemmiyeti bir kat daha azalmıştır. Sinop başlı başına bir tarih memleketidir. Bu günkü sönük şehirde tacütahtların kurulduğu ve ne gün olduğu düşünülünce toprakların oraya (...) mümkün değildir.

Caminin tekkesini şöyle hafif bir gezinti ile geçirdik. Deniz havası bizdeki yol yorgunluğunu tamamen izale etti.

Ertesi gün mektebe naklettik. Seyyid Bilal caddesinde hem limana ve hem açık denize nazır olan mekteb-i idadi ile ittihadi mektebi ibtidaiyesinin tarz-ı inşaları çok güzeldir. Mekteb-i idadi ve darulmuallimin tedrisatı birlikte ifa ediliyor. İdadi imtihanları itham bulunduğu için ben mekteb-ibtidaiyenin hendese imtihanında bulundum. Hiç ümit etmediğim halde burada İstanbul'da Beyazid Mekteb-i Rüştîyesinde tahsilim esnasında hesap ve hendese muallimimiz olan İhsan beye tesadüf ettim. Üstadımın vazife-i tedrisiyesindeki kademine rağmen eski heves mesaisi devam ediyor. İhsan bey efendi Sinop muhasebecisi iken, hasbel icab müştakı, olduğu muallimliğe atanmıştır. Talebenin hendese dersindeki müktesebatı iyidir.

Sinop'a vurulduğu günü karaihasa köşesinde benzi sararmış zaif bir sima nazar-ı dikkati celbettiğinden sormuş. İbtidai darulmuallimin müdür Rıfat Bey olduğunu öğrenmedim. Mumaileyh verem illetinin pençesine yakalanmış nihayet dört ay tebdil hava almış. Fakat ondan istifade etmeden vefatı vukua gelmiştir. Rıfat beyin vefatını mavin İsmail Hakkı efendiden işittim. Biçare muhaceretle buraya kadar gelmiş ve altındaki döşeğe varıncaya kadar her şeyi emaneten tedarik etmiştir. Rıfat beyin bir refikası ile iki çocuğu sabahtan akşama yiyeceği olmayacak derecede düşkün ve zaruret içinde kalmıştır. Muavenet edecek kimsesi olmayan bu aile taşındığı memlekette ne yapacaktır? Onu da Allah bilir. Her ne kadar refikası

mahiye bir miktar cüzî para vermeyi taahhüt etmişlerse de bu ekmek parasına yetişmediği gibi devamlı olmasa da kabil değildir.

Burada muhterem zat diyor ki: bütün muallimler maaşlarından yüzde birini bırakır ve usul ile ziraat bankasına teslim etmeli; içlerinden vefat edenler olursa o çaresiz ailenin nafakasına göre bir miktar dahilinde bir senelik o ailenin emr ve iaşesi temin olunmalı. Ölüm döşeğine uzanan bir muallim hiç olmazsa arkasında bir senelik olsun maişeti temin edilmiş bir aile bıraktığından pek de gözü açık olarak gitmez. Bu müşekkil nisbeten himmet edilirse iyi bir netice hâsıl olacağı tabiidir. Hepimizin başına gelecek olan bu meselenin halli elzem umurdandır. Muallim ve muallimler birliği, muallimler cemiyeti hülasa herhangi cemiyet olursa olsun bu işin çaresine bakmalı ve bu meseleyi nazar-ı dikkatten uzak tutmayarak halletmelidir."

(Açıksöz, Sayı: 525, 6 Temmuz 1922)

3.33. İkinci Mektup

"Sinop, asar-ı kadime hususunda zengin olan kasabalarımızın birincileri sırasındadır. Burada pont hükümdarın (mihirdat) sarayı denilen bir mahal ile Romalıların dış kalesi var. Bazı asarı ve betahsir Türklerin asar medeniyesi şehri imla ediyor. Kasaba ekseriyetle Selçukiler zamanına ait ağabeydat-ı milliye ile doludur.

İç kale tesmiye edilen kısım sırf Türklerin müdafaa için yaptıkları kale olup hükümdar-ı Selçuki (İzzettin Keykavus bin Keyhüsrev) 612 senesinde burayı zapt edince Sinoplu az askerle muhafazası için iç kalenin her bir burcunu ümerasından birisine tevdi ile yaptırmış ve üzerlerine tacına da hükümdar ve emirname kitabeler vaz' olunmuştur. Kalenin acele yapıldığı tarz-ı inşasından anlaşılıyor. Kendisine meli ceryanların müdafî gösterdiği halde kalenin bizim olmadığından ve şehri kapattığından bahs eden bir zata oradaki Türk asarına müteallik kitabeleri okumadığından dolayı teessüf etmemek elden gelmez. Zaten mürur-ü zamanla kalenin bir kısmı harab olmuştur. Asar yafıye her yerde hüsn-i suretle muhafaza edilerek büyük bir dikkat ve ihtimam sarf edilirken biz de aksi fikirde bulunan zatın fikirlerine şaşmamak mümkün değildir. İç kaleye bu öz Türk malına hiçbir kimsenin değil tahrib dokunmaya bile hakkı yoktur. Şayan-ı şükrandır ki bu gibi asarın ehemmiyetini takdir buyuran mutasarrıf Süleyman nemci bey efendi onların muhafaza içinde hizmetlerini diriğ buyurmuyorlar Sinop'ta (Sultan Keykavus)un biraderi sultan Alâeddin Selçuki'nin (634-617)

arzani olarak yapılmış. Müstait şekil cani oradaki mabed-i İslamiyenin en büyüğüdür. Mihrab ve minberi sanatkâranedir. Caminin arka kapısı karşısındaki medresenin kapı etrafı Türk tarz-ı mimarisinin en güzel numunelerinden biri olup dâhili de hoştur. Fakat elyevm oturulmadığından içi acınacak bir halde bulunuyor. Bu medreseyi ümera-i selçukinin mütenefezanından Sinop'un Selçukiler zamanında ikinci fatihi (muidin Süleyman pervane) yaptırmış ve üzerine kitabesini de koymuştur. Alâeddin Camii de yine pervane tamir ettirerek büyük bir kitabe vaz' etmiş. Bu cami havalisinde İsfendiyar hanedanına ait bir türbe nazar-ı dikkati celb eder. Tamamen Türk tarzı mumarisinde yapılan bu türbe içindeki mermer lahitleri insanı hayretlere gark eder. Kabirlerin tezinatı pek mükemmeldir. Bu türbede bir tahta sanduka içinde o raca yanmış olarak Habib Baba (...) denilen (Gıyaseddin İbrahim bin Süleyman Şah) ve sandukaları mermer olarak (Kötürüm Beyazid bin Adil Bey) (İsfendiyar Bey bin Kötürüm Beyazid) (İbrahim Bey bin İsfendiyar ve İbrahim Bey'in validesiyle İsfendiyar'ın kerimesi (Saitbaht Hatun) ve İsmail beyin oğlu ve kitabeleri olmayan alelade yapılmış ki büyük ve iki ufak kabir daha vardır. Bu türbede her on beş günde bir hatim-i şerif yapılarak hükümetin arka tarafında vaki' (Ayyeli Türbe) denilen (Sultan Hatun Binti Süleyman Şah)ın medfunda fahi (?) icra edilir. Sultan hatun Gıyaseddin İbrahim'in hemşehrisidir. Alâeddin camiini kötürüm Beyazid tamir ettirmiş ve oğlu İsfendiyar Bey de mihrab ve minberini yaptırmıştır. Sinop'ta bu hanedandan İsmail beyin eserleri de vardır. Burası onların ikinci mukarr-ı hükümeti idi. (birinci Kastamonu) haricen tazyik vukuunda buraya iltica edeceklerinden Sinop'u bu hanedan da tahkim eylemişlerdir.

Hatta kale burçlarından taradsud İsfendiyar beyin ümerasından (Şahabeddin)indir. Bu zatın Sinop'ta bir de çeşmesi var. Mutasarrıf Süleyman necmi bey efendi müteferrik ve öteye beriye atılmış kitabe ve asar-ı kadimeyi bir yere toplamak istediklerinden münasip bir bina düşünüyorlarmış. Kendilerinin en münasip olarak marul-arz eski medrese denilen (Süleyman Pervane) medresesinin muvafık olduğunu arz eyledim. Fikrimi pek muvafık buldular ve hemen o gün medresenin bir kısmının bu gibi asarı muhafazasına hasredilmesi için bu hususa meraklı gençlerden meclisi idare başkanı Hüseyin beye emir verdiler. Medrese kapısının etraf ve üstü bir müzeye yakışacak derecerede müzeyyen olduğu gibi iç bahçesinde de son hükümdar Selçuki Gıyaseddin Mesut'un oğlu Sinop Emiri Gazi Çelebi İbrahim Bey medfun olduğundan bu suretle hem medrese iyi muhafaza ediliyor ve hem de gazi çelebi merhumun medfun olduğu mahal temizlenerek ot ve müzahrefattan tathir olunur.

Sinop'un asar-ı kadimesi muharrir arkadaşlarımızdan reği dava vekili hasan Fehmi beyin delaletiyle gezerek icab edenlerin kitabelerini aldım.

Sinop'ta şehit denilen ve kırım seferinden (1269 zilhicce) Rus donanmasının taarruzuna uğrayarak şehit olanların makberesi olan mahal tanzim edilerek yol yapılıyor. Yolun ortasına şüheda namına bir abide yapılacaktı. Yine bu tarafa yeni açık deniz tarafına bir de mekteb yaptırılacak.

Sinop'ta yarımada kısmında seyyid bilal hazretleri medfun olup bu zatın hakkında esaslı bir malumat yok. Onun kubbeli bir türbede yatan ve yanında keremetli cami bulunan bu zat (Çelebi) ölülerinden (Tayboğa) denilen türk ümerasından bir kumandanın maiyetinde Sinop muharebesinde bulunarak şehidin vefat ile buraya defn edilmiş. Kendisi sahabedendir. Bu mütalat türbe duvarında aşılış ve ebul hasan bağdadi isminde bir zatın eserinden alındığı zikr edilmiştir. Hazreti Seyyid hakkında esaslı tetkikatte bulunmak için icad eder.

Tahminen on beş kilometre murabbağında olan yarımada evvelce yani; yedinci ve sekizinci asırlarda on bir köy ile bağ, bahçe, üzüm ve incir gibi meyvelere malik iken şimdi hâli olarak çırçıplak kalmıştır. Bu güzel ve şimdi ıssız yarımadaya orada yetişebilecek ağaçlar dikilmek lazımdır.

Seyyah-ı meşhur İbni Batuta'nın mamuriyetini medh ü sena ettiği Sinop bu gün tamamen denecek derecede düşkündür. Kasabada ticaret pek durgun geçen mektubumda kaydettiğim büyük yangın bu güzel şehrin himmetini bütün bütün hiçe indirmiş. İhracatı ceviz, elma, yaprak, tütün, balık, tereyağ, yumurta, palamut, pirinç, kestanedir.

Pek güzel ve tabii bir limanı olan Sinop'a şömendifer hattı yapıldığı gün ehemmiyet-i iktisadiyeti çok artacaktır. Sinop'un imarı için çalışmak lazımdır. Jandarma kumandanı muhterem Nuri bey efendinin himmetiyle belediyenin yanında bir jandarma dairesi yaptırılacak. Temelleri atılmış ve taşları getirilmiştir. Bastığı yerde eser bırakmaya çalışan bu kıymetli zat jandarma dairesinin cephe-i tezhinatı türk tarz-ı mimarisinde süslemek için buradaki tertibat-ı milliyeden istifade edeceğini söylediler.

Asar-ı milliye rağbet edildiğini gördükçe doğrusu pek seviniyordum. Hamd olsun bu rağbet gittikçe umumileşiyor.

Sinop'un tersane kısmına güzel park yaptırılmaya teşebbüs edilmiş kısmen de yapılmıştır."

(Açıksöz, Sayı: 526, 8 Temmuz 1922)

3.34. Üçüncü Mektup

"Bu mektubu daha müteferrik havadislere hasrederek mektuplarıma nihayet vereceğim. Eski zamanlarda ceziretülşak (?) ismi verilen Sinop bu gün ehemmiyetini kaybetmiş olmakla beraber hakikaten sevimli ve insanları cezp eden bir kasabadır. Geçen mektubumda ticaretin durgunluğundan bahsetmiştim. Bu sene pek mühim ticaret teşkil eden balık ihracatı ve betahsis balığı hemen elde edilemediğinden bütün balıkçılar mutazararuz.

Sinop'un belediye binası çok güzel. Bu binayı götür görmez bizim faal belediye reisimiz Doktor Fazıl Berki beyi tahattür eyledim. Zira yorulmak bilmez bir reisin oturacağı bir bina. Bundan tabi kariler mana çıkarmışlardır. Fakat ben daha izah edeyim. Burada belediye ismi var cismi yok kabilindendir. Dokuz gün oturduğum ve mütemadiyen gezdiğim halde sokakların süpürüldüğüne tesadüf etmedim. Hâlbuki buranın sokakları on beş bir temizlense yine kâfi gelecek. Şehir içinde bir hâli arsada bir kubbe teşkil eden yıllanmış kemik yığınları zahire orada herhalde umumi bir (salhane: (.) hane) olduğu zannını veriyor.

Sinop belediyesinin tuhaf bir fener yakmak usulü var. Sokaklarda fener asılı değildir. Bizim şimdiye kadar her yerde gördüğümüz şeyi sokaklarda, münasip mahallerde asılı duran fenerlerin gazlarını her gün belediye koyar ve akşam ezanı yine alakadar memuru ve fenerleri yakar. Hâlbuki burada akşam ezanı oldu mu bir belediye hademesi omzunda bir merdiven elinde, içinde lambaları yanan dört beş fener olduğu halde fenerleri yerlerine; demirlerine asar. Ve tabii ertesi sabah fenerleri lambaları değil tekrar topluyor.

Ben ilk defa dört fenerin bir arada ve bir merdivenli hademe elinde yandığını görünce derhal yeni taahhül etmiş bir adamın kız evine gitmesi için yapılan merasim için hazırlık farz ettim. Fakat sorarak işi anladım ve gördüm.

Güzel Sinop'ta deniz kenarında yol yorgunluğunu gidermek için bence nargile içmek muvaffik olacağından hususuyla deniz kenarında bu hususu temin için nargileli kahve bulamadım. Bereket ki Kastamonulu bakkal Mahmut Ali Ağa isminde bir hemşehrimiz

memlekette muallimlik ettiğimden dolayı şükranе olarak misafirleri için sakladığı iki nargileden birini orada kaldığımız müddetçe bize terk ettiler. Yine Kastamonulu ekmekçi Hüseyin usta bize lazım gelen malumatı diriğ etmediler. Naçizane memleketlerle alakadar olduğumdan dolayı bir iki ümmi fakat kadirşinas zata teşekkür etmeden geçemem.

Sinop teşkilat-ı milliyenin ibtidasında üç gayur zatın ikazıyla İstanbul ile ilk defa kat'i lakla eylemiştir. Burada ekseriyeti Türk olmakla beraber Laz, Çerkez, Abaza, Gürcü bulunduğu için derhal teşkilatın kabulü mütasır idi. Zira İstanbul bu tenevviden istifade etmek isteyecektir.

İşte muhterem Sinoplular şube reisi sabıkı binbaşı cemal ve komser Remzi beylerle müsfü-i sabık İbrahim efendinin dalalet ve inşadlarıyla İstanbul'un melâmetini anlayarak teşkilatı tetbikatta tehhür etmemişlerdir. Hatta Cemal Beye hanesinde suikast tertip edildiği halde mumaileyh asla fütur getirmeyerek refikasıyla birlikte kuvveti pazuya vererek çalışmışlardır.

Sinop'ta avdetten bir gün evvel muhterem hasan Fehmi ile Seyyid Bilal caddesinde bittamam şose kenarındaki hastaneyi ziyaret ettim. Doğrusu parmağım ağzımda kaldı. Anadolu'da bu kadar muntazam ve mükemmel bir hastane bulunduğunu hiç düşünmemiştim. Daha açıkçası bu hastaneden daha mükemmeli Anadolu'da yoktur diyecek kadar kendimde cesaret görüyorum.

Sıhhiye müdür-ü muhteremi Said Bey uzun müddet burada bulunduğu için her türlü müşkülât ve muhalefete rağmen hastaneyi en mükemmel hale ifrağ etmişlerdir. Hastane sertabibi Ali Bey gibi kıymetli bir arkadaş nail olduğundan dolayı Said Beyi tebrik etmemek mümkün değil. Hastanenin her tarafını gezdim. Avdetimiz esnasında müşahadatımızı yazmaklığımızı söylediler. İntizam ve mükemmeliyeti tasvire muktedir olmadığımızı kaydetmekten başka bir şeyi yazamıyacağımızı kaydettim.

Ben gelmeden bir gün evvel hususi inas mektebinin Türkçe imtihanında bulundum. Mektebi idare eden zat meclis idare kâtibi faal gençlerden Hüseyin beydir. Bu kıyiletli arkadaşın Sinop'a müteallik malumatı var. Sinop kitabelerini tab'ettirecek. Bu eseri sabırsızlıkla bekleyeceğiz.

Derslerde çocuklar daha ameli çalıştırılsa muvaffakiyet o nisbette iyi olacak. İbtidai mekteplerinde ezbercilik hemen umumi şekillidir. Mini mini yavruların vatani neşideleri hepimizi mütehasip ederek ağlattı. Mektebin intizamı hanım kızların elişleri cidden

mükemmeldir. Hüseyin beyi vazife-i resmiyesinden maada nalincilik (?) ve mektebcilik hususlarında göstermiş oldukları faaliyetinden dolayı tebrik ederken mutasarrıf bey efendinin uhdelere tevdi' ettiği eski medrese açılacak olan milli müzenin tanziminde muvaffak olmalarını temenni eyeriz.

Sinop'ta asar-ı kadime, menazın müteallik resimlerin fotoğraflarını alan genç sanatkârlarımızdan Ferit beyi zikretmeden geçemeyeceğim. Bu muhterem ve hevesli genç menazıra müteallik Sinop'un fotoğraflarını almışlar. Şimdi de tarihi resimleri alıyorlar.

Muharrir-i acize bir hayli kart hediye ettiler. Ferit beye Sinop'a ait daha birçok asar-ı milliye canlandırmasını rica ederiz."

(Açıksöz, Sayı:527, 9 Temmuz 1922)

3.35. Ferhat Mehmet Paşa ve Âsâr-ı Hayriyesi

"Beynel halk Hacı Kadın Cami denilen cami-i şerifeye namına mensup hamamın banisi olan Ferhat Paşa aslen İstanbul'dur. Pederi rical-i devletten Mustafa Paşa isminde bir zattır.

Ferit Paşa saraya alınarak enderunda tefeyyüz edip korucu başı ve kapucu başı olmuş badehu 960 senesinde yeniçeri ağalığına ittika ile beş sene bu hizmet-i mühimmede bulunmuş müteakiben Kastamonu'ya sancak beyliğine gönderilmiştir. 965

Ferhat Paşa yedi sene Kastamonu'da kaldı. Sultan Süleyman Kanuni'nin evahir-i saltanatında 972 senesinde İstanbul'a celb edip vezir-i hamış tayin edildi.

974 senesinde Sultan Süleyman şehzadesi Mahmut Sultan kerimesi Humaşah Hanım Sultan'a tezhiç edilmek suretiyle sıriyete nail oldu.

Ferhat Paşa bundan sonra İstanbul'dan haricine çıkmadı. Vezir-i rabi ve vezir-i sanilik ile oturduğu yerde terfi etti. {rahlet-i mirkat 982} senesi şevvalinde vefat edip Eyüp'te Pertev Paşa türbesi yanındaki mahale defn edildi. Kabir taşının yazısı girift olduğundan iyice okunamıyor. Müşarünileyhin hanım sultandan beş oğlu ve bir kızı dünyaya gelmiştir.

Tabibin cehli sebab-i mevti olduğundan adamları hastalığında kendisini tedavi eden tabibi katl etmişlerdir. Heyhin alinin gayri matbu zeylinden Sokullu Mehmet Paşa'nın (.....) ile (.....) içirildiği (.....) bulmuş olduğu muharrir ise de bunun Sokullu'nun düşmanları tarafından uydurulmuş olduğuna şüphe yoktur.

Ferhat Paşa yeniçeri ağası iken sert etmiş. Müşarünileyhe erbab-ı kalemden ve minnettar hattatlarımızdan olup nesh-i ve (.....) meşhur Ahmet Karahisârî'den yazmıştır. Boş zamanlarında daima yazı ile meşgul olur ve ekser Kur'an-ı Kerim yazarak beherini yüz altına sattırdı. Hakk-ı fanide teçhiz ve (.....) el emeği olan bu para ile tedarik edilmesini vasiyet etmiştir. Hatta metin ve (...) yazdığı Mushaf-ı şerifelerden bir tanesi Sultan Bayezid sani türbesindedir. Müşarünileyh Sultan Bayezid meydanına nazır sarayda otururdu.

Ferhat Paşanın büyük oğlu Mustafa Bey kapıcıbaşı ve miralem olarak 1001 senesinde vefat; diğer oğlu Osman Bey Bolu Beyi iken Bağdat muharebesinde ve İbrahim Paşa ismindeki oğlu da beylerbeyi iken 1010 tarihinde şehit olmuşlardır. Ferhat Paşanın Mustafa Bey ismindeki oğlundan ahlafı vardır. Ferhat Paşa Kastamonu'daki camiini 967 senesinde Seyfi Dede isminde mezinneden bir zat için yaptırmıştır. Cami kapısı üstündeki kitabe şudur:

Nazmiye Seyfi Dede Halle Kutb-ı Urefa

Kendüye Cami-i ziba için ettikde dua

Hüsrev-i dehre vezir hazret-i Ferhat Paşa

Yaptı bu cami şirin ve berin ve ziba

Arifin biri iki tarih-i ziba yazdı

Birisi haşça bina ve bir de şuhça bina

Bilahare cami 116 tarihinde tamir olunarak tarihi taşı konmuştur:

Çıktı bir arif dedi tarih-i bedi

Hele tecdid-i bina oldu bu Ferhat Paşa

Cami mezkur (29) sene sonra Ferhat Paşa ahfadından bir zat tarafından tekrar tamir ettirilmiştir.

İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nin divanlar kısmında 479 numarada bir "Ferhat Paşa Divanı" mevcut olup bazı müdakkik zevat bunun sahib-i tercümeğe ait olduğunu söylüyorlar. Divandan intihap ettiğim iki bent ber-vech-i atidir:

Gece gündüz aşkın beni zar ve zebun etti
Ferahın anışı arttı du-çeşmim işan-ı hevan etti
Günüm günden harab oldu beni derdin harab etti
Beni suzan eden böyle yine kendi günahımdır
Ezelden ateş aşka düşen eller mi (...)
Seni mecnun eden leyle dile (...) Uşıdabı
Bu Ferhat kul ki her dem inayet ile ey bari
Beni suzan eden böyle yine kendi günahımdır
Heyetin icraatı derece-i sai ve idrakinin numunesi olacaktır" ⁷⁰
(Açıksöz, Sayı:594, 1 Ekim 1922)

⁷⁰ Had ve hattata ne ait nam eserde yanlış olarak Fatih Sultan Mehmet'in damadı gösteriliyor. Zaten tarih ki...meydana çıkarmak için kâfidir.

4. İSMAİL HAKKI UZUNÇARŞILI'NIN AÇIKSÖZ'DEKİ MİLLÎ MÜCADELE HAREKETİ KONULARINDAKİ YAZILARI

4.1. İstiklâl-i Osmânî Münasebetiyle

İstiklâl-i Osmânî sene-i devriyesine müsâdif olan bu muazzez günü idrâk ile mübâhîyiz. Osman Gâzi'nin tesis ettiği hükümetimizin istiklâline hâtime verilmek üzere imza edilen o meş'um Sevr Muâhedesine karşı kıyam eden bu millet-i necîbe hakk-ı meşrûunu veripte esir yaşamamak için silâha sarılmış ve mücadelesine devam etmekte bulunmuştur. İstiklâl mücadelesine her suretle hizmet eden her sınıf halk bu şanlı kıyâma iştirak ettiğinden dolayı bihakkın iftihar etmeğe şâyandır.

Hükümdâr-ı Mağfûr Gâzi Osman Şâh'ın türbe-i mübârekesine pâ-yi mülevvesini basarak, "kalk ey Türk!..." tahkirâtında bulunan Venizeloszâde'nin ve bu defa da o kudsî yere Kral Kosti'nin resmini asmak suretiyle kalblerimizi cerihadâr, fakat azim, iman ve intikâmımızı teşdîd eden Yunânîlerin inşâallah yakın bir âtîde mübtelâ-i hüsrân olduklarını göreceğiz. Rûh-u Osman, bugün kendinin tesis ettiği müstakil hükümetini ahfâdının nasıl fedâkarâne müdafaa ettiğini görerek ahlâfin eslâf kadar belki de daha ziyade müstahakk-ı takdir olduğunu teslim edecektir. İnâyet-i ilâhiyye ile onun, o hükümdâr-ı nâmdârımızın türbesine, o dilnişin payitahtına yakın zamanda kavuşarak tahassürle karışık sürûr yaşları dökeceğiz.

Ma'lûm olduğu üzere Osman Gâzi'nin büyük pederi Süleyman Şâh'ın (Kayaalp Binboğa) Altay Dağları havâlisinde Kayı Kabilesi'nin riyasetinde iken Cengiz Hân'ın zuhuru üzerine memleketini terk ile Türkistan'da Mâhân taraflarına ve oradan da Ahlat, daha sonra Erzincan, Amasya taraflarına göçmüş idi. Kabilesinin mevcudu yüzelli bin ile elli bin arasında tehâlûf eden Süleyman Şah, Halep civârına giderken Ca'ber Kalesi önünde Fırat'ı geçerken mağrûkan vefat etmiş ve na'şları oraya defnedilerek elyevm "Türk Mezarı" diye ma'rûf olmuştur (621). Bu vak'adan sonra kabile iki kısma ayrılarak birisi vatan-ı kadimlerine, diğer bir kısmı da Haleb'e gelmiştir. Dört beş yüz familya halkından ibaret olan ve Süleyman Şâh'ın oğullarından Ertuğrul ve Dünder beylerin idaresinde bulunan Halep sâkinleri oradan Erzurum taraflarında Pasinler Ovası'na ve daha sonra Konya'da hükümrân olan Sultan Alaaddin Keykubâd Selçukî'nin müsaadesi olarak ma'lûmumuz bulunan tarzda Karacadağ taraflarında yerleşmişler ve Sultan Alaaddin tarafından Ertuğrul Bey Bizans hududu üzerinde muhafız (Uçbeyi) olarak Selçukîlerin hizmetine girmiştir.

Ertuğrul Bey serhadde Selçukiyye Devleti hesabına çok çalıştı. Bu hizmetine mükâfâten Karacahisar kışlak ve Domaniç ile Ermeni Yaylası yaylak olarak kendisine ve evlâdına temlik edildi. Söğüt dahi ellerinde idi. 680 senesinde vefat eden Ertuğrul Gâzi, Söğüt'ten Bilecik'e giden şosenin kenarında ve Söğüt Kasabası'nın hâricinde medfündür. Makber-i âlîleri İnönü Harbi'nde Yunanlılar tarafından tahrib edilmek suretiyle hedef-i intikam olmuştur.

Ertuğrul Gâzi'nin üç oğlundan Osman Bey 656 senesinde Söğüt'te tevellüd etmiş olup pederinin vefatında yirmidört yaşında idi. Pederine halef ve kabilesine reis olarak Selçukiyye hükümdârı kendisini reis tanıdı fakat Selçukiyye devleti de merkezi Tebriz olan İlhâniyye Hükümeti'nin nüfûzu altında inkırâza doğru gidiyordu. Selçukiyye şehzâdelerinin birbirlerinin aleyhinde çalışması ve İlhânilerin bunları valileri gibi azl, nasb ve katle kadar cür'et etmesi bu devletin istiklâli olmadığına delil idi. Ümerâi Selçukiyye velinimetlerini tanımıyorlar, başlı başlarına işler yapıyorlardı. Osman Bey, hükümet-i müşârünileyhânın kabileleri hakkında göstermiş olduğu lütfâ karşı küfrân-ı nîmet etmiyor, sâdikâne ve cansiperâne çalışıyordu.

683 tarihinde Selçukî hükümdârı gönderdiği fârisî menşurda Osman Bey'e Söğüt ve havâlisini temlik etmek suretiyle âlicenâbâne harekette bulunuyordu. Bu menşurda Osman Bey'e: "ilâyât-ı Bîd (Söğüt) bilcümleki nevâhi ve havâli ân bi saâdetmenend-i eizz-i eşref-iekreml ve kâmrân-ı muazzam nâsirüddünya ved'din Ebu'n-Nasr Osman Şâh, meteanallahü bitûli bekâihi" ta'birâtı kullanılmıştır ki unvân-ı mefharet olan bu elkâb Osman Gâzi'nin müttefikan ümerâdan olduğunu gösterir.⁷¹ Osman Bey İnegöl hâkimini tepeledikten başka 687 tarihinde Karacahisar'ı zapt, hâkimini esir edüp biraderzâdesi Aktimur'la Üçüncü Sultan Alaaddin Selçukî'ye göndermiş ve müşârünileyh de Osman Gâzi'ye aslı aynen Feridun Bey'in Münşeât-ı Selâtin'inde munderiç bir menşurla tabl ve alem ve nakkâre ile o havâlinin beyliğini Osman Bey'e vermiştir. Menşûrda, "Merzebân-ı Hitta-i Bîd (Söğüt) olan saadetmend-i âli Câh Osman Şâh ibni Ertuğrul Bey Hayırhâh ebedallâhü" tarzında hitap edilmiş, Eskişehir'den Yenişehir'e kadar Söğüt ve nevâhisiyle mecmuu bir sancak itibar edilerek Osman Bey'in uhdesine tevfiiz olunmuştur.

Menşûr, Selçukî Karaca Balaban Çavuş'la irsâl edildiği gibi bir takım hedâyâ dahi o meyanda gelmiştir.

⁷¹ Osman Gazi kim hisarı aldı ve tekfurunu tuttu ve dahi bir hayli tebriklerle kardeşi, oğlu Ak Timur'u sultana gönderdi. Sultanın dahi ferahlığı ziyade oldu. Ak Timur'a atâlar eyledi. Osman Gazi dahi sancak yarığıyla (levazimat, alet, silah) eyvanlar, gaza beratları bile verdi. Ak Timur sancağı götürdü. İkinci vaktiydi. Nevbet vuruldu. Osman Gazi ayağa durdu. (kıyam etti)

Osman Gâzi, takdim ettiği teşekkümâmêde, "Arz-ı bende-i kadîmi budur ki hâliyâ Kıdvetü'l Eâzım vel A'yân Karaca Balaban Çavuş zîde kadrehü kullarıyla bu cansipâr bendelerine tuğ, subh-u târât, mühür, alemve talebhâne-i muhteşem ve hıll-i şâhâne ve semend-i sûdmend- i cündiyâne, meşrûh ve mufassal defter gönderilüp menşur-ü meşhur-u müstevcibi'l cûd ve zernigârda dahi Eskişehir-i Hıtta-i Bîd'e ve nevâhisine zam buyurulup bilcümle bir sancaklık yer olmak üzere tefviz ve taklîd kılınup beynel kırân serefrâz ve mümtâz buyurulmuş" olduğu mestûrdur. Osman Gâzi bundan sonra da fütuhâtına devam etti.

Dursun Fakih nâmına Karacahisar'da hutbe okudu. 699 senesinde Tatar Hânı yani İlhâniyye hükümdârı tarafından Selçukiyye Devleti'nin inkırâzı üzerine selçukî arazisinde teessüs eden hükümetler arasında bir de Osmanlı Devleti zuhur etti. Devlet-i Selçukiyye'nin münderis olduğu haber alınır alınmaz civardaki beyler Osman Bey'in yanına gelerek, "siz hani kyı neslindensiniz. Bu Oğuz Hân'dan sonra Oğuz beylerinin ağaları ve hanları idi. Gün Hân vasiyet, Oğuz töresi (teâmül) mucibince Oğuz neslinden kimse olmayıcak hanlık ve pâdişâhlık Kayı soyu varken özge boy sulbüne düşmez... Sultan Alaadin de babanıza ve sizlere safâ nazar (teveccüh) olmuştur. Bu uçlar (hudutlar) size icazet verüp ol beylemiştir (bey yapmıştır) . Öyle ise siz hân olmak gerektir. Sizde saltanatlığa ve hanlığa liyakat var. İttifak dahi bulunsun. Zira saltanat ya ittifak veya istihkâk ile olur. Biz sizlere gereği gibi mutî ve münkâd olavuz. Pes mecmû beyler ve kethüdâlar ve Oğuz taifesinden anda cem olanlar ûrî durup (kâimen) Oğuz resmince üç kere bükünüp (ta'zîm için eğilmek) baş koydular. Andan dolu dolu ballardan ve kıçızlardan getürüp Osman Gâzi'ye suğrak (bardak) sundular. Çok içti çavuşlar âb-ı hayatlar, sıhhatler, âfiyetler ve pâdişâhlık mübarek olsun deyü dua ve senâlar ettiler.⁷²

Şundan anlaşılıyor ki Selçukiyye Devleti münkarız olunca düşman taarruzâtından bilâd-ı İslâmiyyeyi muhafaza için o civar beyleri Osman Bey'e müracaat ile birlikte çalışmalarını ve kendilerine bey olmasını istiyorlar. Ve onu Oğuz Hân kanunu mucibince başlarına bey yapmışlardır.

Osman Gâzi her ikinci zamanı Selçukiyye Devleti'nin kendisine alâmet-i emâret olmak üzere gönderdiği mehterhâneyi (Musikayı) çaldırır, kâimen dikilir sonra sofraya kurdurur, yemek yenirdi.

⁷² Lütü Paşa'dan naklen Ahmet Rasim Bey'in Tarihi.

İstiklâlinden sonra yirmi sene kadar daha yaşayarak tevsi-i hududa muvaffak olan Osman Bey, merkez ittihaz ettiği Yenişehir Kasabası'nda yetmiş yaşında nikris illetinden vefat ederek na'şları hâl-i ihtizârlarında fethedilen Bursa'ya nakil ve defnedilmiştir (726).

Osman Gâzi galebelerinden hiçbirini suiistimal etmemiş, ayak bastığı yerde tesis ve Osman Gâzi kim hisârı aldı ve tekfurunu tuttu ve dahi bir hayli teberrüklerle karındaşioğlu Aktemür'ü sultâna gönderdi. Sultânın dahi ferruhluğu ziyade oldu. Aktemür'e atâlar etti. Osman Gâzi'ye dahi sancak yârâğıyla levâzımât, âlet, silah, hayvanlar, gazâ yarâkları bile verdi. Aktemür sancağı götürdü. İkinci vaktiydi. Nevbet uruldu. Osman Gâzi ayağa durdu (kıyâm eyledi). Neşr-i adalet etmiştir. Onun adaletle açtığı ülkelerde Müslim, gayrı müslim seyyânen idâme-i hayat etmişlerdir. Bu gün müşârünileyhin hak üzerine müesses yerlerinde kasabalar yakıldı, namuslar hetk edildi. Bir çok Müslüman kılınçtan geçirildi. Osman Gâzi zamanına müsâdif vukuât-ı târihiyyeyi gözden geçirecek olursak gâliplerin mağluplara ne derece mezâlim yaptığı tezâhür eder. O gâzi-i namdâr öyle bir zamanda icrâ-i adalet etti. Yediyüz sene sonra münevver Avrupa'nın tasallutuyla Yunan palikaryaları bir zaman mazhar-ı adalet olan o diyârı harâbezâra çevirdi. Fa'tebirû...

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:373, 21 Aralık 1921)

4.2. Azm-i Millîmiz Muhakkak Yunanistan'ı Yıkacaktır

Târihte öyle hâdiseler vardır ki bir zaman ehemmiyetsiz görülerek hiçbir nazar atfedilmediği halde tedricî büyüyüp nihayet bir inkılâba müncer olur. Kendisine mumânaat etmek isteyen herşeyi yıkar ve üssü'lhareketi dâhilinde tekâmül eder. Beşeriyetin vücuda getirdiği inkılâblar ibtida Hâlinde bulunan düşüncelerin mahsulüdür.

Mütarekenin akabinde Türklerin bitkin ve pek yorgun olduğu zannedilerek kendilerine teklif olunacak bütün şerâit-i sulhiyeyi kabul etmek mecburiyetinde kalacakları düşünülmüş ve bu şarkın pâk, nâmuskâr ve merd âmili (?) bütün haksızlıklara tahammül edecek bir halde tasavvur edilmişti.

Mütarekeden evvel Amerikan Reis-i Cumhuri Vilson'un ilan ettiği meşhur bendlerde Türklerin ekseriyet teşkil ettikleri yerlerdeki hukukunun tasdiki de nazar-ı dikkate alınmayarak prensiplerle beraber Vilson da küdeden atılmış ve efkâr-ı münevvere ashâbı aleyhimize yapılan haksız propagandalara rağmen Avrupa'nın bu necîb ve istiklâline meftun milletine karşı haksızlıkta ileri varılmayacağını zannetmişti.

Ma'lûm olan Sevr Muahedesi bu düşüncenin ne kadar boş ve ne kadar ... Olduğunu meydana çıkardı. Evet, Türk Ordusu dağılmış, silahları alınmıştı. Eli kolu bağlı olan bir millete her şey yapılabilirdi. İşte Avrupa o tasavvur ve zihniyetle paçaları sıvadı. Zebunkeşliğe tenezzül etti. Hiç yoktan hükümetler meydana çıkarıldığı halde binlerce sene saltanat ve istiklâline meftun olarak yaşamış bulunan Türk devleti esir ve daha Türkçesi zelil bir mevkie indiriliyordu. Bunun karşısında Türklük mütehayyir bir halde idi. Bütün kalbler çarpıyor ve yapılan haksızlığa karşı ne yolda hareket edilmek lâzım geleceğine karar verilemiyordu.

Safahatı ma'lûm olan ahvâl dolayısıyla büyük bir kiyaset ve dirayetle Anadolu birliğini meydana getiren bir müncî, bu ordusu dağılmış, silahından tecrîd edilmiş fakat kalbleri aşk-ı vatanla çarpan milleti topladı ve istirdâd-ı hakka kıyâm etti.

Haksızlığa serfûrû etmeyen Anadolu âsî, bâğî addedildi. Meş'ûm muahedeyi imza edenler tarafından aleyhine fetvalar verildi Anadolu içine, Cennet gibi yerlere halife ordusu propagandasıyla, çeteler, Yunan askerleri gönderildi. Netice azm-i millîsine güvenen, yokluk içinde varlık gösteren bu mütehammil millet bütün mevânîi imanyla, sebatıyla iftihâm etti. Düşmana ehemmiyetli darbeler indirdi. Osmanlı Hükümetinin merkez ve mihverini İstanbul zanneden ve bizimle konuşmağa tenezzül etmeyen Avrupa, taşkınlıkları sükûnet bulunca düşüncesinde yanıldığını anlamaya başladı. Aleyhimize yazı yazan gazeteler, yine aleyhimize yağdırılan propagandalara inanan milletler yavaş yavaş hak önünde tebdil-i fikir etmeğe başladılar. Bu hâl yalnız Avrupa efkâr-ı umumiyesinde görülemedi. Siyasete de geçti. Türklerin senelerce dostu olan Fransızlar hakkımızı tasdikte takaddüm ettiler ve bize güzel Adana'mızı terk ederek mevcudiyet-i milliyemizi tasdik eylediler.

(...) karşılarında çetin bir ordu gören ve İkinci İnönü Savaşı'nda da başını daha metin bir millet kalesine çarpan Yunan Ordusu, nihayet üçüncü defa da tecrübe ettiği Sakarya harbi'nde boyunun ölçüsünü aldıktan sonra ne yapacak idi? Günden güne ordusu kuvvetlenen ve azim ve imanı artan Türklere harben bir şey yapamayacağını ve uzun bir müddet de bu uzun sefere

dayanamayacağını idrak ettikten sonra ne yapacak idi? Tabiidir ki Avrupa'ya giderek devletlerin tavassutunu dilenmekten başka yapacak bir şeyi yoktu ve nitekim öyle de oldu. Tecrübe oyununun üç olduğunu anlayan ve nevbetin hamza'ya geldiğini de bilen düşman ricâli etekleri sıvadı. Avrupa'ya başvurdu. Mes'elenin sulhan tesviyesi için heyet gönderdi. Bu heyet hayli zamandan beri Londra'dan Paris'e, Paris'ten Roma'ya daha doğrusu oradan oraya başvurarak neticesiz mekik dokumağa başladı. Türklerin ekseriyet-i kâhire teşkil ettiği İzmir ve Trakya'dan hiç olmazsa bir şey koparmak, bir fâide temin etmek istedi. Bizans'a şimdiye kadar feryat ettiğimiz ve bütün akıl ve mantığın hâricinde yunan'a bol keseden verilmek istenen memleketimizin sâhib-i aslı ve hakikatine iadesini istedik ve istiyoruz, bu kadar üryan bir hakikat karşısında Avrupa dairi akıl ve mantığa avdet ettiği gün sulh olacaktır. Hükümet-i milliyemizin hâriciye vekili de cihana ilan ettiğimiz düsturları tekrar etmek için bir seyahat-i siyasiye ihtiyar etmiştir. Er geç mevcudiyet ve hudud-u millîmizi –Mîsâk-ı Millîmiz dâhilinde- kabul edecek olan Avrupa bir an evvel girdiği çıkmaz yoldan rücû eder ve hâriciye vekilimizin milletten aldığı kuvvet ve salâhiyetle dermeyân edeceği esâsâtı kabul ederse hükümet-i milliyemiz tabi lâzım geldiği kadar bu mes'ele etrafında düşünür ve kararını verir.

Gün güne salâh azmi kuvvetlenen milletimiz Allah'ın inayetiyle hakkını silahla zaten istirdâda kıyâm etmiştir. Ve bunu istihsal edinceye kadar mücahedesine devam edecektir. Yine Türk Milleti anlamıştır ki Mîsâk-ı Millî hâricinde herhangi bir şartın kabulü onu esir ve zelil edecektir.

Hergün 'ileri!' emrini yenileyen ordu kumandanlarımız cihan sulhünün temini için en mühim âmil olacaklarından bütün millet büyük bir aşkla bu ileri hareketine muntazırdır. Artık Müslüman kesilmesine ve işgal altındaki kardeşlerimizin öldürülmesine tahammülümüz kalmamıştır.

Ordumuzun muzaffer olması için her gün yükselen dualarımızın dergâh-ı ulviyyetde kabul edileceğine imanı olan milletimiz son darbe için herşeyini fedaya hazırlanmış ve büyük bir havâhişle Başkumandanlığın emrini beklemekte bulunmuştur. Sulh için uzatılan elleri sıkıya koşmakla beraber düşman bağına boşaltmak için de silahlarımızın tetikleri de açıktır. Arslan ve kahraman ordumuzun pek fedakâr Mehmetçikleri son kuvvetle süngülerini düşman kalblerine saplayarak milletimizi arzularına nâil edeceğine imanımız vardır.

(Açıksöz, Sayı:421, 25 Şubat 1922)

4.3. Düşman Azm-i Millî Karşısında Makhûr Olacağını Anlayınca...

Evet,düşman azm-i millî karşısında makhûr olup mutlaka Anadolu'dan çıkacağını anlayınca istilası altında bulunan mahalleri yakıp harâb edeceğini ileri sürmeye başladı.

Günden güne tezâhür eden hak ve hakikat ve iman ve azmimiz düşmanın bütün arzu ve ihtirâsâtını kırdı. Hiç ümit etmediği bir kitle-i milliye, kartopu gibi yuvarlandıkça büyüyen ve mukavemeti artan bir kuvetinkarşısında düşman şaşırıldı. Etekleri ateş aldı, her kapıya başvurmaya başladı. Efendisinin yine bir fırlıdak çevireceğinden ümidvâr oldu. Fakat bunların hepsi boşa çıktı. Türk'ün tehdit ve entrikalara ehemmiyet vermeyecek derecede aklını başına topladığı ve ta'bir-i âmiyânesiyle eski çamların bardak olduğu onca da tezâhür etti.

Yunan'ın akıl hocası Anadolu mukâvemetinin, istiklâlini elden çıkarmamağa azm etmiş bir milletin karşısında ne yapabilirdi? Düşmanı İzmir'e çıkaran ve ona birçok vaadlerde bulunanlar bugün mahmîlerinin aczini pek âşikâr görüyorlar.

Hakkını istirdâda kıyâm etmiş olan bir millete hitap edebilmek ve bu mücadeleden vazgeçirebilmek için onun hakkını teslim etmekten başka çare olmadığını bütün dünya anladı hatta düşman bile. Fakat birden bire soldan geri edemediklerinden tereddüt devri geçiriyorlar. Fakat inşaallah yakında bu Venizelos'un kendilerini sürüklediği bu felâketin pek pahalıya mâlolduğunu kâhir bir darbe-i milliye ile anlayacaklardır.

Türkiye Büyük millet Meclisi Hâriciye Vekili 167üsturun'da vuku bulan beyânâtında, 'Biz sulha da hazırız, harbe de' cümlesiyle Anadolu efkâr-ı umumiyesinin hissiyatına tercümân oldu. Evet, Anadolu her ikisine de hazırdır. Hakkı teslim edildiği takdirde Allah'ın inayetiyle onu silahıyla alacaktır. Dünyada hayatı için çalışan ve tamâmiyet-i mülkiyesini temin için müdâfai hukuka kıyâm eden bir milletin adei muvaffakiyeti târihte görülmemiştir. Bazan zaman ile münkesif gibi görünen teşebbüsât, için için yanan bir yangın gibi birden bire parlayarak muhitini ve hatta hârici tenvir etmiştir. Düşman Anadolu'da barınamayacağını iyiden iyiye anlamıştır zaten. İstilâsı altında bulunan mahallerde yapmış ve yapmakta olduğu yağmacılık, şenâat bunu vâzihan gösteriyor. Yunan'ın bu silahsız, müdafaasız halka karşı yaptığı fenalık bizin heyecan ve husumetimizi teşdîd ve azmimizi tezyîd ediyor ve daima da

etmelidir. Bu geçirdiğimiz safahat bize iyi bir ders-i ibret olmalı ve ancak kendi kuvvet, sebât ve azmimizden imdâd umacağımızı öğretmelidir.

Efendisinin bütün muavenetiyle teçhiz fakat kuvve-i ma'neviyesi pek kırık ve harb etmemek için isyân ile Mustafa Kemâl Paşa hazretlerine teslim olacaklarını alenen söyleyen Yunan efrâdı ile bizi tehdit ve gûyâ azmimizi kırmak için yapılan propaganda ne kadar zıt ve gülünecek şeylerdir. Davasında sebât eden ve ayrıntı kabaran Türk milleti ve onun imanlı ricâli büyük bir nüfuz nazarla vaziyete nigehbân olduklarından sırası gelir gelmez Anadolu'yu yakacağını me'yûsâne söyleyen düşmana indirilecek ehemmiyetli bir topuzla vaziyeti tesbit edeceklerdir.

Düşmanın istilası altında bulunan yerlerde yaptığı mezâlimi protesto eden Hükümet-i Milliye'nin vesâiki, ecnebi muharrere ve muharrirlerinin müşâhedâtı olan Avrupa'yı tehyiç etmiyor ve etmeyecektir. Biz kendi davamızı kendimiz halledeceğiz. Çünkü yakılacak olan Türk ve Müslüman hânümânı ve hetkedilecek ırz ve nâmus Türk ve Müslüman nâmusu değil mi? Bu kadar fezâyıha karşı hâlâ düşmanın merhametinden, insâfından dem uranlarımız iyi bilmeliler ki Avrupa'nın dâire-i insâfa avdet etmesi demek Türk'ün galebesi demektir. Zaten basit düşünenler bile anlamışlardır. Avrupa'nın bundan iki sene evvelki vaziyeti bize karşı tavrı İstanbul işgâli esnâsındaki hâdisât ve tazyik ve daha sonra bunların aksine olarak Avrupa'ya davetimiz, Malta üserasının tahliyesi, Adana'nın Hükümet-i Milliye'ye teslimi vesâire Avrupa'nın lütfundan mıdır yoksa "kıramadığın kolu öp" 168üsturuna teb'îyetten midir?

Pek tabiidir ki bu hâl günden güne artan kuvvetimizden ve Hükümet-i Milliye'mizin bastığı yeri bilmesinden ileri geliyor. İşte bizim vazifemiz, gevşemeyerek daha sağlam ve daha sebatkarâne mukabelemizle Avrupa'yı hak yola getirmektir ki bu metânet bizim sa'y ve gayretimizin mükâfâtı olacaktır.

Ceneral Papulas'ın Anadolu'yu tahliye mecburiyetinde kaldığı anda –ki inşâallah yakındır- her tarafı tahrib edeceğine dair bâlâpervezâne feryadı sırf ye's ve ümitsizliğinden ileri geliyor. Düşmana muâvenet edenler her kim olursa olsun netice bizim kendimize has olan sebâtımız, onun ikbâlini sernügûn ve kibir ve tahassusunu kıracak ve Anadolu Müdâfaası, haddinden fazla tevsîl etmeğe yeltenen bu hunhâr milleti makhûr edecektir. Bu da pek yakındır.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:425, 1 Mart 1922)

4.4. Anadolu Müdâfaasının Hâssası

Anadolu kıyâmı, Anadolu müdâfaası yalnız devletimizin hukuk-u meşrûasını talep ve onu istirdâda teşebbüs ettiği bir fiil-i merdâne olmakla kalmamış, bugünkü vaziyet bize şimdiye kadar bigâne kaldığımız bir kitle-i milliyeyi, Türk milletlerini takrîb etmiştir. Bir takım mesâil-i siyâsiyyenin hudûsünden dolayı Avrupa bizi şarka baktırmayarak oradaki hem'- ırk ve hemdînimize münâsebât-ı dostânede bulunup birbirimizi iyiden iyiye anlamak ve Avrupa'nın yaptığı haksızlığa karşı bir vücûd gibi hareket etmemek ve icâb eden vaziyeti almamak için daima bir gâile ihdâs etmiş ve birbirinden uzak bulunan aynı ırk, aynı dindeki milleti birbirine yaklaştırmak istememiştir. Şarkta buna Rus Çarlığı'nın istibdâd ve ceberutu mâni-i kavî olmuştur. Her ne kadar Harb-i Umumî'de İran, Afganistan hükümetleriyle biraz münâsebât peydâ edilir gibi olduysa da muharebenin safahâtı bu vifâkın iyiden iyiye teessü-süne siper teşkil etmiştir. Akıbet bir heyulâ gibi başımıza dikilmiş olan Çarlık yıkılarak onun yerine kâim olan şimdiki Sovyet Hükümeti zamanında asırlardan beri istilâcûyâne politikası ile bizi bîhuzûr eden Rus siyaseti değişmiş ve onun yerine şuurlu bir hükümet gelince uzun zamanların sürükleyip getirdiği husumet bir anda dostluk ve ittifâka tebdil edilivermiştir ki bu da gerek Türkiye Büyük Millet Meclisi ve gerek Rus Sovyet hükümetlerinin şarkta müşterek menfaatleri olduğundan ve her iki hükümetin de davası aynı esas ve aynı gayeye doğru gitmekte bulunmasından münbaistir.

Bu iki hükümetin kıyâmı emperyalist Avrupa'nın şarkta yapmak istediği tahakküme bir nihayet vermek için haklarını müdafaaya azmetmeleri neticesidir.

Çarlığın büyük bir gacırtı ile sukûtunu müteakip onun yerine gelen hâlihazır Rus hükümeti eski Rus İmparatorluğu dâhilinde bulunan hükümetlerin istiklâlini tasdik eylediğinden Çarlığın vâsî arazisi üzerinde Azerbaycân, Buhârâ, Kırım, Gürcistân hükümetleri teessüs etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti bu ırkdaş ve dindaş hükümetlere elini uzatarak onlarla birlikte gâye-i milliyeye doğru hareketi muvafık buldu ki senelerden beri yapılamayan bu garâbet Avrupa'nın bize karşı aldığı vaziyetin ve haknâşinâslığının bir netice-i intâciyesidir.

Osmanlı Türkleri niçün kıyâm etti? Pek kolay cevap ile haklarını müdafaa için Avrupa karşısında şimdiye kadar bir kitle halinde yekdiğerinin sevinciyle mesrû ve felaketiyle müteessir bir İslâm ve Türk âlemi görmemişti. Bize haksızlık yaparken onlar esaret altında sâkit ve hatta Afganistan, İran gibi müstakil olduklarını o zaman coğrafyada okuduğumuz İslâm devletleri bile sâmit bir vaziyette idi. Yine Avrupa'nın ve Çarlığın onlara karşı yaptığı tazyik cebre de müşkülât-ı siyasiyeden dolayı biz bigâne idik. Şimdi öyle mi? Bittabi hayır! Şark-ı Garîb'te, Anadolu'da bir Türk ve Osmanlı İmparatorluğunun felaketi diğerk Türk ve Müslüman hükümetlerinin de mukaddime-i nikbet ve esareti olacağı anlaşıldı. Bu mütâlaaya binaen şarktaki Müslüman ve Türk hükümetleri ve aynı gayeyi takip eden Rus, Ukrayna devletleri birbirine takarrub ile davalarının bir olduğunu idrâk eyledikleri için yekdiğerini der'âğûş etmişlerdir. Henüz Avrupa esaretinden kurtulamayan diğerk İslâm hükümetleri de hukûk-u mağsûbelerinin istirdâdı için çalışıyorlar. Fas, Mısır, Hindistan gavâili ma'lûmdur.

Şimdi şarkta el ele veren ve verecek olan ve bütün menâfii ve âmâli bir olan Azerbaycan, Afgan, Buhârâ, İran, Kırım hükümetleri aralarındaki revâbit-ı maddiye ve ma'neviyyeyi tezyîd ve takviye için çalışacaklar ve bu suretle hareket ve münâsebât-ı haseneyi idâme ve istikbalde bizi bir kitle-i milliye olarak cihana karşı çıkaracak müteferrik bir halde yaşamış olan şark hükümetleri bu vaziyeti her türlü tahakküm ve taarruza karşı yekvücut bir halde gösterdikleri gün bu ittihâd-ı millînin semerâtı iktitâf edilmiş olacaktır.

Yakın zamana kadar şarkın başına gelen felaket ve musibetler hem ırk ve hem din ve hem de aynı emele tâbi hükümetlerin birbirini anlayamamalarından ileri gelmiştir. Mâni zâil olunca memnû avdet eder düstûru üzere Çarlık sukût etti, Avrupa'nın yüzünden maske düştü veyahut da Avrupa'nın takip etmiş olduğu siyaset anlaşıldı. Bu üryân hakikat karşısında biz de uyandık ve kendimizi toplamağa başladık. Haksızlığa karşı kıyâm ettik ve bunu inşaallah silahımızla teslim ettirmek üzereyiz.

Yukarıda isimlerini saydığımız hükümetler tarafından hükümetimize sefirler geldi. Birbirimize sarıldık. Muhâdenetnâmeler akdedildi. Felaketlerden dolayı yekdiğerine ziyade yaklaşan hükümetlere karşı Avrupa gözlerini açtı bakıyor. Bu hareketi ve ittihâd-ı samimiyyi dikkatle takip eyliyor. İngilizlerle akdetmiş olduğu bir muahede ile Afganistan'ın istiklâli tamamen teslim ediliyor. Azmimizle bizim hakkımızın da teslimine doğru mühim bir hatve atılıyor. Aramızdaki muhâdenetin iyiden iyiye tesisi ve yekvücûd olarak hareketimiz akıbet Avrupa'yı,

bizi kendi hâlimize bırakmağa mecbûr edecektir.

Asıl mes'ele, bu harb, bu inkılâp hitâm bulduktan sonra başlayacaktır. Birçok teşkilât-ı esâsiye ile bu dostluk ve kardeşliği temâdî ettirmek gerek bize ve gerek hemdost olduğumuz hükümetlere borçtur. Avrupa her zaman ufak bir mes'ele zuhûrunda bile aramızdaki revâbıtı kesrecek teşebbüslerde bulunmak fırsatını fevt etmeyecektir. Buna mâni olmak için çok dikkatli ve uyanık hareket etmek lâzımdır. Bugün felâketler karşısında birbirini kucaklayan dost ve kardeş hükümetler bu samimi vaziyetlerini devam ettirdikleri takdirde –ki buna eminiz- şarkta kuvvetli, müstakil hükümetlerden müteşekkil bir âlem bulacaktır ki bu da mesâib-i muhtelifenin neticesi olarak yeni bir inkılâbın intihâba getirdiği kuvvetli ve muhteşem Türk ve Müslüman hükümetleriyle müttefiklerinin heyet-i mecmuasından ibarettir.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:427, 4 Mart 1922)

4.5. Bursa Aşkı (Yenişehir Eşrâfından Muhterem Hacı Ahmet Efendi'ye)

Geçen gün aziz ve muhterem bir arkadaşımız, "İzmir Aşkı" serlevhası altında mensûr bir mersiye yazmıştı. Rûhu heyecana getiren, galeyân-ı millînin bir feverân-ı tabiiyesi olan o güzel fakat hicranlı yazılar en ziyade muhâcirleri, düşmanın bugün mel'aneti altında inleyen ve Kastamonu'nun âğûş-u şefkatine sığınmış olan biz felaketzedeleri coşturdu. Başbaşa verdik, ağladık, dertleştik. Düşman pençesinde kalan yurttaşlarımızı düşündük. Evet, necâtı azm-i millîde gören ve bütün milletin fikrine tercüman olan gayret ve imanımızı artıran o makale, o hasret destanı haksızlığın ve ahidşikenliğin ibtida başladığı mahallin İzmir olması itibarıyla terennüm edilmiş ve yürekten sızan bir tahassürü ızhâr etmişti. İzmir aşkının husûle getirdiği tesir, bende bir zaman muazzam bir Türk pâyitahtı ve Türk âsârının bütün bedâyiini ihtiva eden Bursa aşkını uyandırdı. Tam Türk şehri olan sevgili Kütahya, Eskişehir, Karahisar, Yenişehir, İnegöl, Bilecik; Söğüt gözümün önüne geldi. Bir zamanlar ecdadımızın şan ve azametiyle mesrur ve müftehir olan o Cennet gibi Bursa biz ahlâfa, eslâfin himmet ve gayretlerinin birer enmüzec-i bedîf olan Türk âşar-ı medeniyesini saklamış ve evlatlarını senelerce âğûşunda beslemiş asırdîde elleriyle bizi okşamış ve büyütmüştür. Şimdi âh şimdi, o Türk'ün güzel, nurlu pâyitahtı düşmanın pây-i haksârı altında inliyor. Oralardan gelen her İslâm, her haber o kudsî beldenin fecialarını tasvîr ediyor. Bir zaman ulu câmilerine,

müteaddid türbelerine hürmet edilen, alınlar secdede Cenâb-ı Kibriyâya tazarru eden o mukaddes yerlerdeki halk haşyet içinde inliyor. Güzel Bursa'nın bir muhâfızı gibi semâyâ baş uzatan Keşişi eski âşinâlarından uzak yaşıyor. Kenarında Türk destanı, Türk hamâsiyâtı söylenen her ırmak ve su kenarı şimdi ıssız, sessiz gözyaşları döküyor. O bâkir eller hâin Yunan'ın ayağı altında sızlanıyor. Ulu Hâkan Osman Gâzi'nin Türbesine Venizelos'un oğlu girerek sandukası başında fotoğrafını aldırırken, "Kalk Ey Türk!" hitabıyla o muhterem kabre tekme vuruyor.

Güzel Bursa'nın, ulu hâkanlarının kabirlerini taşıyan o Türk diyarının her dilde, her gönülde yâd-ı hüznü var. Onu hiç görmeyen cahil insanlar bile osmancık'ın kabrinin orada olduğunu öğrenmiş ve yine oranın bir zaman Osmanlı pâyitahtı olduğunu duymuştur. Birçok mezâlîm ve fecâyia ma'rûz kalan bu yerlerde nâmusları hetk edilmiş, hânümânî sönmüş aileler, düşmanın kahır altında ordumuzun vüruduna dört gözle bakan kardeşlerimiz var.

Bursa'yı yazarken, Osmanlı'nın tevsî ve intişâr ettiği yerlerimizi Kütahya, Eskişehir, Yenişehir, İnegöl, Söğüt, Bilecik, Karahisar taraflarını geçmedim. O Cennet gibi yerleri meskût bırakmaya vicdanım râzı olmadı. Nasıl olsun ki Gâzi Osman'ın ilk merkez-i hükümeti, Osmanlı Devleti'nin mahal-i zuhûru olan eski yeni şehirler, Söğüt, Karacahisar Bilecik hiç unutulabilir miydi? Oralarda te'sîs-i adalet eden Gâzi Osman'ın ilk yurdu şimdi yirminci asr-ı medenîde Yunan elinde harâb oluyor, yanıyor, yağma ediliyor. İnsanları katl oluyor. Bomba ile hain Yunn tarafından atılan Söğüt'te Ertuğrul Gâzi'nin Merkad-i Münevveri, Bilecik'te Şeyh Edebâli ve Mâlhatun'un Türbesi gözümün önüne geldikçe tüylerim ürperiyor. İnegöl'ün, o târihî kasabanın zümrüdîn ovası şimdi hicran terennüm ediyor. Birinci İnönü harbinden evvel Yunan mezâlîmini tahkîk için bie heyet meyânında gezdiğim bu öz Türk diyârı acaba şimdi asıl ateş içinde ne gibi fecâyia ma'rûz? Oralarını gezdiğim zaman Yenişehir etrafındaki mahallerde yanmamış köy, yağma edilmemiş yer görmedim. Nâmuslarına taarruz edildikten sonra süngülenmiş ve yeni defnedilmiş sabîler gördüm.

Hükümet-i Milliye'nin tesisinden beri fedâkarâne çalışan en eski Türk diyârı Hititler'in hüküm sürdükleri, Türk Hâkânı Ummân Hân'ın idaresinde yaşayan Selçukların, Germiyan Türklerinin, Osmanlı hâkanlarının elinde mes'ûd olan Kütahya, bu dokuz sene nîmetiyle perverde olduğum, ahalisinin lütfunu gördüğüm, hissiyâtımın en iyi zamanlarını idrâk ettiğim pek sevimli memleketim acaba şimdi nasıl inliyor. Düşman kahır altında inleyen ve ruhnevvâz

Ulucami'de düşman efrâdı yatan güzel şehir. Sâhiboğulları'nın beldesi bulunan Karahisar boynu bükük, zaferine iman ettiği şanlı ordumuzun vürûdunu bekliyorlar. Hakkın inâyetiyle yakında bu öz memleketlerimizdeki kardeşlerimizin feryadları dinecek ve gözyaşları silinecektir. Muhâcir kardeşlerim emin olsunlar ki baş başa verip ağladığımız Kastamonu'dan sürûrla ayrılıp memleketimizdeki ulu ma'bedlerde secde-i şükrâna kapanırken bu hicret elemelerinin birer hâtıra, târihe, mâziye karışmış birer hâtıra olarak kalbimize nakşedildiğini görecektir.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı: 428, 5 Mart 1922)

4.6. 16 Mart 336

"Azim ve iradesine sahip milletler mevcudiyetlerini daima muhafaza etmiş ve daima zinde olarak sahne-i vukuatla kendilerini göstermişlerdir. Tarihlerimizin devr-i rahmet dedikleri zamandan itibaren Osmanlı Hükümeti ve Vahdet-i idareyi temin ederek dahili ve harici ve gavaîl arasında vukuat-ı mühimmenin tekerrürüne binaen belini doğrultmamış ve bu hususa dair inilen adımlar hep geri gitmek suretiyle akz-ı tesir yapmıştır. Gerçi tarihlerimizde haksızlığın hududu eşşems-i ve bıçağın kemiğe dayandığı sıralarda haklı kıyاملar vukua gelmiş ise de bu gibi kaynaşmalar hem mevzi-i yesa kalmış ve hem de idare eden zevatın sebatsızlığı ve hem tereddüt içinde kalmaları neticesi olarak iyi bir semere vermeyerek şiddetli bir fırtına gibi gelip geçmiştir.

Tarihimizde saray ağalarının had talibane ve hududu olamayan haksızlıklar yine karşı kıyاملar kapitülasyon aleyhine hükümler Sultan Mahmut rabi devrinde Anadolu'nun İstanbul ile kat'ı münasebet etmesi gibi vukuat-ı muhtelifiye eksik değil ise de bunlar marul arz çabuk sönüp gitmiş ve hükümet-i merkeziyeye karşı infial mesail-i dahiliyeden mütevellî dolduğu için çabuk hal ve tesviye edilmiştir. Son zamanların vukuatı hususuyla şu mücadelesine giriştiğimiz İstiklal Harbi bunlardan bambaşka bir çığırda gidiyor.

Şimdiye kadar istiklâli elinden alınmak için eli ayağı bağlanarak Avrupa'nın bütün evamirine arz-ı inkıyat etmesi suret-i mutlaka da kararlaştırılan bu asırların müstakil yaşattığı Türk milleti bir gayret-i hüdapesendare ile son defa ki amilin karşısında bu bağları koparıp bağlayanların suratına atmış ve kendisinin ruhunda sakladığı zeyli kabiliyeti ve istidatını

göstermiştir ki bugün hasımlarımızın bile sitayişle yad etmek mecburiyetinde kaldıkları bu kabiliyetin numunesi Anadolu kıyamının sefahatinde görülen ahenk ve intizamdır.

Tarihte vukuat-ı muhtelif arasında Anadolu'nun göstermiş olduğu istidat, ciddiyet vekar ve itidal şimdiye kadar görülmemiştir.

Uzun senelerden beri harpten harbe koşan durup oturmeyen Türk milleti harb-i umumiden cümlemizce malum ve zayıttan çıktıktan sonra acaba bu harikulade ahvali nasıl gösterebildi? Mütehammil ve bütün müşkülâtı iktiham eden bu millet iyi rehber-i milliyi ellerle idare edildiği takdirde şayan-ı hayret harikalar göstereceği bugünün değil asırların takdir ettiği bir hakikattir.

Türk milleti Osmanlı Devleti mütarekenin akdinden sonra Avrupa'nın adalet-i sekenanına harekete tasdi etmeyeceğinden ümit var olarak vaziyete nıgehbar olurken her tarafta bu zavallı milletin aleyhine yazılar yazılıyor, propagandalar yapıyordu. Üzerimize gelen bu kadar hücum bu kadar adiliğe karşı suratına ve mütevekkilene üçler meclisi denilen İngiltere, Fransa, İtalya'nın vereceği karara intizar ediyor ve hak ve adil bekliyordu. Bununla beraber elinden çıkan ve kendi ırkından olmayan milletlerin idarelerini hoş görüyor yalnız kendisinin ekseriyet teşkil ettiği yerlerde kalmasını Avrupa'nın medhum adaletinden intizar ediyor v devre-i intizarın uzaması kendisini tereddüde düşürdüğünden misak-ı milli ile tayin ettiği hududunu muhafaza etmek elzem olduğu ve bunun haricinde yapılacak müsalehenin hakkına pek sarıh bir tecavüz olacağını da takdir ediyordu.

Türk'ün mütarekeden sonra elinden silahı alındı. Alet-i müdafaadan tecrit edildi. O yine Avrupa'nın icraatına yan gözle bakıyor Venedik'ten geçiyordu. Kendisinin mantığında adalet vurdu ve bundan dolayı adil ve insafa muntazır etti. O zaman hükümetin başında bulunan hükümet-i feridiye ittihat ve terakki erkânı aleyhine alabildiğine hücum ile bu yurdun pek çok nigah insanları hapis ve tevkif ettiriyor (.....) hükümetin gazeteleri bazı zevatı tehdit ile para koparıyorlar. Düşmanın eline geçmiş depolarını bizzat düvel-i itilafiyeye teslim ediyorlardı.

Anadolu bu adiliğe karşı düşmanın yalnız hariçte değil dahilinde de bulunduğunu zaman hükümeti ellerinde tutup istedikleri gibi hareket etmek için Avrupa'ya rehberlik vazifesini gören esafilik hükümet mevkiini işgal eylediklerini gördü. Fakat (.....) rehberi yoktu.

Müteakiben İzmir işgal edildiği bunun üzerine hükümet-i feridiyeye hiç olmazsa çırpınacağı yerde Anadolu halkını meskenetine sevk edecek bilakayd ve sert her ne yaparlarsa mutavaat ve rıza gösterilmesini mutazammın namussuzca emirler vermeye

başlayınca işte o zaman Anadolu dayanamadı İzmir'i müdafaaya koştu. İstanbul'un adı hükümetini tanıyamadı fakat bu başsız ve dağınık olup müdafa-i vatana koşarak halkı müstesim sevk ve idare etmek lazımdı. O zaman da elyevm Büyük Millet Meclisi reisi Gazi Mustafa Kemal Paşa hazretleri bu vazife-i mühimmeyi deruhte buyuracak. Anadolu halkını bir kitle halinde topladılar.

Anadolu'nun bu vaziyeti İstanbul'u ürküttü. Padişah pek ziyade itimat ettiği eniştesini sadareten çekmeğe mecbur oldu. Bunu takip eden Ali Rıza ve Salih Paşalar Anadolu ile itilaf ettiklerinden İstanbul'a itimatsızlık kısmen zail oldu. Fakat Anadolu istikbali görerek kendi kendine çalışmaya başladı. İzmir'e karşı müdafa kuvvetlerini artırdı. Yoktan varlık çıkarmak için çabalalmaya başladı. Bütün silah ve cephanesi elinden alınan aza ve imanı yerinde olan bu millet Anadolu'nun müdafaasıyla can evine kadar girmesine müsaade edilen Yunan'a karşı koymak çarelerine tevsi eyledi. Bunu fedakâr ruhuyla yaptı ve yapmakta. İstanbul'da Anadolu hak-ı müdafaasına karşı gelmek ve bu ulvi kıyımı bastırmak, milleti düşmana esir verilmemek için fırsata intizar eden, pusu kuran zümre Ferit Paşa ve (.....) altından kazan kaynatıp işlerini görmekte. Ferit Paşa İngilizlerle uyuşarak sarayla birlikte müdafa-yı milliyeyi ortadan kaldırmak için İngilizlerin muavenesini istediler ve bu kıyam-ı meşruu ittihat dahi kıyımı diyerek ortalığı bulandırmaya teşebbüs ettiler.

Ekmeğine yağ sürülen ve bizi birbirimize düşürmekle maksadına kolayca nail olacağını kestiren Britanya hükümeti bu teklifi derhal ve memnuniyetle kabul etti. Ferit Paşa pür gasp İngilizlerin yardımıyla Salih Paşa kabinesini devirerek teşne olduğu sadarete getirildi. Lakin bu defa ki geliş evvelkine benzemiyordu. Hamisi bu sefer İngilizlerdi. Gelir gelmez mebusan dairesinden memleketin en münevver mebusları İstanbul'da mevcut olup erbâb-ı namus efkâr-ı münevvere asbabı fedakar ve vatanperver zevat bilarahim haneleri basılmak, dayak yemek suretiyle ailelerin feryad ve figanları arasında tatlı (.....) uyandırılarak o yerlerdeki yücelikle kale (.....) tevkifhaneye (....) (.....) (....) (.....) nihayetiyle pek reyan-ı esef hicap haller vukua geldi. Düşman süngüsüyle mensup bulunduğu milletin mahvına ve bütün mukaddesatının ayak altına alınmasına muvafakat ve memnuniyet gösteren Ferit'in sadareti düvel-i itilafiyenin payitahtı işgaline de sebebiyet verdi. Hatta sebebiyet değil Ferit İstanbul'un işgali şartıyla mevki-i iktidara getirilmişti. Bütün müessesat ve emakin taraf taraf işgal olunarak hiç kimse ağzını açamaz ve yarından emin olamaz hale geldi.

Ferit'in partisine mensup birçok adamı para koparmak vasıtasıyla erbab-ı namusu düşman polislerine haber vererek derdest ettirmek tehdidiyle pek iğrenç işler yaptılar.

Ferit'in asıl maksadı İstanbul'daki Anadolu müdafaası taraftarlarını temizledikten sonra Anadolu halkını tehdit ve cebr ile ıskat etmek ve bundan başka Avrupalıların hazırladıkları Sevr muahedesi ismi verilen Türk'ün idam hükmünü imzalamak idi. Anadolu hal-i kıyamda olursa bu muahedeyi imzalamak güç olacaktır.

Anadolu (.....) İngiliz parasıyla Anzavvi vesair namlar altında çeteler gösteriliyor. Anadolu'yu tertip için teşkilat yapıyordu. Anadolu, Hükümet-i Feridiyenin bu muahedeyi imzalamak için mevki-i iktidara geldiğini bildiği için der akıp milleti esir yapmaya cesaret gösteren hamiyet ve vatan kelimelerinin mefhumu ayaklar altına alan bu hükümet-i haine ile 16 Mart 336 senesinde kati alaka etti.

İşte bu tarihten itibaren Anadolu kuvvetine güvenerek bilahare çalıştı. Hem de yokluk içinde çalıştı ve çalışıyor. İstanbul'un teşekkül ettiği çeteleri imha etti. İngilizlerin himaye ettiği Yunanlı üç büyük meydan harbinde hırpaladı. Avrupa zorla yapamayacağını ve İstanbul'da Ferit Hükümetine yaptıramayacağını casuslar vasıtasıyla yaptırmak istedi. Yine muvaffak olamadı.

Bu defa yumuşadı. Malta'ya naklettiği ve nevah şikece tazyike maruz bıraktığı vatanperveranı tahliye ediyor. Anadolu sahiline kadar getirdi. Çünkü karşısında hiç tasavvur etmediği ve hiç de bu kadar zindelik göstereceğini, haksızlığa büyük bir kudretle mukabele edecek bir büyük kendisinin buna yani kestirememiştir. İşte Anadolu'nun bu ulvi pek yüksek mukavemeti her şeyini buna sevk etti. Bu gün iki sene evvel Anadolu'nun İstanbul ile kati alaka ederek bizzat hakkını müdafaa etmeye kalktığı bir hükümet teşkil ile arz ve iman kuvvetindeki ve müdafaa-yı vatan için kıyam ettiği (.....) onun ikinci sene-i devriyesidir. İptida-i kıyamda pek az müdafaa olan memleket bu gün pek büyük, yüksek imanlı bir orduya, azimli kumandanlara maliktir. İnşallah yakında yoktan varlık gösteren ve milletin yüzü gülecek ve o azın ve imanın semerelerini iktifat edecekti."

(Açıksöz, Sayı:438, 16 Mart 1922)

4.7. Mütâreke Teklifine Hükümetimizin Cevabı

Hepimiz biliyoruz ki pek açık bir haksızlık kıyâm-ı millîmizi doğurdu. Yine hepimiz idrâk ettik ki Türk, hârikalar ibdâıyla hakkını istihâlde büyük bir kiyâset ve kâbiliyet gösterdi.

Bu hassa-i mümeyyizeyi bütün kâinat anladı. Türk, gasbedilmek istenen hukukunu vermeyecekti. Bu da azhar-ı mine'ş şems tezâhür etti. Avrupa'da bir bir konferanslar akdedildi. Bozuldu, düzeldi ve nihayet Paris Konferansı her iki tarafa da mütarekeyi ve arkasından da şerâit-i sulhiyeyi kararlaştırarak teklif etti.

Mütareke tekliflerini okuyanlar hayrette kaldılar. Bu her taraftan protesto edildi. Hükümet-i Milliyemiz, Türkiye topraklarını tahliye ettirmek üzere üç devlet hâriciye nâzırları tarafından bildirilen bendleri kuyûd-u itirâziye ile kabul etmek suretiyle mu'tedilâne ve sulhperverâne bir gösterdi.

Avrupa yani düvel-i i'tilâfiyye akıl ve mantığa pek muvafık olan bizim kayıtlarımızı nazar-ı dikkate alırsa her iki taraf için de ateş kesilmiş olacaktır. Bize dermeyân edilen mütarekeden hakikaten sulh ve müsâlemin temini matlûb ise mütareke ile öz ana topraklarımızın tahliyesine mübaşeret edilmelidir ki biz de Avrupa'nın hak ve adle rücû ettiğini anlayalım.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ibtidâ mütarekenin sıhhatine kâil olabilmek için Anadolu'nun tahliye ameliyesine ibtidâr edilmesini teklif ediyor. Mütarekenin hüsn-ü niyetle yapıldığına delil olmak üzere bunun kabûlü lazım geleceği ednâ mülâhaza ile anlaşılır.

Hükümetimizin cevabından biri de onbeş gün zarfında Eskişehir, Kütahya, Afyonkarahisar hattının düşman tarafından tahliyesi şartıdır. Bu teklifi serdetmemek, düşmanın hazırlanmasına meydan vermek ve mütarekeden bil'istifade yeniden ve taze kuvvetlerle harbe tekrar başlamasını kabul etmek demektir ki bu kadar açık bir şeye karşı tabiatıyla kayd-ı ihtirâzî koymak şart-ı a'zamdı. Sâniyen Yunanlıların tahliye ameliyesine ibtidâr eylemeleri onların fuzûlî işğâl eyledikleri vatanımızı terk ile i'tidâl rücû etmelerini anlamak demektir ki bu cihetle de bu kaydın vaz'ına ihtiyaç vardı. Sonra tahliye müddetinin dört ay olması, mütarekenin buna tâbi bulunması ve bu zaman zarfında İzmir dahi dâhil olduğu halde Anadolu'nun tahliye edilmiş olması şart konuluyor. Bununla beraber hükümet tahliye ameliyesinin muhtelit komisyonlar vasıtasıyla ve düvel-i müttefikanın nezâreti altında icrâsını talep ediyor. Çünkü

düşman tahliyeyi yaparken kontrol edilmemesinden bil'istifade zaten perişan ettikleri memleketlerimizin yanan ve yıkılan kısımlarından mütebâkisini de hâk ile yeksân ve ğârât ve yağmadan başka ahalisini katl ile çekilmek isteyecekleri bedihî olduğundan hükümet bu hâle meydan vermemek ve istilâ altında kalan kardeşlerimizle bakiye kalan emâkin ve eşyâyı kurtarmak için düvel-i müttefikanın nezâreti altında bir kontrol heyetiyle bir muhtelit komisyonun bulunmasını talep ediyor ki bundaki isabet de âşikardır.

Hükümetimizin teslim tesellüm muamelesinden sonra kıtaât-ı askeriyemizin onbeş gün sonra tahliye edilen mahallere girmesi teklifi bir fıkri-i husûmetkarâne ile değil, itidalle hareket edildiğinin en bâriz delilidir.

İşte Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti düvel-i müttefikanın bize bildirdiği ikinci notasındaki sulh şartlarının tetkiki için ibtidâ bâlâda kaydettiğimiz şartların kabulünü istiyor ki bu da pek tabî bir harekettir. İhtirâz ettiğimiz pek esaslı notalar kabul edildikten sonra sulh şerâitinin gözden geçirilmesine imkan yoktur.

Bizim mütareke notasına cevabımız iyiden iyi tetkik edilince ne kadar mu'tedilâne hareket ettiğimiz meydana çıkar. Bu saydığımız bendler kaydedilmeyecek ve nazar-ı dikkatten uzak tutulacak olursa düşmanın bizi gâfil avlamak için eline pek iyi bir fırsat geçmiş olacağında şüphe yoktur.

Düvel-i itilâfiyye hakikaten tekrar kan dökülmemesini, sulh ve müsâlemetin avdet etmesini istiyorlarsa hakkımızın teslimi için emn-i hak ve hakkâniyete müstenid olduğunu bildirdikleri adımın hüsnü niyete mebnî olduğunu bize göstermelidirler.

Üç seneden beri azim ve imana güvenerek vatan ve hakkını müdafaa eden bir milletin daha ne kadar gayret ve fedakârlık göstereceğinde şüphe olmamakla beraber madem ki mütareke ile daha ziyade ziyâ-i nüfusun önüne geçilmek isteniyor, o halde pek muhik ve muknî olan teklifimizin de kabul edilmesi lazım gelir. Bu sûret-i hareketle üç devletin cidden sulha arzukeş oldukları meydana çıkmış olacak ve kuyûd-u ihtirâziyye kabul edilmediği takdirde mütareke teklifinin bizi çukura düşürmek için kurulmuş bir tuzak olduğunda şüphe kalmayacaktır.

Hükümet-i Milliyemizin ikinci nota ile tebliğ edilen sulh tekliflerinin tetkiki için yukarıdan beri arzettiğimiz şerâit-i muhikkanın kabulünü şart koymuş olduğundan bu esas takarrur ettikten

sonra musâlaha şerâiti ayrıca haddeden geçirilecektir.

Şerâit-i sulhiye hakkında hükümetimizin cevabı, Mîsâk-ı Millî nazar-ı dikkate alınarak gözden geçirileceğinde şüphe olmamakla beraber biz sulhbendeleri arasında göze batan noktaları, Mîsâk-ı Millî'ye aykırı olan yerleri ayrıca bir makale ile teşrih edeceğiz. Tâki şekl-i umûmîde tad veren bu şartların acı noktaları da tezâhür etsin. 7 Nisan 338

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:457, 8 Nisan 1922)

4.8. Sulh Şartları Arasında Dikenler

Hükümet-i Milliyemizin, mütareke teklifine karşı i'tilafperverâne bir cevap vererek bunda pek haklı bazı kuyûd-u ihtirâziye serdeylediğini ve bunun esbâb-ı mûcibesini geçen makalemizde izah eylemiştik. Bu gün de sulh şartları arasındaki göze batan dikenleri göstererek ona dair mutâlaâtımızı arz edeceğiz. Teklifât-ı sulhiye herkesçe ma'lûmdur. Bunun arasında içneli noktalardan biri Gelibolu Şibh-i Cezîresi'nin Türkiye'nin yed-i iktidârına tekrar terk edilmemesi şekli gariptir. Pek müdekkik ve âlim bir insan değil alelâde coğrafyadan anlayan bir çocuk bile haritaya bakınca bu teklif karşısında güler. Gelibolu bizde olmadıkça pâyitaht olan İstanbul acaba nasıl muhafaza edilir? Nasıl emniyet altında bulunabilir.

Sulh şartlarını tertip eden zevât, üç devlet hâriciye nâzırları niçün bir defâ olsun haritaya atf-ı nazar etmediler. Âdilâne tekliflerde bulduklarını beyan edenlerin iltizamkarâne bir yol takip ettikleri bizim târihî an'anevî olan İstanbul (.....) için vâki kararlarından pek bâriz bir sûrette anlaşılıyor. İstanbul'un bu şart dâhilinde ne ehemmiyeti ve emniyeti olabilir? İkinci haksızlık (.....) Başlayarak Babaeski ve Kırkkilise de dâhil olduğu halde bir hatt-ı hudûdun garbında vâki Trakya'nın Yunanistan'a terki.

İnsan böyle âdilâne sulh teklifleri karşısında hayretlere düşüyor. Şerâiti okurken gözlerine inanamayacağı geliyor. Mükerreren isbât edilmiş ve ecnebî istatistiklerine göre de ekseriyet-i kâhiresi Türk olan ve Türk âsâr-ı mebâniyesiyle baştan başa memlû bulunan Sevgili Edirne'mizin, o mübarek eski pâyitahtımızın, Kırkkilise ve havâlisinin hangi hak ve hangi salâhiyetle Yunan'a peşkeş çekilmekte olduğunu hiç anlayamıyoruz. Ricâl-i siyâsiye acep bir

defa olsun kendilerinin yaptıkları istatistiklere bakmadılar mı? Târihen, irken, lisânen Türk olan bu güzel memleketlerimiz nasıl Yunan'a verilebilir? Edirne bizde olmadıkça beren pâyitahtın emniyeti temin edilebilir mi? İstanbul'un müdâfaa kalesi Edirne'dir. Bu teklif-i mâlâyutak karşısında titremeyen, hayret etmeyen hiçbir Türk tasavvur olunamaz. Fazla bir şey için değil gasbedilen hakkını müdafaaya kıyâm eden millet, burayı Yunan'ın boyunduruğuna kat'iyen terk edemez ve etmeyecektir. Çünkü böyle bir gaflet, pâyitahtı düşmana şimdiden açık bulundurmaktır demektir.

Üçüncü diken, Türkiye'de kapütülasyonların, uhûd-u atfkanın idâmesi yani Türk'ün iktisâdî, adlî mahkûmiyetidir. Bu gün bütün efrâd-ı millet anlamıştır ki herhangi bir millete kıtalar bahşedilmiş olsa bile uhûd-u atfka onun başında oldukça terakki ve inkişâf etmesi kâbil değildir. Zincirlerle bağlı bir adamın önündeki vâsî bir mahalden istifade etmesi nasıl kâbil değilse bu kayıt altında bulunan bir milletin de hâli bunun aynıdır. İstiklâl-i millî ve adliyesi olmayan ve bu şartlar ile bağlanmak isteyen Türkler bu kayda da tahammül edemezler. Teklifât meyânında dördüncü iğne müttefiklere tazminat îtâsı hususudur. Artık bu bendeki haksızlık pek sarıhtır değil mi? Onlara, "niçün?" suâlini sormak da bittabî bizim hakkımızdır. Kendi hakkını te'mîne çalışan ve bu yolda hârikulâde fedâkarlık gösteren ve yine bu uğurda binlerce şehit veren bir milletten tazminat istenilmesi pek acîbdır.

Türk mecbûr olmadıkça hiçbir şey yapmadı. Onun müdâfaaya kıyâmı Avrupa'nın yaptığı haksızlık neticesi ve o haksızlığın netice-i intibâhiyesidir. Burada meşhur olan, "yavuz hırsız ev sahibini bastırır" darb-ı meselini hatırlamamak mümkün değildir. Acaba kim kimden tazminat isteyecek? Harb-i Umûmî'den evvel istiklâlimize vurulan darbeler, Türk'ün Balkan'da gâlip geleceğine yakîn hâsıl olduğu zaman Avrupa'nın istatükonun muhafaza edileceği kaydını koyduğunu, emir ber aks olunca bundan yani istatükodan sarf-ı nazarla Balkanlılar arasında memleketimizin taksimine muvafakat edildiğini, Edirne'nin istirdâdı için vâki olan müşkülâtı daha unutmadık. Biz e o zaman yapılan ahidşiken muameleler Türk'e darbe değil midir? Buna biz mi sebebiyet vermiştik? Düvel-i müttefika tazminat isterken yazısı kurumayan bu mes'eleleri hatırlasaydı tazminat kaydını koymaktan belki de sarf-ı nazar ederlerdi. Düvel-i müttefikanın kendi işaretleriyle anayurdumuzu işgal eden hâin Yunan'ın binlerce hânümân söndürdüğü, yağma ve tahrib ettiği Anadolu'nun tazminatını kim verecek? Burası hiç mevzu-u bahis bile olmuyor.

Düvel-i müttefika bunu söylüyor fakat yapılan haksızlıklara karşı tazminat bize yükletilmek suretiyle daha açık bir haksızlık yapıldı. Çünkü sulh şartları bize hakkımızı teslim etmek için değil, Yunanlı doyurmak, iknâ etmek için tertib edildi. Yaldızlı çabalardan artık bıktığımızı Avrupa anlamalıdır.

Türkler Mîsâk-ı Millî'deki kayıtlar ile her fedakârlığı yapmışlardır. Başka fedakârlık beklemek kadar dünyada abes bir şey olamaz. Sulh şartları arasında bâlâda serdettiğimiz dikenler ile buna mümâsil olanlar için bizden bir şey talep edilemez. Mîsâk-ı Millîmizi ilan ettik. Onu bilmeyen, duymayan kalmadı. Ondan bir kelime çıkaramayız zîrâ a'zamî fedakârlık yapılmıştır.

Hükümet-i milliye istikâl ve menâfi-i milliyesini temin için teşekkül etmiş bir halk hükümetidir. Ona sadâkatle ve cansiperane çalışıyor ve çalışacaktır. Milletimizin haklı teklifleri dinlenmez daha doğrusu kendi hakkı verilmezse onu istihsâle azmetmiştir. Elverir ki düvel-i müttefika bu sarih noktaları derpiş etsin de şartları arasında âdilâne değil, Türk'e karşı haksız yaptıkları sulh şartlarının bazı maddelerini kaldırsınlar ve intizarla bizi oyalamasınlar. Türk o siyaseti de, intizar desisesini de öğrendi. Gelen felaketler bize bunların mâhiyetini en ince noktasına kadar öğretti. Hem de tecârüb-ü adîdeye müsteniden pek güzel öğretti.

Muallim İsmail Hakkı

(Açıksöz, Sayı:462, 13 Nisan 1922)

4.9. İstanbul Tezâhüratı ve Matbûât

"Tam hareketimden iki gün evvel zamanında bildirilmeyen bir işi takip için Kastamonu'ya avdetimi tehire mecbur oldum. Mamafih 29 Ağustos tarihinde İnebolu'ya gelecek vapura binmiş olsa idim mektebe ve dersime yetişebilecek idim. Günden güne birbirinden farklı ve mühim olduğu görülen resmi tebliğler bana tarizimizin mukaddemasında olduğumuzu zannettiriyordu. Biletini almış olduğum Lloyd kumpanyasının (Remo) vapuru harekete müheyya bir halde yolcularını gecedan almış ve yolcular yer bulmak için erkenden gelmişti. Fakat o gece bir müddet-i muvakkate için Bahr-ı Siyah'taki limanlarımızın Seddi muhaberatın inkıta-i tasavvur ettiğim karızı tahminden evvel meydana çıkarmıştı. Böyle fevkaleda bir zamanda Anadolu'da bulunamadığımdan dolayı canım pek sıkıldı. Bunda da pek haklı idim.

Milli mücahedatın ihtidasından beri içinde bulunurken bu defa perde arkasında kalmıştım. Bu mütalaaya mebni sıkılıyor ve kendime taalluku olmayan bu iş sebebiyle ve vakit ve zamanıyla Anadolu'da bulunduğuma kızıyordum. Fakat sonra sonra esir İstanbul'un nezahetine şahit olacağımdan dolayı müteselli olmaya başladım. Payitahta tarihi günler görmek merakı düşüncelerimi giderdi. Bu defa da kaldığıma memnun oldum. Birazda hariçten seyretmek, görmediklerimi görmek elbette iyi idi. Bir iki gün bazı havadislerle beraber heyecan ve sukut devri geçti. Halk sabah ve akşam gazetelerini kapışıyor. Ve nöbet Hamza'nın olduğu için tebşiratı havi' malumat bekliyorlardı. Zira ordu taaruza geçmişti. Doğrusu hizmet ve fedakârlıkları gayr-ı kabil inkâr olan İstanbul matbuatı Anadolu matbuatının hizmetini tayin ve takdirden acizim bir müstesnası olmak üzere saye teşne olan insanlar gibi zaferi bekleyen İstanbul ahalisinin ihtiyacını tatmin için çalışıyorlar. Bin yere başvurarak doğru ve esaslı havadis almaya gayret ediyorlar. Ve sevkini temin ettikleri zafer havadislerini yetiştirmek suretiyle efkârı tatmin ediyordu. Sabah gazetelerini okuyan meraklı halk akşamı ipe çeker. Üç akşam gazete idaresi önü pek kalabalık oluyor. Betahsis bir hummayı hakikat ve akşam gazeteleri idarehaneleri önünde mezaif kalarak göze çarpıyordu.

İlk günler yani (...) tebliğleri verilinceye kadar gazeteler iyi vasıtalarla doğru haberler (...) resmiler onları teyit etti. Milli ordu zaferden zafere koştukça İstanbul'un sevinçle müzic heyecanı kabarıyordu. Biraz palikarya havadisleri Rum gazeteleri tatlı (...) Açıklamak isteyerek kendisine has olan (...) ekser halk da (acaba) fikrini uyandırmak istediler ise de bu da ciddiyetsiz kaldı. Otuz bin kişiyle Mustafa Kemal Paşa'yı esir ettiklerini duvarlara ilan-ı talik etmek suretiyle Rumlara ilan eden ve bizim zaferlerimizi kendi zaferleri zanneden bu izansız ve utanmaz güruhu ertesi günü başkumandanlarının esareti haberi bile utandırmadı. İri iri yazılarla acaba neler neşr ediyorlardı? Paris ve Londra'ya kadar aksederek oradan gelen telgraflarla teyit eden zaferimiz üzerine bu Rum gazeteleri iri harflerle neler yazıyorlardı? İşte benim de merak ettiğim nokta bu idi. Şu iri yazıları okuyacak kadar Rumca bilmediğime ne kadar müteessif idim: Hatta bir gün tramvayda sabredemeyerek gazete okuyan bir Rum'a sordum. İhtimal herifin can sıkıntısı üzerine canını sıktığından olacak ki eliyle bir (adam sen de şaşma) işaretli cevap almıştım. Çünkü herif de okuduğuna pek inanamıyordu. Günden güne Rum gazeteleri yelkenleri suya indiriyorlardı. Nihayet yazılardan hal ve tavırlarından yeis alametleri göründü. Bazılarının şapkaları çıktı. Yerine fes kaim oldu. İşgalden sonra İngiliz muntika-i nüfuzu olan Beyoğlu'nu gören bir yabancı burasının İstanbul'un bir cüzü olduğuna inanamazdı. Evvelce de burası Frenk yatağı idiyse de bu derecede değildi. Hele harb-ı

umumide Beyoğlu adeta Türkleşmişti. Son taarruzdan evvel burnundan kıl aldırılmayan palikaryalar milli ordunun Yunan'a indirdiği kat'ı darbe üzerine sersemlediler. Düşünmeye başladılar. Konuşmaları, oturuları, bizlere karşı muameleleri bu pespaye halkı zillet ve tazallüme düşürdü ve daha da düşürecek. Birkaç gün evvel bank-ı Osmanî merkezinde müteaddit defalar paralarını almak için müracaat eden Müslümanların, işlerini tehir ederek şapkalılara teshilat gösteren bu yanındaki yaka, boyunbağı ve üzerindeki gömleğiyle ve bütün halk-ı edvarıyla bu bayağılığı taşıyan bankanın Rum kâtibi muzaffëriyetin akabinde ve bu defa da müracaat eden Müslümanlara nezaket ve yapma vaziyetlerle tekapü ediyordu. Bunu muharrir-i aciz bankaya üç dört defa vaki müracaatla gördüğüm gibi bu hal orada konuştuğum zevatın nazar-ı dikkatimden kaçmamıştır. Vapurda, tramvayda, kayıkta bu celi hallere sıkça tesadüf edilmeye başlandı. Fakat bağı yanık Türk, dostunu düşmanını son felaketten sonra iyiden iyiye anlayan Türk,; bir zamanlar baştan fesi kapılarak yırtılan itilen kakılan Türk, mukaddes sancağı Beyoğlu caddesinde çiğnenen bu defa bu zahire zelilane halleri; Rum mebusların edepsizlikleri, hareketlerini unutmayacak zira halimin hududu var ki çoktan sildi.

İstanbul bir haftadan beri her gün artan fevkaledede tezahüratı mebni yaşıyor. Şehir baştan başa donanmış bir halde ecnebi tazyiki altında ezile ezile bunalan Rumların tahammülsüz taşkınlıkları ve edepsizlikleriyle müteessir olan esir İstanbul (ba'su ba'del mevt) sarbine mazhar olmuş gibi name-i zafer ile pür şevk ve sürür selâtin-i cevaminde zafer duaları, araba, fener alayı tezahüratı, ziyaretler birbirini veyl ediyor. Gazi paşa hazretlerinin kara kalem büyütülmüş resimleri etrafi müzeyyen çerçeveler, çiçekler arasında baş üzerinde ve kabile-i sürurun önünde gidiyor. Bütün gözler hem ağlayan yaşlı gözler o resme hürmet ve samimiyetle bakıyor; dua ediyor. Diğer muhterem kumandanlarımızın resimleri hürmetle ellerde geziyor. Halkın ağlayışları arasında caddelerin istiab edemeyeceği derecede kesif olan kabileler -ecnebilerinde muterif oldukları gibi- Türk'e mahsus vakar ve ciddiyetle ağır ağır gidiyor. Ve iştirak edenlere kitle-i tezahürat artıyordu.

Cumartesi günü akşamı, Pazar gecesi yapılan fevkaledede heyecanlı tezahürat ve görülmeye layık idi. Bir gün evvel her nasılsa idarehanenin üzerine bayrak çekebilene ve milli davanın kazanılmasından dolayı hiç hakkı olmadığı bilakis fenalığı okunduğu halde utanmayarak hissedar olmak isteyen Peyami Sabah idarehanesinin orta kısmının camları o galeyana esnasında tuzla buz olmuştu. Milli varlığa, milli orduya, düşmanı anavatandan çıkarmak için üç seneden beri bila gazla geceli gündüzlü çalışan erkân ve rical-i milliyeye karşı ağzına gelen

sarmaları savuran Yunan kuvvetiyle kendi millet ve memleketini tehdit eden bir haine ve onu istihdam edenlere karşı yapılan muamele kırılan camlar galeyan ve coşuşu milliyenin kuranından ileri gelme idi.

Hürriyet ve itilaf erkânında bayrak asmak suretiyle bu mesut günlere iştirake karar verdiği gazetede okunduğu zaman doğrusu güldüm. Düşmanı bu ülkeye saldırtan, bu kadar hanüman perişan eden ve hükümet-i milliyenin yunan karşısındaki kuvveti pek ezgin Anadolu üzerine kuvayi inzibatiye ismi altında kuvvet göndererek düşman karşısındaki kuvvetimizi daha ziyade azaltan ve yunanı iyi olamamasına ve enva-i fecayaa sebep olan her yer isyanlar çıkartmaya teşebbüs ederek birçok şehre kan döktüren ve Anadolu erbap kıyamını dağı, bağı addeden bu şerzemi kafilenin acaba bu tezahüratla ne alakaları vardı? Onların tabiri veçhile zaferi yapan dağiler, bağiler değil miydi?

Vapurumuz 10 Eylül Pazar günü alaturka saat onda ağır ağır bu gar içinden çıkarken rengârenk bayraklarla donatılan şirket vapurları, kayıklar istematlar pür vücut ve sürur önümüzden gidiyordu. Emirgan önünde sekiz on Pazar kayığın pek güzel donatılarak halkın alkışları arasında geceleri ne kadar hoştu.

Cûş-ü hurûşane payan olmayan halktan bir kısmı bu Boğaziçi halkı Anadolu seferini yapan vapurumuzu alkış tufanına gark ederek makam-ı teşekkürde sallanan mendillerimiz onların heyecanını teşdit ediyor. Ve esir İstanbul'un sahil ahalisi Anadolu'ya selam, teşekkür ve hürmetlerini takdime sanki vapurumuzu tevkil ediyorlardı."

(Açıksöz, Sayı:582, 17 Eylül 1922)

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Hazırlamış olduğum bu çalışmada İ.H. Uzunçarşılı'nın Açıksöz gazetesindeki yazıları günümüz Türkçesine çevrilmiştir. Merhum hoca, Kastamonu'da tarih öğretmeni olarak görev yaptığı yıllarda bir yandan da gazetede yazılar ve şiirler yazmıştır.

Yazılarının Kastamonu Meşâhiri olarak bilinen kısmında Kastamonulu olan ünlü kişilerin (ilim, sanat, devlet adamı) hayatına ve çalışmalarına yer vermiştir. Bu kişiler arasında devlet ricâlerinden birçok önemli kişi ile âlim ve fâzıl kişiler bulunmaktadır. Bu çalışması Kastamonuluların tarih sayfalarına konu olmuş hemşehrilerini tanımaları adına değerli bir kaynaktır.

Yine Açıksöz'de tarih ve kültür konularında kaleme aldığı yazılarda Kastamonu'nun tarihi, devlet teşkilatı, eğitim, sağlık vb. pek çok alanda bilgi vermiştir.

Kastamonu'da bulunduğu yıllar Millî Mücadele yılları olmasından dolayı bu konuda da çeşitli yazılar yazmıştır. Yazılarında düşmanın Türk milleti karşısında muhakkak yenileceği, birlik ve beraberliğin her zorluğun üstesinden geleceği fikrini işlemiştir.

Kastamonu Maârif Müdürü ile beraber teftiş mahiyetinde yaptığı seyahatlerde de gördüğü yerler hakkında notlar almıştır. Bu notlarda gördüğü yerlerin coğrafi, tarihî, ekonomik, kültürel vb. özellikleri hakkında kıymetli bilgiler vermiştir.

Hayatını tarih araştırmalarına adanmış İsmail Hakkı Uzunçarşılı, tarih öğretmenliği yaptığı Kütahya, Kastamonu ve Balıkesir'de yerel tarih bağlamında da kıymetli eserler vermiştir. Yaptığı çalışmalarla hem Türk tarihine hem de yerel tarihe çok büyük faydalar sağlamış, Türk Tarih Kurumu'nda görev yaptığı yıllarda çok kıymetli eserler hazırlamıştır.

Türk tarihine yaptığı hizmetlerle Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün dikkatini celb eden ve ondan himaye gören bu büyük hocanın bir dönem Kastamonu'da görev yapmış olması ve bu şehir tarihi hakkında yazılar kaleme alması da Kastamonulular için bir gurur vesilesidir diye düşünmekteyim.

Sonuç olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Kastamonu'da bulunduğu yıllarda yerel basında kaleme aldığı makaleler içerikleri bakımından hem genel Türk tarihi hem de yerel tarih araştırmacıları için önemli bir kaynak olacaktır.

KAYNAKLAR

Atatürk Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı. (2007). *Türk dünyası edebiyatçıları ansiklopedisi*. Ankara: Sarıyıldız.

Çelebi, E. (2016). Kastamonu basın hayatına genel bir bakış. *Milli Mücadelenin Anadolu'daki Basın Bayraktarı Hüsnü Açıksöz*. İstanbul:Metsis.

Demircioğlu, A. (1989). Kastamonu basın tarihi hakkında notlar. *Türk Tarihinde ve Kültüründe Kastamonu Tebliğler 19-21 Ekim 1988*. Ankara: Ayyıldız.

Eski, M. (1990). İsmail Hakkı Uzunçarşılı Kastamonu Meşâhiri. Ankara:Ayyıldız.

Eşrefoğlu, E. (1978). İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Felsefe Dergisi*, Ocak/Şubat/Mart. İstanbul:Kavram.

Girgin A. (2008). *Gazeteciliğin temel ilkeleri*. İstanbul:Der.

Gürel, N.R. (2009). Kastamonu valilerinden İbrahim Edhem Pertev Paşa ve Kastamonu basınındaki yeri. *Kastamonu Basın Sempozyumu Bildirileri*. Ankara:BRC.

İnalcık, H. (2006). Türkiye’de modern tarihçiliğin kurucuları. *Muhafazakâr Düşünce*. Yıl: 2, Sayı:7. İstanbul:Kadim.

İpşirli, M. (2011). İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Tarihçilik ve Tarih Yayıncılığı Sempozyumu, VIII.Dizi, Sayı:1*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.

Özgen, M. (1998). *Kurumsal-kuramsal ve tarihsel açıdan gazetecinin etik kimliği*. İstanbul: Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Türk Tarih Kurumu. (1976). *Ord. Prof. Dr.İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya armağan*, VII. Dizi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Eski Valiler -1- *Açıksöz*, 271, 31 Ağustos.

Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Eski Valiler -2- *Açıksöz*, 275, 05 Eylül.

Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Topyalı Koca Nişancı Celâlzâde Mustafa Çelebi. *Açıksöz*, 279, 10 Eylül.

Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Topyalı Sâlih Salâhi Efendi. *Açıksöz*, 288, 20 Eylül.

Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Halil Hayrettin Efendi. *Açıksöz*, 293, 26 Eylül.

Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Moldovanî Ali Paşa. *Açıksöz*, 296, 29 Eylül.

Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Mehterhane. *Açıksöz*, 299, 3 Ekim.

- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Halîmî Abdulhalim Çelebi. *Açıksöz*, 301, 5 Ekim.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Hafız Hüseyin Hüsnü Efendi. *Açıksöz*, 307, 12 Ekim.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Sâdi Sadullah Efendi. *Açıksöz*, 311,312, 17, 18 Ekim.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Halîmî Çelebi yahut Ağa İmaretî, *Açıksöz*, 318, 25 Ekim.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Kastamonu Kütüphaneleri. *Açıksöz*, 321, 29 Ekim.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Eski Belediye Teşkilâtı, Subaşılık. *Açıksöz*, 324, 1 Kasım.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Müftü ve Nakibüleşraf Teşkilatı, *Açıksöz*, 331, 9 Kasım.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Eski Zamanlarda Bir Şikâyet. *Açıksöz*, 334, 14 Kasım.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Bir Ameliyyât-ı Cerrâhiyye. *Açıksöz*, 336, 16 Kasım.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Eski Zamanlarda İstanbul'a Hicret-i Memnû. *Açıksöz*, 339, 20 Kasım.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Eski Zamanlarda Gayrimüslimlerden Cizye -1-, *Açıksöz*, 343,
24 Kasım.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Eski Zamanlarda Gayrimüslimlerden Cizye -2-, *Açıksöz*, 344,
25 Kasım.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Sırtlı Hoca- Senâî Ali Efendi. *Açıksöz*, 345, 27 Şubat.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Râtib Ebubekir Efendi. *Açıksöz*, 356, 11 Aralık.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Reisülküttâb Ulu Arif Mehmed Efendi. *Açıksöz*, 358, 13 Ekim.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). Sadr-ı Esbak İzzet Mehmed Paşa. *Açıksöz*, 372, 29 Aralık.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1921). İstiklâl-i Osmanî Münasebetiyle. *Açıksöz*, 373, 21 Aralık.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Hatipzâde Muhyittin Mehmed Efendi. *Açıksöz*, 377, 4 Ocak.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Reisülküttâb İsmail Efendi. *Açıksöz*, 387, 16 Şubat.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Hasanzâde Şeyh Şifâî Mehmed Efendi. *Açıksöz*, 391, 21 Şubat.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Eski Zamanlarda Posta ve Menzil Teşkilatı -1-. *Açıksöz*, 395,
25 Ocak .
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Eski Zamanlarda Posta ve Menzil Teşkilatı -2-. *Açıksöz*, 396,
26 Ocak .
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Cinci Hoca Hüseyin Efendi. *Açıksöz*, 399, 30 Ocak.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Baltacı Mehmed Paşa. *Açıksöz*, 411,13 Şubat.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Baltacı Mehmed Paşa. *Açıksöz*, 412, 14 Şubat.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Baltacı Mehmed Paşa. *Açıksöz*, 413, 15 Şubat.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Elmas Mehmed Paşa. *Açıksöz*,417, 20 Şubat.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Mevlânâ Nasrullah ve Nasrullah Camii. *Açıksöz Gazetesi*, 420,

23 Şubat.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Azm-ı Millimiz Muhakkak Yunanistan'ı Yıkacaktır. *Açıksöz*, 421,

25 Şubat.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Belediye Riyaseti ve Ehemmiyeti. *Açıksöz*, 423, 27 Şubat.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Düşman Azm-i Milli Karşısında Makhur Olacağını Anlayınca.

Açıksöz, 425, 1 Mart.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Ekmekçiler Heyetinin Nutku Münasebetiyle. *Açıksöz*, 426, 2 Mart.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Anadolu Müdafasının Hassası. *Açıksöz*, 427, 4 Mart.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Bursa Aşkı. *Açıksöz*, 428, 5 Mart.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Kaptan-ı Derya Salih Paşa. *Açıksöz*, 429, 6 Mart.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Mısır'ın İstiklâli Münasebetiyle. *Açıksöz*, 432, 9 Mart.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Eslâfin Maârife Hizmeti. *Açıksöz*, 436, 14 Mart.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). 16 Mart 336. *Açıksöz*, 438, 16 Mart.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Türkiye'nin Sahib ve Efendisi Köylüdür. *Açıksöz*, 440, 19 Mart.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Mektep An'aneleri. *Açıksöz*, 441, 20 Mart 1922.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Mütareke Teklifine Hükümetimizin Cevabı. *Açıksöz*, 457, 8 Nisan.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Türkçe Hutbe Münasebetiyle. *Açıksöz*, 460, 11 Nisan.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Sulh Şartları Arasında Dikenler. *Açıksöz*, 462, 13 Nisan.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Nâmi Mustafa Efendi. *Açıksöz*, 501, 7 Haziran.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Taşköprü Mektubu. *Açıksöz*, 504, 11 Haziran.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Taşköprü Mektubu. *Açıksöz*, 507, 14 Haziran.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Taşköprü Mektubu. *Açıksöz*, 508-510, 15-18 Haziran.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Boyabad Mektubu. *Açıksöz*, 511, 19 Haziran.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Boyabad Mektubu. *Açıksöz*, 521, 2 Temmuz.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Boyabad Mektubu. *Açıksöz*, 522, 3 Temmuz.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Sinop Mektubu. *Açıksöz*, 525, 6 Temmuz.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Sinop Mektubu. *Açıksöz*, 526, 8 Temmuz.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Sinop Mektubu. *Açıksöz*, 527, 9 Temmuz.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). İstanbul Tezâhüratı ve Matbuat. *Açıksöz*, 582, 17 Eylül.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Şemsî Defterdar. *Açıksöz*, 585, 20 Eylül.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Hasip Mehmet Efendi. *Açıksöz*, 588, 24 Eylül.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Şeyh La'li Mehmed Efendi. *Açıksöz*, 593, 30 Eylül.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Ferhat Mehmet Paşa ve Âsâr-ı Hayriyesi. *Açıksöz*, 594, 1 Ekim.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Hacı Ziyaettin Efendi. *Açıksöz*, 595, 2 Ekim.

Uzunçarşılı, İ.H. (1922). Azmi Numan Efendi. *Açıksöz*, 596, 3 Ekim.

Yıldız, H. D. (1977). Ordinasyüs Prof. Dr. İsmail Hakkı Uzunçarşılı. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, Sayı : 7-8. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Matbaası..

Yılmaz, M.S. (2016). Açıksöz gazetesinde yazı yazan önemli şahsiyetler. *Milli Mücadelenin Anadolu'daki Basın Bayraktarı Hüsnü Açıksöz*. İstanbul:Metsis.

Ek-1

YEMİN BELGESİ**KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Kastamonu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın Açıksöz'deki Makaleleri (1921-1922)**" adlı yüksek lisans tezinin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı ve bu tezi Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünden başka bir bilim kuruluna akademik gaye ve unvan almak amacıyla vermediğimi beyan ederim.

YASEMİN VURAL ÇAKMAK

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Yasemin VURAL ÇAKMAK
Doğum Yeri ve Yılı : Çamlıdere-Ankara/ 20.05.1982
Medeni Hali : Evli
Yabancı Dili : İngilizce
E-posta : yaseminvural.aras@hotmail.com

Eğitim Durumu

Lise : Taşköprü Lisesi
Lisans : İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi
Halkla İlişkiler ve Tanıtım Bölümü

Mesleki Deneyim

İş Yeri	Diyarbakır İl Jandarma Komutanlığı	2007-2009
İş Yeri	Kastamonu İl Jandarma Komutanlığı	2009-2012
İş Yeri	Kastamonu Jandarma Bölge Komutanlığı	2012-2016
İş Yeri	Kastamonu İl Jandarma Komutanlığı	2016-(halen)